

AGRIA

atölele
biztos
feddel
Nálott
not életet ad
mindig csatla
nem leszün

AGRIA
AGRIA
AGRIA

AGRIA
AGRIA
AGRIA

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖ CZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BERTHA ZOLTÁN
NAGY ZITA
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁS NÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖ CZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: PÜSKI VIKTÓRIA, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Egyetem
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: OFSZET-METÁL-TECHNIK Kft.

3394 Egerszalók, Ady Endre út 35/A/2.

A lapot az Eszterházy Károly Egyetem és az EKMK
különféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

<i>Anga Mária</i>	
Látomás	11
ARTériák	
<hr/>	
<i>Serfőző Simon</i>	
Most száll haza	12
Partra vetve	12
Szelet vetettem	12
Ebéd főtt	13
Elmegyek	13
Nagymosás	13
Csillag érik	13
A szél	14
Mutatja a Nap	14
Almaszüret	14
<i>Nagy Zita</i>	
Eresz-tőke	15
<i>Aknay Tibor</i>	
Gyerekrasz	17
Próféta	17
Az ég alatt, a föld felett	17
Falusi temető	18
Üvegvers	18
<i>Finta Éva</i>	
Dalolgotok	19
Szerepek (<i>Latinovits Zoltán emlékére</i>)	19
Messzeségdal születésnapomra	20
Fata-lista	20
Környezet	20
<i>Antal Attila</i>	
Keleti tartomány	21
Egy remete naplójából	21
<i>Sebestény-Jáger Orsolya</i>	
Találkozás	22
Ötezer ember megvendégelése (<i>Lk 9,12-17</i>)	22
Nyári reggelek	23
A rét	23
A sóhajok hídján (<i>Édesanyámnak</i>)	24
Ébredés	24
A Hegyi Beszéd (<i>Mt 5-7</i>)	25
<i>Bozók Ferenc</i>	
A szelek múzeuma (<i>In memoriam Kálnoky László</i>)	26
Végállomás	26
Szózmánc	26

Baka Györgyi	
Dürer álma (az 1525. esztendőben Pütkösd után)	27
Virágfakadás	28
Távol vagyok	28
Seléndy Balázs	
Elázott	29
Műhely	
G. Komoróczy Emőke	
„Párhuzamos világok” az irodalmi élet dimenziójában	
Sipos Lajos: Modernitások, alkotók, párbeszéddek.	
Válogatott tanulmányok és kritikák	31
ARTÉRIÁK	
Erdei-Szabó István	
A ház emlékei V.	46
Elszólom magam – Ladányi Mihályra gondolva	46
Heródes idő	46
Csáky Anna	
Profán ima	47
Nyáresti séta	48
Demeter József	
Csavarintások	
(Előhívó; Fehér zene; Pad; Fogas; Átlátszósdí; Agg költő édes keserve; Annyit)	49
Gósi Vali	
Ó, hol van	53
Ringató	53
Álmok	54
A Fény liturgiája	54
Áradó	54
Fellinger Károly	
Papírra	55
Ballada a hét évig bolyongó huszárról	55
Gyermekhangra (Elutazott a nagypapa; Szomjas dalocska; Adinának)	56
H. Hadabás Ildikó	
Voltál-e?	57
Fazekas József	
Megsebzett körtefám	58
Míndig	58
Kezek	59
Fénylő bazaltköveken	60
Olasz Valéria	
Levél lányomhoz	61
Bennünk ring a világ	61
Szárnyalás	62
Veronai éj	62

<i>Madár János</i>	
Utolsó könyörgés	63
<i>Csontos Márta</i>	
Eredetvizsgálat	64
Keresőgomb	64
Óda a változáshoz	65
<i>Kerék Imre</i>	
Arany	66
Repülés	66
Műhely	
<hr/>	
<i>Bertha Zoltán</i>	
„Micsoda hazába küldtél élni Isten”	
Vallási képzetformák – erdélyi költők verseiben	67
ARTériák	
<hr/>	
<i>Vitéz Ferenc</i>	
A városról	74
Műhely	
<hr/>	
<i>Sebők Melinda</i>	
Kisportrék a második világháború utáni magyar irodalomból I.	
(Két vezércsillag: Németh László, Illyés Gyula)	79
ARTériák	
<hr/>	
<i>Németh István Péter</i>	
A Melankólia dicsérete (levél-töredék)	94
Színek a palettán	
<hr/>	
<i>Szakolczay Lajos</i>	
Passió – Apokalipszis. Simonyi Emő kiállítása a Párbeszéd Házában	97
ARTériák	
<hr/>	
<i>Török Nándor</i>	
A Lantoshoz (A. J. 200)	100
A rigó	100
Valóság és illúzió	101
A valóság rabja	101
Műhely	
<hr/>	
<i>Rideg István</i>	
A magyar nép értékeinek védelmében	
(Arany János születésének 200. évfordulójára)	102
ARTériák	
<hr/>	
<i>Menyhei József</i>	
Széthulló portán – 2012 –	114

<i>Kis Pál István</i>	
Beavatásaim (részlet) – Bor, kenyér, szalonna	116
<hr/>	
Kortárs hangon	
<i>Kriegel Zsófia</i>	
Vágyaim intellektusa	119
<i>Pálffy Tamás Szabolcs</i>	
az érzés csörgőkígyó	120
üldözött eretnek	120
<i>Szabó Réka</i>	
Minden és semmi	121
<i>Király Tamás</i>	
Gyermeki kíváncsiság	122
Vérző szemű krisztusok	122
<i>Nyikó Anetta</i>	
Összebújva	123
Befőttesüveg	123
<i>Ollé Tamás</i>	
Hiány	124
Menedék	124
<i>Nagy Laura</i>	
Ördögfűző	125
<i>Istók Béla</i>	
Felvidék, szeretlek!	126
<i>Rump Tímea</i>	
A táncos	127
<i>Keszi Bálint</i>	
Üdvözöllek az atomkorban	128
<i>Nagy Judit Áfonya</i>	
Egyszeri szerető	130
Hol van, hol nem lesz	130
<hr/>	
Szabadkéz	
<i>Sz. Tóth Gyula</i>	
A fizika lírikusa (<i>Lipcsei Márta nagyváradi költőről</i>)	131
<hr/>	
ARTÉRIÁK	
<i>Lipcsei Márta</i>	
Hajnali gondolatok (1–7.)	133
Gyermeki gondolatok	134
<i>Pataki István</i>	
a múzsa tisztelete	135
csapás	135
digis	135
éhyomorra – reggeli párbeszéd	135

i(l)domos	135
jutalomjáték	136
libatömés	137
nagymerev nem búcsúzik	138
Konczek József	
Virágnyelv	139
Oláh András	
bizalom	148
romok (<i>csőd; megsebezteél; kifosztva; tanulópenz; tovább álmodtalak; szökésben</i>)	148
ARTműhely	
<hr/>	
Búzás Huba – Füleki Gábor	
Irodalmi négykezes Határ Győzőről	150
Laudatio	
<hr/>	
Ködöböcz Gábor	
A versekben gondolkodó és a könyvekben gyönyörködő ember	
<i>Finta Éva köszöntése a költészet napján</i>	155
ARTériák	
<hr/>	
Szekeres Mária	
Magányom növényzete	159
Után...	159
...és a Jelenlét	159
...az a perc	159
Fényárnyék	160
titkok és káprázatok	160
Színek a palettán	
<hr/>	
Szakolczay Lajos	
Húsvét titka – <i>Borza Teréz kiállítása a Vigadóban</i>	161
ARTériák	
<hr/>	
M. Fehérvári Judit	
Anyám emlékére	163
Apám	164
Színek a palettán	
<hr/>	
H. Szilasi Ágota	
Lustrum – <i>Madaras László kiállítása</i>	165
ARTériák	
<hr/>	
Suhai Pál	
Koránkelő	168
Őszi anziksz	168
Téli arckép	168
Tavaszi vonatkozás	168
Saitos Lajos	
PS-reminiszcencia	169
Özönvíz előtt	169

<i>Káliz Sajtos József</i>	
Borozgatva bátyámmal... (<i>Sajtos Lajos 70. születésnapjára</i>)	170
Műhely	
<hr/>	
<i>Nagy Zita</i>	
Költői lélekszínek és festői lélekszavak	
<i>Vonások Uzonyi Ferenc és Vitéz Ferenc Absztraktok című kötetéhez</i>	171
ARTÉRIÁK	
<hr/>	
<i>Varga Tibor</i>	
Felöldel fűj	176
Lélekszerenád	176
<i>Szente B. Levente</i>	
Majd elvállik	177
Ahogy öregszem	177
Szeptember (<i>Ana Blandianához</i>)	178
Ima	178
Memoár	
<hr/>	
<i>Lisztóczy László</i>	
„Ó Európa hány határ” – <i>A könyvek kálváriája és apoteózisa a diktatúra évtizedeiben</i>	179
ARTÉRIÁK	
<hr/>	
<i>Csatáné Bartha Irénke</i>	
Szép Erdélyországom	183
Hagyd meg nekem...	183
Batyumat viszem	184
Táltosok nyomát kerested (<i>Gál Elemérre emlékezve</i>)	184
<i>Radnai István</i>	
Hajnali fagyok	185
Tragédia	185
<i>Fecske Csaba</i>	
A sánta kiskacsa	186
Andris suszter	187
Cili	188
<i>Kökény Éva</i>	
Didergők	190
Boldogvers	191
Műhely	
<hr/>	
<i>Madarász Imre</i>	
Giuseppe Ungaretti és az első világháború	
<i>Lírikus a lövészárokból: a Nagy Háborúban nagy költő születik</i>	192
<i>Albert-Lőrincz Márton</i>	
(Vers, amelyben Mózes felismeri a semmi értelmét)	
– <i>egy Kedei festmény visszhangja</i>	203
(Bekopogtunk)	203

(Időhúzás)	204
(Játszóterünk) – <i>Hadnagy Jóska barátomhoz, versei ihletésében</i>	204
(Pedig csak csoszogott)	205
Memoár	
<hr/>	
Gál Sándor	
Visszalapozás I.	206
ARTériák	
<hr/>	
Bárdos Attila	
Április	218
Májusi óda	218
Lux perpetua	218
Egri csillagok (<i>A Boszporusz felett</i>)	218
Szeretem a temetőket	218
Venezia	219
Yvettnek	219
Bozó Zsuzsanna	
Mindenhol	220
Értelem	220
Dialógus	
<hr/>	
Az Oscar előtt. <i>Szűk Balázs rövid beszélgetése Nemes Jeles Lászlóval</i> <i>2015. november 27-én, a Saul fia debreceni bemutatója után</i>	221
Szabadkéz	
<hr/>	
H. Barbócz Ildikó	
Természetközelen	223
ARTériák	
<hr/>	
Erdélyi Z. János	
Az ispán (<i>Pacsirta, 6. változat</i>)	225
Beretí Gábor	
Menekülni kéne	231
Csupa felleg	231
Egy ólommadár	232
Múlóban az Én	232
Dialógus	
<hr/>	
Bérczessy Lajos	
Egy településmonográfia 50. születésnapján – Dunaegyháza 800 éves <i>Beszélgetés Tóth-Szöllős Mihály nyugalmazott evangélikus esperessel, a mű trójával</i>	233
ARTériák	
<hr/>	
Batári Gábor	
Luther Márton	238
Homília	239
Bakacsi Ernő	
A hombár rejtélye	241

Csák Gyöngyi	
Csapdalét	249
Jelenkori	249
Jelenkori II.	249
Karrier	249
Megrendítő élmény	249
Bagi István	
Mondókáim	250
Kátyú herceg	250
Tiszta, rímes élet – <i>Balázs Tibor költő emlékére</i>	251

Könyvjelző

Hegedűs Imre János	
Bognár Anna: Nem dajka dal	252
Sz. Tóth Gyula	
Török Nándor: Pajzs a résen	256
Óbis Hajnalka	
Madarász Imre: „Ámor és én”. Petrarca-versek elemzése	262
Szíki Károly	
Holló József: Érzéslabirintus	266

ARTÉRIÁK

Holló József	
Perspektívák	273
Festmény előtt	273
Szerelmed...	274
Lábon kihordott lét	274
Létdarabkák	274
Óh, szavak, szavak	274
Gondolatvázlatok (<i>József Attilához</i>)	275
Csizmák taposták álmaikat (<i>Radnóti Miklós emlékének</i>)	275

Könyvjelző

Jahoda Sándor	
Sipos Erzsébet: József Attila játéka	276
Véghelyi Balázs	
Dér Katalin: Édentől Bábelig	278
Hadnagy József	
Albert-Lőrincz Márton: Itt állok. Verstelen versek	281
Juhász Tamás	
Popély Árpád: Fél évszázad kisebbségben: Fejezetek a szlovákiai magyarság 1945 utáni történetéből	286

ARTÉRIÁK

Katzler Hilda	
Körtánc	288
Farsangban	288

Anga Mária

Látomás

Nem változott semmi.
Kedves vagyok, szelíd, megértő.
Gyermeki képzelettel hiszem,
hogy az erdők kopjafáit mások is látják,
és tudják, védelmeznünk kell, mint ahogyan
az örökkévalót, mert áldást
kaphatunk általa mindhalálig.

De, amikor házam ajtaját kinyitom,
küszöböm a tenger . Megcsonkult
kontinensek sodródna elöttem,
nem találok sem kikötőt, sem hajót,
visszaléphetnék szobámba,
elképzelhetném, hogy délután van,
lámpát gyújtok és előveszek egy régi könyvet,
ami kedves nekem, vigasztaló és békét ad.

Kinyitottam házam ajtaját
és küszöböm a tenger,
elmerült kincseit nem látom,
nem dobja ki magából,
csak a halálra vált víziszonyt.

Talán azért van így,
mert a tenger idegvégződése
már nem bírják elviselni a kint.
A radioaktív sebhelyek nem hegesednek.
Sodor, víz mindent magával a víz olyan reménytelenül,
mintha már az égitestek is földközébe,
ütközésre készen, a végítélet sötétségében ragyognának.

Visszalépek. Becsukom házam ajtaját.
Imádkozom, hogy emlékezetünk térjen végre vissza.
S minden megszületendő csecsemő sírását
imádságként fogadja az Isten, imádságként az életért.

Serfőző Simon

Most száll haza

Szállong az ég,
tél havazik.
Nem is olvad
el tavaszig.

Fákon a hó
szinte vakít,
a fehérség
hogyan világít!

Alkony sűrűl,
mégis látom,
most száll haza
varjú ángyom.

Mit neki szél,
hideg, a fagy,
a szárnyával
legyintget csak.

Partra vetve

Kölyök békák tanakodnak:
az udvarról tócsát lopnak.
Felemelve a vállukra,
kiviszik a kapun túlra.

Azt hiszik, hogy örökké tart,
egész nyáron pancsolnak majd.
Fölteselve veszik észre:
száll a tócsa fel az égbe!

Felszívta a Nap alóluk,
minden cseppig az ózonlyuk.
Kereshetik, nincs semerre,
ott maradtak partra vetve.

Szelet vetettem

Szelet vetettem,
vihart arattam,
abból égmagas
asztagot raktam.

Az asztagból én
búzát csépeltem:
malomban lisztté
megőrlöttem.

Süljön cipócska,
lángos is mellé.
Befűtve a Nap,
búbos kemencém.

Ebéd főtt

Följebb emelte
tűzhely a lángját,
főzött a lábas
leveskét, kását.

Só meg is szóta,
kanál keverte,
kis tányéromba
délben kiszedte.

Terült az asztal,
legyen hol ennem,
énnekem már csak
jóllaknom kelljen.

Elmegyek

Ne mindig a földön járjak,
elmegyek a fákra ágak.

Állok tetőre kéménynek,
füstjével az égig érjek.

Tocsogjanak a latyakok,
esőnek is elállhatnak.

És ha szélnek is elmegyek,
szárnyra kelhetnek a lelkek.

Állok aztán Napnak, Holdnak,
édesanyámnak ragyogjak.

Nagymosás

Teknőnek egy völgyet viszek haza,
anyámnak mosni benne.
Apámnak kalapnak az eget,
hadd legénykedhetne.

Karimájára, a láthatárra
a Napot tűzöm bokrétának.
Kis szék a csend, anyámnak azt vi-
szem,
amikor elfárad.

Az eső csobogó kútjától
nagy vödör vízzel cipekedek.
Apám addig a világot járja,
viszi fején félrecsapva az eget.

Csillag érik

Szagos szőlő:
csillag érik,
dong a meteor darázshad.

Dinnye sárgáll:
a Hold.
Piroslik a jonatán Nap.

A szél

Kabáton átfúj,
befúj a szívig.
Nyomában az ég
portól szürkéllik.

Merre nem tatár,
még madár se járt,
visz, sodor arra
hetedhét határt.

Buckákat görget,
kerítést rángat,
gallyuknál fogva
húzza a fákat.

Hej, ha lehetne,
de sokan hívnák,
a munka végét
fogná meg inkább!

Mutatja a Nap

Rászólok a csendre,
ne hallgatózzon
folyton körülöttem.
A szél belesutyorog
szavaimba,
muszáj elhessegetnem.

Az útra rá kell kiáltanom,
majdnem átgázol a lábamon.
Meg kell állni,
nem látja?
A sarkon mutatja a Nap,
a piros rendőrlámpa.

Almaszüret

Alma az ég,
a Nap, almaarcúak
a lányok.

Széttett lábbal
áll a létra,
alákandikálok.

Nagy Zita

Eresz-tőke

egy fénynyaláb nyúlt mellkasodon el, még
megvártam, ahogy zakód felgyúri a

felhős esti ég

a párkányon, melyen kihajolsz az
– esőcseppek könnyeiért –

gondolataim gézkötésén
sebzettségünk torkán köszörült
– türelem –
hörgött örült
– beteljesülésében –
átütött a kihordott napok olvadt obeliszkje
– mielőtt távoztam –
az uszályok lehorgonyzott árnyékába
sziluettet hullámozta

– a pillanatokat –
nem moshatod ki magadból
ha vesztettél, nem
– mindegy hát! –

ki betűzi álmod
– tovább –
– kócos irgalom nem utazik –
bérelt járatokon
ott hever asztalomon
az el-nem-olvasott üzenet
– egy évtizede –
vajon mást jelent-e
– ma –
– dióhéj-éjszakából –
sóhajod fésüli ki a szél
kazamata-kozmoszunk léghuzatáért

gombostűkkel koplalsz új noteszlapokat
– a holdhajú égboltra –
már nem pásztáz
csimpánz világ
csüng mindenki
– a másik nyakán –
börgyeplőt cibálva
naponta átvariáljuk a valóságot:
licitáltál-e boldogságot?
lealkudtuk-e önmagunk
holt falevelek földet ért gerince
– alá –
karcoltuk-e körmünkkel nevünket
szürke-kemény flaszterekbe?
mint makacs alumíniumlemez-eresz
összehalmozod
– hulló életed –
szivárog minden hetyke repedésbe
rögvest emeljük zuhanásunk négyzetre
pergünk most
– mozaikká –
– mindennappokká –
málik a meghasadt teljesség
és bocsánatos? bűneinket nejlonba gyűjtjük

a megváltásig
a visszaváltásig

Akna Tibor
Gyerekradz

Nézem, hogy rajzol a
 tenyéryi papírra
 kicsi templomot,
 mely úgy fúrja
 hagymás tornyát
 egész odafentig,
 mintha nemcsak
 holmi földi dolog volna,
 hanem Isten
 látható
 mutató ujja.

Próféta

Végül kivágták a csipkebokrot.
 Hiányod maradt csak veled.
 Halott madár útszélre vetve:
 hogy élsz, csak képzeled.

Bezártak rozsdá időbe,
 Te magad vagy a hét lakat.
 Álmodban igaz voltál és
 leköpték gyermekarcodat.

Ki elárult, rád hivatkozott,
 kihűlt a parázs nyelveden.
 Hiába hintetted igédet,
 nem hallgatott rád senki sem.

Mondhatnál zsolttárt, átkot, bármit,
 hogy végre meghallgassanak.
 Próféta, kezd el faragni
 kőtábláidat!

Az ég alatt, a föld felett

Az ég alatt, a föld felett
 szögesdrót igék sorakoznak.
 A nem hajlóknak, a megtartóknak,
 jaj azoknak.
 A rabruhás, tiltott szavaknak,
 a komfómból kihulltaknak,
 a dolgokat néven nevezőknek,
 jaj azoknak.
 Mikor már semmi sem az, ami,
 hiába akarnád mondani.
 Szavad, ha szólsz is,
 visszafordul,
 cserepes szádba belecsorbul.
 Jaj azoknak,
 a megtartóknak, a nem hajlóknak,
 igéből bölcsőt faragóknak,
 a szakadt égboltot foltozóknak,
 jaj azoknak.

Falusi temető

Félkarú kereszt, moha hímezte kő,
sorsába görnyedt öregasszony:

falusi temető.

A kicsi templom

láthatott törököt,

és labancot, meg

rácot is,

mostanra elporladt mind,

s a csonka kereszt

rájuk is tekint:

falusi temető.

Dombtetőn az istenházát

a félkarú kereszt

vigyázza,

tövén az öregasszony:

falusi temető.

Üvegvers

Üvegvilág, üvegálmom,
széttörök, ha földhöz vágom.

Hasad a szó, foszló szál,

vérehulló gyógyhalál.

Hold harangja fagyott alma,

rozsdafelhő betakarja.

kődház falán ködablak,

hogyha felszáll, elkaplak.

A kereszten I. (2017, tus, papír, 50x70)

Finta Éva

Dalolgotok

Hóhérok közt dalolgotok
dünnyög velem kifosztott éden
még emlékszik rám, ki vagyok
én nem tudom már, csak megélem.

A népmesével indulok
ki a világba minden reggel
az út alattam nem fogy el
az éji álomból velem kel.

Bátor vagyok és álmodó
nem véd meg díj sem érdem engem
a tükör is csak játszogat
még tátong benne, aki lettem.

Én még egységben élem meg
a létem, mely akár egy dallam
megkomponált és végleges
hogy így legyek tagadhatatlan.

Szerepek

(Latinovits Zoltán emlékére)

Egy vak színész bolyong a színpadon
Fennhangon szól magáról: Lear vagyok!
S talán a líra húrja peng reá:
Vigyázok rád, sorsoddal pattanok.
És csarnokok dübörgik sóhaját
Magukkal rántják fel az oszlopok
A vak színész hangját, ki tébolyult
Emlékből tépi ki, hogy : Lear vagyok.
A deszkák már rohadtak, odvasak,
És égbe néz a rongyolt mennyezet
A naptár lapjai széthullanak
Király vagyok, mondja egy nagybeteg.
Színész vagyok – mondja egy tébolyult
Pusztában elvándorló vak király.
Vagy mindkettő. S hogy népem hol honol?
Tapsoljatok, a hang rátok talál.

Messzeségdal születésnapomra

az angyalok mit muzsikálnak
téli fagyban mit orgonálnak
templomajtókon hogy suhannak
ki-be lebegve, áttűnésben
amikor zárva minden ablak?

a világűr minket kiköpné
vagy visszadöngölné a földbe
a csillagok epét okádnak
mikor rezgésükbe hunyorgunk
vagy vágunk ájtatos pófákat.

a messzeség már itt van bennem
ezért nem kell már érte mennem
ülhetnék bolygóm peremére
a ködbe lógatva a lábam
és minden égitest bemérne.

a távolságok széthasadnak
tátonganak és elfogadnak
hogy mikor merre vagyok távol
már nem mesélnek, nem vitáznak
mert ott van mindenütt a bárhol.

még angyal is lehetnék egyszer
kit éji fagyok szele metsz fel
vérzőn fehér a jelenésben
konok, dacos, korbácsos angyal
az ítéletben feledékeny.

de már nem vágyom lenni semmi –
gyűjtő, s ki mindenét elejti –
talán még hang a kristálycsöndben
ideges hegedű vagy gordon –
vibráló tremoló fölöttem.

Fata-lista

a sorsnak karma van
ez okból ő is állat
körümmel kaparom magamról
a hibákat

hogy macska vagy kutya lenne
a lelke bennem
már csak utólag válaszolja
meg a testem

a vadvilág is itt kering a
szívem táján
hol tigrisek, hol farkasok közt
ül a bárány

az égi láng ha átüti a
a szürke nyirkot
a macskámmal dorombolom, hogy
így a legjobb.

Környezet

Csak könnyelmű legyecské légy
csak könnyelmű legyecské légy
nyüszít az alabástrom.
Én nézem az éj mélyeit
a fények mohón alszanak
várom megszületésem
várom feltámadásom.
Gonosz hangokat hárítok
hogy könnyelmű legyecské légy
csak könnyelmű legyecské légy –
nyüszít a bársony alabástrom.

Antal Attila

Keleti tartomány

(Egy császári tanácsos leveléből)

Nem vehetjük le szemünket a keleti tartományról,
e mániákat és átkokat őrző vidékről.

Erdői útvesztők, nádasai csapdák,
pusztáin dögszagú szelek nyerítenek,
járőreink nyom nélkül tűnnek el arrafelé.

A helyi kurafi nem respektálja
az övénel pallérozottabb nációkat,
szóból nem ért, csupán korbácsból, pallosból, kötélből.
Szemében obszidián villanású parázs,
gúnyája alatt hosszú nyelű balta.
S ránk tör, ha tud, főként a tavaszok
veszélyesek, mikor a lehunyt szemű
napokat nyugtalan szelek búcsúztatják.

Ránk tör, levertük pedig annyiszor! Nem is értem,
honnan kitartása, hogy éktelen felszóval
újra s újra támad. (Ó, avitt mániák, reakciók,
mikor tűntök már a história pöcegödrébe!)

Kimúlóban a tél keleten, dagadnak a
vízerek, feszegetik medrüket a folyók,
pezsdülnek morotvák, tocsogók, sípok sívításán
kobzok pöngésén áttelelt sunda ábrándok.

Nem vehetjük le szemünket a keleti tartományról.

Egy remete naplójából

1.
Fals fény a külső tükrökön
csalóka vágyam vágya is
szemlézem szűkülő köröm:
van-e még itt mi nem hamis

2.
Végül csupán a szél marad
fűsuhogású hús szavad
csupán egy másik föld és ég
térsegein az út feléd

Sebestény-Jáger Orsolya

Találkozás

Lépted csöndesebb a zümmögő nyaraknál,
távolibb már, mint az esti szél,
s hol ág csúcsa égbeggyel összeér,
a színek mind-mind térdre hulljanak:

Legyen fehér és legyen roskatag,
sugárnyaláb már minden árnyalat,
áradjon fölöttünk, mint a nyár,
megtaláltattál – mert megtaláltalak.

Ötezer ember megvendéglése

(Lk 9,12-17)

Terítsd le sugarad, bíborló, drága fény
a hegyen, hol ezernyi lélek térdepel.
A kiszikkadt, fáradt arcokat
terítsd be magaddal, végtelen kék lepel.
S terítsd le sugarad bíborló tüzével
a szomjazó és éhező szíveket,
hogy csöndjeinkben végül megértsük Őt,
és úgy fogadhassuk, mint Életet.

Nyári reggelek

Szeretem a nyári reggelek
derűjének csöndes igazát.
A hajnali pára még hiszi:
ő vívja meg a döntő csatát.
Ám győz a Nap szétáradón,
míg elterül a parttalan időn.

S mind lassabban lélegzik a perc,
mint húr, ha pendül,
egy régi hegedűn.

A rét

Még szénaitlatot hord a szél,
s kévéit lustán kibontja a nyár,
de rozsdás foltját toldozgatja már
bő ujjú kabátján a láthatár.

A sehol-sincs rét valahol itt maradt,
a reszketve táncoló égerfák alatt,
hol kócos boglyák álmos rejtekét
simogatná kezével az ég.

Mert tékozló traktorok szántották simára
fölötte köröznek fáradtan a varjak,
s mintha sebem kötözné, ne fájjon úgy:
az emlékezés szelíden takargat.

Időnk múlik. Csöndben, vontatottan,
fölöttünk rója bölcsen száz körét.
Én mégis tudom: immár múlhatatlan
a nyár végi erdők ölelte rét.

A sóhajok hídján

(Édesanyámnak)

Korgó gyomorral, szomjasan,
mind így születünk erre a földre,
hol áldott menedékhez érkezünk el
köldökzsínór-hágcsón: az anyai ölbe.

Ó Mama, a kezed már elengedtem.
Felnőttem, látod? – mert így kívánod.
A sóhajok hídja a végtelenbe visz,
de tenyeremben ott lüktet hiányod.

Felnőttem, ugye? – mint vízparti fák.
Már borzolja bőrömet kései szelek.
Csak te tudod rólam: ugyanaz vagyok,
ki voltam valaha: egy kócos kisgyerek,

ki vérében hordja titkaid, mert
Általad érkezett erre a földre.
Mint első menedék, már szerettelek,
előbb öntudatlan, aztán mindörökre.

Ébredés

Minden nap visszatérek Hozzád,
bár valójában el sem távozom,
csak álmaim hajóján az éjjel
elsodródok egy elfeledett tavon.

A reggelek jötte csupa fény -
s csöndes számadás magammal:
Tiéd maradok akkor is Uram,
ha már nem ébren ér a hajnal.

A Hegyi Beszéd

(Mt 5-7)

Ott álltunk Körötted, hullámzott a reggel.
Letérdelt az élet, e megfáradt cseléd.
Ruhánk rongyaiból palástot szőtt reánk,
és vállunkra terítette a késő nyári ég.

Te álltál szelíden a felszikrázó fényben,
mint aki várja: megértsék szavát.
A csöndben felszakadt szívünkéből egy sóhaj,
szinte tudtuk is: most Isten szeme lát,

s megpihen rajtunk, mint anyánk keze pihent,
valamikor régen – míg ez volt mindenünk,
mert azóta nem súgta füleinkbe senki:
Valakinek fontos, hogy boldogok legyünk.

Passió V. (2004, tus, papír, 50x70)

Bozók Ferenc

A szelek múzeuma

(In memoriam Kálnoky László)

Jártál már a szelek múzeumában?
Ruhatárában könnyed, súlytalan kabátlobogás.
Huzatos tárlatain visz a lábad,
mintha tapintatos kísértetek vezetnének.
Minden szoba sarkában teremőr öregasszony,
él-e, hal-e, ki tudja ma már.
Vihar tépte, szellő rázta, vagy csak enyhe
fuvallat-legyintette tartós dauer a hajukban.
Különböző kabát jár különböző tárlatokhoz.
Viharkabát az orkán – teremben.
A Moszkva – teremben vattakabát.
A zefír – teremben könnyed, lenge ing.
A letekert kocsiblak – termében nem kell felsőruha.
Nyár van.
Élek – e, halok – e, szinte mindegy is.
Innenit és túlit valami foghatatlan forgatag kavarja egybe.

Végállomás

temetőnk zsúfolt helyijárat
csendben gördül élénk és szenttelenül
udvariatlan buszvezető a halál:
húzódjon beljebb, van elég hely még!
-fásultan kiabál

Szózománc

Miként a hús hal, úgy suhan
tovább a mondható.
A csend hamis, lepattogó
zománca lett a szó.

Baka Györgyi
Dürer álma

*az 1525. esztendőben
Pütkös után*

Az ég fekete mélységéből buktak elő
csillagok ezrei és szilánkokra törten
hullottak alá a földi térbe,
hatalmas víztömeg áradt a magasból,
egy szempillantásig úgy tűnt, mintha
megdermedt volna, majd hatalmas robajjal
mennydörögve zúdult lefelé, elárasztotta
a lombardi síkságot, és tovaáradva
mindent elsöpört...

Íme, az Úr haragja betelt, elvesztünk!

Belső némaság szorította össze egész lényét,
se gondolat, se szó-töredék, még egy árva
kép sem merült föl benne. A sötétség csendje
mintha ráömlött volna, elmerült.
Lélegzetért kapkodott. Hunyorogva ébredt,
gyöngéd fénysugár birizgálta szemeit.

Minek már a festék, az ecset?
Életünk csupán színes formákba
öltöztetett mulandóság, megnyitott halál.
Mégis, mintha az Úr ezzel az égzengéssel,
vízözönnel jelet küldene, menteni akarná
a bennünk lakó legnagyobbat, amit rabbá
tettünk, a lelket. Talán egy új, rettenetes
korszak van készülóban, öntelt értelmünk
gigászi, ijesztő gépszörnyeket szül majd,
s maga az ember is eltárgyiasul.

Bárcsak annak, aki kezem mozgatja,
a lélegzetét érezhetném lelkeimmel!
Az ellentmondások abba az egységbe
már nem hatolnak el, ott a feltétlen
bizalom, a személyt is meghaladó
elfogadás fészkel, az ősi kert
élő rejtekében.

Istenem, fordíts jóra mindent!

Virágfakadás

Olyan tiszta vagy már, olyan könnyű,
az égi szellő úgy átjárja tested,
izzó lepkeszárnyaid lebegteted,
csillagok árva fia, nyugtalan
utak vándora, egyre beljebb jutsz,
el ne tévedj, fohászkodik érted
a lilium, a kerti zsázsa,
lábnyomod nem látom, csak
az illatok képzete villan, talán
csak hiányod nyitogatja kapuim,
jöjj, megnyílok neked: láss meg,
szerez meg!

Nem talállak, bejárom érted
a völgyet, az erdőszegélyt,
kereslek forrásban, nyári fényben,
szivárványos napfölkeltében,
egy kicsit a végtelenre dőlve,
ajtód előtt roskadozva, vágyom
mosolyodra, iringókra zakódra
tűzve, súlyos kezéd oltalmára,
ha fogan méhem, virágom: láss meg,
ölelj meg!

Örökös szomjam oltsad,
gyöngyözzön bennem örömed,
rügyezzen mélyemben sóvárgásod
magja, zöldelljen bontakozva.
Omlik a pára, mosdok tekintetemben
hópuhára, szárnycsapásod szívverésem,
születünk együtt lucokban, fényben –
fájdalom-szaggatta csendben,
összetört álmaink telében is: fakadjunk
virágra!

Távol vagyok

Túl távol vagyok,
csak álmodni tudsz rólam.
Érzed, hogy bújnék
gyökereid közé,
olvadnék beszívott
levegődbe...

Ritkán kerülök
megfogható közelbe,
nem lebeghetsz
tekintetem ringató
vizein, csak képzeleted
nyithatja meg kapuim.

Így hát kihullok táruló
karjaidból, mint testetlen
madárka, kinek csak
vágódó dalát hallod
néhanap. Akkor újra
magadba ölelsz...

Seléndy Balázs

Elázott

Egy nagy eső után én, Isten,
látogatóba megyek az ürgéhez.

Ő alagútjának alsó nyílásánál áll,
egy mozdulatlan, barna folt
a domboldal zöldje előtt.

Egyik isteni lábamat teszem
a másik elé és közelítem
lassan, óriási testem
betölti az eget, ezüst hajam
elkeveredik a felhőkkel.
Hallom fogait vacogni, de
nem mozdul. Lucskos, fázik,
lábait a barlangjából indult folyócska
fürdeti... Még egy lépésem, és lassan, félszível,
menekül, cuppogva, a barlang felső ajtaja felé...
de az is elöntve... tehát vissza . Én követem.
Egy ilyen cserebere még, utána csak áll, reszketve,
előntött háza ajtója előtt,
készen Velem és végzetével
szembenézni.

Ha máskor meglátogattam
azonnal menekült, már amikor messziről látott,
most Velem kell találkoznia
tapintható közelben.

Nem figyelhettem oda, amikor
őt teremtettem az ötödik napon, elfelejtetem
milyen csúnyának csináltam. De enyém ő mégis ,
előre hajlok és egy bottal
megvakarom a hátát.

Nem reszket tovább és, egyebet nem tehetve,
elfogadja az isteni cirógatást, de
Bennem nem bízik: ahogyan tudhatja
egy másodperc múlva új
ötletem támad és őt megeszem :
a szabadban megeshet
.bármi.

Elfejtettem mit teremtettem számára
enni... hozok neki valamit az eledelemből:
egy megfeketedett banánt és néhány
pirított földiogyorót. Aogyorót a fűre teszem,
a banánt meghámozom és úgy teszem eléje,
hogy a vége az orra előtt legyen.

Megszimatolja, de nem kóstolja, Félelmetes
Nagyságom még mindig túl közel van. A banán
marad a fűvön, mint aogyoró. Elsétálok érezve
rövidlátó szemét Ülepemen ahogy eltűnök
a felhők között.

Egy utolsó visszapillantás: Engem figyel egyik szemével,
a másikkal a banánt és aogyorót nézi, orra
egy hüvelykkel a fűhöz közelebb, de
még nem eszik...
Gondolom,

mire a házhoz érzekem
belőle
megtért, istenfélő
ürge lesz.

G. Komoróczy Emőke

„Párhuzamos világok” az irodalmi élet dimenziójában

(Sipos Lajos: *Modernitások, alkotók, párbeszéddek. Válogatott tanulmányok és kritikák*)

Sipos Lajos tanulmánykötete áttekintést ad a XX. századi magyar irodalomtörténet főbb vonulatairól; középpontban természetesen a szívéhez legközelebb álló Babits-életművel. Számba veszi a századot végigkísérő elméleti vitákat is; méghozzá a modernizmus szempontjából, s tradicionális irodalomszemléletünk képviselőitől némileg eltérően, meg sem kísérel végérvényes válaszokat adni. Hiszen tisztában van vele: az e világi „egyetlen igazság” dogmatikus korszaka véget ért; az irodalmi életben is – éppúgy, mint a társadalmi lét különböző szféráiban – az *is-is* időszakát éljük (az Igazságeszme nem e földön, hanem csakis Istenben létezik). Ha nem ismerjük el a sokféleség, sokszínűség létjogosultságát, akkor (újra) visszahullunk az egyoldalúságok sűrű és érdektelen dominanciájába. Az ezredvégi változások az irodalmi életben is nyilvánvalóvá tették, hogy minden nemzedék egy teljesen más valósággal találja magát szemben, mint elődei, tehát nem lehet voluntarista módon az előző korszakok irodalomszemléletéhez ragaszkodni; következésképp az értékškála is átalakulóban van. Ami tegnap „hitelesnek” tűnt, az ma már esetleg üres szócséplésnek hat – és fordítva: félreszorított, elfeledett-eltemetett alkotások nyerik vissza fényüket.

A szerző tehát friss szemmel veszi szemügyre saját korábbi írásait is, s letörölve róluk az Idő porát, kiegészítve őket újabb vizsgálódásai tanulságaival – új irodalomtörténeti nézőpontból közelíti meg az elmúlt évszázad alapkérdéseit.

A bevezető fejezetben (*Kulturális modernitások, irodalmi modernségek*) sokat vitatott alapfogalmainkat (politikai nemzet, kultúrnemzet, etnikai homogenitás, soketnikumú magyarságtudat stb.) közelíti meg történetiségükben, funkcionális szerepük szerint. Ami nem kis bátorságra vall, hiszen már-már ott tartunk, hogy a különféle nézetek képviselői öltre mennek, akár gyilkol(ná)nak is világnézeti-kulturális okokból, s mindent megtesznek azért, hogy belefojtsák egymásba a szót. Így természetesen a legnagyobb káosz uralkodik az irodalmi életben is – éppúgy, mint a társadalmi szférában s az élet szinte minden területén (mit nevezünk „nemzeti irodalomnak”, ki tartozik a nemzethez [és ki nem?], miért „idegen test” még ma is irodalmunkban a modernség, az izmusok kora stb.).

Sipos Lajos komoly szaktudományi ismeretekre támaszkodva hangsúlyozza: a mai értelemben vett nemzetről csak a reformáció kora óta beszélhetünk; amikor

is az azonos etnikumhoz tartozók összetartozás-tudata s az anyanyelvhez kötődés értékvolta összekapcsolódott a közös történelmi múlt képzetrendszerével. A „politikai nemzet” fogalma csupán a XX. században körvonalazódott – az adott ország területén élő különböző etnikumok összességét értették rajta. Ahol a lakosság zöme azonos etnikumhoz tartozott, az anyanyelv, a közös eredetmítosz és történelmi tudat alapján a „kultúrnemzet” megnevezés vált általánossá (F. Meinecke, 1907). Nyugat-Európában a multiethnikus államok különféle változatai alakultak ki; míg a Kárpát-medencét a 9. században meghódító magyarság – Attila és Árpád fejedelem leszármazottaiként – egészen a XIX. század derekáig (az itt élő népekkel való keveredés ellenére) homogén kultúrnemzetnek tartotta magát. Csakhogy a XIX. század második felében az itt élő különböző etnikumok is a maguk „1000-éves múltjának” megfogalmazásához kezdtek, ami végül is Trianonhoz, majd az azóta sem szűnő gyilkos küzdelmekhez vezetett. Így a Kárpát-medence népeinek ma már kivétel nélkül „politikai nemzetként” kell magukat – szomszédaiikkal egyetemben – definiálniuk; ha tetszik, ha nem.

Ebből fakad „sorsvállaló” nemzeti irodalmunk elszántsága is, hogy „küldetéstudatának” hegemoniáját biztosítsa a modernség különféle áramlataival, a „nemzetromboló” és „hazafiatlan” irányzatokkal (a *Nyugat*, az *avantgárd* experimentalizmus minden változata) szemben. E mindmáig virágzó ízlésdiktatúra következtében sok ítésszünk még ma is kirekeszti és a nemzeti kultúra szempontjából érdektelenné, sőt károsnak minősíti sok európai rangú írónk műveit – hogy csak a legnagyobbakat említsük: Babitstól Kassákon át Határ Győző, Szentkuthy Miklós, Hamvas Béla, Kertész Imre, Esterházy Péter, Spiró Györgyig stb. – nem is beszélve pl. a párizsi Magyar Műhely köréről vagy Tandori életművéről. Ennek következtében irodalmi (akárcsak politikai) életünk tudathasadásban szenved. És csodálkozunk, hogy Nyugat-Európában nem tekintik mérvadónak tradicionális „nemzeti” költőinket.

Sipos Lajos hitelesen interpretálja a *Huszadik Század* és a *Nyugat* köréhez tartozó írók-gondolkodók (Ady, Babits, Jászi Oszkár, Szabó Ervin stb.) azon felismerését, hogy a XX. század hajnalán, „a soketnikumú Magyarországon már nem lehet megélni a hazafiságot a »népnemzeti« keretek között”. Igyekszik feloldani tehát az ezredforduló távlatából ezt az ellentmondást, érvényes válaszokat keresve filológiailag rendkívül alapos tanulmányok sorában arra a kérdésre, miként lehetne a *tradícióban* élő (főként paraszti hagyományt követő) és az *európai kultúrában*, a polgári jövőben gondolkodó értelmiség jelenkorunk kihívásaira adott alternatív megoldásait közös nevezőre hozni. A magyar valóságot, kulturális helyzetünket a maga történelmi-társadalmi realitásában szemlélve, felmutatja, hogy az I. világháború vérontásától megcsömörlött magyar nemzet előtt annak idején két lehetőség állt: vagy létrehozta a (Jászi Oszkár által elképzelt és sürgetett) *Dunai Egyesült Államokat* (Ausztria–Magyarország–Lengyel- és Csehország–Illyria), amelyről már Kossuth is álmodott;

vagy a forradalomba menekül (ezt tette 1918 őszén, amely utóbb végzetes tévedésnek bizonyult).

Babits, az „örök béke” megvályója, hirdetője, a Nyugat szellemi holdudvarával együtt, hitt a polgári átalakulás lehetőségében, a társadalmi-kulturális modernizáció megvalósíthatóságában, „a lelkek forradalmasításának” teremtő eszméjében – érthető tehát, hogy a forradalom mellé állt. Az *igazi haza* című híres (hírhedt) esszéjében (*Új világ*, 1919. márc. 8.) megfogalmazza: az „igazi haza az, amelyben az ember az emberrel egyenlő, függetlenül etnikai meghatározottságaitól, egymástól különböző életfelfogásától, vallásától, politikai beállítódásától. Az Ember/emberiség szellemi lelki felemelkedése, emberhez méltó élete előbbre való – adott esetben – a nemzetállami, hatalmi-politikai érdekeknél”. Vagyis: ekkor még úgy látszott, az önző „nemzeti igazság” (háborús érdekek) nevében a nagyhatalmak semmibe vették „az emberi igazságot”: az élethez való jogot (Móricz ugyanerről szól a *Szegény emberekben*).

A március 21-én színre lépő új államhatalom (a proletárdiktatúra) kegyetlen igazságtalanságaival, embertelenségével mélységes csalódást okozott a polgári átalakulás híveinek (Jászi Oszkár köre azonnal vissza is vonul); s mikor a *Nyugatot*, valamint az „internacionalista” Kassák lapját, a „modernista” *MÁ*-t egy július 6-ai rendelettel betiltják („szüneteltetik”), Kassák nyomban tiltakozó levelet intéz *Kun Bélához a művészet nevében*. Az addig Ady-szemináriumokat tartó Babits pedig *Szittál-e lassú mérgeket?* versével búcsúzik a forradalmi átalakulásba vetett illúzióitól.

Így hát az 1918/19-es forradalmak s az utána következő „trianoni trauma” a modernizáció ellenfelei megerősödését segítette („Járt utat járatlanért el ne hagyj”). A megcsónkított ország ekkor került (végérvényesen?!) tudathasadásos állapotba. Élet-halál harc kezdődött (s folyik máig) a hagyománykövetők és a modernizáció hívei között; ahogy a közéletben, úgy az irodalmi életben is. Ki-ki a maga igazát hajtja; egyik fél sem hajlandó megszívlelni a másik érveit. Így lassan minden vitás kérdés önkörükbe zárkozó csoportok „belügyévé” válik, konszenzusról szó sem lehet.

„Szomszédainkkal” azóta is harcba állunk, immár egy évszázada (nemzetiségi autonómiánk ügyében jogosan). Természetesen a „kultúrnemzet” fogalmát végképp fel kellett adnunk; egyetlen lehetséges út maradt számunkra – a modernizáció. Babits a 20-as években az esztétikai modernizáció következetes híve volt – hangsúlyozza Sipos Lajos. Őrizte a szellem pártokon kívüli és felüli rangját; számára világos volt, hogy az örök értékek birodalma téren és időn kívüli (*Örök kék ég a felhők fölött*, 1925). Az *írástudók árulása* vitában (1928) a Szellem pártatlanságát, a politikai érdekeket kiszolgáló zsurnalizmustól való elkülönülés fontosságát hangsúlyozta („a mai írástudók bűne, hogy szemük elől veszítették a Csillagot, az egyetlen és oszthatatlan Igazságot, amely felé haladniok kell”). Az *Ady-revizió* körüli polémiában (*A Toll*, 1929) megvédte Ady szimbolizmusát, modernségét, ostorozó hazafiságát („mint a zsidó próféták vagy Dante, nemzete hibáit ostorozta”). A kor költőfejedelme tehát nem vett

részt a „csonka-Magyarországot” fennhangon sirató kórusban, s tartózkodott az elvesztett nemzettestek visszakövetelésétől.

Így a *Nyugat* többi írójával egyetemben elzárkózott attól is, hogy a Tormay Cécile-szerkesztette *Napkeletnek* (1921–1937; majd Kállay Miklós szerkesztésében: 1937–1941) írást adjon; holott maga Bethlen István és Klebelsberg Kunó támogatta a lapot, s próbálta Babitsot főmunkatársnak megnyerni. A kissé sekélyes színvonalú, inkább csak a középosztály kulturális igényeit kielégítő (bár nagyon népszerű!) folyóiratnak népes olvasótábora volt, főként a határokon kívüli értelmiség és a nők körében. A *Nyugat* második nemzedéke (Illyés, József Attila, Szabó Lőrinc, Radnóti, Weöres, Tamkó Sirató) sem publikált itt; viszont a harmadik nemzedék, az *Ezüstkor* ifjú poétái (Rónay György, Thurzó Gábor, Sötér István, Szerb Antal, Jékely Zoltán stb.) itt debütáltak. Itt jelent meg Sötér nagyon szép, nagyon elismerő Babits-nekrológja is 1941-ben.

Nem véletlen, hogy Szekfű Gyula – szintén Bethlen István és Klebelsberg Kunó politikai elképzeléseinek támogatására (a modern Magyarország megteremtése) – egy jóval színvonalasabb, a társadalmi modernizációt sürgető tudományos igényű periodikát indított (*Magyar Szemle*, 1927–1938; majd 1938–1944: Eckhardt Sándor szerkesztésében). Célja: a magasan kvalifikált értelmiség szellemi nevelése, a polgárosodás és a technikai fejlődés előmozdítása, a szociális érzékenység fokozása, a kisebbségvédelem. Itt rendszeresen jelentek meg írások a *Nyugat* alkotóitól, alkotóiról, sőt Kassáktól és Kassákról is, valamint a népi mozgalom képviselőitől (Szabó Zoltán, Kovács Imre stb.) és a Szegedi Fiatalokról (akikhez Radnóti is tartozott). Sipos Lajos értékrendjében, természetesen, a *Magyar Szemle* volt a fontosabb a nemzet továbbfejlődése szempontjából. „Bethlen és Szekfű politikai fogalomrendszere” jobban érvényesült a „kulturális – világnézeti és politikai folyóirat”-ként indított *Magyar Szemlé*ben, jóllehet Szekfű 1942-ben az ellentétes politikai oldalhoz csatlakozott. Bár a különböző műveltségű olvasói rétegek szempontjából jelentős szerepet töltött be mindkét folyóirat. Sipos Lajos konklúziója: „A *Napkelet* szépirodalmi anyagával, társadalomfilozófiai fogalmaival, esztétikai felfogásával nem jelentett valódi alternatívát a korszakban. A *Magyar Szemle* viszont a társadalmi modernizáció kérdéskörében autentikus válaszlehetőségeket fogalmazott meg.”

S bár manapság a szélesebb, konzervatív idősebb olvasótábor (újra) rajong a *Napkeletért* s Tormay Cecilért, társadalmi fejlődésünk, „újra-europaizálódásunk” tekintetében a *Magyar Szemle* ma is „használhatóbbnak” tűnik.

A *Variációk az irodalmi moderniségre* című fejezetben a szerző a XIX–XX. század fordulóján felszínre törő sokarcú, sokszínű modernség, sokféle írói alkat és számos irodalmi csoportosulás színes kavalkádját mutatja be. A századelő különleges, bár rövid pillanat volt szellemi életünkben: a magyar irodalom (ismét) szinkronba

kerülni látszott a világirodalommal. De a bontakozó virágkornak véget is vetett a trianoni tragédia. Karinthy Frigyes a kortársairól már 1912-ben remek karikatúra-gyűjteményt tett közzé (*Így írtok ti*), majd két év múltán kiadta komoly elemzéseit róluk (*Írások írókról*) – jelezve azt a felmérhetetlen jelentőségű szemlélet- és stílusváltást, amely a népnemzeti iskola prominens tagjaitól (élükön Szabolcska Mihálylyal) elhatárolta már *A Hét* körét is, s még inkább a *Nyugatot*. Sipos Lajos fontosnak tartja a nőírók (Czóbel Minka, Kaffka Margit) „belépését” az irodalmi életbe, akik új, különleges szint hoztak abba a gyönyörű tarka szöttesbe, amely a *Nyugat* alkotóinak köréből szövődött.

Az 1920/30-as években induló költőknek már nehezebb dolguk volt: a *Nyugat* forradalma folytathatatlanak bizonyult az új szellemi légkörben. A modernség új változatait kellett tehát kialakítaniok. A szerző néhány autentikus költői pályát mutat be, amelyek nem illeszkedtek a hazai hagyományrendbe (*Berda József* panteisztikus, naiv katolicizmusa, népi[es] Mária-énekei; *Weöres Sándor* – az irodalom fogalmát megváltoztató – pályakezdése; *Tamási Áron* és a magyar népi mozgalom). Tudatosan emel ki tehát néhány alapváltozatot a korszak széles mezőnyéből: nem a spektrum bemutatására törekszik, csupán jelezni kívánja: az újító kedv ott munkál minden nemzedékben, s épp ez újító költők-írók által válik a hagyomány élővé. Majd négy érdekes alkotás-modellt emel ki a félhomályból: *Rónay György* költészetértelmezése – egy verse szövegváltozatai alapján; *Cs. Szabó László* kispikari formái – *Közel s távol* című elbeszélés-gyűjteményéről; *Tamkó Sirató Károly* játékos versei – melyekben a nyelvhez való viszony újrafogalmazására tesz kísérletet; valamint *Fenyő Miksa* (ittthon addig ismeretlen) regénye: *Jesus is D. P.* volt – azaz displaid avagy detested person, tehát kivetett, társadalmon kívüli. Fenyő Miksa konklúziója: „minden magyar ember is D. P.”, sőt: „Minden ember D. P. ezen a földön”. Fenyő Miksa tehát 1951-ben megteremtette „az örök idegenség” mítoszának magyar változatát – amely úgy tűnik, valóban „örök életű”: a XXI. században mit sem változik ez az alaphelyzet.

A válogatott tanulmánygyűjteményben természetesen súlyponti helyet kapnak a Babits-tanulmányok (*A lírikus Babits, A prózáiró Babits*). Hiszen Sipos Lajos évtizedeken át az ELTE BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke Babits-kutató-csoportjának irányítója, „nagy mestere” volt. Lelkiismeretes és pontos filológusként teamjével feldolgozta a Babits-életművet, megszervezte a regények és drámák kritikai kiadását, a Babits-Könyvtár 13, a Babits Kiskönyvtár 4 kötetével együtt; megjelentették a Babits-levelezés első hat kötetét (1890–1916). Az életmű digitalizálását az OSZK MEK folyamatosan végzi.

Sipos Lajos mintegy újraértékeli a lírikus Babits szerepértelmezését, egészen más-hova téve a hangsúlyokat, mint azt a korábbi szakirodalomban mindeddig megszoktuk. *A lírikus epilógja* és az *In Horatium ars poetica*-jellegű költeményeinek interp-

retációjával, gazdag kultúrtörténeti háttéranyag mozgósításával helyezi el a korai Babits költészetét a magyar líratörténetben s a világirodalmi folyamatokon belül. Jelzi, hogy eme 1903/1904-ben írt költemények (a *Levelek Írisz koszorújából* 1909-es, első kötetének nyitó- és záróversei) sok félreért(elmez)ést váltottak ki az idők folyamán – mint a „végzetes magány” verse, illetve horatiusi ellen-ars-poetica (Horváth János, 1912, majd mintegy 50 év múltán Bata Imre, Rónay György, sőt Rába György, Eisemann György elemzései stb.).

Sipos Lajos felfogásában a szövegteremtés új módozatait láthatjuk mindkét esetben. A francia lírikusokon iskolázódó költőt a poétikai modellváltás, a modern verseszmény kidolgozásának igénye inspirálta. A vers-szubjektum (ekkor már) nem a személyes ’én’ (mint a XIX. századi magyar lírai hagyományban), hanem a kozmikus, metafizikai ÉN, amely a bezártságban („világbörtönben”) vergődik, s elszigeteltsége „bűvös körét” csak vágya törheti át. Álmaiban-képzeteiben kalandozhatja be csupán a kitágult Teret és Időt. Így talál otthonra a világkultúrában – a Múltban – Jelenben, s talán a Jövőben is. Tehát mindkét vers – E. A. Poe és a francia költészet nyomán – kísérlet a komplex módon transzformált tárgyiasságra. Az ifjú poétát valójában a Négyessy-szeminárium világirodalmi horizontja vonzotta szemináriumi társaival (Juhász Gyula, Balázs Béla, György Oszkár, Oláh Gábor) együtt, hogy „kozmosz szubjektumban”, költői teremtésben gondolkodjanak, s lírai modell-váltást készítsenek elő. Vagyis mindkét verset, de különösen a kötetzáró *In Horatiumot* „az empirikus tárgyiasságtól elforduló, az objektív költészet babitsi változata felé tett gyakorlati lépésnek” tekinthetjük. Olyan műnek, amelyben „a mindenkor költészettel szemben megfogalmazott igény kap hangot a ’soha nem hallott versek’ utáni vágyról”.

Ma már világosan látjuk, hogy nemcsak Adyt ihlette meg és vonzotta a francia líra szimbolizmusa, hanem szinte vele egyidejűleg a „poeta doctus” Babits is – egyetemi társaival – ez irányban tájékozódott. Mondhatjuk: Kosztolányi kivételével (aki inkább a német lírához kötődött) a *Nyugat* köre egészében a modern francia líra nyelvén iskolázódott. Ugyanakkor a magyar olvasóközönség életszemlélete, ízlés-világa egészében a XIX. századi hagyományrendben gyökerezett. Nem csoda hát, hogy olyan ádáz küzdelem alakult ki a nemzeti konzervativizmus és az újító költészet hívei között – ami aztán napjainkig végigkísérte/kíséri irodalmi életünket.

Babits utolsó válogatott verseskötetét (*Ne mondj le semmiről*, 1941) szintén friss szemmel vizsgálja a szerző, s a korábbi véleményektől eltérően megállapítja: a költő „a halál pitvarában” tudatosan átrendezte költészetének korábbi hangsúlyait. Nem tartva semmiféle kronológiai rendet, úgy állítja egymás mellé a legfontosabbnak tartott verseit (a közel 340 közül mindössze 89-et! – többségük (34) az első három kötetéből való), hogy azokból szellemi-lelki pályáíve bontakozzon ki – a „sokféleség” iránti vonzalmát hangsúlyozva. A nyitóvers itt az elvágyódást érzékeltető *Messze, messze...*; *A lírikus epilógja* és az *Esti kérdés* pedig a centrum-

ba kerül. A második részbe kerülő versek „sorrendje és irányultsága megismétli az utolsó évek esszéinek alap gondolatát”: a nemzet „sokféle vért magába fogadó”, nem feltétlenül homogén etnikumú „egységes és oszthatatlan lélek”. Sipos Lajos tehát, levonva a konklúziókat, úgy látja, hogy a fiatal Babits „új elvű, a világegész befogadó és kifejező ontológiai költészetet akart teremteni. Nem a maga empirikus tapasztalatait”, hanem az ember metafizikai énjét próbálta kifejezni-közvetíteni; „az így létrejött tárgyas líra-elv reprezentációiban összekapcsolódott a filozófiai, a kulturális és a verselméleti inspiráció”. A háború alatt, majd azt követően „költészete esztétikai síkról részben etikai síkra tért (...) az ország sorsát minden esetben a szülőhely – Európa – a világ összefüggéseiben szemlélte”. A magán- és a társadalmi élet örömei-szenvedései is „ontológiai összefüggésekben, a boldogság és az emberi nyomorúság elméleti távlataiban jelentek meg”. Etikai szemléletének csúcsa: a *Jónás könyve* (1938) egyéni szenvedéseinek, költészetének ontológiai dimenzióba (az emberiség-sors távlataiba) emelése. Az utolsó kötet azt a „nagyra törő költőt mutatja be, aki a 'soha – meg – nem – elégedés' himnuszával ajkán járta végig útját” – de a neki adatott viharos korban nem sikerült maradéktalanul megvalósítania mindazt, amit tervezett, amiről álmódott.

S miközben nagybeteg, a Rádiumkórházban a fájdalommal, az elmúlással küzd – nem magára gondol, hanem az emberiségre váró, mindent elsöprő katasztrófára (*Talán a vízözön*) – amiről utolsó számadása (*Curriculum vitae*, 1938) is tanúskodik.

Prózai munkái ugyancsak ontológiai fogantatásúak – hangsúlyozza Sipos Lajos *A prózairó Babits* című részben. E tekintetben is felülírva a korábbi szakirodalmi megállapításokat, feltárja költőfejedelmünk fontos szerepét a magyar nagyepika modernizációjában. A cselekményelemek háttérbe szorításával, az időszerkezet átstrukturálásával (tömb-idő, centrális, illetve lineáris idő), az objektív idő szubjektív idővé transzponálásával, az esszébetétekkel, az individuális szféra hangsúlyozottan előtérbe állításával megtörte a széles ívű eseményeket görgető nagyepikai tradíciót. Megváltoztatta az élettény – irodalmi tény – fikció viszonyát. A különféle helyszínek – alakok – történések többnyire egy központi élményhez kapcsolódnak; a fikció pedig több, egymást keresztező szálon bonyolódik. A tér-élmény általában a bezártság–tágasság ellentétpár váltakozására épül, metaforikus konnotációkat ébresztve.

Első regényében, a *Gólyakalifában* (1913) az álom–ébredés kettőssége, a személyiség megkettőződésének fantasztkuma formálja a történetet. A kompozícióalakításban fontos szerepe van a motívumismétléseknek: az előre-hátrautalásokkal összekapcsolja a szerteágazó eseményelemeket, így teremtve meg a műben realizálódó értékszerkezetet, amely a narrátor és a szerző világértelmezésének (is) hordozója. Az időtömbök sűrítésével, az alineáris történetmondással, perspektívaváltásokkal, a no-

minális – nem-nominális stíluselemek váltogatásával stb. Babits az európai próza (Joyce, Proust) struktúraképző metódusával rokon prózaformákat alkot.

Sipos Lajos a regénytechnikai újítások általános számbavétele után Babits két korai – legismertebb és máig legnépszerűbb – regényét (*Kártyavár*, 1916, *Timár Virgíl fia*, 1923) elemzi. „A háború borzasztó valósága elől menekül az író a regényírásba mint valami templom azilumába” – írja. Az akkortájt kiépülő-szépülő Újpest (a regényben: *Újváros*) óriási, nyüzsgő világában „minden hit, vallás és nemzeti különbségek nélkül mindenki egyenlő jogokkal rendelkezik”, s a gyorsan fejlődő polgárosodást (letelepedés, iparúzés, kereskedelem) nem korlátozza semmi. A nagyváros peremén szerveződő előváros a századfordulón átalakuló új életforma jelképes színtere: sok, különféle szálakon tekerő ember sors találkozik itt, fut el egymás mellett, vagy keresztezi egymást. Egyetlen nap történetébe sűrítve feltárul előttünk a város teljes keresztmetszete. Az író – szemben a nálunk megszokott, realista regényszerkezettel – metonimikus elemek, különféle szövegeffektusok beépítésével, idősűrítéssel újszerű, metaforikus struktúrát teremt.

Ez a mű még tele volt a forradalmak előtti kor illúzióival – a *Timár Virgíl fia* viszont már a csalódás, a valóságos élet hullámlásának dinamikájával való szembenézés regénye. A kétpólusú, kettős nézőpontú regényszerkezet megfeszített drámaisága erős feszültséget teremt, megkérdőjelezve a „földi” igazságok szempontjait – a paptanár és tanítványa viszonylatában hol ide, hol oda billen a mérleg nyelve. Hol egyik, hol másik hős „igaza” tűnik fontosabbnak – míg végül a vitát maga az Élet (Vitányi, a fiú természetes apja) dönti el, aki a tanítványt kiszakítja zárt szellemi „kolostorból”. Az író mintegy szétfeszíti a szöveg kereteit (az intertextusok, transztextuális kapcsolások, retrospektív autotextusok stb. révén); de „meghagyja annak lehetőségét is, hogy a szöveget folyamatos szerveződésű textusként, a Ricoeur-i 'naiv olvasó' szintjén olvassuk” – állapítja meg az elemző – s „lehetőséget kínál arra is, hogy a befogadó, intertextuális olvasással újáteremtve a szöveget, a paptanár és növendéke történetét eltávolítsa a személyes ihletettségtől, a valós élelményektől”. Ami kifejezetten írói bravúr: „Babits ebben a regényében már-már megelőlegezi a posztmodern kor prózateremtési metódusát.”

Babits válogatott novelláinak gyűjteményét (*Karácsonyi Madonna*, 1920) vizsgálva, a szerző megállapítja: Babits epikája e vonatkozásban is kifejezetten az európai kispróza lélektani vonulatába illeszkedik: mitológiai alaphelyzeteket dolgoz fel, illetve a fantasztikum olykor morbid világába kalauzol bennünket. Novellái a konkrét és az absztrakt, a szubjektív és az objektív közti határok elmosásával – a *Gólyakalifához* hasonlóan – az írónak a misztikum iránti fogékonyságát (is) jelzik: „Az 1911-ben írt *Laodameia* transzcendenciája találkozik itt a Maeterlinck – Verhaaren – Rilke – Claudel írásaiban is fellelhető misztikus korézással, (...) s az európai minták (Poe, E. T. A. Hoffman, Anatole France stb.) nyomán az irracionális irányában tágítja a

valóság/fantasztikum kettős dimenzióját”. Az idő, amelyben ezek a novellák játszódnak: „általánossá transzformált múlt vagy jelen”.

A *Babits-levelezéssel* kapcsolatban is tesz néhány igen fontos észrevételt a szerző az alkotói világképet illetően. A 10 000 tételnyi hatalmas tömegeből fény derül az egész századforduló–századelő társadalomtörténetére: „Arra a változásra, amely a literátus vármegyei hivatalnokokat elválasztotta a polgári értelmiségi pályán boldoguló utódoktól, a kiegyezés körüli idők emberét az I. világháború, a forradalmak és a kezdődő világégés emberétől. A levélnyag ugyanakkor végigkíséri az irodalom- és eszmetörténeti korszakváltásokat is”. A népnemzeti iskola tagjaitól a klasszikus avantgárd alkotókig, majd a neofolklor, az új tárgyiasság, új klasszicizmus neves képviselőiig (vagyis Kozma Andortól, Kiss Józseftől a *Nyugat*-generáción, Kassákon át Berda József, Illyéstől Szabó Lőrincig, Tamási Áronon át Radnótiig, Weöres Sándorig stb.), valamint Szabó Ervin, Jászi Oszkár, Balázs Béla, Lukács Györgytől Szekfű Gyulán, Bethlen Istvánon, Szilasi Vilmoson, Herczeg Ferencen át a Baumgarten-díjazottakig számtalan neves és kevésbé neves alkotó szerepel a levélírók között (közük sok vádaskodó, sokféle váddal – legszomorúbbak talán a József Attila díja körüli véletlenek, félreértések).

A korai levelek alkotói többnyire esztétikai, művészetelméleti kérdéseket taglalnak, többségük fontos információkat tartalmaz a poétikai szemléletváltozással kapcsolatban. Az 1919–21 közötti időszakban a levelek írójuk belső töprengéseiről, meditációról adnak számot. Az 1924–25-ös időszak levelei leginkább az írói generációváltással kapcsolatosak, Babits és a fiatalok ellentmondásos viszonyáról szólnak (ami teljesen érthető, hiszen a háború után színre lépő nemzedékeknek már egy egészen új valósággal kellett szembenéznük; szemükben nem voltak érvényesek a Mester tapasztalatai). Az 1925 utáni levelekben már többnyire gyakorlatias problémákról esik szó (főként a Baumgarten-díj körüli polémiákról). A levelek egyre szürkébbek; Babits szellemi vezérszerepe is meg-megkérdőjeleződik, főként a 30-as évek vitáiban, az új, forrongó, a világváltozás társadalmi kérdéseit feszegető népi értelmiség szemében.

Az *autobiográfikus emlékezet határai* című fejezetben elméleti kérdéseket feszeget a szerző: az önéletrajz és a fikció egymáshoz való viszonyát vizsgálja néhány ismert – egymástól merőben eltérő – jelentős mű kapcsán (Kazinczy Ferenc *Pályám emlékezete*, Gyergyai Albert „*önéletírásai*”, Tamási Áron *Szülőföldem*, Tamási Gáspár *Vadon nőtt gyöngyvirág*). Philippe Lejeune és Paul de Man idevágó munkáit tanulmányozva jut arra a felismerésre, hogy az önéletírás különböző változatai (memoár, autobiográfia, én-írás, élettörténet stb.) voltaképpen új arcot (*maszkot*) adnak írójuknak: a szövegbeli *ént* mindenkor a befogadó konstruálja. Vagyis az *arc* maga több-rétegű olvasatot kínál fel, s a befogadó a szöveg más-más lehetőségeit bontja ki (és értelmezi a maga számára). Így tehát az arc vonásai minden olvasatban másként rea-

lizálódnak („nyitott mű”). Az elbeszélő a „*vallomásait*” (Szent Ágoston, Rousseau), a külső *eseményeket* (Benvenuto Cellini), avagy a képzeletével átformált élményeit (Goethe: *Dichtung und Wahrheit*) stb. örökíti meg. A műben megszólaló *én* tehát sohasem azonos magával az íróval! Kazinczy a magyar irodalomban elsőként teremtette meg az írói fantáziával átítatott, szellemi-lelki élményekkel dúsitott önéletírást – bizonyos értelemben ezzel Babits regényeinek előképét is megadva (elsősorban a *Halálfiaira* érvényes ez a megállapítás). Az elődkeresés, szellemi rokonság kifejeződése nyilván Babits feleségének, Török Sophie-nak az (ál)névviselése is.

A későmodernitás korszakában az én-írás meglehetősen átstrukturálódott – írja a szerző. – Nemcsak a német és a francia irodalomban (F. Kafka, R. Rolland, Malraux, Simone de Beauvoir stb.), hanem a magyarban is (Füst Milán, Kassák, Móricz, Illyés, Németh László, Márai, Vas István, Déry Tibor stb. „én-regényei”). Ezek rokonának tekinthetők Gyergyai önéletrajzi regényei (*Anyám meg a falum, A falutól a városig, A várostól a viláig*), amelyek azonban – némileg eltérően az előbbiektől – inkább „kultúratudományi karakterű világsajátítás-történetnek” nevezhetők. Ezt a műfajkontaminációt a beszédmódváltások jelzik (emlékező leírás, esszé, fiktív szépirodalmi szövegek, a falusi és városi gyerekek életmódjára vonatkozó megfigyelések, olvasmányélmények stb.). Ugyanakkor mindhárom könyv személyes sors-mozzanatokat feltáró emlékiratnak is tekinthető.

A két Tamási-könyv (Áron, Gáspár) elsősorban a szociográfiai tényfeltárára helyezi a hangsúlyt (a falu szociológiai rendje, morális, szakrális tradíció, ünnepi, hétköznapi szokások, rítusok, halottkultusz, a nemzetség fennmaradásának titkai stb.). De a történetmondás náluk is mélyen személyes, érzelmi-mesei elemekkel van átítatva. Míg Tamási Áronnál fontos szerepet kap a nemzetiségi sors, magyarságuk állandó veszélyeztetettsége, addig a naiv-népi elbeszélő Tamási Gáspár parasztkrónikájában inkább a természeti életforma megjelenítése áll a középpontban, amibe állandóan bele-belejátszik a több évszázados múlt is. Ebben az életformában a legfontosabb érték a valláshoz-nemzetiséghez-faluhoz való hűség, s az igazságosságon és békességen alapuló rend tisztelete. Tamási Gáspár nem törekedett írói babérokra, számára csak az igazság és az életszerű hitelesség volt fontos, könyve valódi értéke épp ebben rejlik.

Ugyancsak a Babits-életműből „kitekintő” fejezetnek látszik, mégis szervesen ahhoz kötődik a *Professzionális olvasás – irodalomtörténeti értelmezés* című VI. rész. A szerző itt a *Nyugat* szellemi környezetéhez távolabbról kapcsolódó életművekről, a 80-as években (vagy 1989 után) megjelent monográfiákról írt recenzióit teszi közzé, mai olvasatának fényében felfrissítve. Ezek többnyire kiegészítik-korrigálják a Babits-életmű eddigi értékelését, s együttesük potenciálisan egy új, a korábbi irodalomtörténeti köztudatban élő képet módosító értékrendet vázol fel. Ugyanis az 1946/47-ben

Lukács–Révai (s nyomukban Horváth Márton) által sugallt ún. „fővonal-elmélet” (a Petőfi – Ady – József Attila „szentháromság”) több nemzedék irodalomszemléletét torzította el (az iskolai oktatás „áldásos” következményeképp), hiszen a nem „forradalmi” költőknek évtizedeken át nem jutott hely az értékskálán. Így a *Nyugat* esztétaszárnya negatív minősítést kapott; Kassákról és az avantgárdról még publikálni is alig lehetett. Weöres költészete vörös posztónak számított még a 60/70-es években is. Kutatni e témákban nemigen illett még a 80-as években sem.

Mindezek ellenére megszületett azért néhány merészebb, új szellemű (kis)monográfia, amelyek legalább felhívták a figyelmet a „fővonaltól” eltérő jelenségek fontosságára. Sipos Lajos figyelemmel kísérte nemzedéktársai és a fiatalabb irodalomtörténészek munkáit, így recenziói együtteséből egy új, immár nem modernségellenes irodalomtörténeti szemlélet bontakozik ki. Sajnos, ítéseink egy része és az átlagolvasó még ma is irodalmi értékkritériumnak tekinti a „politikai hasznosságot” és a „közérthetőséget”, így szemükben a l’art pour l’art-nak nevezett „magasabb” költészet, illetve az experimentális művészet „életidegennek” számít. Sipos Lajos *Két könyv Osvát Ernőről* című írásában hangsúlyozza, hogy ezt a szemléletet próbálta áttörni már a 80/90-es években Laczkó Miklós *Szerep és mű*, Fráter Zoltán *Osvát Ernő élete és halála*, valamint az *Osvát Ernő a kortársak között* című dokumentumgyűjtemény, „perújrafelvételt” kezdeményezve a *Nyugat* körének értékelésében. Király István nagyszabású korszak-monográfiája Ady kései költészetéről (*Intés az őrzőkhöz I–II.*, 1979) pedig alapjaiban változtatta meg az Ady-poézisról kialakított leegyszerűsítő képet. A világháború utolsó szakaszában az avantgárd tépetségérvzés, az ambivalens világérvzés, a disszonáns létélmények polifon versstruktúrákat teremtenek, a paradoxonok-oximoronok eluralkodása, a szimultán versritmus dominanciája mind-mind arra vall: a „harcos Ady” felismerte: a „Halál-tóba” süppedt ország végérvényesen az enyészeté. Morbid mosollyal arcán lovagolt tehát *A halottak élén* az örökkévalóságba, szeretve-gyűlölte nemzete előtt. Vagyis az avantgárd poétika már Ady költészetében tetten érhető volt.

Ezt a képet árnyalja és kiegészíti Kenyeres Zoltán kismonográfiája (*Ady Endre*, 1998), amely az Ady-költészet belső ívét vázolja fel, korai szimbolizmusától a kései expresszionista, sőt dadaista gesztusokig. Két utolsó (már nem Ady által szerkesztett) kötete egy újfajta, komplexebb látás- és verselési mód felé nyitott, s a magyar költészetben szokatlan verselési eljárásokat honosított meg. A kései Ady-vers az ezredvég szemléletmódját és poétikai újításait előlegezi.

Kenyeres Zoltán már a 80-as években úttörő jelentőségű kismonográfiát írt Weöres Sándor zenei fogantatású költészetéről is (*Tündérsíp*, 1983). Ezt a költészetet egyszerűen nem lehet(ett) a „valóságirodalom” kategóriáival megközelíteni; önlétével kiküzdötte az irodalomtudomány fogalmi megújítását, az „esztétikai szabadság” határainak tágításával a poétikai rendszerek rugalmas kezelésének

szükségességét – hangsúlyozza recenziójában Sipos Lajos. Az addig uralkodónak számító „küldetési költészet” mellett kivívta a polgárjogot és lételehetőséget a „modernista” irányzatok számára. Általa vált nyilvánvalóvá, hogy a korban uralkodó esztétikai narratíván kívül léteznek egészen más típusú beszédmódok is, s egyik sem érvényteleníti a másikat, sem a különféle rendszerekben felhalmozott információkat, sem a befogadói élmény primátusát. S mire elérkezett a Weöres-centenárius éve (1913), Kenyeres Zoltán már elkészítette a teljes életművet feldolgozó-értékelő nagymonográfiáját (*Jel, szó, zene*, 2014): a legalaposabb irodalomtörténeti ismeretekkel és a legkorszerűbb poétikai szaktudással felvértezve, sokrétű képet ad XX. századi költészetünk világirodalmi rangú kivirágzásáról, formagazdagságáról, mitológiai mélységéről és kozmikus teremtő sugárzásáról. Ma már világosan látjuk: Weöres Sándor és Juhász Ferenc a század derekán-végén olyan lírai univerzumot teremtettek, amelyben a magyarság, az ősi kultúra és a legmerészebb modernség szintetizálódik.

Sipos Lajos elfogulatlanul és nyitott szemlélettel írt már a 80-as években is olyan „tabutémának” számító munkákról, amelyek akkoriban még a „tűrt” kategóriába se igen fértek be. Az avantgárd költészet, valamint a határon túli magyar irodalom kérdéskörének bolygatása akkoriban „gyanús” és „veszélyes” dolognak számított. Pomogáts Béla *Az újabb magyar irodalom (1945–1981)* korszakáttekintő munkájára (1983), Balogh Edgár *Hídverők Erdélyben (1944–1946)* – a demokratikus társadalmi berendezkedésért küzdőkre (1987), G. Komoróczy Emőke *Kassák az emigrációban (1920–26)* kandidátusi disszertációjára (1987), valamint Rónay László *Márai Sándorról* írt kismonográfiájára (1990) már megjelenésükkor felhívta a figyelmet. Azóta természetesen e munkák is kiszabadultak a politika vesztegzárja alól – de sajnos mindmáig áldatlan viták kereszttüzeiben állnak. A jelenkor olvasói már elképzelni se tudják, mennyire hamis képet alakított ki az irodalomról a bolsevista cenzúra a „tilt” kategóriával a köztudatban – s hogy e hiányos és torzító szemléleten felnövőök maguk is ezt a szemléletet adták (és adják!) tovább. Így rögzültek a feloldhatatlan, áldatlan viták „népi és urbánus”, „hagyományos és modern” között, ahelyett, hogy a teljes irodalmi spektrum egyenértékű irányzatainak bőségében gyönyörködni. Ha az egyetemes értékek felé már a 80-as évektől kezdve folyamatosan nyitó irodalomtörténészek értékrendje időben érvényre juthatott volna, már rég nem a (testvér)gyilkos viták közegében élnénk – ki-ki szabadon, tetszése szerint válogathatna az irányzatok között.

Néhány eszmetörténeti szempontból fontos kötetre is felhívja a figyelmet a szerző, amelyek a legújabb jelenségek iránti fogékonyságáról tanúskodnak. Lengyel András *A mindennapok szemüvegkészítői* (sajtótörténeti és média-hermeneutikai tanulmányok) című könyvében végigkíséri a XX. század kezdetétől napjainkig a mindenkorai politikai szempontok alapján irányított sajtó történetét, s a manipu-

latív kultúrpolitika káros hatásait vizsgálva, új nézőpontból világítja meg művészeti életünk anomáliáit (köztük az irodalmi avantgárd és a képzőművész Nyolcak csoportjának kirekesztését, majd hogyanem „törlését” a köztudatból; az irányított sajtó társadalomszemléletének torzulásait stb.). Gintli Tibor *Irodalmi kalandtúra* (Válogatott tanulmányok, 1990–2012) kötetét pedig azért szemlézi, mert új szempontból vizsgálja Ady és Babits egymáshoz, valamint az irodalmi modernséghez való viszonyát. Ady műveit a Kirkegaard-i *hitfogalomra* építve értelmezi; Babits költészetét viszont *intellektualizmus* felől közelíti meg. Gintli a próza világában kalandozva (Krúdy, Móricz, Szabó Dezső, Pap Károly, Závada Pál stb. műveit vizsgálja) hangsúlyozza (s ebben nagyon is igaza van): minden korszaknak újra kell értelmeznie az előző korok műveit, lehántva róluk a különféle „mű-idegen” szempontok alapján rájuk aggatott címkéket („közéleti” jelentőség, politikai aktualitás, különféle ideológiai szempontok, csoportérdekek stb.), amelyek többnyire eltorzítják a művek *önértékét*. Az utókor számára sokszor éppen a „fősodorból” kiszorult művek tűnnek a legértékesebbnek.

Nagyon érdekes és eddig szinte ismeretlen anyagot tár fel Szász István Tas *Három HITELEK és ami utána következik* című munkája (2008), amely Sipos Lajos érdekes interpretációja szerint polgárosodásunk alapvető ellentmondásaira, kudarcának okaira mutat rá. Az első HITELEK (Széchenyi) mintájára Kolozsvárott 1930-ban Szász István Tas szülei házában szerveződött „egy új nemzetpolitikai lap” – az erdélyi értelmiség színe-java (Albrecht Dezső, Asztalos István, Bözödi György, Dsida Jenő, Jékely Zoltán, Kemény János, Kéki Béla, Koós Károly, Kiss Elemér unitárius püspök és Márton Áron katolikus lelkész, Mikó Imre, Szabédi László, Szabó T. Attila, Tamási Áron, Vita Sándor, Wass Albert stb.) részvételével a „polgári jövő” kulturális értékrendjének körvonalazására. Kapcsolatot létesítettek a román Gusti professzor szociológiai iskolájával is abban a tudatban, hogy a románsággal közösen kell megtervezniük a társadalmi átalakulás feltételeit. A lap elhalt, de Venczel József 1936-ban újraindította Albrecht Dezsővel, Kéki Bélával, Vita Sándorral (ez volt a 3. Hitelek, amely némi szünettel [1940–42] egészen 1944-ig élt), a magyarországi népi írókat is bevonva munkatársai közé. Valóságos értelmiségi vitafórummá válva, művelődés- és kulturális, egészségügyi és gazdasági stb. kérdéseket vetett fel, kisebbségi jogvédelemmel is foglalkozott. Sajnos, 1945 után többé már szó sem lehetett a „polgárosodás” kérdésköréről se Erdélyben, se Magyarországon.

Sipos Lajos tehát céltudatosan építi be könyvébe azokat a korábbi recenzióit, amelyek a sokat vitatott és kétségbeesett magyar társadalmi és kulturális modernizáció problematikáját új adalékokkal bővítik. Ezzel is érzékelteti, hogy a XX. század kezdete óta küszködünk eme kérdések megold(hat)atlanságával – s mindmáig nem tudunk/mertünk jelentősen előrelépni e tekintetben. Ez az oka, hogy ambivalens viszonyban maradtunk 1989 után is Nyugat-Európával, s csekély hazai erőforrásainkból nem is

tudunk felzárkózni hozzá. Komp-ország vagyunk ma is (Ady szavaival), s voltaképpen egész Közép-Európa ugyanebben a helyzetben vergődik, bárhogy vágyakozik is a Nyugat felé.

A nagyszerű tanulmánykötet utolsó fejezete *A Babits-recepció áttekintése*, tanulságainak összegezése. A szerző lelkiismeretesen és pontosan számba veszi azokat az „úttörő” jelentőségű műveket, amelyek a Lukács-féle Babits-értékelést alapjaiban módosították; s a jelentősebbekről annak idején írt recenzióit is közzé teszi. Soltész Katalin, Belia György, Benedek Marcell, Éder Zoltán már a 60-as években friss szemmel világitották meg az életmű egyes területeit; Téglás János pedig a 70-es években elindította a Babits-művek filológiai feldolgozását (Babits Könyvtár 4, Babits Kis-könyvtár 1). Rába György kismonográfiája (*Babits Mihály*, 1981) nyitotta meg az utat Babits teljes újraértékeléséhez, 1983-ban aztán megjelent *Csönd herceg és a nikkell számovár* c. könyve, amelyben Babits-Kassák újításait, a líratörténeti modernizáció problémáit feszegeti, kiváló felkészültséggel elemezve mindkét költő alpműveit (Babits: *Ősz és tavasz között*; Kassák: *A ló meghal...*). Ugyanez évben jelent meg a Babits-centenáriumi vitaanyaga (*Mint különös hírmondó* – tanulmányok, dokumentumok, szerk. Kelevéz Ágnes; *Babits Mihály 100 esztendeje*, szerk. Pók Lajos). Ezt követte néhány fontos elemző-értelmező, személyesebb munka (Nemes Nagy Ágnes *A hegyi költő*, 1984, Németh G. Béla *Babits, a szabadító*, 1987, stb.), amelyek lehetővé tették, hogy a továbbiakban a teljes életmű új fényt kapjon.

Ez után kezdődhetett meg több fórumon (ELTE BTK, PIM, OSZK) a Babits-kutatás (amelyről már volt szó). Ennek fontos végső(?) állomása volt Jankovich József válogatásában Babits *Tanulmányok, esszék* című gyűjteményes kötete (2005), amely bizonyítja, hogy ez a rendkívüli filozófiai, pszichológiai műveltséggel rendelkező költő és műfordító kritikusként, sőt irodalomtörténészként is biztos tekintettel tájékozódott kora eszmetörténeti kérdéseiben, világirodalmában. A 30-as években pedig megújította az esszéműfajt, elvlasztva azt a közvetlen társadalmi praxistól, a politikától, az ember(iség) ontológiai problémáira, valamint a közelgő világegyezésre irányítva a figyelmet.

A kötetzáró tanulmány összegező jellegű („*Mindig lesz benne felfedezni való*”) – A Babits-recepcióról kialakított képét a szerző a jelenkori irodalomszemlélet fényében (újra)értékeli s kiegészíti. Ma már úgy látja: a Babits-életmű sorsát a költő autonóm személyisége, magas etikai igényessége és az egyes korszakok irodalompolitikai felfogása határozta meg. A 20/30-as években is sokan támadták (különösen a Baumgarten-díj kapcsán emlegettek „ízlés-diktatúrát”); de az igényes(ebb) intellektueleknek s a pályakezdő költőknek szellemi, erkölcsi, poétai értelemben mentora volt. Az életmű folyamatos recepcióját azonban teljesen ellehetetlenítette az 1945 után berendezkedő új politikai rendszer, amely a „haladó hagyományokat” állította előtérbe, s

az íróktól „valóságbrázolást”, nevelői célzatú műveket követelt. A lírát is a „realista-antirealista” kategóriák közé szorította, s „misztikum nélküli”, „közérthető” műveket várt el, a (francia) dekadenseket pedig egyenesen kiátkozta. Egyfajta újkonzervatívizmus uralta el a költészetet, s a politikum közvetlen szolgálata vált a legfontosabb követelménnyé. Ebbe a képbe természetesen nem illett bele a Babits-életmű. Egyedül az *Újhold* köre választotta őt poétikai-szellemi Atyjának; de az *Újholdat* is igen hamar betiltották (1947); s maguk az újholdasok sem publikálhattak évtizedeken át. Hosszú időn át úgy tűnt: Babits az „elefántcsonttoronyba” zárva marad.

Paradox módon az 1989/90-es változás sem kedvezett a Babits-kultusz újraéledésének; de a fiatalabb költőnemzedékek ma már egyre inkább merítenek belőle. A Babits-átiratok, -parafrazisok, -idézetek, -vendégszövegek száma és sokfélesége, a humor, a groteszk különféle megnyilatkozásai, a játékosság egyre kedveltebb alakzatai a legutóbbi évek, évtizedek magyar költészetében biztos jele annak, hogy „a tudományos recepció elbizonytalanodásával párhuzamosan a maguk versbeszédét és szövegstruktúráját folyamatosan alakító szerzők a megtalált Babits-pretextusokkal olyan intertextuális horizontot nyitnak meg, mellyel alkotásai perspektíváját, polifóniáját növelik – növelhetik”. Tandori, Orbán Ottó, Petri György, Bíró József, Bodor Béla, Kovács András Ferenc, Báthori Csaba, Varró Dániel stb. költészetében lépten-nyomon felbukkannak Babits-parafrazisok, egész verseket, szövegrészeket vesznek birtokukba, posztmodern módra átalakítva őket. Háy János drámaszövegbe rejti Babits-evokációját (*Herner Ferike faluja*) – és sokan élnek szimultán versszerkesztési módjával, hasznosítják megannyi strukturális ötletét. Babits tehát él – ugyancsak „ifjú szívekben”, ha nem is egészen oly módon, mint egykor Ady.

Mindez arra utal, hogy – szemben borúlátó megállapításokkal – „a jelenre hagyományozott Babits-költészet” nem néma, legfeljebb „kevésbé beszédes” – zárja fejtegetéseit Kulcsár Szabó Ernő szavaival Sipos Lajos. „A hagyomány ugyanis nem akkor szól hozzánk, amikor mi szeretnénk. S mégis ez a hagyomány az egyedüli, ami az újítást akár önmaga ellenében is képes megvédeni a permanenciában való alaktalan feloldódástól.”

(Savaria University Press, Szombathely, 2016)

Erdei-Szabó István

A ház emlékei V.

Egyszer a ház magára marad,
az udvar csöndjét fölveri a gaz.
Sűrű nyugalom költözik a falakba,
amit ő elrak nyugtalan napokra.
S a vaskos, félőlnyi vályogok mögött
emlékszik, lélegzik

s fölött
fagypont
alatt.

Elszólom magam

Ladányi Mihályra gondolva

Majd kibújok a bőrömből,
ahogy a szög a zsákból,
bár egy gyékényen árultunk,
messze az alma a fájától.
Kótyavetyére kerül a sor,
gyűlik a hóbelevanc,
ez volna a XXI. század,
vagy mi a franc?!
„Kezdetben két latorról volt szó.”
Mit akar tőlem ez a brancs?!

Heródes idő

Rémhírek jönnek naponta,
menetszázadok döngő léptei
mostani s leendő koponyákon,
mégis, mi megátalkodottak
nem akarjuk elfogadni a ténnyt:
megszállottak lettünk,
Európa nyakán a kés.
Aki még nem tudná:
ez lesz a végső pokol,
a III. világegés.

*(„Ne fogjon senki könnyelműn
a húrok pengetéséhez.”)*

Csáky Anna

Profán ima

Köszönjük, Uram, a szeretet Krisztus-arcát
s mindent, mi emberi: áldozat, kereszt,
a lélek angyali, templomi csendjét,
a kenyér varázsát, lázas szellemünk,
a fényfonált levelek hajnali élein,
zúgószél-muzsikát sűrű lomb között,
a lelkünkbe szivárgó őszi bánatot,
s verejtek égő cseppjeit homlokunkon,
az alkotó erőt, a gyarló halandó testet,
a lélekutazást, mely örökkévaló,
tejutak milliárd csillagát egünkön,
a kanyargó vizekre induló habzenét,
a gyúló vágy zümmögő darázsát,
a szerelemlángot, mely ellobog,
ha hús reggelek üvegharangja ébreszt,
s köszönjük, Uram, a lélekben megbúvó,
belénk ültetett fényes darabka Istent.

De lásd, Uram, térdig szutyokban járunk,
dagadt alfelú, rút ördög-angyalok
ropják a bőség pokoli, vad táncát,
a szépséget immár karóba húzták,
a szerelem kivérez párzás alatt,
s a jóság misztikus gyökere, úgy tűnik,
számunkra talán örökre elveszett.
Négy puha talpon sanda szenvedély
oson beteg éjszakák sötét útjain,
s a természet, e fényes istenasszony
alig kap levegőt durva láb alatt.

Autók robognak rétek halott testén,
árnyas puha zöldünk ólmot, olajat
a tenger, a száj füstöket nyeldekkel,
tüzek iramlanak haló erdeinken,
s gyilkosok mulatnak háborúban.
Kevés a Krisztus itt, s hiába áldozat,
a belénk ültetett isteni láng már
ellobog viharok örvénykútjaiban.

Fiadat keresztre adni értünk, Istenem,
a pusztulás rothadó testén dőzsölőkért,
az áldozat véres kínja, mondd, megérte-e?

Nyáresti séta

Alkonyok hevernek a kertek ölében,
hátrál a sugár, és rőt színeket kever,
az utca ilyenkor egy darabka éden,
könnyűvé válik minden gondolat, teher.

Szeretek este itt csendben andalogni,
hallgatva, virágraj, bokor mint susog,
a kertekben hintaszék, cicoma-holmi,
fölöttem lassuló táncú facsúcsok,
hangjukat mélyülő, könnyű csönd födi.
Rőt-vörös fényekben fürdetett arany
még bujkál a lombban és láng, ördögi,
de a madárcsevegés szinte zajtalan,
s asszonyi szemek a kapukban ragyognak,
mint lobogó lángú, ősi őrüzek.
Látom felsejleni arcát a holdnak,
medrében sötétkék, néma, holt üreg,
játszik a hunyó fény lépcsők hús kövén,
bukó nap szendereg álmos bokrokon,
egymásba kúszik a rózsza, lonc, kökény,
s az almafa, körte, birs most mind rokon.
Minden, mi remeg, ring, táncol köröttem:
harmatos virág, bokorág, lomb-fodor
összefonódik édes-bús örömben,
s könnyű ábránda ringatva, visz, sodor.

Nem is séta ez, hanem lebegés:
nap-játék az úton, mélyülő csönd,
csupa pasztell a fény már, csenevész,
árnyéket ír az est, a vénülő fönt,
a létezés teljes nagy szerelme
s a dolgok lüktető szíve-odva
épp belefér e szent alkonyi percbe,
nagyszerű lényegük felragyogva,
s mellettem lassan, némán ellebeg,
mint kék-ezüst halraj nagy csoportban,
a föld, a nap, az idő: kezdetek
s a jövő is, egymásba sodortan.

Demeter József

Csavarintások

1.

Előhívó

Nagy volt a szám,
Sose hallgattam.
Ők szabták rám: e-ez?
Divatlan.

Bányavirágok
Csillámai helyett,
Havasigyopár
Égisze kellett –

Fény, mely
Minden szín
Hazája. Előhívó –
Szívragyogtatásra.

Nagy a szám most is,
Igékkel tele.
Értük is zendítem,
Nem áltreferre.

Mégis hirdetik,
Ki, miért nincsen.
Bocsásd meg nekik,
Hogy: Vagy, Jóisten.

2.

Fehér zene

Ezüstlőn csillan a csönd.
Zúzmara zöngéje dallan.
Alvó búzavetések pipacs-
Szívéig – halkan.

Ó, hogy pilinkél, hogy
Hull a tél fehér zenéje!
Jégkottát szolmizálok –
Hány hóhalál elébe.

Rám férne a kikelet,
A hetvenedik! Mért várom.
Társadalmi ködben szűr-
Reális, szmogos kánon –

Sújt érdes vidéket itt,
Hópihe puhán – égis.
Földi látszat, miért csalsz
Éveim ellen mindig.

Nyúló Idő – minő szám-
Lap! Dali óráját nézem.
Hóvirágoj még nekem – tíz-
Hús tavaszt, Szerelem.

**3.
Pad**

Már csak a pad –
Ül, gubbaszt egymagában,
Bokáig érő levelek
Szmogosabb honában.

Szürke pocsolya a
Nap – saját vak tükrében.
Önmagán caplat az út,
Lábnyma egetlen égen.

Szúros, hideg eső
Szögecseli a földet.
Rímtelen éveidnek
Október sem örvend.

Ha jön a tél – s
Önmagát elfehérli,
Csordáit a köd
Hová decemberíti.

Még két-három hónap, és!
Vendéged lesz a Pad –, hogyha
Nem áltat. Rád ül, mint a ki-
Kelet. Ragasztósan várjad!

**4.
Fogas**

Ki érti, amit csak te nem –
Értesz. Színére fordul –
Hetvenkedően – a fonák...
Levetve nézi, nézi –
A kabát, ahogy! A fogast
Gazdájára aggatják.
Figyelmezteti, fű, fa,
Bokor, virág. Az út szélén
Heverő kővek. A kert –
Gyümölcsöt kinek terem,
Áldottállapotban, szégyen-
Szemre. Hiába, nem hiába –
Nagyothall a világ. Fals
Hangok szószólója
Zeng. Ki érti, amit csak te
Nem érthetsz. Ösvénylő
Úton-útfélen, mindig
Az ügyeletes zseni
A következő, sőt
Már a sor is... – egyedül.
Jó hosszan kanyarog.
Hús-vér fogas – kérdés. Ön-
Magadat mégis ráakasztod.
Kánikula van, mondod
Ingujjra gyürkőzve, nahát, s
Látod, hová megy – haza, és!
Kinek integet. Egy kabát.

5. Átlátszósdí

A vágy ablakát –
Égig tartam.
Angyalok
Szívébe láttam.

Lapot húztam tizen-
Kilencre. Húsz
Se vagyok,
Mondtad nevetve.

A házasság szerencse-
játék. Aduász, óhó,
Szerelem. Lapjaimat
Kiterítem, csak!
Húnyd be a
Szemed, Szerelmem.

Ki húz lapot –
Tizenkilencre?
Hetven vagy már, s
Naplemente, de!

Tárva-nyitva
Most is minden.
Mért kocogtatod
A szívem. Éjjelente –
Tente-tente, hisz!

Ki mint veti
Álmát, vágyát, úgy
Alusza – kárát...
Hasznát. Fejetetején a
Világ. Billen a föld.
A házasság?

Lapot húztál
Tizenkilencre. Huszon-
Egy – fityisz
Beintve, s! Nevetés
A köbön. Unokástól.

6.

Agg költő édes keserve

Csak a szeme kellene,
Anélkül, hogy
Nézne. A Milyen volt...
Kéklő vers –
Égig nefelejcsé.

Csak az ajka kellene,
Hogy másnak
Beérjen. Őrizném
Cseresnyéjét –
Kártevőim ellen.

Csak a nyaka kellene,
Csókok pille
Fészke. Borzongjon
Bele a kert
A tavaszi fénybe.

Csak a két ölelő
Karja – oly nagyon
Kellene, hogy! Akit
Bezár vele,
Nekem köszönhesse.

Csak a melle kellene.
Tenyerem öblében –
Érlelnék, mily
Almákat! Dinnýs földem
Szélén. Másnak.

Csak a hasa kellene.
A meleg, puha párna.
Hajtsa rá fejét
Az éj –
Buja csillaglása.

Csak a lágyéka
Kellene. Hosszú
Combok öble.
Ezért forog a világ
Dúlt tengelyén körbe.

Csak a teste kellene
Már, s! Hogyha szíven
Szólna... Nyaldos
Friss lombot a víz.
Szomjas, őszi fodra. Is.

7.

Annyit

*„adj emberséget az embernek.”
József Attila*

Minden ember
Annyit ér – a világ
Szemében, amennyit
A világ ér az
Ember szemében, mert!
Az ember, azért
Ember, hogy ember
Legyen – végre.
Szívét az eszével,
Eszét a szívével –
Egyszemélyes
Háborúban –
Győztesen össze-
Békítse, ha veszít, s!
Ha nem, hisz – ember.

Gósi Vali

Ó, hol van

a derengő gyermeki béke,
a türkiz égbolt angyal-ragyogása
az ébenfekete éjszaka után,
mikor a derűs hold jeges udvarán
áttör a félszeg hajnali pír?

Most tűnik a fényben, és rettenetes
a pirkadó, reggeli ábránd,
felhőkhöz bújik a foszló tündéri vágy,
és vijjogva szálló madárraj húzza
tovább
a tűnő, ezüstös álmot.

*(A veronai autóbusz-baleset áldozatai-
nak emlékére 2017. január 20-án)*

Ringató

Úgy öllek emlékeimben,
ahogy a fiát Mária;
élő szoborrá változottan
hiányod karomban
ringatom.

Szívem kihűlő, rideg márvány,
testemben vér helyett kín kering.
Mennék utánad, cipelném terhed,
míg gyönyörre válna e gyötrelem;
fájón is csodává nemesült sorsom
gyémántként ragyogna könnyemen.

Átöllek emlékeimben,
ahogy a fiát Mária.
Ne riasszalak – nem sírok, látod,
maradjon örök a pillanat!
Hadd öleljelek álmaimban,
hagyd, hogy karomban tartsalak!

Úgy öllek emlékeimben,
ahogy a fiát Mária.
Élő szoborrá változottan
hiányod karomban
ringatom.

Álmok

Megremeg fönt a holdvilág,
egy esőcsepp arcomon koppan,
a felhők sötétek, mély-lilák,
mögöttük csillagméc s lobban.

Dereng a fény a víz fölött,
egy parányi csodára várok,
szívembe békesség költözött,
ághegyen ringnak az álmok.

A Fény liturgiája

Újra e rezzenetlen sejtelem,
az ünnepélyes békesség van itt,
és visszhangzik a csend a lelkeken,
árad a fény, mely majdnem elvakít.

Csitul a fájdalom, a könny apad,
kihajt a fű, bomlik ezer virág,
a horizonton aranylik a nap,
leveleket ringat minden faág.

Áradó

Mint jegenyesoron a napmeleg,
minden tavasz új reményt teremt.
Árad a fény a fáradt arcokon,
és lebegünk a valóság felett.

Míg ringatóznak ősi dallamok,
a színek, fények pompája ragyog.
Átölel a csönd, s a lelkeken
már új világra nyílnak ablakok.

Fellinger Károly

Papírra

Mint a váratlan vendég, egyszercsak látogatást tett nálam a múltam, Hubert pezsgőt is hozott magával, hadd legyen oltári nagy durranás, nyugtatni próbált, hogy az új házzal minden oké lesz, hisz ismeri rég, pedig esküszöm, én is nehezen ismerem ki magam benne, aztán meg most vettem jelzőloghitelre, meg ahogy vesszük úgy általában, az ösztönöm, igen az ösztönöm azt súgja táguló nyakerekkel, a jövőn keresztül érkezhett.

Ballada a hét évig bolyongó huszárról

Hét évig bolygott Jókán a huszár, görbe utcákon, szép lányok után.

Ördögfiókák irigy szemekkel megátkozták őt a szerelemmel.

Tüzesemberek nyomába jártak, elásott kincsek lángot okádtak.

Vén platán alatt, jó Bercsényiként, nem adta ő fel könnyen a reményt.

Miként a szellő görbe utcákon, bolyong a huszár éjtnap lóháton.

Elsüllyedt várból kísért a csönd, garabonciásként visszaköszön.

Ördöglyukakból csábít az ének, szárnya nő ott a bölcsek kövének.

Mocsarak hívják pacsirtadallal, mocsarak védik károgó jajjal.

*

Hét évig lova bolyong utána, szellőként követi komor árnya.

Gyermekhangra

Elutazott a nagypapa

Elutazott a nagypapa,
messze jár már nagyon,
a képe meg hallgatózik
a hófehér falon.

Mézeskalácsszívet választ,
fényes tükör rajta,
benne lesi, hogy mekkorát
növök napról napra.

Szomjas dalocska

Gémeskutam,
Lásd, kiapadt,
a patak is
messze szaladt.

Üres vödör
vándort ha lát,
kiönti rá
a bánatát.

Adinának

Rohan a hosszú út,
megtörik egy helyen,
az öröklét fáját
oda elültetem.

Nyakas kis angyalok
állják a fát körbe,
azt hiszik, az útjuk
miatta lett görbe.

H. Hadabás Ildikó

Voltál-e?

Hallod az öreg fáknek lélegzését,
mikor a csendben felsóhajtnak,
s hajnalonta
könnycseppek kristályait csókolja róluk a napsugár?
Minden éjjel megölelik a levelek
a fákat, s megremeg a csillagos éjszaka
boldogságuktól. Föld középig,
Isten szívéig érő néma örömtől,
ébred a hajnal minden éjszakából –
érezte-e így Te is, ilyen tökéletes
évgyűrűket növelve,
zöld leveleket hajtva,
szólongatva a rád szálló madarakat –
szerette-e már ilyen boldog némasággal Te is?
Remegve-vártad-e a felhők függönyéből
égi színpadra pipiskedve kilépő csillagok táncát,
gyönyörködve a tökéletesség kimondhatatlanságától,
mely szétfeszíti a kimondhatatlant kimondhatatlanná?
Hallottad-e, ahogy örült játékkal,
osonó lépteit sem sejtve betáncol szilajul a szél
a fák nyitott karjaiba,
végig törve évezredek türelmes éjszakáit,
halálba szeretve, kitépett gyökerekkel,
még ilyenkor is némán, tökéletesen?
Egyszer, voltál-e fa, Te is?

És Ember is?

Fazekas József

Megsebzett körtefám Mindig

Megsebzett körtefám
ő bennem s velem
ő a cédrusom
ő az életem
fut a tekintet fut az idő
ordít a világ tört kereplő

láttunk mindent
égre nőtt időt
titkot árulást
elpárált jövőt
semmi szó
barátunk a csend
átölellek s hallom
a lelked zeng.

Mindig szeretlek
mindig mindig
érezlek bajban
mindig mindig
addig akarom
tudni hogy élsz
amíg nem metsz
ketté a félsz
szeretlek óvlak
szóval és tettel
szeretlek nappal
szeretlek éjjel
élettől halálig
földtől az égig
ne kérdezz semmit
ne mondjál semmit
mindig féltelek
mindig szeretlek
veled elbírom

e súlyos életet.

Kezek

Kezek
 könnyűek súlyosak
 ernyőként
 magasultak fölém
 ahogy megszülettem
 s fürdetett
 fényben vízben
 simogatott
 csalogányhangú ének
 szívével takarta testemet
 kezek drága kezek

kezek
 égre emelő hullámváz
 sóhajba hajló remegés
 elbocsátó féltésre zuhant
 kiáltozás
 most fönny ragyogtok
 az ég peremén
 bevilágolni maradék erőm
 kezek drága kezek

kezek
 a mérleg nyelve
 századok bajától
 kisebesedve
 titkokba bújt egyenetlők
 ma is üzentek az idő
 ágai közt
 amíg elég vakságom
 csegettyűk énekén
 kezek drága kezek

kezek
 álca-világ hullámain
 fenn integetők
 s mélybe rángatók
 nézzétek
 átúszom a tengert
 delfinek dalolnak velem
 rámunnak a cápák
 fölém csillagzik a part
 míg ezer sebem szárad
 a sziklákon
 kezek mindenféle kezek
 kezek legyetek

kezek
 a mindenség ajándékai
 nyílatok mint a virág
 a pusztulás mélye fölött
 ragyog ragyog egy ép ág.

Fénylő bazaltköveken

(Pataki tanárain emlékére)

Itt állok
diófa vénen
fénylő bazaltköveken
s visszahoztam arcomon
az útravalót
drága alkalom
drága alkalom

visszahoztam
mit annyi professzorom
összeszótta emberré
majd ezer napon
hogy bármerre menjek
fénylő bazaltkövek
porával sarkamon
legyek az
ami lehetek
ami lehetek

legyek kéz szó
érted fájdalom
fáradtságban vigalom
titkon szeretet
ahogyan mérték
úgy mérjek
csak egyenes út
csak egyenes út

visszahozom
adni belőle
nőjön jövőnek
mindörökre
kőkemény professzorok
drága ajándéka
miként a szent ígét
mert úgy kaptam
ingyen
életre halálra
életre halálra

szivárvány-fényben
legyenek áldva
legyenek áldva.

Olasz Valéria

Levél lányomhoz

Elfogy lassan a nyár
az ősz itt beköszönt
nem tudom merre jársz
milyen ruhába öltözöl
hűvösek az esték
a nappalok csalfák
fénytelen üresség
amit hátra hagytál.

Hát élj határon túl
ám néha íj levelet
itt az ég beborul
szívem is nehezebb
repülőgépre száll
a fáradt madár-raj
vajon hány éve már
hogyan bennem dúl a jaj.

Hallgatsz hetek óta
nézem a hús' eget
a közös Európa
határai felett.
Írj már őszbe fordul
ne várd meg a telet
anyád könnye csordul:
adj egy élet-jelet.

Elfogy lassan a nyár
belesápad a föld
halványodik anyád
csenddel jaj meg ne öld!
Kopik a remény is
hogyan valaha hazatérsz
s ha leveled késik
kihűl a szív s az ész.

Bennünk ring a világ

(alkotói ars poetica)

Gyűjtogatjuk a lámpást
talán még nem késő
kezünkben toll ecset
szemünkben sugaras égő
anyaföld méhe lüktet velünk
megidézünk letűnt korokat
árva anyákat gyámolítunk
szavakból szövünk virágokat.

Mert bennünk ring a világ:
ha felnézünk fenn a csillag
fényesebben járja útját
különös áhítattal hittel
nézünk korunk ablakán át
hamisságot nem tűr
szívünkben Isten
így maradhat miénk
egy kicsit a Minden'.

Gyűjtogatjuk a lámpást
észrevétlen csodákra vágyva
hogyan ne sűjtson le az emberiség
közönye átka tollat fogunk
s festőink tiszta ecsetet
megmenteni templomot sorsot mecsetet
nyitogatjuk lelkünk rejtett zeg-zugát
utunkat járjuk az alkotás
próbáin át mert vérszerződést
kötöttünk a földdel
az életet adó anyaöllel
mert ring bennünk a világ
és minden csepp kötelez
amerre a legfényesebb
csillag irányít vezet.

Szárnyalás

In memoriam Kocsis Zoltán

Csend ütemén harangocskák
szólnak, „la campanellák”,
visszhangok, szívhangok.

Harmatot sírnak a fák,
áramló patakocskák.
Karmester nélkül
bolyong az est, a hajnal,
halkan sikít a dallam,
szellő száguld távol
kürtökön át,
egy angyal felnyitja
az égi zongorát.
Etűdök szólnak
ég és föld között,
egy hófehér sirály
végtelenbe költözött.

Veronai éj

(egy baleset áldozatainak emlékére)

„Látjátok feleink”,
tegnap még ifjú emberek voltak,
nap-mint-nap életet játszadoztak,
siklott a fény hajnali szívükön,
s ma már mozdulatlan holtak!

Hegyeket álmodtak
bátran és merészen,
kihívásokra, tettekre készen.
De bekötötte az éj csillagszemét!
nem ragyog már rájuk
sem hold, sem égi fény,
álmaikat simogatja
hófehér égi lény.
Kettétört az út,
testük lángba borult,
lelkük örökre hazaszállt,
siratják őket anyák, apák,
róluk suttognak hófödte fák.
Jöhet-e ezután magyar tavasz?
Istenem, nélkülük felkelhet-e még a nap?

Madár János

Utolsó könyörgés

Magzatnyi erdő zúg szemünkben.
Jegenye ölel, mint egy anya, mint egy hős.
Homlokunk felé hogy mozdul a lomb.
Az ág is, a szél is rügyekkel viselős.

A fának, a kőnek is kismama-arca van.
Miattunk születik az oxigénerezet-hely.
Értünk lüktet a mindenség tüdeje.
A kozmikus lélegzet oly távol és oly közel.

Fönn, fönn – – – a végtelen izzó kavicsai.
Az ég magasára hófehér parazsat tesznek.
Mintha vérünkre csillan pengefény.
Villámok éleitől lépteink megerednek.

Gyalogút siet, hogy bennünket átvezessen.
De szivárogni kezd a Hold és mozdul a híd.
Dermedt fény csobogása lett a lét.
Kihűlt csillag örvénylik bőrünktől bőrünkig.

Félelemtől megáradt arcunk remeg.
A csönd hömpölygése fölver minket.
Némán morajlik hullámra hullám.
Hatalmas tenger áztatja szívünket.

Ciánnal kevert eső hull ránk.
Mérgezett felhők súlyától megvakul a Nap.
A beomlott égbolt nem lát minket.
Sötét visszhangban csillagok bomlanak.

Éjszakák alól pereg a mész is.
Az őseinktől örökölt fal csupa heg.
Egyetlen házunk, egyetlen hazánk
Isten erejével tartassék meg!

Csontos Márta

Eredetvizsgálat

A kísérlet még mindig megy,
s nem tudni megérte-e, a sugár
eljutott-e az árnyékkertbe,
adott-e meleget az égi madárnak,
belelátott-e az évszakok sötétjébe,
megjegyezte-e a lelőhelyet, ahol
megduzzadt a mag.

Vállalja-e az eredetvizsgálatot,
most, amikor azt hitte, hogy igazi
örökzöld cserje, aki áttörte fogsága
falát, s kiült a kalandok peremére.
Szárnyalni akart a terv szerint,
uralta az eget, a vizet, a tengereket,
s merészen játszadozott a csöppnyi
élőhelyen, melyet kijelölt neki az
alkotás ereje, s elindult a hetedik
napon, mert Isten-képet hordozott
a szirmai között, s még nem tudta,
nem lehet örökké bókó amarant,
nem lehet dallam a harangzúgásban,
mert kiöntik a formából, s nem
marad más, csak az eredeti mag,
kincseitől megfosztva nem marad
más, mint ami volt, - a Prológus.
Egyszerű, porba alázott, szemétre
dobott disznóparéj, mely csak
komposztba jó egy másik újrakezdéshez.

Keresőgomb

A személy nincs már meg,
beragad a keresőgomb, ha
beütöm a neved. Az életszagú
utcákon nem maradnak meg
a hozzád hasonló botanikai
ritkaságok, ma és holnap neked
már nincs nap. Ott marad
kiásatlan aranyad a kövek alatt.

Nem tudni, gyökeret eresztettek-e
az utánad dobott gyászkendős
virágok; mert megfosztattak a
világosságtól veled együtt, mert
feláldozták testüket érted, mert
tudták, hogy a Nagy Nihilben is
ott lappang a halhatatlanság.

Tudták, hogy életre kel az elveszett
szó, a fény is fellobban, ha elszáll
a korom, s lángol, mint a frangipáni
porcelánfehér szirmai a polinéz lányokon.

A veszteség szemébe nézek, s látom,
a mögöttesben halványul a sokkoló
valóság, s te ott ülsz a klasszikus
értékek éteri otthonában, ahol minden
egy veled, ahol belőled lélegeznek
a bokrok, a fák és a füvek.

Óda a változáshoz

Az anyag ösvényéről leléptem,
voltam hős, tanár és családanya,
félénk kislány levendula-fényben,
merész üzenetekben dadogás,
tiszta hang a napi merényletben.
Áldoztam a fekete mozdony előtt,
nem hagytam az időt rám omlani,
áthelyeztem a vágányzárakat,
átírtam a menetrendeket is,
Istentől kérdeztem a részletekben.

Most sem tudok szépen elnyugodni,
nem hagyom, hogy a fény elvirágozzék,
dolgozik bennem a pirománia,
s ha a szürke csöndben csalódottan
Földre bukik a meggyengült Nap,
ajkam időzített, robbanó töltetével
kioldom a megrekedt sugarakat.

A vers pedig újraíródik majd,
hogy olvashassák mind azok,
kik most nem értik a betűket,
nem látják jól a körvonalakat,
mert szemükben még nem
támadt fel az egykor átlótt madár.

Kerék Imre

Arany

Érdemrendet nem várt, bár érdeme számos,
ragaszkodott inkább mi magyar hazánkhoz.
Szólította néven Mikóst, ama Toldit,
ki János vitézhez virtusban hasonlít:
ész, erő dolgában színt vallottak egyként,
sosem búslakodtak egy-egy csata vesztén,
de hamarost újra nyeregbe szállottak,
bátorságot nyújtva szegény magyaroknak.
Ha ki el-elcsüggedt, nekünk példát adva:
lett Ő nemzetünknek vigasztaló Atyja,
nyelvünk őrizője ritmusban, Igében,
útmutatónk vala viharban, veszélyben. –
Kis hajónk kormányát fordítsd a világhoz,
légy tovább serkentőnk, hajdu Arany János!

Repülés

Parafrázis Nagy László témájára

Kondenzcsík-húzó fémmadár
feszül az űri meredélynek.
Alant lapul a földi táj:
hegyormok, völgyek, zöld vetések.

Kormányát biztos férfikéz
igazítja távoli célra,
suhanó szárnyait merész
ívben meg-megbillentve néha.

Már alig zümmög a motor,
csak a szíved rebben meg olykor.
Új tájak várnak valahol,
fellegportól behavazó dol.

Látlak-e még? – Kis polcodon
fél pohár bor, újság, cukorka.
Ha meglegyint az unalom,
belekortyolsz a vörösborba.

Orgonaillatod után,
akár a gyámoltalan állat,
magamban ödögök sután;
de ha géped visszahoz: várlak.

Bertha Zoltán

„Micsoda hazába küldtél élni Isten”

Vallási képzetformák – erdélyi költők verseiben

Szorongatott kisebbségi léthelyzetben a különmű vallási és esztétikai tapasztalat interferenciáiban lejátszódó jelentésképződés az egzisztenciális önértelmezés különleges hitélményi és poétikai dimenzióit mozgósítja. Az erdélyi magyar líra eredendő értéksajátosságait így bizonyosfajta kétirányú hangsúlytöbblet jellemzi: a vallásos beszédmód mélyszerkezeti metaforizmusának, lényegszerű költőiségének, illetve a poétikus megszólalás metafizikai jelentéssugallatainak az együttes felgazdagodása. E folyamatot pedig általánosan az a hermeneutikai belátás formálja, amely szerint maga a szó is sorseseemény, a kijelentés egyszerre profán és szent történés, amelyben a kimondás és a kimondhatatlan, a megértett és a megérthetetlen, az életkérdés és az Isten-kérdés egymástól elválaszthatatlanná lesz.¹ A személyes létproblematika, a történelmi, a nemzeti, a közösségi krízis és a trauma kifejeződése sajátosan fonódott össze az archaikus népi kultúra és az azzal szervesen összeépülő keresztény hitvilág érzelmi elemeivel (a végzetes elrendeltetés-tudattól és a mitikus-biblikus szenvedészetikától a passióvállaló öntanúsításon és a reménytelített megváltásfáradalmon át a krisztológiai-üdv történeti sorsazonosításig vagy a megváltás szükségképpenségének a kétségbeesett igazolásáig terjedő számtalan változatban); az együttes hit-, lét- és identitásküzdelem sokszínű szakrális attribútumokkal töltkezett.²

A megszólító megszólalás és a megérintett elrejtettség titkában az ember felelőssége, a lelki megigazulás létérdekeltsége is szétbonthatatlanná egységesül; „a szó (beszéd) feladata abban teljesedik be, hogy a saját magával való visszaélés gyökeréig hatoljon, s magát az embert tegye igazzá”; hiszen „egyedül a szó az, ami a teljességgel elrejtettet jelenvalóvá teszi” (Gerhard Ebeling).³ Az erdélyiség-mítoszban megmutatkozó szemléletstruktúra pedig ezeket a felfokozott igényű és érvényű, egyetemes önreflexív formákat elevenen revelálja. Mivelhogy „aki egy mítoszban (...) elmerül, nemcsak a mások isteneit és hőseit látja, hanem a maga vallásos érzéseit is lélegezteti. A történet elfelejtődik, de a pátosz megmarad, s most már a magunk mélyei s a magunk csillagai közé vet be: vallássá élni a világot” (Németh László).⁴ „A vallásos ember olyan emberlétre vállalkozik, amelynek emberfeletti, transzcendens példaképe van. (...) Igazi emberré csak az válik, aki azonosul a mítoszok tanításával, tehát az, aki az isteneket utánozza” (Mircea Eliade).⁵

Szorosabb költészettörténeti perspektívából nézve: a különféle transzcendencia-

és Isten-képzeteket formáló költői beszédmód kimeríthetetlen árnyalatosságában Erdélyben is rendre kimutathatók a klasszikus esztéta modernség, a tárgyias-racionális másodmodern paradigma, a késő modernség, az avantgárd, az újnépiség, s napjainkban a posztmodern episztémé (azon belül az ún. „transzközép” irányzat) korszakjellemező tendenciái, s a vallásos-metafizikai szöveghagyományokhoz viszonyuló transz- és intertextuális eljárások módozatai (variációk, áthallások, rájátszások). S a biblikus remitologizáció, a vallomások imádság, a liturgikus fohász, a zsoltáros lamentáció, a panaszdal, az áldáskérés és a többi hangnemi-stiláris alakzatainak folytonosan átértékelődő poétikai horizontját pedig még a specifikus erdélyiség élénk historikus, vallási-néprajzi, történelmi-folklorisztikus (katolikus, protestáns, unitárius) tradicionalitása és numinozitása is bővíti.

A transzszilván éthosz – a pusztulás közepette a maga bensőségességében is mitikussá lényegülő kitartás és helyállás – egyik alapjelképe, a harmincas évekbeli Jékely Zoltán-versben (*A marosszentimrei templomban*) sorstoposszá kristályosodó marosszentimrei református templom („Így énekelünk mi, pár megmaradt / – azt bünteti, akit szeret az Úr –, / s velünk dalolnak a padló alatt, / kiket kiírtott az idő gazul”) Kányádinál is feltűnik, s a letargikus irodalmi-kulturális felidézés korjelző szerepű „elkülönböződései” az omlás, a pusztulás folyamatainak mintegy a bevezető részéről tudósítanak: „ledőlt a cinterem fala / kövei földbe vástak / védetlen áll a dombon / maholnap egyesegyedül / istené lesz a templom / csupán egy ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / haldoklik szenci molnár” (*Egy csokor orgona mellé*). És a (Sütő Andrásnak ajánlott) Jékely-variációjában (2002-ben) Ferenczes István is elborong a marosszentimrei templom sorsán, az istenhiány döbbenetével: „Az ajtón mázsás lakat, gályarab bilincs. / Tízen, kilencen, nyolcan sem vagyunk, / gyülekezet, szolga, pap – senki sincs... / Legnagyobb hiányzó maga az Úr (...) Fejünkre pók hull, égi vakolat. / Az orgonában szüette futam. / Nem énekel az sem, mi megmaradt. / Hát kit szeretsz itt és kit büntetsz, Uram?”

Dsida Jenő *Nagycsütörtök* című ugyancsak emblematisz versének szorongatás-élménye, sorsviseles-hangulata és biblikus-átképzeléses motívumrendszere (a székelycsárdi állomáson való végtelen várakozás és a Getsemáne-kerti gyötrellem egybekapcsolása) szintén számos újabb parafrázis alapjaként szolgál. Páll Lajosnál (*Parafrázis*) olvashatjuk például: „nem döbbsent meg jobban Dsida sem Kocsárdon, / mert valójában elaludt az Isten”. Molnos Lajos költeménye, az *Egy Dsida-versre* – variáció ugyanezre a témára – a fokozódó sorsromlás stációjaként pedig úgy totalizálja a magányt, az egyedül-hagyottságot (a „tompá borzalmat”) és a passiót, hogy itt már a szenvedés megfogható (és így még némi biztonságot nyújtó) színhelye is tovaúszik a semmibe: „a kocsárdi állomás elutazott / az Isten véle utazott” (másik verzióban: „Jézuskrisztus elutazott”). Kányádi Sándor (*Nagycsütörtökön* című kilencvenes évekbeli versében) ugyanezt az atmoszférát

a lamentáció és az irónia különös keveredésével érzékelteti: hétköznapi, konkrét társadalometikai-szociálpszichológiai diagnózissal és szelíden szarkasztikus kritikával. A visszanyert szabadság csalóka létállapotában közönyösségbe hullanak mindazok az értékek, amelyek a diktatúra alatt a feltétlen ragaszkodás övezte minőségekként nemrégén még éppenséggel az identitásmegőrzés lehetőségeit jelenthették – tiltott mivoltukban is. A dehumanizáló eszménytelenedés következményeképpen „nagycsütörtökön már kora délután odébbállnak (...) no szia majd húsvét után / locsolkodni ugyan már kinek van ebben a mai / rohanó világban / divatjamúlt a folklór / a föltámadást hétfőtől kezdve mindenki már / csak magának reméli” (mint ahogy a megváltásmű kegyelmi misztériuma már Hervay Gizellánál is kiesett az átlényegülésre képtelen profán időrendből: „mindig pénteken ért véget a hét, / mindig pénteken, / és utána hétfő lett / megint”). – A posztmodern nyelvjáték kereteiben azután még inkább előtérbe kerülnek a travesztiák, a beszédmód-paródiák új modelljei, köztük a sokértelmű groteszk-ironikus persziflázások. Szöcs Gézától idézve: „Egykoron én is szálltam át Kocsárdon, / Kocsárdon én is szálltam át. // Albatrosz voltam, súlyos csomagjaimmal. / Kocsárdon én is szálltam egykor át. // Disznóbőr kofferjeimben fehér szárnyak lapultak / s egy óriási, sós viharkabát” (*Az albatrosz átszáll Kocsárdon*). A megrendítőt deherozáló, a mítoszt bagatellizáló és karikírozó eljárás gyakran önmaga pozícióját sem kímélheti: „Kocsárdon át az út bizonytalan, / esélyem van, hogy nagycsütörtököt / mond a Trabant, s míg jó a szerelő, / koszos motelben lehet rostokolnom. / Napokig késhet nem várt érkezésem, / s a füledt hallban nem néz senki rám, / s szorongás fog el, szörnyű félelem, / ha kimerül rádiómban az elem” (Orbán János Dénes: *Verecke híres útján, át Kocsárdon*); „Nem volt csalatkozás. Késést / jelentettek be, és a hulltag / setétben üldögéltem a / razboieni-i váróteremben (...) Körülnéztem. / Röhögni lett volna jó, / ordítani (...) Ott aludtak körülöttem: / P. aludt, J. aludt, / J. aludt, M. aludt, // butykos aludt, mind / aludtak. // Kövér galuskák gurguláztak / le-föl torkomon” (Fekete Vince: *Csütörtök*); „az éj egy hosszú test / vonagló gyászszekér” (Farkas Wellmann Endre: *Nagycsütörtök*).

A látszólag egymást kizáró érzetminőségek autentikus összefonódása egyébként már Szilágyi Domokos kiáltástípusú neoavangárd, neoexpresszionista jellegű (sokban a korabeli beatköltészettel is rokon) hangütéseiben is megfigyelhető. „Káromlom az összes isteneket / – ennyi az enyém – rabbá-szabadultan” – hirdeti a költő, Illyésre (s vele a „káromlással imádkozó” bartóki zenére) vagy Nagy Lászlóra (a „káromkodásból katedrális” képzetére) is utalva. S e hangvétel sokaknál folytatódik; a székelyföldi Ferencz Imrénél: „Uram a nyelvünk szétporlad szétesik / és még káromkodni sem fogunk tudni / a Te dicsőségedért!” (*Csángók*), a bihari Pataki Istvánnál: „bennünk káromlás vagy Ige / megyünk csak megyünk előre / mint kikre sehol sem várnak / csak tátogó vermek kiürült házak” (*úgy kellene*);

„valami nincs rendjén velünk / átok és áldás elvegyül” (*valami nincs*). Valóban, olykor „hőbb és igazabb imák” az „átkozó szavak” is, mint „az álszentek langyos könyörgései”.⁶

A *Valaki jár a fák hegyén* című Kányádi Sándor-remekműben a metafizikai paradoxonok pszichokozmikus jelentéstávlatot nyitó asszociációkban és egyszerű-mesei szövegszervező alakzatokban nyílnak meg: „valaki jár a fák hegyén / ki gyújtja s oltja csillagod / csak az nem fél kit a remény / már végképp magára hagyott // én félek még reménykedem / ez a megtartó irgalom / a gondviselő félelem / kísért eddigi utamon (...) valaki jár a fák hegyén / mondják úr minden porszemen”. A Reményik-reminiszenciákat („A fenyves olyan kísérteties” – *Néha félek...*; „Fenn Isten jár a csúcsokon”; „Fenn az Úr lépked hallgatag” – *A kis templom a nagy dómban*) is hordozó „valaki” – hegeli értelemben is az abszolút transzcendencia kategóriális szubjektumszerűségét jelezve (tehát nem „valami”, hanem „valaki” az, ami a fák fölött érzékelhető; Adynál is: „Itt egy nagy Valaki kormányoz” /*Egy avas kérdés*/) – a meghittten elégikus létösszegzésben és mindenségkompozícióban szükségszerűen határozatlan névmásként – eleve helyettesítő nyelvi jelként – jelöli azt, ami alapvetően jelölhetetlen. E „valaki”: „mondják hogy maga a remény / mondják maga a félelem”. (Érdekes lehet itt egy Petőfi-intertextus figyelembevétele is: „Mondják, hogy mindenikünk bír egy csillaggal, / S az, akié lehull az égről, meghal. / És így fogy az ember, így fogy a csillag; / Mindegyre omolnak” – *Felhők*-ciklus XXV. darabja.) Az egymást feltételező kétféle érzelmi tartalom – a félelem (isten- és halálfélelem) és a remény így spiritualizált világmodellé tágul. A „remény” a látszólagos antonimájával (a „félelem”-mel) kerül váratlan és intenzív jelentésszűfűzésbe, miközben implikált biblikus szinonimáit („hit”, „szeretet”) is új fénytörésbe állítja. És emberé vagy Istené a „gondviselő félelem”? A többértelműség a teher közös hordozására, a rejtett alanyok mély virtuális összetartozására utal.⁷

Transzhistorikus és transzkulturális nyelvi peregrinációinak, enciklopédikus szellemi időutazásainak hozadékai közé szorosan tartozik Lászlóffy Aladár versvilágában is az óda vagy a zsoldár poétikai hagyománya.⁸ A jelentésszóró szövegjátékossággal sugallatosan termékeny feszültségbe kerül a pátosz nélküli, szemlélődő, bölcseleti gondolatiság, a meditatív tudatlíraiság. A józanul töprengő elme működését az érzelmi szenzibilitás kifinomultságával ötvözi a költő – a tudást a rejtéllyel, a látást a hittel, a talányt a léttel. Jellegadó nagy versében (*A genfi katedrálisban*) magyarság és európaiság, szülőföld és nagyvilág szervesen kötődik egybe. A költemény Cs. Gyimesi Éva szerint is mintha az összetartozás mélységeit és magasságait érzékeltető gyönyörű „oltár” lenne: „szakrális tér, amelyben a pihenésre és szeretetre szoruló ember megpihen”.⁹ Az orgonahang egyetemes és oszthatatlan, nyelvi korlátokon túli léleklengés, a delejező végtelen felé kité-

ruló, nyelv- és léthatárokon túli magasság; létezés és emlékezés, időiség és időt-
 lenség azonosulásának szent pillanatsora: „A Kálvin templomában orgonálnak, /
 ez minden nyelvre lefordítható (...) ím erre visz az út a végtelenbe, / amarról jön
 az egyszerű delej, / és mint a két kéz találkozik szembe / az, ami minden lelket
 fölemel. // Ma orgonálnak Kálvin templomában, / ahova sírni jár a menekült, /
 egy padba fészkel vallása honában, / hol annyi, annyi lelki őse ült // és emlékezik,
 nem csupán a múltra, / hisz emlék az is, ami messze van”. Egzisztencia és közös-
 ségi, kulturális, vallási memória: helyet, időt túlszárnyaló, lélekmegtartó energiák
 felszabadító működésének együttes biztosítója: „Ó, minden hegy és minden tó-
 part oltár, / ahol a lélek kicsit megpihen / és hangtalanul megzendül a zsoltár / és
 benne Gyergyó s Debrecen üzen.” A templomi zene benyomását keltő, az orgona-
 zúgás folyamatosságát jelző mondatismétlések különös stiláris erővel adnak em-
 fázist annak, ami a szavak szemantikai szintjén is megfogalmazódik: „van a lélek
 földrajzán egy tájék, / ahol a szó, a ház, az Úr közel”. Az ilyen hit spirituális gyö-
 kérzet, kiindulópont vagy forrás; egyszersmind szellemi tető. Adysan: „Minden
 Gondolatnak alján”: ontológiai fundamentumként szolgál – és minden szellemi
 tevékenység izgató-nyugtató elhívásaként. Oda tartunk, ahonnan jövünk: „ahon-
 nan minden folyó messzefutna, / ahova minden gondolat rohan.”

„Élővizek” áramolnak Egyed Emese szentitív, csaknem neoromantikus (tradici-
 onális természetáhitattal, műveltségi és érzelmi hagyományokkal különösképpen
 áthatva kivetített, mívesen cizellált és törekeny ívű) tájképeiben, „madárcsontú”
 verseiben is, „csönd”, „rejtelem” vagy „himnusz csipkefával” és „hajnalének” zson-
 gitó háttérmorajlásával. A halk elégiává párálló tónusokat a messzeség vonzása és
 varázsa tovább légiesíti, s a finoman átszűrt érzelmesség hangolja a számvetéseket
 az evilági mulandósággal, vele az otthonvesztés, a nemzeti elmúlás közelítő sejt-
 meivel („voltál elmúltál itt a szívveréssel / mint hanglejtés magyarja lassan elfogy”
 – *Átmenet*; „köszöni szépen erdély éppen múlik / küszködünk benne halálunkon
 túlig / nem adjuk úgyis odavan” – *Históriás töredék*). Együtt a diktatúra utáni
 fel-nem szabadultság (a „halálos szabadság” – *Másolat*) tüneteinek látleteivel
 („az óvilágra új cégér ragasztva”; „még most is bennünk él a rettegés / imáink,
 csókunk, álmunk közben is” – *Csírák a havon*), s az áthidalhatatlan távolságok
 talányosságára révedő-rezonáló istenkereséssel, a földi küldetést olykor „homály-
 nak”, „száműzetésnek”, „hervadásnak” vagy elfeledettségnak érző, visszafogottan
 melankolikus fájdalomkitörésekkel („Micsoda hazába küldtél élni Isten / micsoda
 homályba” – *Advent*; „nem talál engem Isten” – *Árdeli szép hold*). S az esdekléssel
 (a Reményik Sándor-i „templom és iskola” toposzt is új kontextusban asszociálva),
 hogy „a templom felé vivő kisutcákat / a szélbélelte aggó iskolákat” mégis „áldd
 meg Isten karácsonnyoddal” (*Könyörgés*). Hiszen ha „nem hagyott is el: messze van
 Isten. // Messze vagy, Isten. // Vers fölé hajolva kereslek” (*A vers*).

Kovács András Ferenc szerepjátszó és maszköltő polylogusaiban a vallásos beszédmód hagyományformái és a keresztény kultúrkör újrajródo képzettartományai is a szövegalany rögzíthetlenségéhez és megsokszorozódásához rendelődnek.¹⁰ A palimpszeszt, a parafrázis, a pastiche összetettségét átható irónia azonban a rekonstrukciós jelentésteremtés folyamataival együtt keletkezik, azaz nem abszolutizálódik. A beszédpozíciónak ez a behatárolhatatlan ambiguitása létesíti azután a felidézett sorsbeszéd katartikusságának és nyelvhez kötött relativitásának a polivalenciáját, alteritás és posztmodernitás hermeneutikai egyidejűségét és hibriditását is (ekképpen igazolva Wolfgang Iser megállapítását is arról, hogy miközben a szövegjáték felfedezésé válik, „maga is megváltozik”, „maga sem marad érintetlen mindattól, amit játékba hozott”¹¹), tehát a stílusimitációs nyelvjáték inherens jelentésségéhez hozzáúsulnak a biblikus nyelviség ódon hangzatai is. „Isten se tudja: megvagyunk-e még (...) Ki lesz, ki rajtunk majd fölismeri / Egy ismeretlen mester kézvonását?” (*Erdélyi töredék*) – hangzanak a pusztulás eshetőségét annak ténylegességével összevillantó szentenciák, a nyelvszerűség humánontológiai primátusában: „Csönd törmelékéből végy ki, Zsoltár” (*Psalmus Transsylvanicus*). Ezért kerülhet itt is – ebben a Dsida *Psalmus Hungaricus*-át is referenciális játékba hozó költeményben – a 90. zsoltár átírásában az Úr helyébe maga a nyelvi-irodalmi képződmény: „Tebenned bízunk eleinkből fogva, / Zsoltár, téged tartottunk hajlékunknak”. A korai Kányádinál a természeti szépség lép ugyanerre a szintaktikai helyre – „Ó, szép tavaszom /.../ Tebenned bíztam” – *Könyörgés tavasszal*; a kései Hervaynál a lélekközelség, a szolidaritás lélekmelege – *Egymásban bízunk eleitől fogva* (egszersmind vegyülve a folytonos pusztítás-érzettel, pusztulástudattal: „jönnek a buldózerek / magunkban bíztam s nem vagyunk” / *gyalogzsoltár XIII*); Páskándi Gézánál a létátmentő tiszta gyermekiség („Gyermekre bíztak / eleitől fogva / Mint vak, mögötte / megyek zokogva / Átviszed a bácsit / a túlsó oldalra / A túlsó oldalra / viszed át a bácsit” – *Tű foka* – *Szó nyomán* 53); Lászlóffy Aladárnál a személyiség sokszorozó kultúrmindenség („magamban bíztam és tebenned / bíztunk és mibennünk bíznak eleitől / fogva” – *Óda az álomhoz*). Mindez éppoly paradigmátikus jelentőségű lehet, mint József Attila híres sora az önelvű személyiség középpontba állításáról a *Kész a leltárban*: „Magamban bíztam eleitől fogva”, illetve Lövétei Lázár László szubverzív végpontra fordított, fanyar dezillúzióról árulkodó, frivol kijelentése: „Nem bíztam én sem másban, sem magamban” (*Magánzsoltár*). Mindez pedig az egész mai magyar költészetben – benne természetesen az erdélyi illetőségűnek tekinthető poézis köreiben is – folytonosan történő hagyomány és hagyományátírás élő és termékeny összjátékáról tanúskodik.

Jegyzetek

- ¹ Ld. pl. POMOGÁTS Béla, *A kereszténység és az erdélyi magyar költészet* = P. B., *Tükör és minta*, Zalaegerszeg, Pannon Tükör Könyvek, 2004, 325–338.; SZAKOLCZAY Lajos, *Valaki jár a fák hegyén: A szakrális a kortárs magyar művészetben* = SZ. L., *Határtalan*, Lakitelek, Antológia, 2011, 144–161.; Uő: *A Biblia a határon túli magyar költészetben* = SZ. L., *Sorsszerűség, álom, etika*, Budapest, Holnap Kiadó, 2012, 48–59.
- ² Igazolódik ebben az esetben is, hogy a „szokatlanul tartós fennmaradás (...) esetei – a szamaritánusoktól a baszkokig – egytől-egyig ugyanazt a képet mutatják: az etnikai identitás egy sajátos vallási beállítottsággal fonódik össze”. Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet*, Budapest, Atlantisz, 2004, 158.
- ³ Gerhard EBELING, *Isten és szó*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995, 54–55.
- ⁴ NÉMETH László, *A Mítosz emlőin* = N. L., *Életmű szilánkokban*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 1989, I, 556.
- ⁵ Mircea ELIADE, *A szent és a profán*, Budapest, Európa, 1987, 92–93.
- ⁶ BABITS Mihály, *Istenkáromlás* = B. M., *Esszék, tanulmányok*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1978, I, 471.
- ⁷ Így a vers – mely címében az Olajfák hegyére is emlékeztethet – „a transzcendens lételményt egyetemessé emelő poémaként a virrasztó költői magatartás rilkeien éber, radnótisan rebbenékeny és Hölderlin-szerűen plasztikus kifejeződése”. KÖDÖBÖCZ Gábor, *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002, 189. – Ld. még PÉCSI Györgyi, *„Nem volt ahová mennem”: Az elrejtőzködött Isten Kányádi Sándor költészetében* = *Tanulmányok Kányádi Sándorról*, szerk. MÁRKUS Béla, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004, 382–404.; Uő: *Kányádi Sándor*, Pozsony, Kalligram, 2003.; MURVAI Olga, *Vers-rekviem*, Kolozsvár, Kriterion Kiadó, 2005.
- ⁸ Vö. SZÉLES Klára, *Lelkünkre így ül ez a kor: Szubjektív nemzedéktörténet Lászlóffy Aladárral (1956–2004)*, Kolozsvár, Polis, 2005.; Uő: *„Mit látsz egy íróasztalon?”: Lászlóffy Aladár világa*, Budapest, Napkút, 2007.
- ⁹ „Az olvasó úgy élheti át az összetartozás misztériumát, ahogy talán csak a Lélek jelenlétében összeforró kis gyülekezetek.” CS. GYÍMESI Éva, *Kritikai mozaik*, Kolozsvár, Polis Kiadó, 1999, 236.
- ¹⁰ Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Poesis memoriae: A lírai mnemotechnika és a kulturális emlékezet „újraírása” Kovács András Ferenc verseiben* = K. SZ. E., *Az új kritika dilemmái*, Budapest, Balassi Kiadó, 1994, 164–195.
- ¹¹ Wolfgang ISER, *A fiktív és az imaginárius*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 19–20, 356.

Vitéz Ferenc

A városról

(19.)

A japán versek hangulatát
kisöpörte a huzat
a hársfa nőtte parkból.

Már nem köszönnek
vissza a méhek.
Már nincsenek találkák
a fák alatt.

Már a hold sem ismerősöm,
minden régi vágy ma felnőtt,
és elkopott.

Néha egy haikut
sodor felém a hajnali szellő:

„magányaimhoz
kavicsokat álmodnak
a nyári felhők”

(20.)

A városban élt: Csokonai.
És bele is halt
ideje korán.

(21.)

Nincs apoteózis.
Mert nincsen menny
a város fölött.

(22.)

Nem tudnék máshol élni,
csak ebben a városban.
Ismerem a határait,
és a határtalannal
már nem tudnék
mit kezdeni.

(23.)

A határtalanban
nem ismerem föl magam.

Pedig egyszer azt hittem,
nekem is lesznek majd
szárnyaim.

(27.)

A felszín csak valami sovány
kielégülés.

A mélységben mindig valami
violaszínű álom fogan
a nagyerdei fák halottak
sóhajától ártatlan
mosolyában.

(28.)

Be van zárva az életed
ebbe a városba.
Bármerre mész, a lakatok
rozsdásan zihálnak
lépteid alatt.

Egyszer elképzelted
a zaj nélkül nyíló zárat –
s árnyékká változtál.

(31.)

Megrémít minden,
ami arra emlékeztet,
hogy ember vagyok.

A városban még volt valami
emberi, ahogy magamra
hagyott.

(32.)

Falusi lelkemben
morajlik a tiszai árvíz.
Városi koponyámban
zajlik a tündérfolyók
mostoha jege.

Nem nyílnak sehol a liliomok.
Körülöttem nincsenek már
csak limlomok.

(34.)

Csoda volt ezer
a múltban.
A hősök ma már itt állnak
megfakultan – és remegő lábbal
az estben. Homlokig homályban
és talpig sebben.

(35.)

Már azt is győzelemnek
gondolod, amikor megcsókol
a hóhér, és nem vérzik tőle
a homlokod.

(36.)

Ebben a városban éltem át
a csókok történetét.
Az első csók olyan volt,
mint egy mandulaműtét.
A második csókban már
ott volt az egyértelmű lét
a nyelv alatt.
A harmadikban az éden kifakadt
– kesernyés íze volt.
A negyedik csókban elapadt
a Hold;
és az ötödikben megint
nyár volt, fényes.
A hatodikban sós volt az édes
és komoly, mint a meggyfa
törzse, égetett a pörzse lét.
A hetediket már rágta a moly,
füstölt, ahogy kéklött a mozdulatlan
fák mögött az ég, de a nyolcadikban
már újra fénylett a január.
S a kilencedik csókban megnyílt
a tizedik kapu.

(37.)
Amikor kéményfüst voltam,
egy éjszakán meggyfán laktam.

Lánysóhajban elaludtam,
s reggelre már nem is voltam.

(38.)
Az éjjel felébredtem a város
mellett, egy szakadék szélén.

Ebben a városban
még dombok sincsenek,
hogy lennének hát szakadékok?!

Most már tudom,
hogy a mélységhez
nem kell a magasság.

Elég a közömbösség is.

(40.)
Várat építesz, mint a kisgyerek.
De azt mondják, itt nincsenek
várok.

Repülőt és pillangót hajtogatsz
papírból. De a kéz helyett ott vannak
a gyárok.

Levendulavirág helyett
virágillat a fürdővízben.
Só és bors helyett granulátum
a vasárnapi leves-ízben.

(44.)
Őzike-lány fut a réten.
Útját állja a város.
Minden beteljesülés
a semmivel határos.

(45.)
Korhadtt és kormos az este.
A templom tornyai fölött hiába
kerestem az Istent.

(46.)
Korhadtt és kormos volt az este.
Veled álmodtam, és hajnalra
kifényesedtek a templom tornyai.

(47.)
A városban, ahol élek,
már csak miattad élek.
Téged kereslek az elképzelt
patakok csobogásában
és a felejtés nélküli fák fölött.

Tudom,
hogy a városban élsz te is,
van patakod, és vannak fáid is.

Hiszem, hogy meglátlak egyszer
a templom tornyai között.

(50.)
Csipkébe öltöztél,
magzatvízben táncoltál, és a város
eltherült a lábaid alatt.

Beletérdeltem a sárba,
és átkaroltam a combodat.

Amikor felébredtem,
még a sárnak is örültem,
mert sütött a nap.

(51.)
Bársony délután vártalak.
Gyöngé szellő voltam cseresznye-
virág szirma közt pihegve.

Törékeny kánaáni álmodás
ebben a városban.

(53.)
A városról, ahol élek,
nem szoktam álmodni.

A városban nincsenek
szenvédélyek és csónakok,
csak utak vannak és bejáratok,
meg jegyszedők.

Sok helyre nincs bejáratom,
mert nincs jegyem –
és nincsenek álmaim sem,
mert nincs hegyem,
ahová fel szeretnék jutni.

Reggelente néha szeretnék
elfutni a nem létező
hegyeim elől is.

(54.)
Ebben a városban
találkoztam veled.
Lopakodtam a fény felé,
mikor még nem tudtam
a neved.

Most már tőled tanulnák
a fényt a margaréták,
s virágok titkos életével
nézne mályva-ég rád.

(55.)
Lennék csónak tavad partján,
diókat ringatva ősszel.

De a város nem határos
sem veled – s a Teremtővel
sem talált közös szavakat...

(57.)
Házak hosszú árnyékában
pusmog az ősz.
Bujdosik a virradat
a játszóterek kavicsai közt.
Szétrepül minden kacagás
az éjben.

(69.)
Szeretőm volt a város,
néha szűz és néha szajha,
gyakran álszent volt a mosolya.

De ha egyszer tényleg
megszeretne,
ölelése volna a legszebb
halotti nyoszolya.

(70.)

Néha egészen csonka.
Nem úgy, mint a Hold,
inkább olyan, mint a sonka,
csontra vágva.

Néha szarvasokkal szeretkezik,
máskor csak ökrökhöz
volna vágya.

(73.)

A város nem elhanyagolható.
Olyan, mint egy pattanás
a szemérmében.

(81.)

Vannak olyan pillanatok,
amikor azt hiszed,
hogy nem történik semmi.
Pedig ezek a kis „semmik”
határozzák meg a létedet,
a szemed és szívedet.

Ilyenkor születnek az új
einsteinek és marxok,
a feministák és a freudok,
a világvége-jósok,
a reményárusok, a loyolák
és galileik meg a newtonok,
ilyenkor születnek a semmik
és a mindenek, a régi álmok,
a lovagok és az új istenek,
ilyenkor születnek az új városok,
a feltalálók és a szentek,
a neonácik és a műpénisz-gyárosok.

Óvakodj ezektől a jelentéktelen
pillanatoktól.

Kiűzetés a paradicsomból (2013, tus, papír, 50x70)

Sebők Melinda

Kisportrék a második világháború utáni magyar irodalomból I.

(Két vezércsillag: Németh László, Illyés Gyula)

„Az író, akit bírálnom vagy méltatnom kellett, kollektív lény, egy egész nép, egy nemzet! A magyarság tájszíneit kellett kiéleznem, a magyar lélek végleteit kinyomoznom. Csak így remélhettem, hogy megsejthetem a korlátokat, melyek a nemzeti egyéniség körvonalait megadják¹” – amikor Babits Mihály *A magyar jellemről* írott esszéjében ezeket a sorokat megfogalmazta, világosan mutatott rá az egyetemes értékrend egymástól elválaszthatatlan minőségekkel rendelkező nemzeti sajátosságaira, mert jól tudta, hogy „minden művészet annál értékesebb, mennél nemzetibb, mennél jobban differenciálódott minden irányban, a nemzeti irányban is. S az irodalom, a nyelv művészete, annál értékesebb, mennél nemzetibb a nyelve”. A jelen irodalmi kisportré sorozat a második világháború és a rendszerváltás közötti időszak zivataros évtizedeibe enged bepillantást: elsősorban azokat az alkotókat állítja középpontba, akik nem csupán átélték, átérezték a második világháború, az 1948-as fordulat után a Rákosi-rendszer, a levert 1956-os forradalom, majd a Kádár-rendszer nemzetromboló, az országot erkölcsi válságba sodró tragikus következményeit, hanem minden politikai nyomás ellenére is egy kommunista ideológiától mentes magasrendű etikai-esztétikai minőséget képviseltek a korszak sokszínű irodalmi életében. A sokszínűséget tükrözték azok a folyóiratok is (*Magyarok, Válasz, Újhold, Fórum, Valóság, Vigília*), melyeket 1948-tól a diktatórikus politika betiltott. A személyi kultusz időszakában a magyar irodalom legtöbb jelentős alkotója elhallgatott, vagy hallgatásra kényszerült, de kiváló művészi alkotások születtek ekkor is, melyek hozzájárultak Magyarország keresztény-nemzeti kulturális értékeinek megőrzéséhez és gazdagodásához. Már az 1930-as években szárnyukat bontogató fiatal költők/írók keresztény-humanista értékekkel próbáltak küzdeni a háború rombolásával (Rónay György, Weöres Sándor, Pilinszky János), elsősorban a kulturális-erkölcsi értékek védelmében szálltak síkra az 1946-tól induló *Újhold* alkotói (Nemes Nagy Ágnes, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Szabó Magda), és az irodalompolitika nyomása ellenére maradandó művészi értékű alkotások sorában örökítették meg az 1950-es évek magyar társadalmának közérzetét, nyomasztó légkörét (Nagy László:

¹ BABITS Mihály, *A magyar jellemről*. In: Uő., *Tanulmányok, esszék*, Budapest, Kortárs Könyvkiadó, 2005. 518.

Gyöngyszoknya, Juhász Ferenc: *A tékozló ország*, Illyés Gyula: *Bartók*, Németh László: *Galilei*). Az 1970-es/80-as években az irodalom legjelentősebb képviselői nyílt ellenzéki támadást tanúsítottak: az Írószövetség választmányi ülései az írók és a politikai hatalom szembekerülését tükrözték. Egymást támogatva fejtették ki a politikai irányítással szemben álló nézeteiket az 1986-os írószövetségi közgyűlésen többek között Csoóri Sándor, Mészöly Miklós, Sánta Ferenc és Csurka István, mígnem sok évtized után először demokratikusan választották meg az Írószövetség vezetését.

Az 1945 utáni irodalom nemzedéki és szemléleti tagolódása egyaránt színes képet mutat. 1945 és 1990 között tetőzi be életművét a két világháború között indult nemzedékek sok képviselője (Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László, Weöres Sándor, Vas István, Déry Tibor, Kodolányi János, Szentkuthy Miklós). Több alkotó pályája ebben a korszakban bontakozik ki (Ottlik Géza, Örkény István, Zelk Zoltán, Cseres Tibor, Rónay György, Hajnal Anna, Kálnoky László, Csorba Győző, Takács Gyula). Kiteljesedik és az 1960-as/70-es években az irodalom jellegadó vonulatává válik a második világháború idején és közvetlenül utána indult generációk életműve (Nagy László, Juhász Ferenc, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Mészöly Miklós, Sánta Ferenc, Csoóri Sándor, Mándy Iván, Szabó Magda, Rákos Sándor, Rába György, Hubay Miklós, Sarkadi Imre, Csanádi Imre, Fodor András, Takács Imre, Váci Mihály, Konrád György, Eörsi István, Gyurkovics Tibor, Csurka István, Szakonyi Károly, Szécsi Margit, Tornai József, Jókai Anna, Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Ratkó József, Bertók László, Csalog Zsolt). Pályájukat az 1970-es/80-as években kibontakoztató költők/írók elismert egyéniségei is ehhez a korszakhoz tartoznak (Esterházy Péter, Nádas Péter, Hajnóczy Péter, Orbán Ottó, Petri György, Tandori Dezső, Oravecz Imre, Lengyel Péter, Spiró György, Krasznahorkai László, Döbrentei Kornél, Nagy Gáspár, Baka István). Jelentős az 1960-as években a *Hetek* (Ágh István, Bella István, Ratkó József, Raffai Sarolta, Buda Ferenc, Kalász László, Serfőző Simon) és a *Kilencek* költőgárda, az *Elérhetetlen föld* antológia (1969) szerzői (Utassy József, Rózsa Endre, Kiss Benedek, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Győri László, Konczek József). E felsorolásból is látszik az 1945 és 1990 közötti időszak igen gazdag, színes és változatos irodalma.

A jelen áttekintés elsősorban olyan elfeledett életműveket, íróportrékat (Rónay György, Takács Imre), kevésbé ismert szerzőket (Szakonyi Károly, Gyurkovics Tibor) igyekszik előtérbe helyezni, akik az eddigi középiskolai tankönyvekben kisebb szerepet kaptak, vagy olyan ismert alkotók műalkotásait elemzi (Pilinszky: *Ez lesz*; Sánta Ferenc: *Isten a szekéren*, Mészöly Miklós: *Film*), melyekre a közoktatásban eddig kevesebb figyelmet szenteltek. Éppen ezért kiemelten foglalkozunk nemzeti-keresztény szellemiségű szerzőkkel – köztük például a kereszténység és modernség transzcendens távlatait felmutató, a szürrealizmus értékeit, illetve a babitsi klasszicista örökséget egyaránt jól ismerő Rónay György; a „nyugatos műveltségideál és a

nemzeti-erkölcsi mélységtapasztalat”, „európai és magyar ihletettség” dimenzióiban gondolkodó, „nemzet- és értékfeltő”² Németh László és a magyar sorsproblémákat „egy mondatban leleplező”, a magyarságot „sok évtizedes kiszolgáltatottságba, megalázottságba, zsarnokságba taszító pokoli hatalmi, ember- és nemzetellenes rendszert, a kommunista diktatúrát”, a „szervilis megalázkodás feszültségeit”³ kivetítő Illyés Gyula munkásságával.

1948 után a legkiválóbb magyar írók művei nem kerülhettek nyilvánosság elé, csak az ötvenes évek második felében tudtak megjelenni: Németh László és Weöres Sándor éppúgy, mint a kommunista hatalom által kitagadott és megbélyegzett szerzők: Rónay György, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Szabó Magda, Mátyás Iván és Mészöly Miklós. Ugyanakkor az ötvenes években pályájukat kezdő és főleg a népi irodalom törekvéseit folytató nemzedék számos képviselője: Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Csurka István rangos művekkel járult hozzá a magyar irodalom ötvenes években megszakadt folytonosságának helyreállításához. Ezek a szerzők az 1960-as/70-es/80-as években ugyanolyan reprezentatív alkotók lettek, mint a két világháború között vagy már újhaldasként indult nemzedék. E két nagy csoporton kívül álló, ám a korszak meghatározó írója a pályáját ötvenévesen szinte újrakezdő Örkény István, aki ígéretes pályakezdés után elhallgat, ám a Thália Színházban 1967. február 24-én a *Tóték* című groteszk tragikomédia bemutatója határkőnek számít a magyar dráma történetében.

Vázlatos fejezeteink arra keresnek választ, honnan hová jutottak az alkotók. A kisportrék néhány mű elemző bemutatásával vizsgálják a líramodellek variánsait: a nemzeti sorsproblémákat felvető Illyéstől a transzcendens távlatokat nyitó Rónay Györgyön és Pilinszkyt át Nagy László, Juhász Ferenc mítoszalkotó versbeszédéig, elsősorban nemzeti és európai, ősi és modern költészet szintézisét, vagyis a bartóki modell elveit helyezve előtérbe. Nem feledkezve meg természetesen ugyanakkor a magyar sorsköltészet legemblematikusabb képviselőiről sem: a *Kilencek* költőcsoport legjelesebb alkotójáról, Utassy Józsefről vagy a legfiatalabb generációhoz tartozó Nagy Gáspárról. Az epikáról szólva a magyar történelmi félműltat a Németh László-féle magyar sorskérdéseket boncolgató esszétől Rónay György a Rákosi-rendszer bűneit leleplező lélektani regényein át Mészöly Miklós prózaafordulatáig igyekszünk bemutatni. Az 1960-as/70-es évek fordulópontja a magyar dráma történetében: ekkor indul meg egyfajta stílusbeli gazdagodás, amely népszerűséget eredményez. Az írói szemlélet megváltozásának főbb tendenciái: a magyar groteszk és a magyar abszurd dráma létrejötte, a történelmi parabola, valamint a drámai realizmus megújulása. A dráma-műnem Illyés nemzeti paraboláitól az önsorsrontó értelmiséget ábrázoló

² BERTHA Zoltán, *Nemzet a csillagokban*, Budapest, Lucidus Kiadó, 2016. 73–74.

³ BERTHA, i. m., 86.

Sarkadi-tragédiákon át az abszurd különféle variánsainak kibontakozásáig széleseedik, a modern magyar dráma történetének igen gazdag korszakát alkotva.

Szinte minden alkotó sorsdöntő élménye a második világháború pusztítása és az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésének tragédiája. Noha nem volt mód arra, hogy élmény és valóság közelében az eseményekről közvetlenül beszámoló irodalom jöjjön létre, a magyar kultúrát átszötte az eltaposott forradalom fájdalmas emléke. 1956 tragikus következményeire az irodalom többféle markáns választ adott: Fodor András *Józan reggel*, Takács Imre *Kőangyal*, Nagy László *Himnusz minden időben* kötetei; Örkény Pisti *a vérzivatarban*, Csurka Ki *lesz a bálánya?*, Sarkadi *Oszlopos Simeon* drámái; Rónay György *Párduc és gödölye*, Sánta Ferenc *Húsz óra* regényei; Utassy József *Zúg március*, Nagy Gáspár *Öröknyár: elmúltam 9 éves* versei: a nemzeti felelősségérzet eklatáns megnyilvánulásai. Olyan irodalomtörténeti érdekességekre is felhívjuk a figyelmet, mint Weöres Sándor kevésbé ismert 1956-os verse, a *Rapszódia a kivívott szabadságról* vagy Illyés Gyula nemrég nyilvánosság elé került 1956-os *Naplójegyzetei (Atlantisz sorsára jutottunk)*, melyek csillagként ragyognak a magyar irodalom egén: „ezerkilencszázötvenhat csillaga tájékozódni segít, irányt ad a jelenben és a jövőben. Mérti lehet hozzá céljainkat és közösségi erkölcsünket, igazolhatja törekvéseinket.”⁴

Németh László (1901–1975)

Németh László Sütő András szavaival „a magyar szellem Odüsszeusza”, a 20. század legeredetibb magyar gondolkodója: író, esszéista, drámaíró. Előbb magyar–francia szakos bölcsészhallgató, de 1925-ben fogorvosi diplomát szerzett. Ugyanebben az évben megnyerte a *Nyugat* novellapályázatát *Horváthné meghal* című parasztörténetével. 1926-tól cikkei, könyvismertetései jelentek meg a *Nyugatban*, a *Protestáns Szemlében*, később az *Erdélyi Helikon* és a *Napkelet* munkatársa lett. 1929-ben a *Napkeletben* jelent meg első regénye, az *Emberi színjáték*. 1930-ban szakított a *Nyugattal*, elutasította a nyugatosok egyéniségkultuszát. 1931 novemberében részt vett a debreceni Ady Endre Társaság irodalmi estjén, ahol a népi írók (Németh László, Erdélyi József, Kodolányi János, Illyés Gyula) mutatkozhattak be. 1932-ben *Tanú* címmel egyszemélyes lapot indított, 1934 áprilisától rövid ideig Fülep Lajossal és Gulyás Pállal a *Választ* szerkesztette. 1935-ben csatlakozott az *Új Szellemi Front* reformmozgalmához; majd a *Sziget* című folyóirat és a *Magyarságtudomány* munkatársaként dolgozott. A második világháború alatt (1939 és 1942 között Móricz Zsigmondal együtt) a *Kelet Népe*, a *Hid* és a *Magyar Csillag* munkatársa lett. A magyarság sorsa iránti aggodalmát, a közelgő háború veszélyeit írta meg 1939-ben megjelent *Ki-*

⁴ POMOGÁTS Béla, *Ötvenhat csillaga*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2006. 5.

sebbségben című kötetében. Tanulmányait *A minőség forradalma* címmel gyűjtötte kötetbe. Ezekben az esszéiben fejti ki irodalomszemléletét, amelyben azt vallja, hogy: „a magyar költészet sohasem lehet más, mint népi. S vallom, hogy legnagyobb képviselőiben mindig népi volt. Gyönyörű nézni, hogy a külföldtől inspirálva, elindulva, mint deák, gall klasszicizmus vagy német szentimentál érzés, mily hamar akad rá a magyar irodalom a népi érre. Csokonai, aki egész Európát akarta utánózni, az európai ízeknek ebben a népi átöntvényezésében különbözik egész Európától. Berzsenyi ereje a magyar népszavak fölpattant burkából ömlik. Katona lobogó fajiságában a legégőbb elem, amit a nép lobbantott bele”. Itt fogalmazza meg tehát a magyar irodalom nemzeti karakterjegeit, miszerint „a magyar irodalom népi volt és népi lesz. ... Mert mi a népiesség? Egyike azoknak az irodalmi tömegszuggerzőknak, melyek egyetlen író modorát sokszorozzák szét irodalmi iránynyá.” Németh László szerint a magyarság a népdaloknak, a népszokásoknak, a szólásoknak, a reguláknak valamelyest hasonló érzelmi iskolájában rejlik a nyelvbe gyökerezett évszázadok súlyával. A magyar múlt szellemi értékeit igyekezett megvilágítani *Berzsenyiről* (1938) és *Széchenyiről* (1942) szóló monográfiájában. 1943 nyarán a második szárszói konferencia egyik előadójaként szárszói beszédében megjövendöli az 1945 utáni diktatúrát, annak később valóra vált jellemzőivel: „Egy rendszer önmagában nem válthat meg egy népet; minden attól függ: kik, milyen módon, milyen ösztönökkel alkalmazzák. ... Képzelsenek el egy szocialista államot, ahol a szabad parasztságot kolhozokba terelték, a kisiparosságnak nagy közös műhelyekben kell dolgoznia, az értelmiség a legszorosabb felügyelet alatt áll, s ebben az államban az ellenőrzöttek magyarok, az ellenőrzők pedig busmanok vagy tibetiek. ... Önök nagyon jól tudják, hogy nem busmanokra és nem tibetiekre gondolok.” Németh László baljós sejtései beigazolódtak: „minden idegszálával érzekelte, hogy a kor, amelyben él, válságokkal terhes. A szellemieknél és az európainál is súlyosabbnak, aggasztóbbnak azt a katasztrófahelyzetet tartotta, amibe az ország sodródott a háború után”.⁵ Prózaí íásaiban kifejtette a „minőség forradalmá”-nak eszméjét. A magyarság számára a szocializmust és a kapitalizmust egyaránt veszélyesnek és elfogadhatatlannak tartotta. Az idegen minták helyett a szellemi-erkölcsi minőségre alapozott harmadik utat ajánlotta. A népi írók egyik vezető ideológusa volt: a nemzeti megújulást a népből jött értelmiségtől várta. Az erkölcsnek tulajdonított szerepet a társadalom alakításában: csak a személyiség magas minősége, a minőségi példák nyomán való érvényesítés lehet az igazi társadalmi forradalom. A magyar sorskérdésekkel foglalkozó írásainak lényege, hogy „a magyar irodalomnak, történetírásnak, nevelésnek, politikának, gazdaságnak a magyar érdekek képviselőtén keresztül kell az emberiség értékeihez a maga külön színével hozzájárulni.”⁶

⁵ BÉLÁDI Miklós, *Válaszutak*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1983. 73.

⁶ GÖRÖMBEI András, *Sorskérdések*. In: Uő., *A szavak értelme*, Budapest, Püski Kiadó, 1996. 114.

Az esszé- és tanulmányíró Németh László pedagógiai munkássága is sokrétű. 1945–48 között főgimnáziumi óraadó tanár Hódmezővásárhelyen, ahol egy sajátos pedagógiai reformot hajtott végre. Magyar irodalomtörténet mellett sok más tantárgyat, például matematikát is tanított. Ezekben az években fejezte be *Iszony* (1947) című regényét, s ekkor kezdte el írni – szállásadónőjéről mintázva – az *Égető Esztert* (1956). Az *Iszony* és az *Égető Eszter* megjelenéséig már számos regénnyel elkészült: *Gyász* (1931), *Bűn* (1936), *Kocsik szeptemberben* (1937). Prózai alkotásaiban mesteri módon ábrázolja hőseinek belső világát, lélektani realizmussal tárja fel a magyar társadalom belső konfliktusait. Regényeiben gyakran női sorsokat ábrázol. Szophoklész nyomán az antik görögség végzetszerűségével rokonítható a női szereplők sorsának beteljesedése: a *Gyász* főhőse, Kurátor Zsófi elektrai jellem; az *Iszony* hősnője, Kárász Nelli artemiszi alkat: tiszta, szűzies, szigorú, magányosságra törekvő. A falu szigorú szokásrendje, az íratlan törvények biztonsággal működő hálózata okozza bukását. Az *Iszony* egy házasság történetének elbeszélése, mely két egymástól teljesen eltérő alkatú ember között kötött meg. A magányos, büszke, érzékeny, igényes, de megalkuvásra képtelen Kárász Nelli és az életvidám, ám felszínes, magasabb szellemi-lelki igény nélkül élő Takaró Sanyi társadalmi szokások miatt a tragikus végkifejletig megmaradnak ebben az intézményben. A regény hősnője eredendően monogám alkat. Szükségszerű választás eredményeképpen adódó házassága egyre inkább elszigeteli az emberek világában. Tragédiája a házasságban való függés és a morális törvények adta kényszerű megfelelés: ez teszi férje gyilkosává. Az *Iszony* két egymáshoz nem illő ember tragédiájának mély lélektani hitelességű rajzában az egymástól való lelki elidegenedés folyamatát mutatja be. Németh László a tudatregény egy sajátos változatát hozta létre azáltal, hogy a cselekményes realista regényt gazdag gondolati-lélektani elemzéssel újította meg. A magyar társadalomrajz kiegészül Kárász Nelli emlékezéseivel, reflexióival, önelemzéseivel. Németh László realista epikája szinte észrevétlenül szívja fel a modern hatásokat: úgy alkalmazza a lélektani ábrázolás módszerét, hogy közben megőrzi a móríci próza környezetrajzát, jellemábrázolásának plaszticitását. „Egzisztenciális regény ez is, benne a legapróbb hétköznapi mozzanatok a létezés mélyebb rétegeire utalnak. Írója olyan epika feltételeit kereste, melyben a végső dolgokra lehet rákérdezni.”⁷

Németh László tanulmányait *Sajkódi esték* (1961), *A kísérletező ember* (1964), a *Megmentett gondolatok* (1975) című köteteiben adta közre. Halála után látott napvilágot *Homályból homályba* (1977) című önéletrajzi írásokat tartalmazó gyűjteménye, ahol a regényes életrajz és a valóságos életút elbeszélése áthatja egymást a szerepköreiből váltogató önéletrajz viláágának.

⁷ OLASZ Sándor, *Németh László változó regényszemlélete*. In: *Németh László irodalomszemlélete* (szerk. GÖRÖMBEI András), Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999. 259.

Németh László drámaírói pályáját gazdag kritikai és történeti szakirodalom taglalja; a legfontosabb kulcsot e műfajához mégis saját reflexiói: önelemzése, nyilatkozatai, dramaturgiai, drámatörténeti tanulmányai, színbírálatok adják. Mintaképei a görög klasszikusok, elsősorban Szophoklész. Kísérletező kedve elvezette a drámaírás másik, epikus változatához, amelynek hagyományait Shakespeare-től Brechtig ismerte. A *Bolyaiakról* írt két drámája jól példázza azt a dramaturgiai tudatosságot és kíváncsiságot, amellyel a műfaj klasszikus, illetve modern, epikus lehetőségeinek alternatíváját szemlélte. Németh László számára a drámában fontos volt saját életproblémájának megírása. Ez persze nem jelent önéletrajzi személyességet, például a szerző és a főhős azonosítását. Életlehetőségek, sorsváltozatok, gondolatban végigélt variációk jelennek meg színműveiben. A színházhoz való viszonya az idők során változatosan alakult. Eredetileg folyóiratszerűen, a *Tanú* folytatásaként, s mintegy helyette akarta megjelentetni drámáit, a „papírszínház” elgondolását követve. Pusztulás vagy megmaradás tragikus problémája elzárta előle a játékoság, az irónia, a groteszk vagy az abszurd útját, amelyre pedig kivételes világirodalmi tájékozottsága, sőt ösztöne is terelte volna. Nemzedékének, a húszas években indult generációnak tipikus gondja tükröződik dilemmáiban, Illyés Gyulát is a sorsproblémák fölismerése távolította el az avantgárd kísérletezéstől. Ugyanakkor egyre nyilvánvalóbbá válnak e dramaturgia korszerű, modern, máig eleven és hatékony aspektusai: intellektualizmusa, nyelvi emelkedettsége, parabolaszzerűsége.

A *Bodnárné* (1931) a népi írók alakulóban levő csoportjához szegődő író vallomását tárgyasítja. A paraszti tematikát az első nagy drámaírói korszakában az *Erzsébet-nap* (1940–46) és a *Pusztuló magyarok* (1936–46) folytatta. A *Villámfénynél* az értelmiség és a reá szoruló falu, a szegénység viszonyának elemzése egy házasság szimbolikusan értelmezhető válságának bemutatása révén. A történelmi drámák első remekműve a *VII. Gergely* (1937), híres idézett végmondata: „Szerettem az igazságot, gyűlöltem a méltatlanságot, ezért halok meg száműzetésben” – méltán lett a Németh László-életmű mottója.

Az 1953-ban keletkezett *Galilei* azonban új korszak nyitánya lett e műfajában, két-három év alatt összesen hat új drámát írt. A *Galileiben* régóta érlelt erkölcsi, politikai tapasztalatai találkoznak. Bár a bemutató 1954 politikai viharai közepette elmaradt, a kéziratról szóló vélemények alaposan megviselték az író: ki az inkvizíció aktualizálható jelképeségétől félt, ki pedig az egyház bírálatában talált hivatalosan megrendelt célzatosságtól. Maga is elismeri a hasonlóságot szerző és hőse között. Galileije is az igazságszeretet áldozata. Vívódnak, az önvádnak lírai hevessege különbözteti meg Németh László *Galileijét* a Brechtétől, akiről joggal emlegetik a „kompromisszum” fogalmát. Németh László főleg a Torricellivel folytatott párbeszéd jelenetében, önkínzó módon a fölismerésig juttatja el hősét, hogy bár fölfedezését „természetesen semmi sem pótolhatja, a tudomány sorsa ... nincs többé egy fejhez kötve, akármilyen

kitűnő is az”. A *Galilei* két változatban készült el, a másik szerint a főhős föllázad az igazság védelmében. „*En az ember leghatalmasabb, legmélyebben gyökerező közösségi ösztönének az igazságszeretetet, az igazság kimondásának kényszerét tartom*” – írja Németh László. Galilei igazsága az, hogy „a Föld forog”. Ezt a tételt azonban nem hirdetheti nyíltan a pápai tilalom miatt, s óvatosan úgy írja meg, mint a világ fölépítésének egyik lehetséges magyarázatát. Igazi szándéka két nagy eszme: a hit és a természettudomány összeegyeztetése. Ellenfelei úgy látják, hogy a természettudományos gondolkodás alapján rendíti meg a hitre épült egyházat. A Föld forgásának tana eretnekségnek bizonyul, mivel ellentétben áll a Bibliával, Galilei kopernikuszi tanával vétett az egyház ellen: eretnekként akár meg is égethetnék, a pör idejére az Inkvizíció börtönébe kell költöznie. Galileinek meg kell tagadnia tanait, de kitart eredeti álláspontja mellett, így elrendelik a kínvallatást. Galilei megtörik, és sikerül rávenni tanai megtagadására. Torricellivel való beszélgetése során azonban be kell látnia, hogy erkölcsi értelemben hibázott, ezt csak azzal teheti jóvá, ha hátralevő életében tovább dolgozik az igazság felismerésén. „Az inkvizícióval szembekerülő Galilei élet-történetében Németh László arra látott modell értékű mintát, hogy egy nagyobb cél érdekében, s a nyilvánvaló igazság ismeretében vállalható a magas mértékű erkölcsi elvek külsőleges megsértése is. Az ilyen erkölcsi vétség azt a közeget minősíti, amely rákényszeríti a bűnt a védtelen emberre.”⁸ A mű érzékletesen világítja meg azt a drámát, szellemi küzdelmet, amit magának a szerzőnek kell átélnie az 1950-es években.

A *II. József* (1954), a *Petőfi Mezőberényben* (1954), az *Apáczai* (1955) ugyancsak az ember és a történelmi szerep meghasonlásáról szól, a jelentős személyiség hivatásának titkát kutatja. Utolsó nagy drámaírói korszaka 1960-tól haláláig tartott. Viszszatért a „papírszínház” régi koncepciójához, hosszú elemzéseket, magyarázatokat csatolt darabjaihoz. Változatokat írt egy-egy témára, a *Bolyaiak* drámáját például klasszikus arisztotelészi változatban, brechti típusú epikus formában, több filmtervben és esszében dolgozta föl, még a műhelybeszélgetést is dramatizálta. Higgadtan, kívülről, némi iróniával szemlélte és boncolgatta technikai problémáit. A *Kísérleti dramaturgiában* összefoglalt 1960 után keletkezett drámák csoportja történelmi és mitológiai fogantatású: *Gandhi halála* (1962), *Négy próféta* (1964), *Csapda* (1966), *Colbert* (1967), *József és testvérei* (1967), *Az írás ördöge* (1969). Majdnem mindből kiolvasható a számvetés, az összegezés szándéka.

Németh Lászlónak azok a történelmi drámái jelentősebbek, amelyekben a nagy eszmét a hős bukása ellenére igazolja a történelem (Galilei). A hős elbukik – s ha lelkiismeretileg nem is tud magának megbocsájtani, erkölcsileg megsemmisültnek érzi magát - eszméi később diadalmaskodni fognak. A Galilei „tragikus ítélettel pörleke-

⁸ GÖRÖMBEI András, *Németh László két Galileije*. In: Uő., *A szavak értelme*, Budapest, Püski Kiadó, 1996. 147.

dó művészi remeket eredményez.”⁹ „Az erős gondolatiság, a megemelt, eszmékkel és költőiséggel dúszított, de igen gazdag belső mozgású drámai nyelv, valamint az egyetemes emberi távlatok igényének egysége az a Németh László-i vonás, mellyel korának közvetlen társadalmi kérdését, az új értelmiség társadalomformáló akaratának lelki és közösségi buktatóit mérlegre téve elmélyítette a társadalmi drámát, s amely-lyel nagyívűen, klasszikus értékűen, új távlatokba állította a történelmi drámát.”¹⁰

Illyés Gyula (1902–1983)

Illyés Gyula „meghódított kincseit állandóan gyümölcsözteti. [...] A legtávolabbi hatásokat is szervesen tudja belevonni költészetének világába. [...] A szürrealizmus és a népiesnek tetsző puritán egyszerűség két véglete tartja örök feszültségben ezt a lírát, mely e végletek összehangolására teremtette meg legszebb, legmagasabb formáit.”¹¹ – 1937-ben Szegi Pál Illyés Gyula *Rend a romokban* című kötetéről írott tanulmányában remek érzékkel mutatott rá Illyésnek az avantgárd, a népies és a nyugatos költészet elemeit ötvöző különös világára. Mire a népi kifejezés és a szürrealista ihlet szerves egységgé válik lírájában, valamint az avantgárd kísérletek formaélménye után a klasszikus költészet is megköti verseinek sodró lendületét, addig hosszú utat kellett megtennie.

Illyés Gyula 1902. november 2-án Felsőrácegrespusztán született, pusztai családból származott. Középfiskolai tanulmányait Dombóváron, Bonyhádon majd a budapesti Munkácsy Mihály Gimnáziumban folytatta; végül az Izabella utcai kereskedelmi iskolában érettségizett 1921-ben. Már az érettségi vizsga előtt, 1920-ban megjelent első verse a *Népszavában*: *El ne essél, testvér* címmel. 1921 őszétől a budapesti bölcsészkar magyar–francia szakos hallgatója lett. 1922-től a párizsi Sorbonne-on folytatta tanulmányait, ahol az avantgárd hatása alá került. *Hunok Párizsban* című írásában emlékezik meg arról, miként ismerkedett meg a kortárs francia szerzőkkel: Cocteau, Breton, Tzara, Eluard, Aragon költészetével. Bár az expresszionizmus és a szürrealizmus is hatást gyakorolt lírájára, mégsem vált teljesen avantgárd költővé. Mikor 1926-ban hazatért Párizsból: elsősorban műfordításokkal, kritikákkal, ismertetésekkel jelentkezett; valamint Kassák Lajos Dokumentum című lapjának főmunkatársaként dolgozott még az avantgárd büvkörében. A *Dokumentum* mellett a Láthatár is közölt tőle verseket. Itt jelent meg a *Szomorú béres* című költeménye is. Minden francia hatás ellenére a versnek van jellegzetesen magyar vonása. Somogy bérceinek

⁹ TAMÁS Attila, *A Galilei helye Németh László írói életművében*. In: *In memoriam Németh László. A minőség forradalmára*, (szerk. MONOSTORI Imre), Bp., Nap Kiadó, 2001. 237.

¹⁰ GÖRÖMBEI András, *A drámaíró Németh László – felülnézetből*, In: *In memoriam Németh László. A minőség forradalmára*, (szerk. MONOSTORI Imre), Bp., Nap Kiadó, 2001. 301.

¹¹ SZEGI Pál, *Rend a romokban*, Nyugat, 1937/ 11.

méla táján álmodó béres világa hazai földből sarjadt költői termés. A *Szomorú béres* rögtön elnyerte Füst Milán tetszését, így az ő ajánlásával került a fiatal költő a Nyugat előszobájába. 1928 januárjában jelent meg *Szüllőföldem* című idilli, gyermekkori emlékeket idéző versciklusa a Nyugatban, s innentől a lap állandó munkatársa lett. *Nehéz föld, Sarjurendek, Szálló egek alatt, Rend a romokban* című első kötetét is a Nyugat adta ki. Babits világosan mutatott rá a néphagyományhoz köthető költők törekvéseire az *Új anthológia* előszavában, amikor Illyést az „új népiesség legigazibb képviselői”¹² között tartotta számon. A gyökeresen magyar s mégis nyugat-európai kultúra világában is tájékozott Illyés méltán kapott négyszer is Baumgarten-díjat 1931 és 1936 között.

Lírájának útja azonban ezekben az években is változott. *Nehéz föld* című kötetéhez Catullustól választ mottót, *Látod, hogy gőzölög* kezdetű versében pedig Horatius *Taliarchus*-ódáját Berzsenyi hangján idézi: „*Látod hogy gőzölög vén Mecsekünk már! Sűrű / Habokban csapódik lábához az ősz / Köd árja!*” A klasszikus óda nyelvére hangolt versének időmértékét mégis kibillentí a szabad vers sodra: a már-már hibátlannak tűnő alkaioszi strófa szabályos ritmusát megtöri. A *Nehéz föld* kötetben a *Szüllőföldem* versciklus és pár költemény kivételével még az avantgárd líra szabadsága jellemzi verseszményét. Szabad verseinek forradalmi lendülete szigorú logika szerint kezd építkezni, majd a leíró-tárgyias megelevenítés lesz költészetének sajátja. A *Sarjurendek* verseiben megszorodik a kötöttebb formájú költemények száma, de még az irreális-reális élmények keveredése a jellemző. Lírájának kifejezőeszköze fokozatosan egyértelműbbé válik. A *Szálló egek alatt* című kötetben felerősödnek a népi klassziczizálódás irányába tartó törekvései, a magyarság sorskérdéseivel foglalkozó versei már külön ciklust alkotnak, ilyen költemények például: *Újév napján írtam, Magyar vagy?, Ének Pannóniáról* vagy a *Magyarok*. Az indulás első három kötete sokrétű élményvilágot szóltat meg: a költői szárnyaló fantáziájának szabadon lebegő tájait megfékezi a népies hagyomány szabályszerűsége, verseiben felerősödik a nemzetét féltő költő hangja. Pusztai élményvilágból, gyermekkori emlékeiből táplálkozó költészetével, tárgyias helyzetképeivel egyfajta lírai realizmust teremt.

Épp az igazság meglátása és kimondása, a szülőföldjéhez való hűség és nemzetének sorsproblémái vezették el az 1930-as évek elején kibontakozó népi írók – a nemzeté válás útját mutató – mozgalmához. Ekkoriban kötött barátságot Németh Lászlóval, Kodolányi Jánossal, Erdélyi Józseffel, majd bekapcsolódott az 1934-ben induló *Válasz* munkálataiba. Itt látott napvilágot néhány fontos alkotása: köztük az *Ozorai példa* című verse és folytatásokban a *Puszták népe* című regénye. *Rend a romokban* (1937) kötetébe az *Ozorai példán* kívül olyan fontos verseket is válogat, mint a *Fölkél a szél*, *A kacsalábonforgó vár*, *Nem menekülhetsz*. A meditáló, töprengő költő belső

¹² BABITS Mihály, *Előszó*. In: *Új Anthológia*, Budapest, 1932. 8.

vívódását többször a versek címében is jelöli. Ebben a kötetében jelenik meg a *Reggeli meditáció* és az *Alkalmi meditációk* versciklusa is. Tárgyak, helyszínek, időmozzanatok rendeződnek egymás mellé a kötet verseiben. Illyés lírája tárgyiasabb, magyarságtudata határozottabb lesz. A *Rend a romokban* kötetel beérkezett költővé válik. A pusztai élet, az ozorai világ, a „nehéz föld” visszatérő motívumai költészetének. A *kálváriára* létösszegző költeményben hagyomány és újítás kettőssége szintén megfigyelhető: „*Kószáltam, jártam a világot, / ülök most hűvös fák alatt. / Arcomon száraz béke és / szívemen mint bonyolult számok / aljában az összegezés: / hűvös, biztos tapasztalat*”. Illyés versei nem szakadnak el a valóságtól: a tájelemek konkrét látványától, „hűvös, biztos tapasztalatától” mozdítja ki hű tájait a költői én vallomásaig. A klasszikus modernség második hullámának költőjeként az 1930-as/1940-es évektől egy valóságghűbb, realisabb, népi élményvilágból, a magyarság történelmi múltjából táplálkozó lírát teremt, amelyek fontos lépések ahhoz, hogy a nemzet költőjévé váljon.

A világháború után az 1946–49-ben újjászületett *Válasz* szerkesztője lett, majd 1946-ban lát napvilágot *Hunok Párizsban* című önéletrajzi regénye. Az 1940-es/50-es években lírája elhallgat. Inkább drámákkal és regényekkel jelentkezik. Új költői fordulatot hozott 1956-ban megjelent kötete, a *Kézfogások: élmények, hangulatok, színek gazdagságát foglalta össze. A történelmi kor tanulságait megfogalmazó költemények (A reformáció genfi emlékműve előtt)* mellett ebben a kötetben jelennek meg a nemzettudatot erősítő versei (*Árpád*), életfilozófiai töprengései (*Doleo ergo sum*), illetve a költészet, a nemzet és az emberség nagy kérdéseivel vívódó *Bartók* című rapszódiaja. A *Bartók* művészetfilozófiai és társadalompolitikai állásfoglalásában világosan fogalmazza meg „csak növeli, ki elfödi a bajt” gondolatát. *Bartók*, a „szikár, szigorú zenész, hű magyar,” a népi-nemzeti eszmék szimbóluma, a magyar és európai kultúra közvetítője: „*Ím, a példa, hogy ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja. / Ím, a nagy lélek válasza a létre / s a művészé, hogy megérte / poklot szenvednie. / Mert olyanokat éltünk meg, amire / ma sincs ige*”. Illyést *Bartók* példája nyomán a nemzet, az emberiség gondja-baja, a társadalom jövőjének kérdései foglalkoztatják. Bár a kötetben nem jelenhetett meg, de ebben az időszakban, 1950-ben keletkezett *Az Egy mondat a zsarnokságról*. A totalitárius diktatúra, a zsarnokság az életet elviselhetetlenül megnyomorító, mindent kisajátító, mindenhová betörő természetét leplezi le a 183 soros egyetlen mondatból álló költemény. Először az 1956-os forradalom idején jelent meg, később csak Illyés halála után közölték: „*mert ahol zsarnokság van, / minden hiában, ... / mert ott áll / eleve sírodnál, / ő mondja meg, ki voltál, / porod is neki szolgál*”. Későbbi kötetekben – *Dólt vitorla* (1965), *Fekete-fehér* (1968) – is ünnepelve szól a művészet hivatásáról és felelősségéről (*Ferenczy Béni, Bevezetés egy Kodály-hangversenyhez*). Utolsó kötetekben: *Minden lehet* (1973), *Különös testamentum* (1977), *Közügy* (1981) az idő múlása, az évszakok örök körforgása fog-

lalkoztatja, de vissza-visszatér nemzeti sorskérdésekhez, a határon túl élő magyarság problémáira, a magyar nyelv helyzetére. Szenvedélyes ódában szól a magyar nyelv iránti hűségéről *A törzs szavai* és a *Koszorú* című verseiben: „Fölmagasodni / nem bírhat. De lobogsz még, / szél-kaszabolta magyar nyelv, lángjaidat / kigyóként a talaj szintjén iramítva – sziszegvén / néha a kintól, / többször a béna dühtől, megaláztott. / Elhagytak szellemeid”. A „fölnvelő édesanya”, az anyanyelv, melyet koszorú illet. Ez a koszorú azonban nem a dicséret babérleveleiből fonódik össze, hanem a magyarul beszélők történelmének, elesett társadalmi rétegeinek, szétszórt népcsoportjainak szenvedéseiből, a szenvedések ellenére megőrzött hűségéből. Illyés kései lírájának egyik legszebb darabjában, a *Koszorúban* fogalmazza meg, hogy az anyanyelv iránti hűség az egyetlen és legfőbb érték, ami megőrzi a magyarságot.

Illyés szellemi habitusában, költői útjának alakulásában nagy szerepe volt az elődökkel és a kortársakkal való érintkezésnek. Úgy tudta beolvasztani költői nyelvébe mindazt, amit tőlük tanult, hogy önmaga tudott maradni, saját költői világot tudott teremteni. Németh László Illyés érdeklődésének sokféleségéről, művészi egyéniségéről így fogalmazott: „Fogékonyságának száz szeme van, a beolvaszthatót keresi, s amit beolvaszt, az a sajátja lesz, [...] képzelete szárnyaira súlyt akaszt a nehéz emlékezés [...] verse túl könnyű lebegését le-lerántja a magyaros ütem”.

Illyés Gyula a népi írói mozgalom egyik vezéregyénisége: költőként, esszé-, próza- és drámaíróként egyaránt a magyar irodalom élvonalához tartozik. A népesség fogyatkozására, a nemzet létét fenyegető veszélyekre hívja fel a figyelmet *Pusztulás* (1933) című tanulmányában. Gazdag prózaírói munkásságának kiemelkedő darabja a *Puszták népe* (1936) szociográfiai regénye, a népi írói szociográfia szépirodalomba emelkedő csúcsteljesítménye. Megdöbbentő lelki-anyagi-társadalmi-nemzeti nyomorról tudósít a szerző: „Vidéken születtem és nevelkedtem, de a falvak életéről sokáig alig tudtam többet, mintha városban pillantottam volna meg a napvilágot. A parasztok lelkivilágát jó ideig csak hallomásból ismertem. ... Pusztta magyarul nemcsak azt a regényesen szabad, tengervégtelenség legelőt jelenti, amelyen Petőfi méneseinek körme dobog; a dunántúli magyar nyelven ezt egyáltalán nem jelenti, abból az egyszerű okból, mert ott ilyenek nincsenek”. A vallomásos életrajzi elemekkel átszótt szociográfia érvényű leírást novellaszerű epizódok alkotják. Illyés többnyire önéletrajzi ihletésű prózai művei átfogó képet adnak a huszadik századi magyar történelemről, a magyarság sorskérdéseiről. Franciaországban szerzett élményeiről, az avantgárd hatásáról részletesen beszámol *Hunok Párizsban* (1946) című írásában: „Páris a jövő volt; még Batsányi biztatására, vigyázó szememet már messziről a jövőre vettem. Jövet azt hittem, itt a holnapot csíphetem nyakon. [...] A legújabb festmény, a legújabb gondolat, a legújabb remény, a legújabb költemény kellett. Legalább ezt akartam elkapni: a sas szárnya alá rejtőzött ökörszem módjára erről akartam tovább szállni.” *A Hunok Párizsban* regény és önéletrajz, erkölcsi-történelmi-politikai hitvallás, hi-

szen azokat az éveket idézi, mikor a Tanácsköztársaság bukása után Párizsba menekült magyar fiatal művészelöltek a szabadság városában éltek. Illyés lehetett volna a franciák büszkesége, társa, de emlékei, kötöttsége és céljai mindig visszaszólították hazájába. *Ebéd a kastélyban* (1962) című regénye áttekinti a magyar arisztokrácia történelmi múltját és történelmi mulasztásait. Az elbeszélés azonban nem korlátozódik a történelmi múltra, hanem a társadalomban élő ember örök és mindig aktuális kérdéseiről is szól: a hatalom és a szolgaság, a társadalmi igazság és a történelmi szerepvállalás viszonyáról.

A nemzeti sorskérdéseket és a nemzeti érzés „hajszályökereit” megvilágító eszszéi mellett külön figyelmet érdemel Petöfi egyéniségét bemutató könyve, valamint az öregséggel és a halállal szembenező esszéregénye, a *Kháron ladikján* (1969). A *Hajszályökök* (1971) kötetének központi gondolata a nemzeti érzés, a patriotizmus megvallása: „*Mi biztosítja vajon még egy-egy – a nemzeti érzésnél is alaposabban körülírt, mert régebb óta megfigyelt – jelenség mai talpon állását, meggyökeresedtségét? ... Hol s miképp észlelhető a szellemi – s a művészeti – élet érintkezése a valóságos, a köznapi élettel: hogyan hat az egyik a másokra? ... Útleírásban, könyvkritikában, visszaemlékezésben merülnek föl azok a hajszályökökhez hasonlított kérdések: mi is a nemzet, az emberek értékvédő összetartozása, itt és most? És hogyan szolgálhatja azt a majdani egy nagy hazát az irodalom? Hogy működése több legyen, mint az elme fényűzése.*”

A közösségi tudat hajszályökerei mellett foglalkoztatta a határainkon túl élő magyarság helyzete, jogkorlátozottsága is (*Szellem és erőszak*). A *Beatrice apródjai* (1979) egyik kései szépprózai alkotása, a *Hajszályökök* gondolati-szellemi rímpárja, az önéletrajzi nyomozás folytatása: a Tanácsköztársaság bukása és a trianoni békeszerződés közötti időket mutatja be.

Illyés Gyula rendszeresen vezetett naplót, melyek a költő halála után nyolc kötetben jelentek meg, amelyek az 1956. október 24. és 1957. május 8. közti időszakra nem tartalmaznak semmilyen bejegyzést. Prózájának legjelentősebb irodalomtörténeti érdekessége az 1956-os naplójának kiadása: *Naplójegyzetek – Atlantisz sorsára jutot-tunk*. A sokáig elveszettnek hitt, két éve előkerült 1956-os naplót a *Magyar Szemle* és a Magyar Művészeti Akadémia jelentette meg. Illyés műve nem elsősorban az 1956. október 23-i forradalom eseményeit rögzíti, hanem az azt követő pár hónap történéseit mutatja be: 1956. október 24. és 1957. január 31. közötti időszakot. A pontosan száz nap eseményeit felölelő feljegyzések nem annyira a már ismert fegyveres harcról, hanem a szellemi ellenállás idejéről, a novemberi és decemberi eseményekről szólnak. A forrásértékű dokumentum sok eddig feltáratlan, újszerű információval szolgál.

Illyés Gyula már elismert lírikusként és epikusként írta első drámáját, mégis életének második felében a magyar irodalom egyik legértékesebb drámai életművét teremtette meg. Drámáinak sokszálú gazdagsága a nemzet sorsáért felelősséget érző, a

magyar történelem sorsdöntő helyzeteit megvilágító írói személyiség és a cselekvés mozzanatait kutató szenvedély szintézise. A nemzeti múlt sorskérdései hatják át Illyés drámáit. *A tűfoka* című népi drámája 1944-ben került a közönség elé. Az *Ozorai példa* (1952) a szabadságharc első népi győzelmét mutatja be, a *Fáklyaláng* (1953) a világsi vereség tanulságait keresi, a *Dózsa György* (1956) az 1514-es parasztháborúnak állít emléket, a *Malom a Sédén* (1960) a magyarság második világháborús felelősségét vizsgálja, a Teleki László nyomán írt *Kegyenc* (1963) és a Teleki tragédiájáról szóló *Különc* (1963) a hatalom és a morál viszonyát elemzi, a *Tiszták* (1969) a nemzet halál komor vízióját festi, a *Testvérek* (1972) ismét Dózsa György alakjához tér vissza. Kései műveiben *Bölcsek a fán* (1970), *Bál a pusztán* (1971), *Dupla vagy semmi* (1974) ironikus-szatirikus hangon figyelmeztet a magyarság nemzeti hibáira és erényeire. Ebből a felsorolásból is látszik: Illyés kivételesen gazdag, a magyar történelmi múlt ihlette drámái a nemzet sorsának morális kérdéseit vetik fel. Egy-egy történelmi személyiséghez (Dózsa György, Teleki László) vagy sorsdöntő történelmi eseményhez tematikusan is többször visszatér: nem csupán az epikus mozaikokból felépített, sok szereplőt mozgó *Ozorai példa* játszódik az 1948/49-es szabadságharc ideje alatt, hanem Illyés egyik legrettebb drámái alkotása, a *Fáklyaláng* is.

Az *Ozorai példa* mellékmotívuma teljeseedik igazi drámává a *Fáklyalángban* (1953). „A világsi fegyverletétel előtt az aradi várban találkozott Kossuth és Görgey. Erről a három-négy óráról nem tudunk semmit. Megpróbáltam ennek az utolsó három-négy órának az eseményeit a színpadon megjeleníteni, Kossuth és Görgey jelleméből építve meg a sorsdöntő órák valószínű történetét.” – Illyés nyilatkozata szerint ebből a parázsból lobbant ki a *Fáklyaláng*. Az aradi vár kazamatájában 1849. augusztus 10-én sorsdöntő dráma zajlik: Kossuth és Görgey vitájának tétje a magyar szabadságharc feladása vagy továbbfolytatása. A döntés századokra meghatározhatja egy nép történelmét. A minisztertanács a kormányzót, Kossuthot bízza meg azzal, hogy végszükségben ő döntsön. Az első felvonás gazdagon motiválja a második felvonás hatalmas küzdelmét, Kossuth és Görgey párbeszédét. Ez a párbeszéd magas hőfokú küzdelem: két teljesen különböző karakterű, eltérő magatartású, de egyaránt nagy formátumú személyiséget képes felmutatni. A szabadságharcot mindenáron folytatni akaró, annak győzelmében megszállottan hívó Kossuth belekapaszkodik a hajszálnyi reménybe, s ráruházza Görgeyre a főhatalmat. Ekkor érkezik meg a hír a temesvári vereségről, s Görgey most már főparancsnokként jelenti ki, hogy leteszi a feyvert. Kossuth hiába csak a harc folytatása esetére adta a fővezérséget, most már nem tudja visszavonni azt. Küzdelmükben eddig volt bizonyos egyensúly: a hatalmat Kossuth jelentette, Görgey viszont erejének tudatában volt. Kossuth az igazság hitével, a nemzeti felszabadítás eszméjének vágyával, népszerűtetével, megszállottságával emelkedik Görgey objektív igazságai fölé. Nagyobb távlatokban gondolkodik, s nagyobb hite van: a végső kétségbeesés realitásában is bizakodó, reménykedő. Nem csupán szív és aka-

rat szembenállása a Kossuth–Görgey jellempár. Kossuth érti a stratégiát is, bár olykor fellengzős, patetikus; mégsem csak lelkes hazafi, hanem a reménytelen helyzetben is a cselekvést vállaló szabadságszerető, áldozatot hozó egyéniség. Tudja, hogy a fegyverletétel is hoz akkora pusztítást, mint a harc, csupán szegyenletesebbet. Szitkozódásig fajul a két történelmi személyiség vitája. A párbeszédéből árnyaltan kibontakozó két jellemnek azonban megvannak már az egymásával homlokegyenest ellentétes törvényeik, s aszerint cselekszenek. Nem tudják egymást meggyőzni. Nem sikerül a szív és az akarat egyesítése. Az egység hiánya megpecsételi a nemzet sorsát. Az igazság elbukásával végződik a második felvonás. Illyés egy negyven esztendővel később játszódó *Utójátékot* illesztett a darabhoz, melyben mintegy történelmi igazolást kap Kossuth. Józsa keresi fel turini magányában az agg szabadságharcost, s beszámol neki Görgey meghunyászkodásáról, és hogy valóban Kossuthot várja vissza a nép, aki mindig is kitarított forradalmi eszméi mellett, rettegett ellenfele maradt a megalkuvóknak.

Illyés, a „puszták népének fia mélyen élte meg ... a nem menekülhetsz érzésével a néppel mély közösséget vállaló ember erkölcsi dilemmáit”.¹³ Az 1956-ra elkészült *Dózsa György* ennek a dilemmának a *Fáklyaláng*nál is komorabb színeit mutatja meg. Dózsa azzal a reménységgel hagyja magát rábeszélni a keresztes hadak vezetésére, hogy végre a nép kezébe vehesse sorsát, s ne kelljen tovább túrnie a sanyargatást. Dózsa azonban a nép teljes kiszolgáltatottságát látva szembefordul a szegényeket embertelenül sanyargató urakkal. Hiába akarta a teljes nemzettel megvédeni az országot, tudomásul veszi az ellenséges megosztottságot, s parasztháborút hirdet. Zápolya szövetséget ajánl neki, s Dózsa tragikus vétséget követ el, amikor újra bízik a néptől idegen hatalom szövetségében az ország védelme érdekében. Zápolya álnokul becsapja, s iszonyú kínzások közepette öleti meg. Az újabb alku helyett Dózsa már inkább ezt a halált választja.

Illyés történelmi drámái általános érvényű magatartásmódok elemzései. Témái mindig a magyar sorskérdésekhez is kapcsolódnak. A lélek, a személyiség történelmi csapdái, a kényszerű választás elé állított személyiség dilemmái, lelki vívódásai is foglalkoztatták. Drámaírói szemlélete a hagyományos realista drámától példázatérvényű művek felé haladt. Illyés drámáinak értéke a „kultúrából építkező racionális gondolkodás, a helyzetek körültekintő, árnyalt, érvelő elemzése, sokoldalú gondolati mérlegelése és a mindig remekmű igényűen gazdag költői nyelv. A drámaíró Illyés lenyűgöző nyelvművész: szemléletességet biztosító megnevező erő, történelmi méltóságú archaikum, színesen közvetlen népi kifejezőmód, intellektuális elemzés és líraiság, tájnyelvi ízek és érvelő körmondatok, tiszta magyarság.”¹⁴

¹³ GÖRÖMBEI András, *Illyés Gyula drámái*. In: Uő., *A szavak értelme*, Budapest, Püski Kiadó, 1996. 154.

¹⁴ GÖRÖMBEI, i. m., 152.

Németh István Péter

A Melankólia dicsérete

(levél-töredék)

Régről ismerted ezt a kórságot,
Berzsenyi Dániel, függél keresztjén
Balatontalanul puszta kék hegyek
közelében a niklai birtokodon.

Minden hét-közép egyben nagycsütörtök
– szörnyü kalendárium: Nem jön az ünnepi
föltámadás, beleszédül az ember az évszakok
körmenetébe.

Mondják: ilyenkor pangnak az életerők,
mondják: a bánat biokémiája csupán,
amikor kibírhatatlan. Zavart éngem ifjan a könyvtár
félhomályu zugában a mezítlen 40 wattos izzó,

Te pedig egyszerűen elfújtad a mécseszt,
pupilládban a világló szentjánosbogárka
fénypettye fért csak el
otthonosan.

Bántott minket az esőkopogása,
olyankor a forrongó világ
hírei nem jöttek ablakzsaldon átul.
Lebocsátottam a redőnyöm rácsait én is,

harsoghat a márciusi rügyek kórusa künn most.
Ám borostás arcunk zsibbadó maszkja mögül
csak fölszisszenünk egy barka-
símogatásra.

Ez az orvosilag depressziónak nevezett
állapot volt hát mégis méltó hozzánk,
Hogy túléljük az elviselhetetlent,
az üstökünkkel lapdázó erősek vitalitását,

igen, ez, hogy túrjunk az erős hordák
ügyesei közt, s az örvénylés legaljáról még
valami költőileg is használhatóval rúgjuk
ki magunkat,

amitől akár különbek lehettünk volna
heccelőinknél. Közülük mindig akad,
aki nádszálat nyomna kezünkbe, jogarunkat,
aki kockát vetne köpenyünkre,

s aki – ez a legbizonyosabb –
a bukásért egyedül felelős
victimológiai esetté nyilvánítana minket
mint a barátunk.

Ilyenkor két elesés között takarékra
állítja működését bennünk a lélek,
nem fecsérli el energiáját arra,
hogyan megvédje magát, fizikálisan is

lehetetlen volna amúgy szemben a seregekkel.
Inkább van ki, akárha a pusztában,
lesoványodik, vagy épp' megnövekedett
étvágygal tetszik puhányabbnak egy szent-idióta

bátyuskánál. Holott annyi történik csupán, hogy
természetes folyamatot indít a benső,
hogyan testestül-lelkestül a legidőtlenebb
bizalommal átadhassuk magunkat annak a teljességnek,

amit megkapott már az őseink is a tériszonyattal.
Mert amelyik elődünkből hiányzott e reszketés,
a nagy-nagy szorongás, az
félész nélkül huppant le a fáról

A vadak közé, zuhant szakadékba.
Egyszóval: ki is halt fajtánk azon fele,
amelyik nem ismerte a megmentő iszonyatot.
Lám, így maradt meg valahogy meg Magyarországon.

Hogy állhasson még, annyi mindent lehet
emigy is tenni-venni, ahogy írtad:
mezei szorgalmatosságot, csupa
gyakorlati dolgot.

És egyedül és magtalanúl. Hiszen
itt van a vénség. De tovább menekíthetem
még legalább a ded jövőt addig is innen, ahol
csak a silányság az, ami nem sebződik soha.

Nem közönséges, nemes az, akit
elfog e mélakór.

Apokalipszis (2017, tus, papír, 50×70)

Szakolczay Lajos

Passió – Apokalipszis

Simonyi Emö kiállítása a Párbeszéd Házában

A Münchenben élő, a képzőművészeti akadémián évtizedekig a festészeti anatómiát tanító festőművész-grafikus tárlata fölzaklató esemény. Hogy mit tud a festészetből, mit sajátított el érzékeny átformálással-beleéléssel a klasszikusoktól, arra hatalmas olaj-vászna, a *Szamaritánusok* (1985, 203×182 cm) a legjobb példa. Vajon a két izmos férfi kezében a keresztről levett Jézus pihen-e? Nem tudhatni. Egy bizonyos, a júdeai zsidók őt is, a Megfeszítettet szamaritánusnak tartották. A testek feszülése és ernyedtsége, két végleges állapot, jó alkalom arra, hogy a művész beléjük lopja a dinamikát. Az erőtlennel annak elveszejtését, az erősekkel pedig annak robbanó hatását.

Simonyi Emö drámaisága, lelkeket megrázó gesztussal, ebből a bibliai történetet képpé, festménnyé avató (szimbólumokban gazdag) valóságból mindennél jobban kiteszik. Ám ha a szín a legjobb fegyvere – nemrég láthattuk némileg japáni fogantatású, elementáris erejű színes tusrajzait az Országos Idegennyelvű Könyvtárban –, akkor 50×70-es lapokból álló, ugyancsak drámai erejű grafikasorozatán miért maradt meg a fekete-fehér kontrasztja mellett? Mert mestere így is a kifejezésnek. Vonzódik a fekete-fehér ábrázoláshoz.

Ha fokozatosan bővülő életrajzi regényét és megannyi vallomás-csokrát majdan kézbe vehetjük, megbizonyosodhatunk expresszív ábrázolásának és expresszív létszemléletének mozgatórugóiról. A megélt valóságanyagról és arról a hatalmas műveltségélményt a festményeken és grafikákon *mozgató* tárházról, amelyben a rajzi, kifejezésbeli háttér olyan klasszikusok jelentik – „természetesen a modern rajzolás apja Goya volt” –, mint Daumier, Gustav Doré, Dürer, Jacques Callot, illetve ami az anatómiát illeti, Leonardo, a németalföldi orvos Andreas Vesalius és az angol Stubbs.

Már főiskolás korában átjárt az Andrassy úti Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum kiállításaira, hogy közelébe kerüljön a japán fametszeteken két dimenzióban ábrázolt mozgás titkainak – bennük a rajzoló fantáziája –, és érezhesse a sárkányok, oroszlánok és díszítőelemként sem utolsó szellemek hatását. Magába itta, részben örömeny gyökereinek köszönhető szimpátiával, az ázsiai hagyományos kifejezésmódokat – a japán és a kínai ábrázolásnak a sík felületen maradvá mindig két dimenziója van –, magába itta, hogy eltávolodhasson tőlük. Így a tustollal rajzolt vagy ecsettel lavírozott figurái (satírozott árnyék stb.) reliefhatást kelte a térben szinte megelevenednek.

Orvietóban járván, íme emberségképünk hagyománya, a reneszánsznak adózott. Mesterei közül annak a Luca Signorellinek – ő festette a Dóm San Brizio kápolnájának a freskóit (*Az antikrisztus prédikációja és cselekedetei, A világ vége, A hús feltámadása*

stb.) –, aki világosan megmutatta, hogyan kell megoldani egy anatómiai problémát (a test perspektívája, rövidülése stb.). Simonyi Emő, a mester, tehát nem szégyellt tanulni. Ami rajzainak plaszticitásán látszik is, szenvedéllyel (és szenvedéssel) teli alakjai csak-nem robbannak.

Jóllehet, kiállításának címében ő Passiót emleget, de Krisztus *keresztútjának* stációi nem a hagyományos szellemben vannak előttünk. Ugyan a *Bibliától* és a biblikus történepektől elszakíthatatlanok – a szenvedés keresztjén izzó testek mindig valahol a drámai véget jelentik –, ám profán voltukba belejátszik a történelem megannyi gyalázata is. Amikor a művész tudunkra adja, hogy nem rajzolt hagyományos stációs jeleneteket – „sok grafikán a saját élményeimet és gondolataimat rögzítettem” –, egy jeruzsálemi látogatás fölkavaró élményére is utal. Miszerint az örmény kolostor múzeumában őrzött nagyméretű fotók azért rázták meg – utcasorok mindkét oldalon kereszttekkel, rajtuk megfeszített emberekkel –, mert *érintettként* (a családja egyik része örmény) fokozottabban átélte a genocídium testet-lelket kaszaboló véghetlen fájdalmát.

Ez a komplex élmény, az egyetemes kivetettségnek és elpusztításnak tudata hogyan ábrázolódik a kilenc lapból álló, egy kivételével 2004-ben készült *Passió* című sorozaton? Variációs gazdagsággal. A megfeszített és megfeszítésre váró testek robbanó dinamikájával. Némelykor eltávolodva ugyan a hagyományos állomások és ábrázolásmódok megszokottságától – lásd a *Passió II.* kikövezett sírba függélyesen ereszkedő „Krisztusát” és a térdelő Megfeszített mellett elbukókat (*Passió IV.*), illetve a golgotai sötét lombok alatti emberek ujjongását (*Passió III.*) –, de az iszonytató fájdalom mindmáig érthetetlen gesztusát (ember az embernek farkasa) és a kívülállóknak fészket rakó közöny összes cinizmusát megmutatva (*Passió I.; Passió V.; Passió IX.* – 2006).

A sorozatot erősíti még két 2017-es tusrájz. Amit látunk, az *A kereszten I–II.* zsúfolt tömegjelenete – a Krisztust fenyegető sarló korunkra utal – és a két latort szerkezeti dinamikába emelő furcsa gesztus. A szintén ideillő *Utolsó vacsora* (2017) mint stáció-előkép asztal körüli társasága sem a hagyományos ikonográfiát követi, sokkal inkább a hétköznapiságot – profán gesztus – hangsúlyozza.

Az *Apokalipszis* megnevezve és megnevezetlenül is Simonyi Emő fölfogásában *végítélet*. Egyszerre utal a világ és az ember romlottságára, a pokol tüzéire, a mitológikus szörnyekre, amint átveszik fölöttünk a hatalmat. Emberek és állatok, sokszor egymásnak eresztve, viaskodnak a méltóbb életért, a betevő falatért. A középkor és jósnőinek baljós világa csak azért idéztetett meg – lásd a *Haruspices I.- II. – Béljóslók* (2012) állat-ember „orvosainak” testboncoló könyörtelenségét –, hogy érzékeljük a ránk törő katasztrófa súlyát, a megváltozott világ (mindenekelőtt az erőjog!) fenyegetését.

Gonosz a gonosszal szemben? Inkább ember az ember (ritkán a történelem) kalodájában. A művész tustolla kíméletlenül hasít érzékeinkbe, hol biblikus példázattal élve (*Dániel víziója* – 2017; *Küüzetés a paradicsomból* – 2013), hol az erőfitogtató világrend (fegyverkezés?) durvaságában is poétikus megvetésével (*Ködöbálók* – 2013). Az erő-

teljes vonalháló – látható-e Dürer hatása, természetesen modernizálva? – az alakok plaszticitását szinte szoborszerűvé teszi, zsúfolt létimitációként vetítve elénk a természeti katasztrófánál (*Vulkánkitörés* – 2014, ősemberi riadalomban) jóval nagyobb társadalmi világegést.

Pillantsunk csak egy minutát az *Az utolsó napok előkészítése* (2013) víziójára, vagy a *Titkos kör* (2014) egy sötét ponyva alatt meghúzódó tagjainak kétes szövetségére – itt is meztelen testek leledzenek sunyin is erőpózban –, azonnal látjuk a kaotikus világrend sújtó guillotine-ját. A *Zene az idő végéhez* (2013), trombitát fúvó oroszlánjával és lángoló vonóval csellózó szörny emberével, sem jósol föltétlen nyugalmat, miként a *Sötét idő* (2013) is határozottan a fekete maszk mögötti *erőszak* eluralkodását szimbolizálja.

Simonyi Emő kíméletlenül ostorozó grafikai hálójának végítéletét némi föloldással – de elkövetkezik-e a hajnal? – a *Lucifer zuhanása* (2017) testesíti meg, ám eme kesernyés durvaságában is költői eszközökkel (a csúnyság szépségével) élő grafikai univerzum csimborasszóját a 2014-es *Sas áldozata az izmusoknak* című lap adja – kompozíciós találékonysággal. Amit észlelünk, az egyszerre nevetésre fakasztó és rémisztő. A rajz egyik főszereplője, az ülő Marx grill sütőn forgatja a sást, miközben Minotaurus (az ugyanolyan súlyú szereplő) tüzet vesz a szájában lévő szivarhoz. Az izmus (kommunizmus, náciizmus, fasizmus) falta föl a szárnyaló szabadságot jelképező sasmadarat? Inkább a neki kiszolgáltatott, vele együtt működő ember.

(Elhangzott 2017. május 4-én Budapesten, a Párbeszéd Házában)

Passió III. (2004, tus, papír, 50x70)

Török Nándor

A Lantoshoz

(J. 200)

Lantod, mit letettél, tán felveszi más,
 egy karakán törpe, vagy szelíd óriás,
 hisz ezerszer volt, és van rá jó alkalom,
 pátosszal pengetni borgőzös hajnalon,
 virtuális rabként, hurokban a neten,
 vagy virágzó mezőn csókokra éhesen.
 Valódi csókokra szerelem hevével,
 aminek tüzeben reményünk nem ég el,
 nem ég el, csak fénylik (bár múltunk mostoha),
 elveszett vágyaink lángoló ostora
 mutatja az utat, s a húrok hangja száll,
 hűen hallgatja, ki az út mentén kaszál,
 hallgatja, s dalolja, ki dadog, ki hadar,
 aki e hazában, és szívében magyar...

S ha pihen is lantod, bennünk ott él a dal,
 kétszáz esztendősen lelked még fiatal.

A rigó

A
 szív-
 szaggató,
 mély
 sóhajaidnak
 szabályos parabolaíve
 még
 súrolja a kémény csonka ormát,
 a nyárfák ágait is talán még eléri,
 de a fenyő
 csúcsán billegő feketerigó fényes farktolla
 meg se
 borzolódik.

Valóság és illúzió

Hiúság, vágd vissza szárnyad
és engedj meztláb járni
e kietlen furcsa földön,

e kietlen furcsa földön,

hogy a hús, hallgatag porban
újra gyúrjam a világot,
megtaláljam, mit nem lehet,

megtaláljam, mit nem lehet,

álmomban fakadó könnyek
kőbe zárt sókristály nyomát,
valóságot, s illúziót,

valóságot, s illúziót,

az éjt feszítő fényeket,
s fénybe harapó árnyakat
szétválasztani nem lehet,

szétválasztani nem lehet.

A valóság rabja

A madarak röptében ott a szabadság íve.
Kár, hogy ez nem mértani fogalom,
így nincs rá képlet,
megszerkeszthetetlen,
ezért még sokáig vagdalkozhatsz
tehetetlenül
négyzethálód rácsai mögött.

Rideg István

A magyar nép értékeinek védelmében

(Arany János születésének 200. évfordulójára)

George Orwell (1903–1950) *1984* (1949) című könyvében leír egy rendkívül hatásos axiómát. „Aki uralja a múltat, az uralja a jövőt is, aki uralja a jelent, az uralja a múltat is.” Ez a tabula rasa kijelentés egy – a megmaradásunkat szolgáló, a magyar nép értékeit védő – önvédelmi mozdulat jelmondata is lehet akár a kialakult irodalmi kánon hatásai, vadhajtásai ellenében.

Az irodalmi kánon mai alakulására ugyanis nagy hatással volt a Szegedy-Maszák Mihály által szerkesztett és előszóval ellátott *A magyar irodalom története* (2007) három vaskos kötete. Hatással volt a Pethőné Nagy Csilla írta középkolai tankönyvekre is, amelyek elsősorban nem az érzelmre, hanem az értelemre hatóak, nagyon intelligens nyelvezetűek (talán minden tanuló nem is tud velük megbirkózni). Az *Irodalom 10. II.* (2011), *Irodalom 12. II.* (2013) tanulandó szövegei erősen szelektáltak, és gyakran „ütköztetettek” a ma preferált írók, költők véleményformáló hozzászólásaival. Például Kölcsey és Petőfi kapcsán posztmodern relativista, személyiségkiüresítő Esterházy-szöveget idéz (*Pápai vizeken ne kalózkodj!* (1977), *Petőfi, a légtornász* (1988)). Az egyik az intellektus műfaj ironikus kifordítása, gúnyos változata; de a másik is az élcelődő, a tiszteletet és a tiszteletlenséget vegyítő deheroizálás eszköze, amely mindent megkérdőjelez. A magyar posztmodern méltán világhírű képviselője ma már etalon. És a médiában már divattá vált az etalon Esterházy Péterre hivatkozva minősíteni költőket, írókat: például Szepesi Attilát, Tar Sándort stb.

Szegedy-Maszák azt sugallja az előszóban, hogy „mától kezdve” nincs irodalomtörténet, nincs korszakolás, nincs nemzeti irodalom ideáljában való gondolkodás, nincs közösségi irodalom. Ezáltal tehát „a helyi hagyományok különösen veszélyeztetett helyzetbe kerültek a jelenkorban”. Vagyis: a globalista világ, a posztmodern kora nem kedvez a nemzeti értékeknek. Holott a szépirodalomnak – mint egykori középkolai magyar–történelem szakos tanár mondom – igenis nevelnie kell: erkölcsre, öntudatra, nemzeti tudatra, a szépség felismerésére, az illő nyelvhasználatra, stílusra, a hagyomány tiszteletére. Másfelől a társadalmi, politikai élettől sem szakítható el, és meg kell találni, miben tanulságos ma egy-egy irodalmi alkotás. Igenis, tisztában kell lenni például az irodalom erkölcsfelmutató-közvetítő szerepével, a nyelv, az anyanyelv erős hatásával, a népköltészet kohéziót erősítő voltával, a nemzetté válás reformkori, minden társadalmi réteget megmozdító voltával, annak szükségességével, egyáltalán a magyarság történelmével,

benne az irodalom, a nyelv lelket magasba emelő vállalásával. Különben könnyen nihilista vonásokat kezd mutatni az „ütköztető interpretálás.”

Hova vezethet ez a kíméletlen szelektálás a napi sajtóbeli cikkek torzulásaiban?

Eloolvastam Horváth Viktor okoskodó, manipuláló, címkéző cikkét. *Ki a vitéz?* a címe.¹ A magyar népi(es) irodalom egyik legjelentősebb alkotásáról van benne szó, a naiv hőstörténetről, amelyben a nép elnyomott fia, Kukoricza Jancsi győzedelmeskedik. Horváth Viktornak van róla véleménye, de tudása nincs. Figyelembe se veszi Petőfi híres programját, amelyet az Aranyhoz írt első levelében olyan korszerűen, határozottan, velősen megfogalmaz. *„Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.”* Azt sem tudja, hogy a mesét a mese törvényei szerint kellene olvasnia. És egyáltalán azt, hogy miért írnak a költők mesét! Ráadásul hazudik. Olyasmit állít, ami úgy nincs benne Petőfi korszakalkotó, gyönyörű elbeszélő költeményében, csak az ő rosszindulatú, megbélyegző, becsmérő, mocskos fantáziájában. *„A női szereplő a szöveg elején tűnik csak fel arra a rövid villanásra, amíg bedöntik őt egy bokorba, aztán már csak a hős férfi kalandjairól értesülünk.”* Horváth Viktor írása egyszerre szemtelen és tisztességtelen. Folyton ironizál, csúfot űz, nyeglén gúnyolódik: *„Jancsi nem veszi magához a zsványok pénzét, miután elevenen elégette őket (tényleg, mi lett a pénzzel?)”* Üzenhetjük: minden sorát el kellene olvasnia a műnek, akkor megtudná. Tisztességtelen az is, ahogy – modern példával élve, anakronizmussal – párhuzamot von, ócsárolni kezdi a népi hős János vitézt: *„sok erő, kevés ész. Ez Rambo világa.”* Tehát időből, korból, művészi feladattól ki- és elszakítva önkényesen ítélkezik fölötte. Semmi alázat, a megértés szándékának még csak a halvány nyoma se! Kárhoztatja, hogy *„még mindig általános iskolai tananyag”,* mint *„a többi büntudatra, szorongásra, önámításra és önpusztításra nevelő búbánatos alkotás.”* Közte, természetesen, a *Légy jó mindhalálig* (1920) is. Ezek *„nem gyerekek kezébe valók.”*

Hát én 74 éves vagyok, nekem, gyerekek otthon a parasztember nagyapám petróleumlámpánál hangosan olvasta, az általános iskolában tanultam, később, középiskolai tanárként tanítottam a *János vitézt* (1844): lelkesített és lelkesítettem vele.

„És egy kisfiú hogyan azonosuljon? Jancsi végig gyilkol.” *„János vitéz inkább kimenekül az életből, minthogy az öldöklésen túl bármit is tegyen jobba tételére.”* Miért kellett ezt a gyönyörű mesét így kifogatni a maga belső világából? A jól meggondolt, jól megfontolt, jól felépített, de mondvacsinált, okoskodó, kötözködő kérdésekkel? Végül magabiztosan (hamisan) kioktatni bennünket, olvasókat, tanárokat, diákokat, úgy, mint aki feltalálta a spanyolviaszkat? *„Az irodalom nem arra való, hogy erkölcsre*

¹ Horváth Viktor 2016

neveljünk vele. Erkölcsi nevelést a jó példa ad. Az irodalomban a morál a szövegek minőségének a felismerése és élvezete."

A János vitéz egyszerűségben, humorban, okosságban, a nyelv ismeretében jó és szép szövegű csoda. Hogyne szuggerálna erkölcsi tartást, követendő példaképeket, energiákat minden korban. Vannak, akiknek származásuknál fogva nyilvánvalóan. Másoknak meg fel kellene hozzá nőni. Hogy legyen végre konszenzus.

Más példákat is hozok. Nagypám 1966 karácsonyán, lázas betegen, Kölcsey *Himnuszát* (1823) idézve halt meg. „Isten, áldd meg a magyart! Én már éltem boldogan is, én már meghalhatok.” Az író-olvasó találkozóinkon dalokat, ódákat, elégiákat mondó egykori önképzőköröseim sokat tudnának beszélni az általuk megtapasztalt jó érzésről: az irodalom erkölcsre, tartásra való neveléséről. Sütő András is megvallja egy helyütt, hogy ő Arany *Toldiján* nőtt fel. Valósággal imádta.

A Mohácsy Károly írta tankönyvben még „szép volt az igaz”. „A János vitéz a szegények, az elnyomottak győzelmes felülkerekedését hirdeti a szenvedéseken, megpróbáltatásokon, de szól írójának derűs optimizmusáról is. A költő a világot, annak berendezését alapvetően jónak látja: a bűnösök elnyerik méltó büntetésüket, az erényesek pedig a maguk megérdemelt jutalmát: az igazság diadalt arat.”² (A Pethőné Nagy Csilla-féle könyv a János vitézt csak éppen megemlíti, mivel általános iskolás tananyag.)

Illyés Gyula még idézi híres Petőfi-monográfiájában (1936-ban írta) a nagy nyelv-művész Kosztolányit is. „»Ha Toldi Miklós a magyar Heraklesz – vélte egy későbbi magyar költő, Kosztolányi – akkor János Vitéz, a leleményes, a horgaseszű, a magyar Odysseus, Nausikaája pedig Iluska.« János vitéz az üdvözült parasztság.”³

Horváth Viktor a cikke végén azzal az ötlettel áll elő, hogy „A János vitézt egyetemen adnám először a diákok kezébe.” Ó, igen. Vagyis a magyar emberek sokaságának soha. Hiszen hányan mennek egyetemre, sőt: bölcsészeti karra? Elenyészően. Ez a javaslat tehát azt jelentené, hogy a János vitézt ki kellene vonni a tananyagból. Többen kérjük: ne tegyék! Elismerjük, egy mű megértéséhez, befogadásához olykor szándék, energia kell, mert a mű szépsége nem mindig adja könnyen magát. De ne becsljük le a mai tanárok és a mai diákok elmélyülni tudó befogadóképességét se!

Horváth János, Illyés Gyula, Pándi Pál, Martinkó András és a többiek után ilyen szavakat hallatni: felér egy szentségtöréssel.

Úgy tűnik, a globalista nemzetköziség pénztökéjének, érdekének útjában állnak ma már a nemzeti államok múltbeli népi hősei is akár, mert a belőlük táplálkozó nemzeti karakter ellenálló lehet?! Ezért kapnak hátszelet és zöld utat, megjelenési teret a sajtóban a népi, nemzeti hagyományok, karakterek eltángálói? Tény, ma már

² Mohácsy Károly 2001. 212.

³ Illyés Gyula 1967. 144.

alig van, aki felvennie a kesztyűt az irodalom sajátos kisajátítóival szemben. Meghalt Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula, Czine Mihály, Csoóri Sándor, akik még vitatkoztak. Komplexen, összefüggésükben, körültekintően, helyhez, korhoz kötötten, dialektikusan vizsgálták és látták a dolgokat.

Nényei Pállal készít riportot Wekerle Szabolcs a *Magyar Nemzetben*: *És ír egy izompacsirta hőst...*⁴ Nényei magyartanár és drámaíró. Katolikus iskolákban tanított már Szentendrén a ferenceseknél, Pannonhalmán a bencéseknel, jelenleg Budapesten tanít a piaristáknál. Több, igen szellemesen utaló című könyve jelent meg: *Ne bántsd a' Zrinyit!* (2015), *Az irodalom visszavág 1. Léda tojásaitól az Aranyszamárig* (2016), *Az irodalom visszavág 2. A Paradicsomkerttől a Pokol kapujáig* (2016). Nényei széles látókörű, nagyon intelligens ember. Annál inkább csodálkozom rajta.

Magabiztos és fölényes, de egyszerűsítő észrevételei vannak.

„A politikai nemzetépítés korszakai a művészeket ritkán engedik tisztán művészi gondolatokkal foglalkozni.” Később se mindig, és nem is csupán művészi gondolatokkal foglalkoznak a látnok nagy magyar költők. Gondoljunk csak Ady, József Attila olyan verseire, amelyek egyben politikai tettek is. Például *A magyar Ugaron* (1905), *Harc a Nagyúrral* (1905), *Hunn, új legenda* (1913), *Az eltévedt lovas* (1914), *Intés az őrzőkhöz* (1915), *Krónikás élnek 1918-ból* (1918) – *Külvárosi éj* (1932), *Téli éjszaka* (1933), *A város peremén* (1933), *Levegőt!* (1935), *A Dunánál* (1936), *Hazám* (1937).

„Arany 1846-ban megírta a *Toldit*. Egy izompacsirta, farkastaposó, malomkő-hajingáló hőst. Egy figurát az 1300-as évekből, aki a XIX. század közepén már teljesen anakronisztikus, hiszen Széchenyi és Kossuth idejében, a reformkorban már rég lehet tudni, hogy a nemzet jövője nem az izom, hanem az ész. Két évvel később Arany megírta a *Toldi estjét*, lényegében megírta a *Toldit* újra, és ebben a műben a hősünk már konkrétan nevétségessé válik az izmaival, egy letűnt kor maradványa, és amikor találkozik az olaszos műveltségű diákokkal, persze sajnáljuk, de közben átérezzük, hogy amit ő képvisel, annak leáldozott. Erre a magyar közönség mit csinál? Továbbra is *Toldiért* rajongunk a hatalmas izmaival, és nem jövünk rá, *Kosztolányira* miért volt *akkora* hatással Arany annak idején. Nem a muszklik miatt.”

Mondva csinált kioktatás, leértékelés ez, egyfajta lenullázás. Mintha a létezésünket vonná kétségbe. Miért? Mert a *Toldi* éppen hogy a nemzeti önértetünket, öntudatunkat, lelki gazdagságunkat mutatja fel. Micsoda dolog az, hogy a lecsonkolt anyaországban Arany János születésének (1817. március 2.) 200. évfordulóján már meg kell védeni a *Toldit*, a *Toldi estjét*!?

(Hm. „*Ez Rambo világa*”, „*farkastaposó, malomkő-hajingáló hős*”? Tehát: ami a szíven: a számon? De hát: ne legyenek hőseink?! Ne legyenek példaképeink?! A jelszó: akik mégis vannak, címkézzük őket? Alacsonyítsuk le? Mondván: ők sem voltak kü-

⁴ Wekerle Szabolcs 2016.

lönbek. Tegyük őket nevetségessé? Fosszuk meg őket az értékeiktől? Rántsuk le őket közénk, és a magunk képére gyúrjuk át őket? Nosza hát, csak rajta, nyeglélkedjünk a mindentudó pózában! Tessék csak, dagonyázzunk jóízűen a pocsétában, ha olyan emberi magaslatra már nem tudtunk eljutni, mint akiket megbélyegzünk!)

Összetettebb, bonyolultabb ez a kérdéskör is. Kár csak szelektíven, gunyorosan nézni. A költői célok figyelembe vétele nélkül. Mert Arany (a romantika korában) a *Toldival* (1846) a „népi realizmus” erejét, a népi értékeket mutatta fel. Egyébként ezért talán még a nemesség és a jobbágság közötti érdekegyesítési törekvéseket képviselő reformkori politikusok, kis-, közép- és főnemesek is szívesen olvasták.

A Mohácsy Károly írta tankönyvben még minden rendben van. „*Toldi Miklós nemcsak eszményi népi hős, a nemzeti jellem példája (rendkívüli testi erő, becsületesség, érzelmi melegség, öntudat és erkölcsi tisztaság a főbb vonásai), hanem a nemzeti egység megtestesítője is: nemes is, jobbágy is, olyan földbirtokos arisztokrata, aki a királyi udvarban lebzselő bátyja elnyomása következtében parasztként él és dolgozik.*”

A *Toldit* már egy 21. századi érzéketlen lelkületű utód csak így, egy nyegle, fanyar kézlegyintéssel elintézheti: „*izompacsirta*”, „*figura*”, „*anakronisztikus*”. Csak ennyi? Semmi több? Így címkézni egy „nem mindennapi értékű” művet, amely egy csapásra meghozta Aranynak, a költőnek az országos hírnevet és Petőfi barátságát. Ez is felér egy szentségtöréssel. Így elfordítani egy remekműtől a tanítványokat! Én Petőfinek hiszek a mű értékét illetően. Petőfi szinte eufóriás szeretetrohamának az *Arany Jánoshoz* (1847) írott versében. „*TOLDI írójához elküldöm lelkemet Meleg kézfogásra, forró ölelésre!... Olvastam, költőtárs, olvastam művedet, S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége.*” „*S ez az igazi költő, ki a nép ajkára Hullatja keblének mennyei mannáját.*” És Arany öröms, korszerű szavainak hiszek: „*Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom.*” „*S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék, Ki törzsömnek élek, érette, általa. Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék, Otthon leli magát ajakimon dala*” (*Válasz Petőfi Sándornak*, 1847).

A Mohácsy-féle tankönyvben világosan le van írva: „*nem csak arról van szó, hogy a királyi palota kényelmében elpuhult, a nemzeti hagyományokat megvető, csak a szórakozásnak élő lovagok (apródok) között nem akad senki, aki eredményesen szembeállna az idegennel az ország becsületéért, hanem még az olyan kitűnő, becsületes – Toldi kívánalmának megfelelő – bajnokok is tehetetlenek.*”

„Máshonnan nézve”: nagyon is korszerű volt a Toldi. Arany elsőrendű célja: felmutatni a népe értékeit és Nagyszalonta gyönyörű magyar nyelvét. A *Toldi estéjében* (1848) pedig, ne felejtjük el, nem a makulátlan „*olaszos műveltségű diákokkal*” találkozik, mint Nényei Pál igyekszik sejtetni, hanem olyan apródokkal, akik között gúnyolódó dal hangzik el a pórul járt Toldi szerelmi kalandjáról, majd szembe is kicsúfolják. Erre keveredik az olasz bajnokot legyőző, a nemzet becsületét újfent megmentő vitéz gyilkosságba. „*Egyet kanyarodik Toldi menteujja: Rendre dől az apród,*

mint a zöld fű nyáron. Sok fű megsérül, szörnyet is hal három.” (Milyen szép ez a romantikus túlzás!)

Nényei kiüresít: elsikkasztja Toldi mindkét igazságát. Igaz, a *Toldi estéjében* Toldi igazsága csak fél igazság: de Lajos igazsága is csak fél igazság. És a két fél igazság együtt *az igazság*. Erre feltétlenül rá kellene mutatnunk, hogy lássák a tanítványaink a mű összetettségét. Toldi igazsága a független hazában a hagyományok tisztelete: „»(...) Szeresd a magyart, de ne faragd le « – szóla, »Erejét formáját, durva kéréget róla. Mert mi haszna sí mább, ha jól megfaragják? Nehezebb eltörni a faragatlan fát.«” Lajos igazsága pedig a polgári haladást példázza. „(...) Más öltöbéli nép, más ivadék nő fel, Aki ésszel hódít, nem testi erővel. (...)”

Arany e műveinek társadalmi mondanivalói is vannak tehát. A *Toldi* az egyedüli igazságot, a felemelkedés, a győzelem, a szabadság kivívásának jogosságát példázza. A *Toldi estéje* pedig azt, hogy a győzelem kivívása után a polgári átalakulás a hagyományok megőrzésével történjen, és ez Toldi és Lajos együttes igazsága.

Arany János nagy lélekbúvár. „*Eposz formájú elégiája*” (Németh G. Béla kifejezése) virtuóz módon kezeli a magyar nyelv lehetőségeit, mutatja fel népi nyelvünk gazdagságát. Olvassuk csak: a példaadás, a hazafias érzés motívuma milyen vérforraló, csakúgy sistereg Toldiban a harag! Nem csoda, hogy az olasz már a pusztá látásától megijed. Kell idéznem is, hogy értsük valamennyien, mire gondolok. A *Toldi estéjében* Toldi nem átabotában, nem lépten-nyomon nevetséges. Ellenkezőleg, a következő részben, az igaza tudatában jogosan háborgó Toldi szövege hátborzongatóan félelmetes, már-már misztikus, mitikus. Az egész *Toldi estéjében* sehol másutt, de itt, íme, két versszakban micsoda hihetetlenül tömény magyar identitású nyelvi energia koncentrálódik! Talán ettől az energiabombától kellene félni a mai magyar ifjúságot, hogy valahogy rá ne akadjon (ragadjon), még véletlenül se?! „*Hát én itt magamban körös-körül járjak, Mint a nyomtató ló, vagy a kerge állat? Talán azt hiszitek, hogy útam-veszetten, Szándékomon kívül csak idetévedtem. És azért kerengek, hogy a rést, amelyen Szabadúlni tudnék, valahol megleljem? Háborgós nyila! hát nem akad egy kölyök, Aki szembeszálljon, mikor víni jövök? // Hogy nem ért a szórul...? vagy hol az a talján? Most jön erejét fitogtatni, hadd lám! Vagy talán odébb állt az országcímerrel, Szégyellve, hogy ahhoz jut oly könnyű szerrel? Ó, hogy ez a várhegy meg nem nyita száját S e bámész juhoknak el nem nyeli nyáját; Nem elég, hogy szabad címet hagyja rátok - Védeni azt a sírból járjon fel apátok?*”

Ez az „*anakronisztikus izompacsirta-figura*” Arany reformkori költői programjában egyáltalán nem volt korszerűtlen. Sőt. Nagyon is korszerű volt. Csak innen, a 21. századból nézve gondolhatjuk anakronisztikusnak, ha nem ismerjük a reformkor költői és politikai küzdelmeit, az érdekegyesítés célkitűzéseit. A reformkori „hazát és haladást” Petőfi és Arany igenis korszerű művekkel szolgálták. A „felemelni a népet” eszmét – kinek, kinek ereje szerint – többek között Vörösmarty is sokszor szorgal-

mazta. Ódájában – *Gondolatok a könyvtárban* (1844) – például így követeli: „*Mi dolgunk a világon? küzdeni Erőnk szerint a legnemesbékért. Előttünk egy nemzetnek sorsa áll. Ha azt kivittuk a mély süllyedésből S a szellemharcok tiszta sugaránál Ollyan magasra tettük, mint lehet (...)*”

Pethőné Nagy Csilla könyvét (*Irodalom 10. II.*) olvasva, a hiányérzet mellett (az összetett igazságra nem hívja fel a figyelmet), igazat adhatunk a megállapításainak.

„A Toldi teljesszeglésével a homéroszi hőseposz rokona. Valójában kivétel Arany epikájában. Olyan ősi aranykorideál kivetítése, amelyben az énekmondó és történet, ember és gondviseléstudat egységesnek tapasztalható. A hős önmegvalósításához a környezet megfelelő lehetőségeket kínál. Mivel az eszményt jeleníti meg, feltűnően sok meseszerű elemmel találkozunk benne.

A Toldi estéje létérzékelésének alapja az egyensúlyhiány, ember és világ, vágyak és lehetőségek harmonikus erejének megbomlása. Világszemlélete rezignált, elégikus, hangnemétől a humor és az ironia sem idegen”.

„A Toldi estéje eltávolodik a Toldi népiességétől. Ezt jelzi például a hangnem összetettsége, az árnyalt jellemformálás, a népi mesemondó szerepének mellőzése és a nyelvhasználat. Az eltávolodás tudatos költői program eredménye. Arany a népies stílust a nemzetinek nevezett költészet kezdeti szakaszának értelmezte: »Szeretem a nemzeti költészetet; a népiesség köntösében még most; később majd pusztán.«”

„A Toldi estéje – a Toldi népiességétől eltávolodva – a nemzeti költészet megvalósításának irányába mozdul el. Nyelvhasználata merít ugyan a népköltészetből, de nyelvi kifejezésmódja a műköltészet magasabb esztétikai igényeit tartja szem előtt.”⁵

Nézegetem Pethőné Nagy Csilla okos és ügyes *Irodalom 12. II.* című tankönyvét is. Nagyon magas színvonalú, szép kiállítású, kitűnően szerkesztett, felépített. Következésképpen feszes fogalmazású, tömény nyelvezetű elemzésekkel, összevetésekkel, telve roppant találékony kérdésekkel, elmélyülésre készítő, gondolkodtató feladatokkal, meglepően színes, pazar szemléltetőanyagokkal. Egyszóval: korszerű, bár az anyaga erősen szelektált.

Keresem a népi írókat.⁶ Remek dolog, hogy Tamási Áron (1897–1966), Illyés Gyula (1902–1983) és Németh László (1901–1975) egy-egy műve alapos megközelítéssel is szerepel. Tamási az „újnépies-zsáneres prózaformával”: *Kányák a templomban* (1931). Illyés Gyula a „kiemelkedés és tanúságtétel” irodalmi szociográfiájával: *Puszták népe* (1936). Németh László a „naturalista-realista dráma megújításával”, a „lélektani alapozású eszmedrámával”: *Villámfénynél* (1936). Remek a szociográfia és az irodalmi szociográfia műfajának a meghatározása is. A népi írók irodalmi szociográfiai köréből példákat is hoz a könyv, mondván „*Fontos alkotásai: Szabó Zoltán: A*

⁵ Pethőné Nagy Csilla 2011: 150.,157.,158.

⁶ Pethőné Nagy Csilla 2013: 151–156, 195–201, 213–220, 195.

tardi helyzet, *Féja Géza: Viharsarok*, *Veres Péter: Az Alföld parasztsága*, *Illyés Gyula: Puszták népe*.” Ez a sor nyilván inkább esztétikai rangsort képez, hiszen közülük a legszebb kétségtelenül a *Puszták népe*, a legutoljára említett mű, amelyet aztán a nagyságához méltóan tárgyal a tankönyv. Mégis, így elsikkad a népi íróknak az 1930-as évek második felében kifejtett grandiózus szociográfiásorozatának teljesítménye. Íme: *Illyés Gyula: Puszták népe* (1936), *Veres Péter: Az Alföld parasztsága* (1936), *Szabó Zoltán: A tardi helyzet* (1937), *Féja Géza: Viharsarok* (1937), *Erdei Ferenc: Futóhomok*, 1937, *Kovács Imre: Néma forradalom*, 1937, *Darvas József: A legnagyobb magyar falu*, 1937, *Szabó Zoltán: Cifra nyomorúság*, 1938, *Darvas József: Egy parasztcsalád története*, 1939. A népi írók táborából Veres Péter csak a szociográfiája említésével szerepel. A juhászból lett népi költő Sinka István (1897–1969), akinek a „népi szürrealizmusa” – mint Görömbei András megállapítja – „a költészet 1945 utáni fejlődésére óriási hatást gyakorolt”; csak a neve említésével.⁷ A népi írók névsora tudomást sem vesz Erdei Ferencről, Kovács Imréről, Darvas Józsefről, és horribile dictu: Szabó Pálról!

Arról a Szabó Pálról (1893–1970), aki lírai realizmussal újíttotta meg a parasztábrázolást, és megírta a „szép szegénységet” a *Talpalatnyi földet* (*Lakodalom*, 1942, *Keresztelő*, *Bölcső*, 1943), amelynek cselekménye 1930-ban történik, a gazdasági világválság idején. Amelyből Bán Frigyes 1948-ban olyan filmet rendezett, amely 1949-ben a Marianske-Lazne-i filmfesztiválon nagydíjat kapott. A világhírű filmet a korabeli kritika hódolattal fogadta, és csak 25 ország vásárolta meg! Mindenkit megdöbbenett a magyar szegényparaszt szinte elképzelhetetlen nincstelensége és ugyanakkor Juhos Marika és Góz Jóska emberi, érzelmi gazdagsága.

Mintha mára már teljesen feledésbe ment volna a Horthy-rendszerben élő szegények mérhetetlen nyomora! És ugyanakkor ennek az életrevaló népnek a lelki ereje.

Azt a nyomort talán nem is a néprajzosok mutatták be a legérzékletesebben. Hanem a költő József Attila, az író Móricz Zsigmond, sőt: a népi írók. Sinka István lázadó versei (*Vád*, 1939, *Hontalanok útján*, 1943) és elbeszélése (*Kadocsa, merre vagy?* 1943) s Szabó Pál regénytrilógiája, akár.

És manapság is a lelki tartásunkat (netán a megmaradásunkat) szolgálná ezeknek az íróknak a nyomor bemutatásán túli, az emberek köré szőtt, szép hite is. A mai felnövő gyerekek jórészt már csak ezekből az olvasmányokból ismerhetik meg az őseik letűnt, de tanulságos világát.

A hagyományt félteni, védeni kell, nem szabad elárulni, letagadni vagy elhallgatni. Veres Péter (1897–1970) – az idén volt születésének (1897. január 6.) 120. („csendes”) évfordulója – megírta az alföldi magyar szegényparasztság családregényét, *A Balogh család történetét* (*Szolgaság*, 1950, *Szegények szerelme*, 1952, *János és Julcsa*, 1957). Hitele-

⁷ Görömbei András 1977

sen. „Ki mint él, úgy ítél.” Veres Péter élte: hát írta is. Fő művében az írói élettapasztalat szerencsésen és sikeresen párosult az okossággal, a megörökítés vágyával, ambíciójával. A hatalmas tudás mellett erő van ebben az univerzumban! És Veres Péter egész világot fürkésző nyílt tekintete, szigorú embersége, éleslátása, átütő erejű szava előtt minden világos. Ő még valóban „mindent tudó” író. És ne felejtjük el: hiteles!

Tapasztaljuk, a sok relatív uralma már unottá vált a túlhajtásuk során. A globalizáció, a posztmodern által devalvált tiszta értékek pedig már sokszor és nagyon hiányoznak az emberek mindennapjaiból. Ebben a sokféle érdekből átpolitizált, manipulált világban, hétköznapjainkban már zöld oázisként hiányzik a fölmutatható hitelesség tiszta igazsága.

Veres Péter trilógiájában Jani, Julcsa és a többi szereplője nehéz életének megjelenítése azért volt fontos az írónak, mert a sorsuk csak a testi erejüket, egészségüket veszélyeztette, de az emberségüket inkább megacélozta figuráinak. Egyik valós, „sült realista” (Veres Péter kifejezése) részlet a műben (*Szolgaság*) a kemencebeli vízforralás. Nem kiizzadt, nem csinált irodalom ez, hanem tösgyökeresen hiteles, világos, szabatos, választékos, pontos leírás. Nagyon tömör, sűrített a szöveg, amelyben mindenre van magyarázat, minden mindennel összefügg, ok-okozati viszonyban áll. A vízforralás elvételekor szükségszerűen robban ki az addig visszafojtott feszültség. Aki ismeri ezt az univerzumot, csak azt tud ilyen empirikus, életes láttelepet megírni, és igazán ámulattal elolvasni. De felfedezhetné magának az ifjabb generáció is. Ha az irodalom mentorai jól sáfárkodnának. Érdekes írói megoldás: a szöveg beszédhelyzetében úgy tűnik, mintha a nagyanya szabad függő beszédét (átélt beszédét, belső monológját) olvasnánk akkor is, amikor a kemencebeli sistergés (a jelzés) után a kilötytyent víz végiggondolt következményei sorakoznak fel (a kifejtés). Veres Péter saját szövegébe beépíti a szereplője belső reagálását.

Czine Mihály (1929–1999) a *Nép és irodalom* (1981) című hatalmas kétkötetes ízes magyarságú esszégyűjteményében még méltóan emlékezik Veres Péter családrégiyére.

„A hagyományos esztétikai kategóriák szerint írásainak alig van cselekménye, alakjai szinte mozdulatlanok, sorsuk szürkén átlagos, a szociográfia ránó az ábrázolásra; a gondolat, a jellem és a cselekvés gyakran keresi az összhangot. De a szokásos és novellabeli értékek helyett kárpótol az élet és a mű tökéletes azonossága.” „A néprajztudománynak is egyik legfontosabb forrása.” „A Veres Péter-i alakok erénye: a megmaradásra való képesség.”⁸

Okulásul Szabó Ferencről is idézek egy aktuális példát, aki *Szabó Pál Magyarország 1956-ban* című riportjához írt szerkesztői utószót.⁹ Azt fejtegeti, Szabó Pál

⁸ Czine Mihály 1981: 335–336., 336., 336

⁹ Szabó Ferenc 2004: 47–48.

„Alkotásaiból más módon meg sem közelíthető hitelességgel és árnyalatokkal, az ő sajátos sodrású meseszövéssel, a tájnyelv ízeivel tárul föl az olvasó előtt az Alföld e részének népi világa, az egymást váltó generációk históriája, szemlélete, erkölcsi és szokásrendje. (...) Szabó Pál (számos csalódását félretéve) élete végéig mélységesen hitt az irodalom társadalmi, nemzeti küldetésében, példaadó, útmutató erejében, jó néhányszor megfogalmazta ezzel harmóniában saját tennivalóit. Az utóbbi évtizedekben a magyar literatúrában inkább más – kifejezetten az ábrázolás technikájának megújításával próbálkozó – törekvések, irányzatok kerülnek fölénybe, a Móricz óta követett látásmód, a XX. század nagy részében virágzó műfajok láthatóan visszaszorulnak. (...) A kialakult helyzet az akár alig ötven-hatvan éves, már »régébbi« költészet, próza, dráma zömének lebecsülését, a feledésbe kergetését, másfelől némelyek érdemtelen vagy véletlen »újrafelfedezését« szintén magával hozza. Ez a veszély – a XIX. századig visszamenően – Szabó Pált, elődeit és kortársait egyaránt fenyegeti, de nem szabad belenyugodnunk, hiszen nemzeti művelődésünk csenevészé válását hozná magával.”

A globalizmus és a neki megfelelő, akarva, akaratlan az ő érdekeit szolgáló irodalmi irányzat, a mindent folyton relativizáló posztmodern uralma idején a mai olvasók (bizonyos szubkultúrát leszámítva, a ma még olvasók!) jó része már kiehizedt az emberiségben ősidők óta (az idealizálás mellett párhuzamosan) meglévő ősi valóságigényre, a hitelesség aprólékos értékeire, szépségeire, erejére. Némi túlzással, hogy világos legyen: a globalizmus és a posztmodern által devalvált ember az érzései, a személyisége kiüresítése révén (mint öntudatától megfosztott egyed) már nem képez közösséget, csupán csak terelhető tömeget. Mivel a népi írók a néprajzosoknál hitelesebben mutatták be a Horthy-rendszerben élő szegények mérhetetlen nyomorát, ugyanakkor ennek az életrevaló népnek a lelki erejét is, ezért kár elfeled(tet)ni őket!

A népi írók irodalmi szociográfiái, a mára már méltatlanul elfeledett, ám a népiek táborába tartozó zsidó költő Sárközi György által megszervezett *Magyarország felfedezése* sorozat mintái – az emberi igazmondás örök realista igénye nevében – hívták életre az 1970-ben újraindult sorozatot, amely félszáznál is több művel rukkolt elő az elmúlt negyven évben. Mocsár Gábor *Égő arany* (1970) művével indul. Csak néhányat említsünk még közülük: Moldova György: *Tisztelet Komlónak!* (1971), Kunszabó Ferenc: *Sárköz* (1972), Végh Antal: *Erdőháton-Nyíren* (1972), Bertha Bulcsú: *Baltoni évtizedek* (1973), Csák Gyula: *A szikföld sóhaja* (1977), Závada Pál: *Kulák-prés* (1991), Iványi Gábor: *Hajléktalanok* (1998), de a cigány kisebbséggel foglalkozik például Diósi Ágnes: *Cigányút* (1988) és Ráczy Romano Sándor: *Cigánysor* (2008).

A népi írók irodalmi szociográfiáival némi rokonságot mutat a mi vidékünkéről is több mű. Tartásban mindenképpen: felelősségérzetben és szociális érzékenységben. Habár nem mutatnak fel olyan elmélyült, oknyomozó történelmi-társadalmi áttekintéseket, mint a népi írók. Legelőször is ilyen távoli rokon Körmen

Lajos (1946–2005), a Nagykunság legnagyobb írója, költője, irodalmi-lelki szervezője *Boldog emberek* (1985) című portrészorozata. Hús-vér „kisemberei” közöttünk éltek, hatottak ránk. A Körmenyi vezette karcagi Barbaricum Könyvműhelyben jelent meg az akkor Vésztőn élő Rott József irodalmi szociográfiája, a *Sárréti sors* (2001).

A pedagógusdinasztia nyugdíjasa, Kárpáti Jenő (1928–2011) gyors egymásutánjában két művel is kirukkolt, a *Keserves* (2006) életrajzi regénnyel és *A messze látó pásztorral* (2009), amely a karcagi néptanítókról szól. E két könyvével a tájhaza társadalmának érzékletes megjelenítője lett. A mezőgazdász Nagy Jenő önéletrajzi regénye, a *Széljárta mezők* (2009) a Tisza-vidéki alföldi ember empirikus látásmódját örökíti meg. Beszélő neveket talál ki: Karcag helyett Szikvárt mond, Tilalmas helyett Keservest. De igen értékes emlékiratot írt a nyugdíjas iskolaigazgató Erős András (1924–2009), aki megszökött az amerikai hadifogságból: ez a *Szerencsés élet* (2006). Továbbá a Dont, majd a szovjet légereket megjárt 101 éves Szilárd Ferenc (1911–2012), aki ugyancsak nyugdíjas pedagógus volt. Az ő műve az *Életem* (2011). Mindegyik a lelki épülésünkre szolgál. Ezekben az életrajzokban, emlékiratokban különösen értékes a „mélyfúrás”, az „ablaknyitás” a múltra. Mindegyikben különösen értékes a valóság közeli személyes élmény ihletettsége. Ebben mutatják ezek a művek a legnagyobb rokonságot a népi írók tetteivel.

Ezek az „ahogy lehet” helytállás kordokumentumai. (Hiszen sokszor majdnem szétszakadunk az ideális kívánalma és a valóság realitása között.)

Mindezeket az író embereket említsük és idézzük! És akkor: „*A múlt nem múlik el* – Körmenyi Lajos szavaival élve – *csak jelenné szilárdul. Isten / örök/ jelenévé*” (*Egy arc rétegei*, 2001). Bennünk. Az „érdemes múlt” jelen lesz az életünkben.

A népiek irodalmi szociográfiáival távoli rokonságot mutató ma élő karcagi írókkal is dicsekedhetünk, akik szintén nagy helyismerettel rendelkeznek. Akiket még a Szabó Pált és Veres Pétert annyira jellemző vágy, „a példaadás megörökítésének vágya” is áthat, és miközben rögzítik a látéleletet, helyenként vádirattá növelik a figyelmeket. A „*hagyatékörző*” Bihari György emlékirata, az *Apáink hagyatéka* (2015) esszészzerűen mutatja fel az író tapasztalatait és a családja életét. A „*korfestő tapasztalatátadás*” igénye többször a tárca műfaját választja Kun Lajos *Ördögsekér* (2017) című művében.

A tények leírása mellett – akár a népi íróknál – a személyes élmények, a saját történetek társadalmi összefüggésrendszerbe kerülnek. Bihari György hitelesen ír a karcagi Május 1. Tsz pusztulásáról. Kun Lajos az 1992-ben átalakult szövetkezete elnökeként: a lehetőségeiről.

Kun Lajos keretes megszerkesztésű könyvének aranymetszetében van négy olyan gondolatébresztő és nyelvi „ütős” tárcanovellája, karcolata, amelyik bármely vidéki folyóiratban megállhatná a helyét, vagy közölhetné a megyei *Jászkunság* évkönyv

következő száma. Ezek az *Egy kivételes befektető*, a *Kisparaszt*, a *Kabai Mihály bácsi* és a *Próbálkozás*.

Magunknak ezeket az értékeket is mentenünk kell! Mert erőt, emberséget, kedvet, reménységet, elszánást adó is lehet ám a múlt, az ősök ismerete: ha a küzdő, helytálló ember valósága szólal meg bennük! Bihari György azt írja: „Egyszerűen egy lokálpatrióta érzelmű, a Nagykunság porát-sarát szerető és tisztelő földhözragadt parasztember gyerekének éreztem és érzem magam.”¹⁰ Kun Lajos meg azt: „A parasztembernek függetlenül a kortól, rendszerektől, mindig sokat kellett dolgoznia.” „Lényeges dolog, hogy érteni és szeretni kell ezt a hivatást!” „Szeretnék minél több tapasztalatot átadni gyermekeimnek, unokáimnak, de azt is tudom, hogy nekik is végig kell menni azon az úton, ahol nagyszüleik, szüleik saját botlásaikkal együtt haladtak.”¹¹

Ez egy másik világ. A még nemzetfenntartó népé. Ez nem posztmodern. Itt még él a szorgalom, becsület, helytállás, emberség, az Arany János-i jelszó: „Embernek *lenni* mindég, minden körülményben”(Domokos napra, 1851. augusztus 4.), a Szabó Pál-i jelszóval megtoldva: „Ahogy lehet” (1962).

Irodalom

- Bihari György: *Apáink hagyatéka*. 317.Karcag. Barbaricum Könyvműhely, 2015.
- Czine Mihály: *A szuverén ember. Emlékezés Veres Péterre*. In: *Nép és irodalom*. I. köt. 335-336., 336., 336. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.
- Görömbei András: *Sinka István*. Budapest, Akadémiai Kiadó. Fülszövegben. 1977.
- Horváth Viktor: *Ki a vitéz?* Magyar Nemzet. 2016. november 5. 28.
- Illyés Gyula: *Petőfi Sándor*. 144. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.
- Kun Lajos: *Ördögsekér*. 201., 201., 204.Szolnok. Magánkiadás, 2017
- Mohácsy Károly: *Irodalom a középiskolások 10. évfolyama számára*. 212., 235. 237. Budapest. Krónika Nova Kiadó, 2001.
- Pethőné Nagy Csilla: *Irodalom 10. II.* 150., 167., 158. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2011.
- Irodalom 12. II.* 151–156., 195–201., 213–220., 195. Budapest. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013.
- Szabó Ferenc: *Utószó*. In: Szabó Pál: *Magyarország 1956-ban*. 47–48. Békéscsaba. Békés Megyei Könyvtár, Körös Irodalmi Társaság, 2004.
- Wekerle Szabolcs: *És ír egy izompacsirta hőst...* Magyar Nemzet. 2016. november 12. 19–20., 2016.

¹⁰ Bihari György 2015. 317.

¹¹ Kun Lajos 2017. 201., 201., 204.

Menyhei József

Széthulló portán – 2012 –

– A széjjelség, a hanyatlás gyűrűjében állok.
A portán eszközök és szerszámok darabjai,
alkatrészek, gyártmányok halott üszkei némulnak
beleveszve az időbe és széthullva a térben.
Elődök minőségre törő üllői és kalapácsai között
elszuhosodtak a szerszámnyelek és a széklábak is.
A pókhálós sarkokból foszló kötelek lógnak.
Rozsdás kaszapengék gerendák fölé dugva,
alatta felborult morzsolóra rábukott a daráló.
Az összetört pácosládán egérrágt a kukoricaszár.
A lovaskocsi kereke rég összeroppant.
Az ülésből a rozsdás vas maradt, előtte
a törött ostornyél ágaskodva mered
a rúd előtti ürbe, feledve a som ágak suhogását,
felejtve madárdalt, esőcseppet és az égi derűt.
A subát régen foltozták szorgos kezek, ma
széthasadva a kiálló százás szögön porfátyolban lóg.
A sutú menete berozsdásodva, vas talpával összenőtt
a földdel, melyen szétporladt kármentő szunnyad.
A bálázóról rongyos hevederek csüngnek,
mellette a traktor megbillent a lyukas kerekére.
A szénabálák semmivé töppedve üszkösödnek
mögöttük egy falon az ökörjárom kerete lóg,
leszakadt részét egy tuskó tartja közepében egy ékkel.
Egy kakas és egy tyúk kaparja a nylont az udvaron.
A portán élet és halál kerülgeti egymást némán.
A kiszáradt boróka, odvas eperfa, elszáradt gyümölcsfa
látványosan húzza árnyékra a tekintetet.
A feltörő bokrok, bimbós orgonák, nárciszok
sziszegnek harmatosan tulipánfejek közé,
melynek szirmai a zöldre hegyezett fűszálak
között kacagnak madarak felé.
A lépésekre csörög az avar, törnek a gallyak.
A járdát púposra formálták a cudar idők.
A fésületlen portán nyitott konyhaajtó

csikorog rozsdás sarokvasáról és hideget
sodor ki a cút a tűzhely mellől.

A gyerekféle valahol Európában, Hollandiában
vagy Londonban, hajón, vagy szigeten ténfereg,
vadássza szerencsáját, csábulnak tovább
az ígéreték földjén kezeslábas biztatásokra.

A konyhában hegyén-hátán káosz, asszony nincs.

A hideg tűzhely mellett az ember iszik, sír és káromkodik.

Ha mással nem, hát az öreg lóval témáz,
az néha felnyerít, majd megfordul és felrúg.

Beleharapna a gazdája karjába, mikor visszanéz.

A sapkát azért leveri róla figyelmeztetően.

Ahogy az felveszi egy személykocsi hátuljának esik -
papír már nincs, lejárt a forgalmi és a jogosítvány.

A kocsi tetején lószerszámok porosodnak -
innen már nem megy se kocsival, se lóval – gondolta.

A kocsmába menne még, de nem találja a kapukulcsot.

Hátralép és egy karóba akadva elzuhan a földre.

Párnapra rá a szomszédok dilemmáznak, hogy
hova küldjék a táviratot; hajóra, városba, szigetre?

Majd úgy döntenek, a világhálón próbálkoznak
weboldalakat kutatnak, email címeket keresnek
ha élet nem is, internet van a porfészekben is....

Kis Pál István

Beavatásaim (részlet)

Bor, kenyér, szalonna

Csak ült a Mártélyi Ifjúsági Tábor tűzrakó helye mellett, néha belekotorva hosszú botjával a parázskupacba, és ízesen zengő, de valahogy mégis bensőséges hangon beszélt. Amikor leültem a tábortűznél szalonnájukat megsütni készülő fiatalok közé, Edittől, a néprajzosnak készülő egyetemista lánytól, már tudtam, hogy a beszélő öregember nem más, mint Feri bácsi, azaz Erdei Ferenc, a tudós szociológus és politikus. E tényről ugyan – csepeli munkásfiúként – nem voltam túlságosan meghatódva, de az a kék szemű makói lány olyan tisztelettel és büszkeséggel beszélt hírneves földijéről, megfogott és kíváncsivá tett.

A hivatalos előadását egyébként már délután a nagyelőadóban megtartotta, az a tűz körüli szeánsz inkább a ráadás, a többségükben leendő néprajzosoknak és szociológusoknak szánt jutalomjáték volt. Azon kívül, hogy láthatóan élvezte a fiatalos nyüzsgést, úgy vettem észre, a tűz, igazán a tűz tartotta őt a vonzásában. Nem tudom, hogy kész volt-e, vagy csak készülöben a *Néprajzi ínyesmesterségek* című könyve, de a mondott szöveg az írottal felette összecsengett. Erre persze csak jóval később, a kis könyvecske olvasásakor éreztem rá, merthogy a fülemben a szavak ugyanazt a hangot, az ültében térdére könyökölve beszélő, Feri bácsi hangját idézték. Bevallom, munkásfiú ide, proligyerek oda, az egyébként oly távolinak tűnő világ üzenetét hordozó mondandója egy életre belém kapaszkodott. A néprajz, a kultúra és a folklór iránti érdeklődésemet rajta kívül még sok minden más alakította, de hogy a szabadtűzön való sütés-főzés a szenvedélyemmé lett, jobbra neki köszönhetem.

Egyszerűen és szabatosan fogalmazott, hanghordozása sem volt kinyilatkoztatóbb, mint a rönkre ült bölcséké, de minden szava mögött a tűz égett. Az a tűz, mely a tudós írot korábban politikussá lobbantotta, hogy aztán esendőségéért meg-megpörkölődve, vagy épp hólyagosra marva váljék igazán bölccsé. Persze, amit ma tudok, akkor – 1970-ben – csak sejtettem, ám a varázslathoz ennyi is elég volt.

Érkezésemkor épp arról beszélt, hogy a paraszti élet hagyományos értékrendje szerint, *akinek bora, kenyere s hozzá szalonnája van, annak tulajdonképpen mindene van! Szociológiai értelemben – tette hozzá hamiskás mosollyal –, merthogy minden kultúra a sütés-főzés tudományával kezdődik. Az ételek elkészítéséhez költődő eszközök, a tudás, az együtt elköltött lakomák keretét adó szokás, a népek megkülönböztető sajátja, és ott van az a beavatottsággal megélt alkalmak különös*

misztériumában. Nem emlékszem, használta-e a misztérium vagy az ezotéria kifejezést, ezek nálam is már valószínűleg a későbbi tanulás, a tudatos tájékozódás hozományai. De mindegy is, mondandójának lényege valahogy az volt, hogy az éték közösségben – mondjuk szabadtűznél – való elkészítése, majd elfogyasztása, mindig valami titokba történő beavatás, s mint ilyen, szertartás.

Később, hogy magam is megpróbálkoztam vele, tapasztalhattam, hogy a bográcsban főzés alkalmá nem egyszerűen kedves és mulatságos időtöltés, több annál, kivételesnek ható élmény, mely épp közösségi mivoltánál fogva felemelő. Ez a merőben individuális és zárt, konyhának nevezett közegben nem megvalósítható. A kultúrája sem lehet feltétlenül azonos. A közös, nagy ebédek és vacsorák még mutatnak vele némi rokonságot, az élmény valahogy mégis más. A konyha, ha nem épp kommersz közétkeztetésre főznek benne, az önkifejezés, hadd ne mondjam, a művészet hona, a szabadtűz a táj folklórához, a közösség ízlése által szentesített főzési szabályokhoz igazodó mesterség terepe. Próbálkozna csak Tolnán vagy Bátán a halfőző mester a halpasszírozással, netán valamely más alapléfőzési praktikával, bizony mondom, tán ki is közösítenék. Hasonlóan járna a tejfőllel, a zöldségekkel vagy az arrafelé nem szokásos fűszerezéssel.

Feri bácsi, kotorva mindenkinek egy kis parázskupacot a tűzből, készséggel elismerte, hogy már csak a hagyományörző falvak közösségei ennyire szigorúak. Látott ő már a bográcsban tejszint is... *Merthogy a városi ember a konyhában szokásos eljárásait próbálja a bográcsban megvalósítani, többnyire persze kétes sikerrel. A városi közösség meg, a szabadtűzre kialakított eljárásokat nem ismerve, jóváhagyja. Itt van példának okáért a szalonnasütés,* mutatott a kezünkben szorongatott nyársakra. *Otthon többnyire csak a serpenyőben látnak, vékony szeletben, a bevagdósások mentén rózsaként kinyílva sültszalonnát. Szép, illatos, gusztusos, s bár kicsit tocsog a zsírjában, éke az a Marshall májnak, de sokfelé még a túros csuszának is. No, ezért darabolják szabadtűzhez, kicsit ugyan vastagabbra, de mégis csak szeletbe, s vagdossák azt a bőrét, centinként keresztbe. Sütéskor a zsír csorog összevissza, a java a tűzbe, mintsem az ugyancsak túlságosan vékonyra szeletelt kenyérre. Gyakran a tűz lángjába tartják a szegény párját, de ha nem, a parázs is fellángol a rácsöpögő zsírtól. Így aztán pernyés, kormos, fekete lé csorog róla a kenyérre. A falánk nyakra-főre dicséri, a finnyás meg inkább éhen marad, de otthagyja. Mint azt az általam előkészített és nyársra tűzött sütnivalókon láthatjátok, a parasztember nem pazarol. Téglalakra darabolja, az egyik sarkából ide-oda sugárba indítja a bevágásokat, hogy azok sütéskor a zsírt egy helyre vezessék, minél kevesebb veszteséggel, a vastagra szeletelt és mindkét oldalán megpirított kenyérkaréjra. Gondosan forgatja, kerülve a gallyak lángját, keresve a hasábfák parázsát, s mihelyt csurogni kezd, a kétujjnyi vastag, de előre ugyancsak megpirított, kenyérszelet fölé tartja. Végül, mikor az kellően megsül, hirtelen hideg*

forrásvízbe mártja. Így aztán se pernye, se korom, csak, mint a fehértajtékos habkő. Próbáljátok ki – bízatta a társaságot –, a tűz alatt az agyaglabdákban talál krumplit is, hagymát is, aki úgy szereti. Ha óvatosan töritek fel, igazi csemege.

Mi meg kipróbáltuk, értő irányítása mellett megsütöttük a szalonnadarabjainkat. És részesei lettünk a beteljesülésnek. A különböző vastagságú, de egyformán átsült szalonna falatkái a forrásvízfürdőtől megtöpörtyűsödve kibontották a legendás éték számtalan ízét. Valahonnan jó fehér asztali bort is kerített hozzá a könnyedebb fajtából. Még ma is összefut a számban a nyál, ha arra az estére gondolok.

...

Nagyon büszkék voltunk magunkra, hiszen nagy titok tudói lettünk. Mentünk is másnap délelőtt ellesni, hogyan készül az a híres ünnepi marhapaprikás, mert hogy az volt soron. A kis könyvecskét, Erdei Ferenc könyvét a néprajzi ínyesmeseterségekről, ma is, mint bibliát forgatom, mert minden szavát értem, érzem, mint-ha belülről jönne az ő hangján... azt hiszem, ezt nevezik ezotériának.

A sas áldozata az izmusoknak (2014, tus, papír, 50×70)

Kriegel Zsófia

Vágyaim intellektusa

foszló sziluettünk egy ideig még ott pihen a dioptriákon
és mielőtt lusta pilláim közé befészkel magát az álom
még gyötri szemhéjam a képzelt ideálom

ahogy közelebb jöttél hozzám
távolabb léptem magamtól
előbb kifakultál belőlem
aztán kihaltál a szavakból

amit nem kaphatunk meg
arról eldöntjük, hogy nem kell:
messziről te is szép voltál
közelről csak ember

lelombozó
a vágyaim intellektusa
előbb jó voltál
később mostoha
előbb rutinos
aztán ostoba

a tüdőd elromlik
a fejed leépül
semmi sem marad
belőled legvégül

igazán csak az
határoz meg téged
ahogy magadról
esténként a ruhádat letéped

és az a titkos
szövetség magaddal
ami felruház téged
egy másféle alakkal
egy hibával a rendszerben
egy apró füllentéssel
csikorgó fogak közt
suttogott beszéddel

és ha vágyaid
életre kelnének
magyarázd meg
annak a reális elmédnek

hogy nem rossz a képzelet
nem a játékban van a hiba
csak téged is elragad

a hangszáraidon játszó
domború metrika
a pórusaidból áradó
halvány szimmetria

Válogatás az Eszterházy Károly Egyetem, a Miskolci Egyetem és a Babeş–Bolyai Egyetem nemzetközi hallgatói irodalmi pályázatából

Pálffy Tamás Szabolcs

az érzés csörgőkígyó

fekszek egy könnyű ágyban egy falatnyi szobában hol nem ölel a párom
hol elkerül az álom bár becsukom
a szemem mégsem kapom a helyem

az ágyam mellett asztal szőlővel sajt darabbal ölelkezik két székkal
spontán az észrevétel míg ágyban hús vér vágyak randevúznak a tárgyak

az érzés csörgőkígyó nyakamba harap kínoz az érzés erős hulló vipera
fajta gyilkos ha érzékeli testem

a vérem lesz a vesztem ha megharap kiáltok ellenmérget gyorsan most jobb
nekem túlélni most jobb élve mint holtan

üldözött eretnek

„Kasztiliában laktam én üldözött eretnek / akit Erdélyben mégis ma is sokan szeretnek.”

ha engedném és hagynám hogy hasson rám az átok az életem átfognák
komor nehéz vasrácsok de ezeknek a súlyát könnyebbé kéne tenni

az üldözöttség érzést nem tudom megszeretni mégis jelen van bennem
a szívemet átfonja és agyamban szikrázik a megbélyegzés gondja

a tikkasztó hőségben bőrömön izzó bélyeg eretnek kínozó máglya testemet
maró méreg de nem öl meg

megmaradok hiszem és számomra nem rejtély hogy visszavár spanyolhon
és fiaként fogad Erdély

(Marosvásárhely, 2013. október 27. / Szervét Mihály (Miguel Serveto) orvos, szentháromság-tagadó spanyol teológus máglyahalála 460. évfordulóján)

Szabó Réka

Minden és semmi

Minden vagyok és semmi sem.
Más számára nem létezem.
Te mondd meg, te mondd meg nekem,
Hogy álruhám milyenné tegyem.

Lehetek kislány, ki mackóval a kezében
Gyerekes dolgokat művel a pillanat hevében.
Lehetek kamasz, ki a szobában ül,
És vár, míg a vita elcsendesül.
Lehetek lány könyvvel az ölében,
Ki látja a betűket, de más jár az eszében.
Lehetek fiatal csípős, éles nyelvvel,
Kit éjszakánként alkohol és dohány szaga nyel el.
Lehetek nagylány, kinek az élet meg nem árt,
S aki megbántotta, annak megbocsát.
Lehetek vad, éhes és szomjas
Egy másik világra, mely kevésbé borzalmas.
Lehetek nyugodt és elégedett,
Ki a világ baján már csak unottan nevet.
Lehetek felnőtt, kit minden éjjel
Megáld az Isten tűzzel s kéjjel.
Lehetek szent, s hajthat az a vágy,
Hogy mást ne lássak, csak a Bibliát.
Lehetek bűnös, gyarló, önző ember,
Hazugságba gabalyodva, de azt is jó kedvvel.
Lehetek mindegyik, s lehetek egyik sem,
Vátoztass meg, ha ilyenek nem tetszem.

Minden vagyok és semmi sem,
Tégy olyanná, amilyenné kívánsz,
Kezedbe adom életem,
És én követlek majd szótlanul s némán.

Király Tamás

Gyermeki kíváncsiság

Észrevetted már a pillanatban megbújó, ősi csodát?
Az első kieső tejfogban, a pitypang sárga szirmaiban,
A tavaszi szellő balzsamos illatában és az elválás könnyeiben
Rejlő égi misztériumot észrevetted már?

Felfedted már a másodpercben leledző varázslatot?
A felkelő nap sugaraiban, a csend némán kiáltó nyugalmaiban,
A Holdat sirató farkas vonításában és az éj sötétjében
Meghúzódozó álomszép titkot felfedted már?

Megtaláltad már a momentumban várakozó bűbájt
Az anya ölelésének melegében, az apai szigor törvényében,
A születésben, az élet éveknél tűnő perceiben és a koporsó szögeiben,
A keserédes, meseszerű álmod megtaláltad már?
„Majd ha nagy leszel, megtudod!”

Vérző szemű krisztusok

Hideg-márvány szemetekből a könnyek csak hullanak,
A templomok néma-szent szobrai értetek kiáltanak,
Hol vagytok már vérző szemű Krisztusok?
Glóriáitok hevernek porban, fedi őket pizok.

Hosszú a mi passiónk, nagy a kínunk, lelkünkön átok,
Hozzátok az édes világvéget, vérünket arassátok
Hol vagytok már vérző szemű Krisztusok?
Poklok alatt a Fenevad ravaszul vigyorog.

Szakíts hát olvasót, tépj szét szentképet,
Elmarad végül az ígért paradicsomi Éden,
Hol vagytok már vérző szemű Krisztusok?
Mi ajkaimon egyszer ima volt, immár csak szitok.

Nyikó Anetta

Összebújva

Érzem illatát,
látni szeretném a tekintetét, de nem lehet.
Nem lehet, mert tiltja a test.
A test, mely fogva tart
és nem enged kiutat.
Menekülnék önmagamtól,
e lélektelen nyomortól.
De nem lehet.
Ezért csak összebújok Vele.
Megölelem,
arcomat beletemetem.
Elidőzők így egy kicsit,
csak egy röpké pillanatnyit,
addig, amíg megérezem,
hogya testtelen lét
miként száll körénk.
Erőt veszek magamon,
megszorít és megszorítom.
Lepereg minden egyes közös pillanat,
majd friss levegőt szívok.
Átjárja a testem,
majd mindent előlről kezdek.
Hőség, öröm, kellem,
lehetetlen vágyak, akaratok,
majd mély levegő és beletörődés...
Ennyi.
Ezért megéri összebújni.
Összebújni...
Önmagammal.

Befőttesüveg

Mindent, amit tudni szeretnél,
Betettem egy befőttes üvegbe.
És rázártam a fedelét jó szoroson.
Még celofánt is tettem a fedél alá,
Nehogy kiszivároгjon belőle
valami... Valami, ami nem kéne.

Ha egyszer majd ráveszem magam,
Kinyitom az üveget, s talán lehet,
Hogya megmutatom neked.
De azelőtt szólok, hogy jól elrejtőzhess.
Mert ha azok a szavak megtalálnak,
Kifaragta a keresztet önmagadnak.

Ollé Tamás

Hiány

Egy ventilátor bűg a szobában,
Megfontoltan szórja a mérges gázt.
Nem hisz már ő sem a csodában,
Hogy van, ami enyhíthetné a gyászt.

A fogaskerék is nyughatatlan,
Zengi a betanult, régi ódát,
Forog körbe és kattog szüntelen,
Mert meghágta az idő az órát.

Ott fent a csend honol, és nem béke,
Eső után mindig megárvulnak,
Egymásnak esnek a részeg betűk,
A könyv lapjai is megsárgulnak.

Húlt helyét látva óhatatlanul
Fekete ruhában sír, nem serceg,
A szekrény mögötti sötét zugban,
Port köhög fel a bakelitherceg.

Menedék

Túlontúl az élet peremén,
Szétdobálom, ami még maradt,
A mélyen rejtőző erdőben
Fekszem a fűben némán, hanyatt.

Mert nem egyeznek a csillagok,
S feloszlik az éji hadosztály,
Az égen járok, mindig veled,
De elmém ettől üres lakosztály.

Ettől érzem a levegőben,
Hogy nem a szerelmet kutatta,
És a hazug madárijesztő sem
A helyes irányt mutatta.

Úgy, mint ő, én is csak suttogok,
Ha tükröt tart elém az élet
Arcomról lekopik a szépség,
S elillan, mire magamhoz térek.

A sötétben tapogatózom,
S harcolok a feledés ellen,
Míg töredékek közt keresem
Darabjaira hullott lelkem.

A hazautat sem találom,
Maga alá temet a kétség,
Hányinger nekem a valóság,
És szüntelen gyötör az éhség.

Nagy Laura

Ördögfűző

Nem kerested, hát megtaláltad
megkóstoltad, felzabáltad
Csorog a csuklódon a leve
a szeme színe, meg a neve
Mint aki hullócsillagot evett
tenyerében markol meg a hideg
Bal kezén a hüvelykujja hegye
a hétfejű sárkány nyolcadik feje
Mit lát, ha rád néz, ha kinyitod a szívét
mit néz, ha látja, hogy kinyomta a szemét
Mindent észrevesz, ami rímel a nevedre
sírj csak, hóember, de ne vedd a szívedre
Lázás vagy, hányni fogsz, hát mit tettél vele
az arcát simítod és már lóg is a bele
Remeg a szádban az összes gondolat
csuklik, ha álmodsz, ha álmodik, te csuklasz
Tépkeded a szárnyait, szeret-nemszeret
csak egy fél nyolcas, amit vétett ellened
A vércsoportja? Az sosem jött szóba
Ha láttad a talpát, mindent tudsz róla

Istók Béla

Felvidék, szeretlek!

Élünk, mint vendég a lakban,
Vagy kagylóba font alakban
Hontalanul,
Mostohán.

Sétányt keresvén a járdán,
Múlt-kövek márvány darabján
Lépegetünk
Árván.

Tetőtlen ház, vaskos falak,
Én rímelek, ő rémalak
Képében él,
S üldöz.

Mégis egyetlen, mi miénk,
S mától legyen a jeligénk:
Felvidék,
Szeretlek!

Rump Tímea

A táncos

Árnyékos sziluett vándorol az égen
Arca takarásban, s gyönyörűbb, mint régen.
Mozdulatlan bája béklyózza a lelket
Kitáncol ma éjjel, minden fájó terhet.

Ellibben a függöny, mély bordó a pompa
Színpadokon nincsen, se erkölcs, se norma.
Tüllös játékszerként pörög-forog állva
Megtelt páholyoknak ürességét várva.

Elringat a dallam minden rezdülése
Kecses marionett táncra perdülése.
Szaggatott sóhajok könnyű mozdulatba
Kilyukadt cipellők árván a sarokba.

Hölgyek urak kedve immár az egekben
Hipnotikus műsor, örökké veretlen.
El is száll az este, tovatűnnek vágyak
Legördül a textil, s letörnek a szárnyak.

Keszi Bálint

Üdvözöllek az atomkorban

Üdvözöllek az atomkorban
üdvözítő lélek.

Légy ma drága vendégünk,
chekkolj be, kérlek,
és fogalj helyet
valahol az ablak mellett
egy röpke pillanatra.

Foglalj helyet és lásd
dohányfüstben, borban aszalódva
ahogy testet ölt körülöttünk Dante pokla itt,
a fogyasztásra ítélt
turista paradicsomban.

Ahol holt lelkek botladozva
a tömött utcákon járkálnak libasorba
és várnak valami kicsivel jobbra.

Ahol már nem kell beszélni ahhoz,
hogy barátaid legyenek.

Ahol a virtuális világ
szabja meg a jellemed
és szó szerint bárki lehet belőled.

Ahol a legnagyobb hazugság a tükörképed.

Ahol annyit érsz,
amennyit az egyenleged mutat,
ahol az esc jelenti a kiutat,
és ahol tiszta fejjel már nem is látod
magad előtt az utat.

Zéró tolerancia, zéró self, zéró ego, zéró cola
és zéró lelemény.

Ahol a bevásárlás esemény,
a kiárusítás családi ünnep.

Ahol mindenki bátor
és a TV mellett tüntet
valami ellen vagy valami mellett,
amit soha meg nem értett.

De muszáj,
hiszen polgári kötelesség a homály.
Ahol ha kicsivel több vagy
addig vernek az utcán,
míg végül semmi értéked nem marad.
Ahol egy bacardiért a buliban
horzsoltra szopják a farkad.
Ahol mű már a természet,
csak egy kirakat,
ahol a jó szándék vére borítja a falakat
és magányt permetez felettünk az ég.
Lassan az emberiség az út végéhez ér...
Egy szó, mint száz megannyi másik,
ha nincs szem,
mi magába csak egy kicsit bepillant,
gondolkodjunk el azon,
hogy amikor az első atomfelhő ránk pislant,
ki kapcsolja majd le utoljára a villanyt.

Ez a te örökséged.
Ez mind a tiéd, kedvesem.
Elvezd ki, amíg lehet.
Elvezd ki bátran e nemes helyzetet,
mert lassan,
de biztosan,
újra leparkolunk az őskorban.

Nagy Judit Áfonya

Egyszeri szerető

Puha fény ül kint a falon
és fakó fény a csillár ágán,
betör hozzám, mint hívatlan vendég,
közben úgy tesz, mintha várnám;
de hová lett az éjjeli metró,
a munkazáró üres járat?
Kábulatból ébredésre
a reggel fest színorgiákat.
Ismét öregebb lettem.
Már csak lassú, kifacsart nő,
érezem, ahogy liliomsúlyával
homlokomra telepszik az idő.
Nem! Akkor sem hiheti ember
ezen egyszeri versszakokat!
Ha fáj, ha visszaírnék rátok
százszor elnyűtt betűhajlatokat
mégis hová lesz az érzés,
érzése egyszeri szerelmeknek?
Tűzbe dobott lepedővé,
füstjelévé egyszeri neveknek?
Tudok-e még rádköszönni,
ha majd mások sírnak némán?
Ha a megbánás parazsa éget,
gondolatok mindannyian énrám!

Hol van, hol nem lesz

Valahol úgyis tudjuk mind,
hogy hiába,
ma még ránk szórja morzsáit
az ég fóliája,
e vándorló felhőszakadás,
e pillanat,
mint ólom, mi az elítéltre
részakad,
eltemetjük, elfelejtjük.
Az emléket befoltozzák,
nem lesz ugyanaz a másik,
éjjelre éjjel mászik,
rejteket baglyok vigyázzák.
Hol van, hol nem lesz,
eső fut az ereszhez;
a jegyzetek kiterítve várnak,
egy halvány nyom itt,
egy szempillantás ott,
alaprajzai a balladának.
Az egyetlen utazás, a hajnali
ígéret,
várakozással indul, de kérdéssel
ér véget,
keresztbe font csomó, felszakadt
varrat,
fakó tükörfény lesz, hínár a part
alatt,
csak ismétlődő tétovázás.

Sz. Tóth Gyula

A fizika lírikusa

(Lipcsei Márta nagyváradi költőről)

Avagy a líra fizikusa. Lipcsei Márta, nagyváradi költő verseit már olvastam az *Agriában*, meg- és fel is jegyeztem (lásd Tanári notesz, 10., szeptember 11.). Tegnap este személyesen is megismerhettem az Írószövetség könyvtárában a *Fénygyökerek* című verskötetének bemutatóján. Művészi útja mellett családi és szakmai életéről is hallottunk. Fizika és kémia szakos, tanította is a diszciplínákat. S közben verselt, több kötete jelent meg. Sikerült közelebb jutni költészetéhez: természettudományos gondolkodás, erre épülő filozófia, másként jönnek a szavak, más hangokkal töltekeznek, más képet formálnak. „Geometriája” van verseinek, fogalmazódott meg. Más srófra jár a feje, „világegészben” gondolkodik. Mint József Attila, aki nem volt szakos, de „természettudományos” volt. (Már csak ezért sem bírta volna a bölcsészkar filozófus-finomkodó zárt világát.) A költő gondolatvilága Bergsonhoz irányít, akinek *Teremtő fejlődés* című hatalmas munkájába az előszóként felvett Babits Mihály-tanulmányban kitűnő összefoglalást találunk. Például az anyag és az élet mozgásairól, ezek ritmusáról, az értelemről, a teremtő időről. A költők és a filozófusok kapcsolódásairól. „Nem kell a filozófiának lemondania [az élet megértéséről], hanem az értelem mellé segédeszközül kell venni az intuíciót és az ihletet is, mely mint az ösztönnek az emberben megmaradt alakja az élet irányát követni képes. A leghatalmasabb filozófiai rendszereket a költői ihlet s nem a puszta értelem alkotta.” És ki is a filozófus? „Filozófus az, akinek a gondolatok történetében missziója van” – idézi Bergsont a könyv fordítója, dr. Dienes Valéria. Vagyis: „Misszió, – *message*, – az életteremtő Eszmélés üzenete, pillanatnyi megvilágosodás az egyénben”. (Ezen eltöprenghetne több mai filozófus vagy „tudóska”, ahogy Zsolnai József, a tudós pedagógus nevezte a természet figyelembevételét – ismerete – nélkül filozofáló társadalomtudósokat.)

Kvantumelmélet és költészetten jól megfér együtt Lipcsei Mária verseiben. Magát a természettudományban is kifejezni tudó, alkotó ember a líra „segédeszközzeit” is keresi, tehetsége révén rájuk is lel. Segítségükkel még inkább megtalálja az általa kívánt, készítő üzenetek megformálását – világegyetemben az ember. Szelíd-szép, de határozott költészet. Identitásunknak is jót tesz: viszonyíthatunk. Személyiséggel találkoztunk: a költői és a „magán” én együtt él, hiteles teremtő tevékenységet fölmutatva, produktumokkal.

A beszélgetés fonalát Kődöböcz Gábor gombolyította, a szövegértő, a lélekismerő, könnyednek tűnően, de belemélyedően, alaposan, kapcsolódóan megidézve

erdélyi költőket, szép retorikával, ahogy szokta. Nem szóvirágokat halmozott, hanem virágzó szófüzérekből gondolatcsokrokat alkotott.

Megérte ott lenni. Kicsit eljárt az idő, kezdtük érezni a terem hűlését, de melegengettünk. Az irodalom más tájakra vitt bennünket, megkímélt a nap nagy horderejű eseményétől: ki lett Amerika elnöke? Reggel, a francia TV5 Monde, teljesen megváltoztatva szokott műsorrendjét, a szavazásnak szentelt minden percet, amerikai helyszíni tudósításokkal, a menet minden rezdülését követve. De így tett az MTV is. Menekülésnek ott a költészet. Ember a világegyetemben, viszonyíthatunk, a relativitás jegyében.

(Tanári notesz 11. 2016. november 10.)

Vulkánkitörés (2014, tus, papír, 50×70)

Lipcsei Márta

Hajnali gondolatok

1

szeretnénk megszabadulni magunktól, volt és mostani énüktől
tanulságos történeteket próbálunk kitalálni
szalmaszállakon lengenek az otthonról hozott beidegződéseink
sóhajtásként hosszú mondatok születnek
szeretnénk megfeledkezni az érzelemszegény világról
hogy a lélek szárnyacsapásaival, a kapkodó jelenből
sikerüljön képzelt vágyvilágunkba, ha rövid időre is átröppenni.

2

az ember olyan, mint valamiféle sugárzó anyag
lehet, hogy gyógyít, de lehet, hogy rombol
befolyásolják a pletykák, az indulatok
a túlzott szeretet, a célzott rosszindulatok
míg végül a saját tükrebe vetített
képzeltbeli jó ember tulajdonságaival
más dimenzióból figyelve magát
illeszkedik bele az emberi hangyabolyba

3

a múlt mesés képeire emlékezünk
egyre feleslegesebbnek érezzük magunkat
járkálunk az élet berendezetlen szobáiban
elcsodálkozunk a tele kukák tartalmán
ha még érdekelnek a most érkezett áruk raktárai
keresgélünk, hátha sikerül siléceket találni
melyek segítenek majd a jövő völgyébe lesiklani

4

mintha az állapotok pokolbéli dala szűrődne a földi felszínre
éjszakai fények fénylenek, s a nappal térfogata egyre szűkebb
a csönd csőréből bensőnkben isteni parancsok bögnek
kissé pihenni kell, az öregségnek kevés az ideje
az álom szemhéjára nem jön álom, csak ropjuk a haláltáncot
s ha a hallgatás fennakad a halál ajkán, a tudat súlytalansági állapota
a világ ugráló kötelén próbál még mozgásban tartani.

5

az élet ruháit már szétszórtuk, az üres zsákok száma egyre több
újra megtölteni már nincs erőnk, az élet bécsi szeleteit sörrel öblítjük
fogaink között a vers fogpiszkálóival vájkálunk
hogy az odaszorult élethús maradékait kipiszkáljuk

6

az életből kifelé haladva
hátrálunk, a jövő nyíló ablakaira
tekingetve, tavaszi szirmokkal hintett
utakra emlékezve, az élet fonákságait búcsúztatva
tálcán visszük a felhalmozott fogásokat
emlékezetünkben képet képre halmozva
az éntudat túlzásait levetkőzve
tartunk ki a végső pillanatig

7

nem könnyű meghalni
hadakozni kell a tüdőddel, a szívvel,
a májjal, na és ott vannak még a beleid
de legjobban a csontjaid fájnak

Gyermeki gondolatok

Félrehúdom függönyöm
Bárki szobámba lát
Nézek én is kifelé
Látom változik a világ

Hideg tavasz bandukol
Az enyhe tél után
Ereinkben megfagy a kor
Hóhullámok délben, délután

A csend zugaiban
Szívem még dobog
Csodálkoznak ezen
égi angyalok

Pataki István

a múzsa tisztelete

megsimogattad reggel kezemet
hogy pucolhatnék ma foghagyma gerezedet

csapás

úgy áldanám én
a féltőn szeretőt
ha rám mérne még
hét szűk esendőt

digis

látom
szép hölgyem
szereti verseim a neten
ám mit alkothatnánk
mi ketten
ha bekötném onlajn
verset se kén'
írjon
én is meglájkolnám

éhgymorra

– reggeli párbeszéd
– ó, ezek a frontok a frontok,
jól aludtam, de olyan nyomott vagyok...
(mondtad mikor vártalak)
– be kár, hogy nem általam
mert mennyire más
mennyire más
volna a fronthatás

i(l)domos

mint forrón
kemencéből
kivett cipón
a durcát
gyermeki örömmel
majszolnám
ropogós idomát
s mint habzó friss tejbe
nyálamba aprítanám

jutalomjáték

fizetem
még mindig fizetem
a rám szabott hadisarcot
(másfélszáz versből mi hasznod?)
veszek hát neked
veszek négy szobasarkot

az egyikben
mintha tengeri szemem
térdepelsz ígéreteiden
melletted a bamba
franciasalátát eszik
táskádban kotoz
kabarét néz
te lázasan zokogsz

a másikban „a másik” ásít
aki mint én „olyan aranyos”
és mondjuk tyúkokat tojóz

a negyedikben
veled szemben
mint akit szemmel vernek
ordít egy meg nem született gyermek

én meg fenn
mintha a plafonon
nyulakat ugratok ki a bokorból

(díszlet: középen egy kupac elszáradt rózsa
fölötte mintha isten lába lógna
zenei aláfestés: az ajtó helyén
mint küszöbbe döfött tör
álldogál egy iguána kinézetű buszsofőr
burrogtat „ropogtat” recsegtet
sziszeg és békát brekegtet)

libatömés

– rusztikus élmény, melyet urbánusoknak is ajánlok

gúnár hiányában
a tojó csak gágog gágog
rágja a deszkakerítést
a meszelt falra ráront
s fecser könnyű vérrel
a libanc gúnár nélkül
csak időt fecsére

ám fiatal gazdasszonya
villámgyors mozdulattal
nyakához kap
s gömbölyű
combjai közül
ível a libanyak
egyik kezével tömi
az áztatott tengerit szájba
másikkal markolja lágyan
szemével is hat rá
mintha simogatná
majd szorítja
fentről lefelé
csuklóját mozgatja
hogy tévútra
ne menjen
a drága abrak
ne sérüljön a kedves libanyak
s tömött garatja
(csuklóját majd éjjelre borogatja)
aztán itatja itatja
vele a vizet
s hallja hogy valahol
egy éhes gúnár
rájuk sziszeg

*nagymerev nem búcsúzik

csak ült réveteg
fátyolosan bámult nagymerev
sátrában agg oldalborda
sátra előtt aszott tehéncsorda
egyik cseber másik veder
eljött az idő mormogta
s karján a kerecsennel
nekivágott az utolsó útnak
övén megannyi skalppal
az örhegy-tetőre talpalt
s mint ki magára talált
üldögélt várva a halált
ám hirtelen
a nagyszellem
nagyot nagyot szellentett
ébredj nagymerev
táguljon pupillád
ne az eget nézd
a völgyben az őzgidát

ó nagy szellem
hangom megremeg
mint alatt az őz
köszönöm a varázst
marasztal meggyőz
én az örök vadász
az őzek örök őre
nem mehetek még
az örök vadászmezőkre
halld hálaadó imám
hogy küldéd a gidát
s áldanak még téged
az örök küldőt
a tőlem távozó ünők

**A kuyonok utolsó főnöke*

Koncsek József

Virágnyelv

Mottó: A jelenet, amelyet nem hagyott eljátszani a leányotthonban az igazgató elvtárs, bár a lányok nagyon élvezték volna.

- ...kedves hölgy, megengedi nekem, hogy átnyújtsam önnek ezt a virágbokrétát?
 - ...miféle krétát, uram?
 - ...ó, nem, nem, hanem ezt a bokrétát...
 - ...ah, de hiszen ez nem is bokréta, hanem egész bokorréta, az, bokor. De mi az a réta? Vagy netán répa? Esetleg Gréta? De hiszen valóban vannak itt sokan, a barátnőm is Gréta...
 - ...ezeket én önnek adom, ezek az ön virágai.
 - ...enyémek? Enyém ez a pompás kardvirág? De jól áll. S itt, ez a kis fenyőág!
- Valószínűleg Pinea...
- ...igen, s itt is ez az illatos nőszirmom...
 - ...ó, az enyém?
 - ...ez az ön nőszirma...
 - ...ez pedig az én pineám... s tetszik önnek?
 - ...nagyon szeretem a nőszirmot... meg a pineát...
 - ...és a pineát?
 - ...nagyon...
 - ...nagyon?
 - ...ó, én úgy szeretem belélegezni az illatát...
 - ...és a pineát is?
 - ...azt is nagyon szeretem, a legszívesebben simogatnám.
 - ...valóban? Akkor hát megengedjem önnek, hogy belélegezze és simogassa?
 - ...ó, igen, nagyon kérem...
 - ...de hiszen szaglászhatta még mielőtt idehozta...
 - ...ó, amíg annak a virágárus asszonynak volt a pineája, észre sem vettem...
 - ...s most, hogy az én pineám?
 - ...most csodálatos...
 - ...valóban, uram, jaj de jó, hogy van nekem illatos pineám...
 - ...és nőszirma...
 - ...Irma, az a másik barátnőm... és... és... megvette őket?
 - ...ó nem, nem...
 - ...uram, én a virágokról beszélek. A szép pineámról meg a nőszirmról...
 - ...ah, persze, persze... én is...

- ...az én illatos nőszirmomról?
- ...és az ön kellemes örökzöld pineájáról, tudja, ezeket mindig meg szoktam venni, ez is itt, olyan üde, harmatos... tudja, ha nem sértem, szeretnék önnel kis-sé... vacsorázni... vacsoráztatni, ha este feljönne a szállodai szobámba...
- ...nem szállok oda! És különben sem szoktam így azonnal bárkivel szóba állni, izé, szóba elegyedni, izé, szobába elegyedni-belegyedni...
- ...ó, kisasszony, én nem vagyok bárki, én ősi családból meredeztettem ma-gam... leülhetek ebbe a fotőjbe ön mellett?
- ...no jó, uram, ezt megengedhetem, meglengethetem... egyébként vigyáznom kell a démondémra, izé, renomémra, izé... a demimondémra...
- ...arra kell is...
- ...no és, mit csinál itt Marienbadban?
- ...már több itt magányosan nyaló, nyaraló hölgynek bemutatkoztam, izé, be-unatkoztam... pardon, Hegyi Lombos Aurél, kisztihand...
- ...á, Hegyi Lompos, de miért nem ül le végre? Nehmen Sie Placcs!!!
- ...pliccs-placcs!
- Így hát szeretne velem beszédelegni, ugye?
- ...már régen felfigyeltem önre, tudja az a múltkori toalett...
- ...a véce az alagsorban van, vízöblítéses, vaterklozett
- ...ó nem; az ön öltözőkéről beszélek, meg ahogyan ki volt készítve...
- ...ah, mert az egy barbár...
- ...az a? Qui est-til? Kietil?
- ...nem Etil, az a harmadik barátnőm. Hanem a Lajos...
- ...ahá, szóval a Lajos barbár?
- ...az, az, hát a Lajos az tényleg kikészített engem...
- ...mit csinált a Lajos?
- ...képzelve, behatolt a magánszférámba. Kihuzigálta a kis fiókomat meg a do-bozomat is kikotorásztta, és az ujjaival minden kis bugyraimba belenyúlált...
- ...a Lajos!
- ...az, az...
- ...a Lajos!!!
- ...aztán megragadta a domboromat...
- ...a markával...?
- ...az, az. Én, ugye mellesleg próbáltam kisiklani előle, de az nem, és nem... s amikor kifaroltam, hát rögtön lecsapott arra is...
- ...a Lajos...
- ...mert ugye, megneheztelt rám, és én mit tehettem mást, vállalnom kellett, és én, ahh, ahh, vállaltam...
- ...a Lajost...

– ...és össze-vissza turkált alattomosan, még a muffomat is kiforgatta, hogy megtalálja a pénzecskémet a belső zsebecskémbe, de mivel nem talált benne semmit, hát megdühödött és kidobált mindent az ablakon, a vazelinos krémet, a fogpasztát, tooth paste slussz-passz, és még a purdémát is kidobta az ablakon...

- ...és megütötte magát?
- ...engem nem nagyon...
- ...s a purdé?
- ...a púder, a púderos dobozom a gyepre esett a rózsák közé...
- ...iszonyú...
- ...és akkor a szabóm, aki időben elbújt a szekrénybe, mondhatom, ez egy nagyon jó szabó, igen jól tud szabni, szóval jól szabik, izé, azzal a... merthogy van neki egy jó, kiváló tulajdonsága...
- ...aha, kiálló tulajdonsága...
- ...persze, azzal a tulajdonságával, ami, mondom, jó, kiálló tulajdonság, ugye, hát amivel szokott tulajdonolni, ugye...
- ...és akkor a szabó...
- ...és akkor a szabó a szekrényből...
- ...a szabó...
- ...és akkor elővette azt a nagy-nagy...
- ...a szabó...
- ...a szabóollóját, és akkor megnyilvánult...
- ...a szabó...
- ...ónem, hanem a szabóolló...
- ...és a szabóolló megnyilvánult... két ágra nyilvánult...
- ...és, és... ahh, ahh... és kinyírta a Lajost...
- ...borzasztó...
- ...és tudja, olyan vérmes lett ott minden... és akkor aztán a szabó is elkezdett tulajdonolni engem, elsajátított engem, azzal a kiálló tulajdonságával... és, és aztán ketten szépen rendbehoztuk a körülményeket, én becsuktam, ugye, a szekrényajtót, a szabó pedig ügyes ujjával megigazgatta a szoknyámon, ugye, a fodraimat, ugye, és ilyen sajátos helyzetben talált ránk a szobalány...
- ...a szobalány???? És mit szolt?
- ...nem szolt az semmit, mi pedig mondtuk neki, hogy vigye ki azt a használt izét, a Lajost, és mondtam, hogy írják a számlámhoz... és akkor a szobalány az ajtón magát kitáncikálta, és az egyik pincér aztán kiráncigálta, kiráncibálta...
- ...kínriminális! Kitáncikálta, kiráncibálta...
- ...ja... a Lajost... azt az életmaradékot... és mondtam a pincérnek, hogy most hozhat egy bífisztéket, de ne süssék át nagyon, hanem á la natúr, véresen, mert a szabóm véresen szereti a dolgot, ugye...

- ...ahh, ahh...
- ...ahh, ahh...
- ...erről jut eszembe, hogy velem is étkez-, izé vétkezhetne valamit itt a büfében... mindjárt tíz óra...
- ...nem, Izóra most nincs itt...
- ...tízórait...
- ...mondom, hogy Izóra most nincs itt... ő is a barátnőm... ő nemrég elment kikocsikázni Legrandülep gróffal, kissé kikocsikázzák magukat mert a könnyű kis reggeli vétkezés után jót tesz az egészségnek a pajkos kikucsikázás-bekucsikázás...
- ...nézze például azokat a gusztusos felvágottakat...
- ...ja, ott a pultnál? Azok már tegnap is fel lettek vágva... olyan násznapos-másznaposak, vagy mi...
- ...rendelhetnék netán valami velőetelt?
- ...ha friss és melegen kapom, talán, de nem is, inkább esetleg néhány kis édes kiflit vanília öntettel...
- ...vanília döntettel?
- ...Non! Une peutit-peut!
- ...igaz, én szívesen vennék magamhoz valami pikánsabb ízt, talán fanyar áfonyára fanyalodnék, de csak akkor, ha nincsen a kínálatban, izé, ha nem kecsgetet valami édesvízi kecsge, az is csak akkor, ha finom olajjal tálalják, mondjuk Olíviával...
- ...Livia is a barátnőm... Húszéves.
- ...és... és elárulná a saját becses...
- ...Szeventín vagyok...
- ...de szép név, még nem is hallottam...
- ...Seventeen nem a nevem, hanem az életkorom, tizenhét... a nevem pedig... Elő és Utóházy... Ágnes.
- ...Ágnes? De szép név. Ágnes?
- ...szoktam nyelni azokat a bizonyos ágakat, maga huncut ördög, ám úgy látom, maga is nagy ínyenc, tehát javasolnék valami parfét...
- ...parfét?
- ...ha jól fog viselkedni, nyalakodhat a parfémból...
- ...vonzó kilátás... ámbár én kedvelem a kagylót, azzal az ínycsiklandozó sós-tengeri ízével...
- ...jó, majd nem fogom megtörölni telefonálás után a maga kedvéért, hogy kellemes sós ízű maradjon...
- ...fantasztik... ahh, s elárulom, nekem különös izgalmat hozna a fasírozott is, ha utána fasírozhatnám.
- ...értem, a pineámat...
- teli szájjal...

- ...jól van, kis lovag... úgy látom, hogy maga afféle Porfirogenetosz.
- ...nem vagyok gonosz...
- ...so, so, bársony, de ne tossz...
- ...hasé, pástétom...
- ...az én pástomon?
- ...oui, oui, hasé, has, has, hasé... té, tom, pás, pásztázás, pástétom... az én pástétom... Pascal... Paracelsus...
- ...nono, ceruzáról nem volt szó... se hőmérőről...
- ...oppardon... de Pascal, az maradhat...
- ...aber fasz... tudja én a nyelvjárásban vagyok otthonos...
- ...az ön nyelvjárása bizonyára nagyon kellemes...
- ...s mondja, ki volt az a Lajos?
- ...a férjem... a negyedik... IV. Lajos...
- ...Négy Lajos, hát mind Lajos volt...
- ó nem, de Lajusból négy volt...
- ...én sosem lennék oly' brutális...
- ...mint a Lajos... il a gagné...
- ...valóban ganyé lehetett...
- ...mais non, Louis a ganyé a méltó büntetését, elnyerte... nyakig elnyelte a nagy szabóollót...
- ...amikor az olló megnyilvánult...
- ...so!
- ...és mit szól sékszpirhez?
- ...mondták már nekem, hogy orcámon oly' szekszí pír van... ja, hogy a Lándzsarázó, a S-h-a-k-e-s-p-e-a-r-e... hát ott aztán volt minden... királygyilkosság, összeesküvés, csel, vérpatak... ámbár talán nem domborította ki eléggé a dolgok bizonyos vonatkozásait...
- ...igaz, mit mondjak, ott van például Ofélia...
- ...hát az egyszerűen megalondult és vízbe fulladt... semmi szeksz... vagy az a hülye mór, ugye...
- ...ja, az Othello, az is csak megfojtotta a nőt, ahelyett, hogy jól megmórta volna, ha már mór... Othelló!
- ...meg az a Macbeth... igaz, az bizonyára jól megbekte, izé bökte az asszonyát, de a hülye mégis inkább a király megbökését vitte végbe... de mennyivel érdekesebb volna, ha azt látnánk a színen, amint jól megböki a szuszogó, vinnyogó, nyöszörgő asszonyát...
- ...ja, a lándzsájával...
- ...gondolja, hogy William csak rázta izé, kirázta a dárdáját, ahelyett hogy... minden este jól megböki azt a Hatavaji Annát...

- ...ja, az Anne Hathawayt... hát az öreg volt Willihez...
- ...ni, végre itt a pincérnő...
- ...mit parancsolnak? Teát?
- ...nem is tudom... jöjjön később... Majd akkor pancsolunk.
- ...vigyázzunk ezzel a nővel, ha netán rántott gombafejeket rendelénk, ez a nő külön fel szokta számítani a tartárdíjat...
- ...izé... valahogy már nem is kívánom...
- ...Moá?
- ...ó, non, ezt a dézsönét itten, mert az ember csak vár, hogy dejeuné, dézsöné, a pincérnő meg... de zsön é, de jön é... s mire idejön ilyen szemlesütve, zsemlesütve, már nem is akarja az ember...
- ...megértem ezt a nem is akarját... szívesebben sétálnék inkább...
- ...O. K. Szabad a karját?
- ...és az akarját?
- ...azt is... eee, tehát van kedve szétállni velem a parkban?
- ...oui, monsieur...
- ...lets go! Jó lesz majd bujkálni a bokrok közt... izé bujálkodni...
- ...va bien, monsieur...
- ...ahh, ahh... sétálunk, szétállunk... s itt körös-körül ezek a liliomok...
- ...limlomok?
- ...nem, ó nem, hanem ott az a többi közül kiemelkedő limlom, meg a többi...
- ...ja, a lilium meg az a sok-sok lilium... és mondja csak, ez is itt mind lehetne az én lilium?
- ...magácska lilija lehet mind-mind... a sok lilium, az ön lilija...
- ...aber fas...
- ...hihihi...mondja ki, hogy most azt forgatja az aranyos fejecskéjében, miszerint úgy igazából, úgy valójában, izé a vasalójában... hogy a vasalójába... valójában...
- ...nos, igen, kedves úr, miszerint ön csak elmehet ugye a lójába, kilóg a ló lába, merthát ön bizonyára csak lóbálja... fi donc, öö fi...
- ...ahh, maga kis pufi, könnyed, mint egy lufi, lufi, pofi, pufi pofi, de profi... kis röfi, ám ha jönne egy kis pifi-pifi?
- ...ahhh, ez már döfi...
- ...ajánlhatnám kedves figyelmébe itt ezt a sziklán napozgató kis gyilkot?
- ...a gyilkot nem kedvelem, hiszen mondtam már...
- ...tehát inkább a b. Kákat?
- ...a bé Ká-kat? Hát ugye, a Gréta, az Izóra meg az Etil, ugyan becsesek mindnyájan, szegről-végről, ugye érti, szegről meg végről ők a barátnőim, mint már mondtam volt, főleg annak előtte, hogy Izórát Grandülep gróf ellátta, ámbár ez a gróf szerintem csak egy ostoros véglény...

- ...ostoros?
- ...ostoroz, ostoroz utána aztán, hogy népiesen fejezzem ki magamat, tehát aztán, ugye oszt’ toroz...
- ...s Izóra netán ficáncol, ficáncol, mint egy sellő...? Mint az ott egy szökőkút közepén, nemdebár?
- ...dehiszen az bronzból van, uram...
- ...s ugye, az a Grandülep, az az ostoros Eugléna...?
- ...hogy gléna-e vagy nem, azt bizonytalán most nem tudnám megítélni, momentán, no nem tán, az az ázalék állat, ugye, az a vízibolha, az a kukac, az a, az a...
- ...ámde említé az imént, hogy annak előtte...
- ...ja, hogy az Izóra? Annak valóban ellőtte, annak előtte... ámde már hogy úgy mondjam, átment szadóba...
- ...a szabóba?
- ...ó nem, mint említém, a szabó, az tényleg kissé vérmes, ugye, a Lajost is, ugye...
- ...a negyediket...
- ...so... de a szabó mint mondtam, egy kívánatos mégis...
- ...azzal a jó kiálló tulajdonságával...
- ...ezt már megbeszéltük, nemde?
- ...dede...
- ...hát akkor...
- ...no igen, az agg kor, az agg kor...
- ...ne bakafántoskodjék baka fánkoskodjék már annyira, oly’ annyira, monsieur Lompos... nézze, az élet szép, tehát örülünk neki... nemde...
- ...dede...
- ...nézze csak, ezek a kórosabb dámák is mint szétállnak amott a hársak alatt, oldalukon megannyi elegáns arszlánnal... miként örülnek a hársfák lombos enyhelyén...
- ...és bájolognak, bár talán hájolognak...
- ...ne légyen oly’ nagy igényű. Én is gondolom, hogy örömebb bájolognának oroszánjaikkal, szóval velük, a társak alatt, ugye, ahelyett, hogy csipkés szélű parapléikkal száraz, ámbár villogó gyűrűkkel ékes ujjak között forgolódnak, tartván ujjainak közepette azt a kemény hosszú...
- ...amelynek alján, közvetlenül a nyél fölött van egy kis rugóra járó billentyűszerűség, amit csak meg kell nyomni...
- ...igen, kell nyomni... a paraplüit... az esernyőt... mely eladdig kornyadtan, kvázi fonnyadtan sodródott ugye száraz, ámbár villogó gyűrűkkel ékes ujjainak közepette...
- ...ahh, so, és akkor úgy fellobban, úgy kiteljesedik...

– ...no igen... de hát ön, mint látom, tisztában van az ilyen birizgálások jelentőségével, az ernyőt aktivizáló hatásával, nézze, azt mondom önnek, kedves, hogy az élet szép, mennyi szépség vár mindenütt...

– ...és csak vár... vár...

– ...ahh igen, de aztán jön egy üdítően friss tavaszi zápor, vagy ami parmie les autres, és akkor éledezik, zsong-zsibong az egész természet, a kardvirágok, etce-tera...

– ...oly' szépen beszél, hogy szívesen szólítanám önt odillnak, Odilnak, oly' üdének, idillnek...

– ...nem dilinek...

– nem, nem, a világért sem, édes Odill...

– ...aki oda illik, ugye?

– ...odaillik? Önhöz óda illik...

– ...mint egy odaliskhoz, ugye...?

– ...talán...

– ...Látom, hölgyem, ön kedvvel míveli a fentebb stíl kellemeit, az érzékeny kifinomultság gyengéden elragadó áramait, mely telistele a létezésünk mámorával, parmie les autres fois... a mély érintések és érintettségek néha nyilvánvalóvá kibukkanó, kibökkenő...

– ...sőt kibuggyanó, kiböggyenő...

– ...no igen, igen, hiszen erre megy ki, ugye a kommunikációnk, izé kommunikációnk mögöttes tartományának delejes igaz vonulata, mely egységbe fogja, ölelni ennek a teremtett nagyszerűségnek árnyalatait, nem tagadván árnyait is, melyben engedőlegesen eltenyészheti a magát sok módon kiteljesíteni képes nagy lelki ívelés, miként egy körmondatt...

– ...igen, igen, a kör, a kör, a köröző galambraj az égen...

– ...s persze, azok a kis apró, ujjhegyi bizsergető körözések is, melyeket néha kosztümös hölgyek mutatoujjának sürgető simogató hevületén figyelhetünk meg, amint többnyire feketegombos mellényük fejcskés gombján járnak körbe-körbe, kvázi nyílt közlésként az urak számára, akik közül egyes úr odalép a hölgy elé, hogy eléggé pont...

– ...ó igen, a gé pont...

– ...és amint szétterjesztik legyezőjüket, mögé rejtve orcájuk pírját, s heves csuklórezgetéssel úgy pompáztatják a madártollakat, miként egy berzengő páva... és feszítve a pompás eszközt szinte magyarázatát adják legbensőjük alig titkolható izalmának...

– ...ó, igen, igen... ámbár kissé vonakodva ugyan, de megvallom önnek, hogy ön engem különös izgalomba hozott.

...felizgattam a nőiségét?

...no igen.
...aber fasz... ha már így összejöttem önnel, esetleg áttérhetnénk a tegeződő formára?
...hogysisne! Akkor még azt mondhatná nekem, hogy... megablak...
...hogy megablak? Én téged... megablak?...
...ha tekintéllyel közölné velem, hogy megablak... mert akkor jól néznénk ki...
...márminthogy jól nézünk ki? Ha... megablak?
...tekintve, hogy meglepném önt...
...leljen meg, leljen el...
...nos, meglepném, ha most azt mondanám, hogy nem vagyok nő? És nem előházy, hanem Utóházy? Mit szólna?
...hogy utóházi? És... megablak?
...ha ön engem megablana... Nos?
...ó, kicsikém, szívesen megablanelak...
...de mondom, hogy akkor jól nézünk ki... mondom, nem nő vagyok...
...fiú vagy?
...nem...
...mégis nő vagy?
...se fiú, se nő...
...transzvesztita?
...nem.
...se nő, se fiú, se transzveszti...? Hát akkor mi?
...uram, én egy beképzelt alak vagyok... mondjuk, Felix Kurull unokahúga... mit szól? Tudja ön, ugye, hogy ki az a Felix Krull...
...ó, igen, az egy szélhámos, egy nemi tévelygő...
...noshát, én ennek a nemi tévelygőnek a húga vagyok... a nagybátyámat Thomas Mannak hívják... meg vagyok írva...
...itt, most. Én írtam meg.
...ó, nem. Egy német író talált ki engem, Mann nagybácsim nyomán, mint Felix női alakváltozatát... az öné már csak egy utánzás, igaz..., nyelvileg... foglaljuk össze... én az ön játékos, ámbár nem kissé szennyes fantáziájának a nemlétező és ártatlan nőalakja vagyok...
– ...jaj nekem...

Oláh András

bizalom

fölfűzi gyöngysorát az éj
elkápráztatja az utcalányokat
akik a tér bizonytalan magányát kortyolgatják
átölellek mint régen
mellettünk vállat vonva sietnek el
a közönyös kirakatok
„rosszkevedet fogd rám – sűgod kacéran
bizalmadról biztosítasz
mint orgazdát az ékszerész
de mögötted ott feketedik a gyáva múlt
az idő számalmas ajándéka
még kitapintalak: bennem hajnalodsz
– felújított emlékeiden kopogtatok

romok

csőd

nehéz életben tartani az álmokat
abban a szomorú szobában
ahol csak bérlői vagyunk a múltnak

megsebeztél

tested elárult: megsebeztél
azóta folyvást hátramenetben vagyok

kifosztva

szép voltál: szebb mint a hidak fényei
szebb mint az éjszaka
de melleden már ott zihált az ősz
néztem a fűszálak rajzolta jeleket a testeden
mérgezett lélegzetvételedet hallgattam
míg két vállra nem fektettek
bennünket a kifosztott álmok

tanulópénz

durva szegésű matracok
pótolták ujjaid hideg érintését
mentséget kerestem számodra
pedig a *múlt idő* már
semlegesítette az érveket

tovább álmodtalak

legszebb idegvégződéseimnek hittelek
pedig már hamis voltál: leértékelt áru csupán
csalfa szövegkörnyezet
mégis tovább álmodtalak

szökésben

megszöktél tőlem
de nem tudtál fonnyadt
testedből úgy katapultálni
hogy valahol újra rád ne találjak

Búzás Huba – Füleki Gábor

Irodalmi négykezes Határ Győzőről

Határ Győző

(Gyoma, 1914 – London, 2006)

Író, költő, műfordító, filozófus. A magyar nyelv tudós virtuóza, intellektuálisan telített, kigyózó körmondatok kikovácsolója, zamatos szóelemények mestere. Ha létezik modern barokk, úgy az ő univerzális, létszinteket átfogó, burjánzó-indázó írásművészete az. 1956 után Londonban élt, hatalmas, hatvankötetes életműve itthon ma is alig ismert. Regényművészete talán Szentkuthy Miklóssal rokonítható. Versei sokszínűek, filozófusként kemény, kíméletlen vallás- és bölcséletkritikus, az élet és a lét végső kérdéseinek kutatója. Szembenéz a világűr embertelen közönyével, mégis derűs marad.

Néhány főbb regénye: *Heliáne, Az Őrző Könyve, Csodák Országá HÁTSÓ-EURÁZIA, Darályvilág Buzdugániában, Anibel, Éjszaka minden megnő, Pepito és Pepita*. Főbb bölcséleti opuszai: *Özön közöny, Szélhárfa, Intra muros, Léptékváltás, Filozófiai zárlatok, A Fény Megistenülése, Szentföld a Föld*. Misztériumdramája a *Golghelóghi*, vaskos önéletírása az *Életút* három kötete. Versei *Hajszálhíd* és *A léleknek rengése* címmel jelentek meg. Halálának tizedik évfordulója (november 27.) múltán emléke előtt az alábbi két írásművel tisztelgünk.

Búzás Huba

Csillagbörtönből a csillagokba

Határ Győző mennybemenetele

lelencek zsoltárát hazátlanul hörögte
felöltvén hite csúfondáros maszkjait
és mindazóta máig döng a jötte,
a messze messiásaként vakít...
az út e tájt hajtúkanyar
s a lépteim mögötte,

parancsuralmak csillagbörtönében itt
ki volt világibb más bitang magyar?
világavesztett napvitorlám
utána farvizet kavar
magamra hánykolódván

a hit szivárvány maszkjait...
azóta döng a jötte:
fönn mennydörög, tornádó tör ki torkán,
szélhárfaín üvölt az orkán;

nagy Európa-szívét hordta mellkasában,
földönfutott a földön ott ~ én itt e kín ~
villámlik ím', hogy másom végre lássam:
kis nép nyelvének hajszálhídjain
csavargó medveszív-rokon
(ma már tudom: a társam)...

két lisztesképű ezerarcú harlekin
egyensúlyozva át e csúf koron,
alattuk bűn a múlt gomolygón...
dörmölgetőn dorombolom
bohém-bizarr komoly szóm:

sok színe rím ~ de kín e szín ~
arcmásom végre lássam!
két úrpolgár, ki fáj, diderg e bolygón,
dévajkodik szitok-mosolygón,

eh, nem e satnya emberfajtól származottan,
hol minden teljhatalmú szent ma hitszegő
s teherhordóik rab világa szóttan...
szabad szólásunk szörnyetege ő,
az istenek szekerein
robogva élve-holtan,

hol más galaktikákban több a levegő...
röpíti balladás dühig e kín,
gömbhalmazokba égi mérge:
mennyből hahol a Harlekin
e görbült néma térbe,

hol minden kényúr hitszegő,
rabok világa szóttan...
búcsút ne mondj! hozzá föl sohse érve,
ne mondj imát... csak verset érte...

Füleki Gábor Határ(r)okon

Búzás Huba Határ Győző halála kapcsán íródott – csírájában immár tíz éve megfogalmazódott – emlékverse már címadásában is találó, hiszen a negyven-ötvenes évek magyar fegyházait végigjáró író a szegedi Csillag börtönben is raboskodott. Hazájában hazátlanná válva hagyta el az országot 1956 decemberében, hogy végül „Londonország promontóriumáról” szemlélje a glóbusz és a világegyetem történéseit, létezésének mikéntjét; kitekintve és egy végsőig kimerült életút végén távozva – a csillagokba.

„Hazátlanul hörögte” külföldön megjelent könyveiben messzetelektől intellektusának filozófiai-társadalmi meglátásait, s nyelvhazájában, – bár művei a rendszerváltás után itt is megjelenhettek – a magyar befogadók között alig ismeretesként „máig döng a jötte.” Igen, döngenek léptei, óriás ő, hatvankötetes megalit-életművével, mely nem csak méretében, hanem bölcséleti mélységében, nyelvi varázslatában is gigászi. Épp ezért kevesek számára befogadható.

„Kényszer szülte világpolgár” – vallotta róla Göncz Árpád, „ki volt világibb más bitang magyar?” – teszi fel az ugyanezt sejdítő költői kérdést Búzás Huba. Határ világa világi, kifejezetten evilági, miközben messze túlnő minden nemzetieskedésen, távoli terekbe, kozmikus méretekbe kitekintő. Tette volna ezt akkor is, ha világnyelv elkényeztetettjeként születik (az életmű ismeretében biztos állítható, hogy világhírű lenne), s tette volna akkor is, ha kivesző kisnyelv utolsó beszélőjeként vetette volna papírra, file-ba különös gondolatait, melyek „szélhárfaín üvölt az orkán” s melyeknek szülője „nagy Európa-szívét hordta mellkasában”, mely szív a nyolcvanas-kilencvenes évekre univerzum méretűvé tágult.

Tudja, és sokszor keserű humorral fájlalja, hogy a magyar nyelv ismeretlenségébe falazva „kis nép nyelvének hajszálhídjai” alkotja meg elképesztő gondolatiságú, szikrázóan éles szellemiségű opuszait, egy „ficcanyelven”, amely nyelvvel azonban csodákat művel; elég, ha az érdeklődő az interneten művei címlistáját végiggorgeti: máris ízelítőt kaphat abból a nyelvvarázsból, sziporkázó szóalkotó képességéből, ami stílusát oly egyedivé teszi. Amit nagyrészt a magyar nyelv agglutináló természete, képzőbősége, megengedő szórendje tesz lehetővé. Nem biztos, hogy eme intellektuális gyönyört fakasztó – olykor archaizáló, vagy önmagát egy humoros-huncut szóképzéssel implicite egyazon mondatban megtromfoló, a legbonyolultabb filozófiai gondolatot is tökéletesen leképező szó-és mondatburjánzás minden ínycsínéssel megvalósítható lenne izolálóbbr, poliszemantikusabb nyelveken.

Ő maga is tudta ezt – nem váltott angol nyelvre, hű maradt patriarchális-jovialis magyar nyelvéhez, lett annak pátriárkája, „Győző bácsi”-ja, Weöres Sándor

költészetéhez mérhető bölcséleti nyelvcsodát alkotva regényeiben, filozófiai értekezéseiben. Azt hiszem, akkor sem váltott volna nyelvet, ha anyanyelvi olvasóban többé nem is reménykedő utolsó ubihként¹ vagy nganaszanként² alkotta volna meg életművét, melynek kötetei mord Pamir-sziklákként magasodnak az átlag-irodalom és az átlagbölcsélet virányosabb-emészthetőbb gyümölcsöket termő lankás dombjai fölé.

Búzás Huba – ebben, sajnos, oly kevesekkel osztozva! – szellemi társának érzi Határt, versében több sor is utal e gondolatrokonságra: „ két lisztesképű ezerarcú harlekin / egyensúlyozva át e csúf koron, / alattuk bűn a múlt gomolygón...”, illetve: „dörmölgetőn dorombolom / bohém-bizarr komoly szóm: / sok színe rím ~ de kín e szín ~ / arcmásom végre lássam! / két úrpolgár, ki fáj, diderg e bolygón, / dévajkodik szitok-mosolygón, / eh, nem e satnya emberfajtól származottan”. Jól látható a két költő közös attitűdje: modern, atomizált korunk sekélyességén való túlemelkedésük, a földi lét szűkösségének érzete sajog át a sorokon, melyet mégis sztoikus derűvel kénytelenek elviselni – különben elviselhetetlen. Az e derűt nyelvi formáltságban is megjelenítő határi nyelvsziporkázásra, a hasonlóan érző lélek válaszaként alliterációk csendülnek e sorokban, s Határ stílusát a mondatok kígyózó lejtése is megidézi, magukba rejtve egy verscímét is, a *Medvedorombolást* (éppígy a költemény első sorának felütése a *Lelencek zsoldára* című vers megidézése).

Hol mozog hát tíz éve távozott szerzőnk otthonosan, aki nemcsak világpolgár, hanem – és inkább – úrpolgár? A választ Búzás verse frappánsan adja meg: „szabad szólásunk szörnyetege ő, /az istenek szekerein / robogva élve-holtan, / hol más galaktikákban több a levegő...” – e levegősebb, totális szellemi szabadságú, minden dogmától-berögzöttségtől mentes elmetérben születnek Határ gondolat-boltívei, a Védánta vagy Wittgenstein világában egyaránt otthonosan mozgó bölcséletkritikus szellemi Angkorjai, melyekben: „röpíti balladás dühig e kín, / gömbhalmazokba égi mérge: / mennyből hahol a Harlekin / e görbült néma térbe, (...) / búcsút ne mondj! hozzá föl sohse érve, / ne mondj imát... csak verset érte...” – rekeszti be versnekrológiát Búzás Huba, utalva Határ eszmei határtalanságára és határtalan agnoszticizmusára, s összességében kiválóan megragadva a Határság, s ha lehet határi szóalkotással élni: a *határitás* lényegét. E határtalanul érdekes szerzőre az alábbi, néhány kulcsszófordulatát megidéző verssel szeretnék magam is emlékezni.

¹ A kaukázusi ötvenezres ubih nép a 19. század derekán az orosz hódítás elől a Török Birodalomba vándorolt – s ott az ígért letelepítés helyett – szétszóratott. Asszimilálódásuk így felgyorsult; az igen bonyolult poliszintetikus nyelvutolsó beszélője 1992-ben hunyt el.

² Távoli rokonnyelvünket, a nganaszant már csupán öt-hat idős asszony beszéli a zord Tajmir-félszigeten.

Santih

Közöny-zúzópofák között
gyenge hártya életem,
tükörtáncként tágra tömött
mozog létem kegyelmesen.

Vigyázol rám, léttelen lény,
mindenségünk kártolója,
pillanatba bomladó fény,
magát mérő istenóra.

Hirtelen bunkó letaglóz,
vaksorsfonál szétszakad,
esztelen gyönyörbe sajtolt
fagyott hamucsík marad.

Halálkeringő vákuumsodorban
úszkálnak szürke cafatok,
mozgó, vak gépfejekre tapadtan -
egymást érintő anyagok.

Nincs, ki lássa már e képet,
mindegység fájó érdekessége
nem tudja, hogy érte égett
szenzora érző édessége.

Messze vagyok, magamba zárva
teremtésemnek mámorát,
s valóra mosta látomása
boldog könnyeim záporát.

Ködöböcz Gábor

„a mindenség tintáját szívja agyam/ kezében toll vagyok tudattalan”

(Jung meg én – Kuplé a XXI. századból)

*A versekben gondolkodó és a könyvekben gyönyörködő ember
Finta Éva köszöntése a költészet napján*

A teremtett világban sok van mi csodálatos, de az éberálommal és tündérképzelettel ölelkező költői emlékezet „fekete dobozát” semmi sem múlhatja fölül. Ebből adódóan a vers tudása rendre túl is mutat a versíró tudásán. A mindenség modelljeként és érzéki metaforájaként megjelenő verseket olvasva jó okkal hihetjük tehát, hogy bizonyos dolgok és relációk egyes-egyedül csak a költészet nyelvén mondhatók el. Finta Éva nyelvi erőt és emberi mélységet sugárzó költészetében elmerülve újfent meggyőződhetünk eme régi keletű esztétikai tapasztalat igazáról.

Amint azt húsz év terméséből válogató, 2013-ban napvilágot látott *Örök partok* című reprezentatív kötete példázza, Finta Éva az emberiség nem túl nagyszámú szabadcsapatából, az elhívás útján járó hűségeselek fajtájából való, aki saját növesztvére, önnön transzcendenciájára figyelve, felelős írástudóként teszi a dolgát. Személyében egy fegyelmezett, a talentumaival okosan sáfárkodó, szervesen és tudatosan építkező költővel állunk szemben, aki maradandó értékeket kigyöngyöző líravilágával bizonyosan beírta magát legújabb kori költészetünk aranykönyvébe. Ennek tudomásul vétele már az irodalomtörténeti kánonban és az érettségi tételekben sem késhet sokáig. (A középiskolai korosztály megszólítása elsősorban a sárospataki és beregszászi kollégák számára lehet vonzó és szép feladat – azzal a nem titkolt céllal, hogy Finta Éva költészete még fényesebben ragyogjon a magyar líra csillagtérképén.)

Finta Éva nyelvi tradícióból és kulturális emlékezetből forraszó, tág horizontú lírája a hagyomány újítását az újítás hagyományával kapcsolja össze. Magasszférákat és mélységperspektívákat egybevilantó költészetében a megtartó hagyományhoz való ragaszkodás biztonságérzetét talán csak az állandó megújulásra kész ambíció lendítőereje múlja felül. A bartóki modell továbbgondolójaként így lehet ő tradíció és modernség, archaikum és korszerűség szintézisét izgalmasan újszerű fénytörésben láttató, líratörténeti szempontból is jelentős szerepet betöltő költő.

Finta Éva az *Agria* folyóirat hűségeselek és gyakori szerzője. Az idén tízéves, mind

ez ideáig harmincnyolc megjelenést számláló periodikában tizenöt alkalommal szerepelt, mindösszesen harminchárom versével erősítve, gazdagítva a lapot. Mindegyik Finta-verset örömmel közöltem, de – az egzisztenciális érintettség és személyes megszólítottság okán – néhány opus (*Jancsin mester házai – Beregszászi utcaképek; Naptártalan idő; Karneválozók; Triptichon-tükörszonett 1-3; Marie könyve – Radioaktív hatalom; Pierre halála; Isten oltárán – Finta Edit képei alá; Úszik a képen – Finta Edit tárlatához; Séta a beregszászi temetőben*) kiváltképpen emlékezetes és kedves.

A szubjektíve, bár nem egészen találomra kiragadott versek hosszmetsetben és keresztmetsetben is sokat elárulnak Finta Éva értékvilágáról, költői habitusáról és művészi törekvéseiről. Akár ikonikusnak is mondható *Naptártalan idő* című versét idézve: „Mit tudom én ki lehetek/ mennyi sötét mennyi fehér/ mennyi jövő mennyi előd/ mit tudom én kik lehetünk.//(...) Bennem a fa bennem az ég/ bennem madár fészke csipog/ bennem a tó meg a halak/ s a ménesben is én vagyok.”

Ez a költői identitást és integritást megvilágító hitvallás akár a posztmodern irányába is mutathatna, ha Finta Éva lírájában – akárcsak részleges és viszonylagos formában – valaha is kérdéssé és kétséggé vált volna a jel és a jelentés viszonya. Minthogy azonban ilyesmi föl sem merül, Kányádi Sándorral szólva Finta Éva is bizvást elmondhatja magáról, hogy „vershítem sohasem cseréltem”. A költészetszemlélet vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a verset mindenekelőtt közösségi rítusnak és kulturális kötőerőnek tekinti, s ennek megfelelően nemzet és kultúra kölcsönös feltételezettségét egy pillanatig sem vonja kétségbe. Nem kevés munícióra és még több bátorságra valló, fölöttébb rokonszenves magatartás ez, hiszen a kommunikációképesség és a korszerűség egyidejű követelményének Finta Éva úgy tesz eleget, hogy eközben a futó divatoknak és a kultúrpolitikai elvárásoknak sohasem hódol be.

Finta Éva mind magasabb grádicsokra hágó, folyamatos mesterségbeli és világlepí gazdagodást mutató költészete a kultúrantropológiai hagyományt saját képére formálva teremti meg összetéveszthetetlenül egyedi karakterét. A szépen ívelő pálya, illetve költői magánmitológia újabb remekbe szabott reprezentációjaként jelenik meg előttünk az életművet igen figyelemreméltó értékekkel gazdagító *Ötkönyv* című kötet, amely Szapphótól Sylvia Plathig, Péter apostoltól Ted Hughesig, Marie Curie Sklodowskától Latinovits Zoltánig, Gulácsy Lajostól Cseh Tamásig éli és élteti a szellem jelzőfényei által felvillantott emberi teljességet. Az áttűnések és metamorfózisok sorozatában pedig – amint egyik versében (*Sylvia megszületése*) írja – „az átváltoztatás mágusából az átváltozás mágusa” lesz.

A jelen kötet kompozícióját a különféle sorsdetermináció és sorsképlet által motivált élethelyzetek, illetve a mindezekre univerzális lírai részvétellel és kozmikus pillantással reflektáló alkotások határozzák meg. A „költemények és esszéversek”

alkotta *Ötkönyv* opusai (szám szerint hatvanöt mű) reményt keltően dinamikus, új szintézist ígérő pozícióban láttatják a költőt. S teszik ezt oly módon, hogy a klasszicizálódó líravilág izgalmas távlatait és újszerű lehetőségeit is előrevetítik.

Az egyes tematikai egységekben, vagyis az Ili-, a Péter-, a Sylvia-, a Ted- és a Marie-Könyvében megfigyelhető ciklusépítés az intenzív totalitásképzést szolgáló poétikai eljárásként strukturálja és dinamizálja a súlyosságában szerény és szerénységében súlyos verseskönyv világát. Pilinszky János, Nagy Gáspár, Baka István, Vári Fábán László és mások nyomán újfent arról győzve meg az olvasót, hogy a mennyiségileg viszonylag csekély a művészi-emberi minőség tekintetében olykor hihetetlenül sok és súlyos tud lenni.

A hasonló élmény-, gondolat- és hangulatkörben fogant, egymás tőzsomszéd-ságában keletkezett kompozíciók között a motivikus és intertextuális jellegű kapcsolódáson túl a lírai alany alapmagatartása és értékvilága teremti meg az összefüggést. Mintha csak egymás visszhangjaiként szólalnának meg az öt ciklus látszólag elkülönülő, de a konnotációk révén nagyon is egy irányba mutató darabjai: a realizáció eléréséhez, az életfeladat teljesítéséhez, a saját sors megvalósításához az önnön igazi lényünkhöz, a saját tiszta forrásunkhoz való visszatérés elengedhetetlenül fontos. Hogyha muszáj, akkor árral szemben úszva, a pisztráng példáját követve. A versek archaikus mélységekből feltörő, elemi erővel áradó üzenetei az éppen tíz éve elhunyt spirituális mester, Sri Chinmoy tanítását juttatják eszünkbe: „Ő, világ, ne köss, ne vakíts meg engem; csak engedj szívem törekvő otthonába visszatérni engem!” A törekvő és önazonos életre éhet támasztó és szomjat fakasztó Finta Éva-i 'szívvirágok' ezek az üzenetek, melyeknél fontosabbat, szebbet és különbet költő aligha adhat az olvasónak.

Az *Ötkönyv* lírai hőseit a felismert sorspárhuzamok többletével megrajzoló portréversekben a szövegalany nem egyszerűen csak empatikus belehelyezkedéssel szemléli a megidézett alakok pozícióját, hanem magára is veszi az életre keltett hősök (Ili, Péter, Sylvia, Ted és Marie) keresztjét. Az egyes könyvekben megjelenő portrék enigmatikus módon egyszersmind áttünéses önportrék is. A versek túlnyomó részében aligha tudjuk eldönteni, hogy hol végződik egy ikonikus alak portréja, és hol kezdődik a lírai alany önportréja. Ezért aztán szakszerűbb és pontosabb, ha kettős portrékról beszélünk.

A koherens módon fölépülő kötetkompozícióban az állandó szemléleti elemek, ismétlődő motívumok és értékjelképek adják a költői értékvilág alapját. Az érték-tudatot tükröző képi világ avagy költői ornamentika Finta Éva műveiben párját ritkítóan egyedi szöveget és mintázatot alkotó 'versszőnyeg', mely a lét kozmoszaként ábrázolt teljességet egyidejűleg a színéről és fonákjáról képes felmutatni. Költőnk metamorfózisokban, áttünésekben, szenzuális természetű szinkronicitásokban bővelkedő lírája olyan, mint a színejátszó selyem; hirtelen és észrevétlenül váltja

árnyalatait. Hatalmas érzéki gyönyörűséget, nem mindennapi esztétikai élményt nyújtva a vájt fülű, verseire fogékony olvasónak.

Mint hogy az egyes opusokban megjelenő tér és idő a költői képzelet belső terét és idejét jelenti, értelemszerűen az imagináció által létrehozott emlékterekről, illetve a kontempláció során fölsejlő mitikus, mágikus és kozmikus időrétegekről van szó. Ez a tér- és időszemlélet az aranykori archaikumtól, a tiszta fényű ősi lét romlatlan idilljétől a huszadik századi világomlás rettentéig, az apokaliptikus posztmodernig vetíti eléink a költői álom, a képzelet és az emlékezet empíriával elegyes fekete dobozának tartalmát.

A riadalom és a reménykedés által motivált, ám saját korának történéseivel is illúziótlannal szembenező költő nemigen tehet mást, mint hogy poétafestői és festőpoétai eszközökkel veszi számba (és célba!) a létrontás és létabszurditás erőit. Az életértékek és életszentségek mellett elkötelezett költői identitás és integritás óriási próbatétele ez a szembenezés, hiszen a versbeszéd kódolt rétegeiben – hol nyilvánvalóbb, hol rejtettebb formában – minduntalan érzékelhetjük a hamleti típusú dilemmák jelenlétét: az elbír-e engem a világ, és elbírom-e én a világot, valamint a mennyi valóságot bír el a költészet, s vajon mennyi költészetet bír el a valóság egyaránt nyugtalanító, a mindenkori olvasó részéről is megválaszolásra váró kérdés.

Finta Éva egzisztenciális érvénnyel megszólító, olykor halottnak hitt rétegeket megmozdító költői mágiája éppen ezáltal lesz a világbeli otthonosság, a külső-belső harmónia táplálója, a magyarság és emberség foglalatát adó létteljesség forrása, valamint a felnőttben is továbbélő, örökké fényre és szabadságra áhítózó gyermek elemi szükséglete.

A mai, ünnepi alkalommal sem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Finta Éva sokak által megbecsült poézise a kortárs irodalom jelentős, unikális természetű értéke, mely a közeljövőben is számos meglepetéssel szolgálhat a verseire fogékony s a költészetére érdeme szerint tekintő olvasók számára.

Az angysággal áldott, szívjóságban, önzetlenségben és szeretetben fölülmúlhatatlan pataki költő életére és szolgálatára Isten áldását kérve kívánok Finta Évának töretlen alkotókedvet, tiszta szívű műzsákat és a lehető legjobb egészséget!

(Elhangzott Sárospatakon, az Eszterházy Károly Egyetem Comenius Campusának könyvtárában, 2017. április 10-én)

Szekeres Mária

Magányom növényzete ...és a Jelenlét

Miféle erők küzdenek,
felfelé gyűrve az eget,
míg az Isten némasága
lázádsra sarkall,
majd a mindenkori
lombhullások megadó csendje
szüli meg a minden utáni
figyelem karizmáit?

Után...

vércsöppek és verejték
a Getsemánin
beissza a föld
csend van
már mindenki elment
némán állok
csend van
valami megtörtént
valami most történik
véres fűszálak kövek és homok
valami megtörtént
izzó magány emléke –
véres fűcsomók...
valami történik
szakadatlan...

Szól a csend, a percek selymesen
zuhannak. Beszédesek a nesztelen
tárgyak. Szüremlik valami alattomos,
láthatatlan por a kényelem résein.
A Jelenlét is olyan emberi,
összetorlódott világunk fölött,
ahogy szárnyát emeli a porcelán
angyal és a megnyílt egek
diadalmas hozsannái zendülnek
szívemen...

...az a perc

Ó, az a perc a részben!
Mint éles fény a késen,
mely kárpitot hasít
templomon, tudáson,
érzékeken, időn és
tereken...
Mondhatatlan kitérult egek...

Fényárnyék

Egy szó áttöri a falat.
Exhumált gyerekkor
dübörögve zuhan
a mélybe újra.

A Fény árnyékot játszik
szívemen, majd lassan
borít be mindent,
mint az élet hétköznapi
feltámadásai a felvérző
perceket.

titkok és káprázatok

józanulva egy rózsaszín ködből –
nem tudom, hogyan tovább?
tavasz árad a kertben,
csendben készülnek
a pünkösdi rózsák.
zöld levélkék ereje lobban:
böjti időt jelez az éj.
titkok és káprázatok
simulnak még bennem,
míg mindent elborít
az alkonyi fény...

Szamaritánusok (1985, olaj, vászon, 203x182)

Szakolczay Lajos

Húsvét titka

Borza Teréz kiállítása a Vigadóban

A plakáton az szerepel, hogy Borza Teréz vigadóbeli kiállítása az alsó szinten látható. Engedtetsek meg egy kis pontosítás: a Vigadó eddig nem nagyon ismert (és főképp ritkán használt) altemplomában található a porcelán-szobrászművész tárlata. Ha más nem, ez a szenzációs kollekción szentelte templommá a föld alatti boltzataival és meghittséget sugárzó aurájával eme exkluzív helyet.

Húsvét titka? Szinte megfejthetetlen. Ami hajdanán kinti volt, az most bennünkben zakatol. Hiszen ama sziklabarlang elől elgurított kő nyitotta meg az utat – hol van már Krisztus kereszthalála és értünk való szenvedése? – a Megváltó és mindannyiunk föltámadása előtt. Nem piros szőnyeget terítvén az égi igazsággal (ami később földivé vált) kacérkodók, bűnbánatot gyakorlók elé, hanem a magába mélyedésszükségességét hirdetve. A stációjárás fontosságát. Hogy az utolsó vacsora, a harminc ezüst és az apostolok ébredése ne csupán magatartásunkra és erkölcsünkre ható példázat legyen, hanem élő valóság.

Aki a szenvedő Krisztus arcával szembenéz – mily szívszorítóan remek a gyűrt Veronika-kendő („Most elhagyok mindent: az Úr emléket adott nekem”) és a porcelán matt fényét ajándékozó bölcsességgé változtató, lehunyt szemű „pillantás” („Békességet hagyok rátok. Az én békémet adom nektek” – Jn 14,27) –, az magába mélyedő komolysággal csaknem megigazul. Legalábbis kezdetét veszi nála – égi létra? földi szikra? – a szakrális körökbe való, az Isten ígését hirdető betagozódás. De ha nem vallásos, s a megkínzott, a test szenvedését tükröző arcban egyszerűen csak az Ember meggyalázását látja, akkor is gazdagszik lelke a „soha többet ilyet!” parancsával.

Porcelán-szobrászművész mint biblikus igazságot osztó? Igen. Hiszen a szobrokhoz (tárgy-szobrokhoz), reliefekhez és különféle objekttekhez – a művész szívesen társítja a porcelánt a fával is, beleültetvén a búzakalászokat („De volt mag, amely jó földbe hullott” – Mk 4,8) – „megemelt” cím gyanánt mindig a Bibliából vett ige társul. Ünnepevé teszi evvel azt a folyamatot, amely a körbeséta folytán végül is az Utolsó vacsora („Vegyétek és egyétek... Igyatok ebből mindnyájan” – Mt 26,38–42) szinte oltárnak is beillő objektjével, invenciózusan berendezett ünnepi asztalával zárul.

A nagy hatású tárgyegyüttes – középpütt a megváltást sugalló kereszttel, balra és jobbra a hallal (bravúros porcelánfigura), a kenyérrel, illetve a cserépkancsóval és a porcelánkehellyel (a két szélső kultikus tárgyszimbólum üvegposztamensen)

– mindennél jobban tudatosítja bennünk az árulás felé vezető, ám végül is a föltámadásban csúcspontú út üzenetét: ne féljete, az élet élni akar! Bravúros zárás-ként a tanítványokat, köztük Júdást szimbolizáló kicsi porcelánkelyhek (tizenegy fehér, egy fekete) vonulata! És az azt követő, kézzel merített papírra applikált – az alap barna papundekli – megannyi kalász („Én vagyok az élet kenyere – Jn 6,35). Nem beszélve a 17. objekt, a különböző magasságokban elhelyezett porcelánhalak, a finoman gyúrt-csavart héjszerkezet-technikai csoda, éhezőket cselekvésre biztató üzenetéről: „Evezz a mélyre, és vessétek ki a hálóítokat halfogásra” (Lk 5,4)

Borza Teréz evvel az ünnepi stációjárással, miként fogalmazza a már említett Jézus-tanítványok seregletével, „a szeretet fényeit” borítja ránk – „Aki engem követ, nem jár sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága” (Jn 8, 12) –, még akkor is, ha nem világol lámpa valamely szobrában. Ti. porcelán hatyúcsónakját ez iztította Lélekfénnyé: „Mindannyiunkat egy Lélek itatott át” (1 Kor 12,13). A sorban 9. szobra, valójában egy legyezőszárnú madár a Hajnalt szimbolizálja a feltámadásfényével: „Ne féljete, feltámadt, nincs itt” (Mk 16,6).

Ebben az élet- és művészetfölfogásban az organikus lét – a venyige mint élet-erő – ugyancsak krisztusi példázat, a bor előhírnöke – „Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők” (Jn 15,5) –, éppúgy, mint a több relífen is szereplő búzakalász. A fölfelé lombozó ágak göcsörtössége, akárcsak a több helyütt (például az Evezz a mélyre... címmel jelzett tárgyegyüttes alján) látható, artisztikusan elhelyezett kavicságy rusztikus hatást kelt, és kitűnően ellensúlyozza a vékony héjszerkezetű, lélekröptű porcelánok könnyedségét, szinte illanó voltát.

Ilyen apró látszatelemekben is ott Borza Teréz találékonysága. Hát még akkor, amikor megrázó élményeket kell közölni! A bejárattal szembeni, fő helyre állított, megdöntött sötétbarna fakereszt („Maga vitte a keresztjét” – Jn 19,17) attól meg-ejtő, hogy nincs rajta egészében a korpusz – a művész itt többé-kevésbé szembe-megy az ikonográfiai hagyományokkal, pontosabban: annak különleges egyediségét választja –, csupán a töviskoszorús Krisztus-arc vall a golgotai kínzatásokról.

S nem kevésbé meglepő a 10. számú szobor („Jézus 7. szava a kereszten – Atyám, kezedbe ajánlom a lelkemet” – Lk 23,46) keresztvariációja, mikor is a szenvedő-kiszendett test helyét egy amorf porcelánangyal foglalja el.

„Íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,20) – olvas-suk az egyik legszebb, mert egyszerűségében is impozáns szobor mellett. Krisztus-jelenléte a világban, hiába figyelmeztetnek a fába vert szögek a kereszthalálra, mindmáig éltető erőnk. Borza Teréz relíefe azért is költői – a bibliai tanítás költő-zött itt poétikus plasztikába –, mert a döbbenetes keresztimitáció a megfeszített korpusz valójában egy lüktető szív. Porcelánelem, de előbb az élőnél: figyelme-zető jóság. Hogy sose feledjük az értünk szenvedett-szenvedő tanítónk őrző-védő szavait.

M. Fehérvári Judit

Anyám emlékére

Régi kenyértörések
 lassúdnak, lassúdnak
 alkonyi hangokkal
 nádakkal
 pászkával...
 Szőke a kalászkok
 mézszíne
 kamráink hűvöse
 kútjaink szép vize
 feltáruul
 nem árval...
 Távolban
 gulya is kolompol
 elhalkul, elnémul
 kakas meg bóbiskol
 péklapát elborul
 diófa árnyékol
 kutya sem maszatol...
 „Hol volt,
 hol nem volt...”
 magas Ég bimbaján
 ágaság a világ
 ott lakik nagyapó
 bajsza ősz,
 mint a hó
 ajkain regéket
 daráló
 rózsafalevélen
 épül már a szampó...
 Kovácsló meghajol
 feszület az ajtón
 a patkó...
 Gyí fakó
 nyomodban
 édesded hordócska
 nyakadban pántlika

szüretre, ne haza!
 „Mese-mese más...”
 csillagúton jársz
 láttál három tengert
 tudtad, mi a kender...
 Sarkon forgó menyecske
 dalolj!
 Hajlítsd az éneket
 vedd az új életet
 madárcák,
 gidácskák
 pelyhesek
 cifrázzák a lépted.
 Távolban gőzvonat
 oly gyorsan elsurran
 bokázik a korom
 hamvas a gúnárnyom.
 Karommal öllelek
 vár a tűz ne feledd:
 kemence melege
 világszép szeglete
 csillogó lámpafény
 szakítsd le
 forgács Légy
 Mindenség
 Fényesség
 Békesség
 Magasság
 a
 Szépség!
 Kettőt lépj!
 Gimbes-gombos
 dimbes-dombos
 csárdás a citerás
 Anyám Vagy,
 Muzsikás...

Apám

*„Minden féltve őrzött dolognál
jobban óvd szívedet,
mert onnan indul ki az élet!”
(Préd 4:23)*

Ellobbant feletted az ősz,
fájdalmam torkodig fonta,
pernyemorzsákat hordoz a szél,
neved fűtetlen sírodra kormozta.

Szél szárnyán bukik falevélreszketés
búvik a kuvik,
fut a hazátlan idő
- lomha céda -
keresztet vet egy anyóka
sápadt ajka,

rozzant térde,
madárujja.

Avarcsókot perget a szél,
dalait tölgykoszorú visszhangozza.
Meghajlik a megfeszített szó,
s valahol egy hang
arcod kongatja,
Arcod kongatja.

H. Szilasi Ágota

Lustrum – Madaras László kiállítása

Egy műalkotás, szólaljon meg a hangok időbe ágyazott anyagtalan elillanásából, szülessen meg az emberi test mozdulatainak esztétikumából, rögzödjön gondolatból szótt betűből, vagy teremtsen új létezést a színek és a formák sokféleségéből, az minden esetben egyfajta kérdésfeltevés. A kérdés feltevése pedig magában hordozza a válaszadás lehetőségét – de ez az állapot önátadást igényel.

Hamvas Béla írta: *„Valamikor az ember az időn és téren keresztül látott. Tekintete az elsőtől az utolsóig terjedt, mert birtokában volt a Nap, a fény és a tűz. Aztán az ember megbomlott és megromlott, szelleme megfakult, tudata kiüresedett, így az Úr elvette tőle a fénylő távolba tekintés nagyszerű képességét. Az egyre növekvő sötétségben Isten lassan megfoghatatlanná vált és eltávolodott. Azóta a hit, a remény, vagyis a kereszténység csak előről ragadható meg, csak az ősi kezdetek felől, a gnózis felől érthető, mert elől van a mérleg, a súly és a mérték, mellyel a mindenség isteni szelleme megmérhető.”*

Húsvét közeleg. Ilyenkor még a hitetlenek és más hitűek is érzik, hogy megszentelt ez az idő. Így hát évtizedes következetességgel Madaras László ismét kiállítja új és az újakat megelőlegező műveit. Mintegy kitarulkozásként, hitvallásként, gyónásként. Újfont fontos kérdéseket vet fel – elsősorban önmagától várva a választ –, hogy egyre mélyebben alászállva a mindenségbe, a piciny részleteket felfejtve, az összefüggéseket megértse. Vagy feloldozást kérve!

Csak hát van egy kis bökkenő. Lélek-tompult, felszínes, valódi értékkel bíró igazodási pontokat kiiktató, mindjobban élehetlenné váló, erőszakos világunkban egyre inkább az alkotáshoz szükséges megszokott belső állapot elérése, az alkotás okának kérdései – egzisztenciális, de elsősorban szellemi hovatartozásának megválaszolása – emészti. *„Valahogy én itt, ebben a földi forgatagban mindig kívülálló voltam, mondhatni ’néző’... De ez biztos az én hibám. Vagy ez hiba?”* – kérdi.

A LUSTRUM című kiállítás Madaras László néző-szemléllő-kívülálló-leíró-krónikás voltát mutatja meg. Azonban mégsem tud elszakadni teljesen művészváltatótól, művészattitűdjétől, attól a kérdéseire választ váró (*Hol van a te testvéred?*) intellektuális világtól, amely csak az övé, attól a látószögtől, amely sajátos pozíciójából, eddigi életéből rakódott össze. Perspektívája többféle: lehet a Krisztus lába alatt kuporgó, érzelmei súlyától összeroppant (soha sem repülő) varjúé (*Így jár minden próféta*), az ablakból kitekintő, az események lényegétől elszakadó – a jóból kimaradó, de a felelősségtől és a tragédiáktól is távolmaradó – báméskodóé, az emberi tragédiákkal szembesülő, s attól lelkileg összeroppant sorstársé, de leginkább a belső elhivatottságból valahol mégis a moralitás szintjére felemelkedő (nem elhatárol-

lódó) gondolkodóé (*Menj, és prófétálj; Péter*). Csakhogy elszomorodik – Húsvét-péntek előtt pár nappal egyébként sem hahotázik – az ember, s azt érzi, vágyja, kéri, kívánja, követeli: kéne, hogy legyen ’feltámadás’! Valamiféle megtisztulás.

Lustrum – azt hiszem, magyarázatra szorul ez a kiállítás-cím: A hangulat- és szó-élmény egy római filozófus, író, szónok, politikus: Cicero élehetetlen, morális mocsárba süllyedő korának társadalomértelmezéséből fakad. Az ő nézetei közé tartoztak e ma is elgondolkodtató, érvényesnek tételezhető mondatok: *„Bizony, ha az istenek gondját viselték volna az emberiségnek, akkor mindenkit jóvá kellett volna formálniuk...”* *„Bárcsak olyan könnyen megtalálhatnám az igazat, mint ahogy cáfolom a hamisat.”*

Lustrare – magyarul: tisztít, fényesít. *Lustrum*: pedig egy ókori rítus, engesztelő, tisztító áldozat a római birodalomban, melyet a cenzorok ötéves hivataluk végzetével mutattak be az egész népért felajánlva. Az istenek jóindulatáért bemutatott, állatok (barmok, birkák, disznók) vérével szennyet, bűnt lemosó, emberi lelket tisztító rituálé a Mars-mezőn zajlott le – annak emlékére, hogy a csatából megérkezők fegyvereit is „lemosták a gyilkolás szennyétől”. Egy olyan társadalomba vezet el ez a szó, ahol még az ember gerjesztette romlottság, erkölcsi lesüllyedés ellen meg volt a tenni akarás.

A mi korunk a következmények kora. Most a tévedések, a tévutak következményei már beérnek. Helyileg és kicsiben azért, mert a szervesen kialakult társadalmi rendjük kihullani látszik az emberek alól, nagyban azért, mert a világ rendje alapjaiban fellazulásnak indult.

Egy ilyen világot látva Madaras László kollázsain a falusi utca és az utca magánya – nagybetűvel a MAGÁNY – tárul fel. Ablakokból kinéző – még ismerős, még élő – arcokkal. Régi, megsárgult cafat papírok, kidobásra, elfeledésre ítélt létezők kívánnak ismét életre kelni e művekben. Ez egy lelassult, magába fordult, elveszőben lévő (a jövő számára mintegy önként eltűnni készülő, önmagát feladó, értékeit veszni hagyó), még néha – főleg az olajképeken – vörösben feljajduló (már csak nem is ágáló, tehetetlenül kapálódzó – mint pár éve) világ. *„Néző vagyok, egy romos udvart nézek évtizedek óta, a romos kerítések, s romos ablakok között bezárt, elzárt, száműzött, kivonuló emberek foltjait dokumentálom. Mert kell (?) a hírnök, a csendes ’próféta’, aki elszámol a jövőnek.”*

Miről is beszélnek ezek a barnába forduló, néha piciny sárgákkal, kék foltokkal megbillentett kompozíciójú pácok és kollázsok a világító fehér papíron? Hiába lakóhelyének gyönyörű környezete, a szépséges táj, a dombháton húzódó szőlőültetvények rendezett sorai, a meredek lejtők, a patakmedrek buja növényzete, a csobogó vízesések felületén meg-megcsillanó fény, a falu meredek utcái, történelmet idéző temploma a Mátra lábánál, Gyöngyössolymoson. Valójában mindezt már alig látja az alkotó, mert a falu elnéptelenedésének jövő tragédiája foglalkoztatja.

Olajjal egyre ritkábban fest, bár a méretében naggyá növelhető gondolatok, érzelmek – lásd a 'húsvéti lelkiismeretével' küzdő Szent Péter fényből kibomló, fényben élő, fényt éltető monumentálisra növelt figurája – még ebben fogalmazódnak meg. Egyre fontosabbá válik azonban a rajz (most ne firtassuk a kényszereket!). A visszafogott/visszafojtott színvilágból kibontakozó vagy arra rétegzett vagy egyszerűen a fehér papíron teret-formát szülő vonalrendszer. A vonal, mely a rajzeszköz papírral való közvetlen érintkezése alkalmával a legérzékenyebben követi az alkotó érzelmi, tudati állapotát. Hol vékony, könnyed, hol keményen rajzolt, vastag. Lágyan ívelő, vagy ideges, energiával telített, vagy éppen rezignált. Konkrét vagy eltűnő. Grafikus vagy festői. Jelen lévő vagy távlatokat nyitó... E kevés színnel életre keltett, vonalba zárt formák a lapokon finoman áttűnő téri és időbeli rétegeket alkotnak. Általa a múltból itt maradó, s a jelen lévő alakok, hangulatok, hangok hallgatag világot festenek. A felsejlő alakok tragikus gesztusai, égbe nyúló imái vagy bezárkózó magánya emberi viszonylatokról, az életről és a halálról mesélnek.

A szereplők olykor ismerőseink, sorsukban magunkra ismerünk.

Madaras László valamikor régen, fiatalon, a nyolcvanas évek közepén saját akaratából hittant tanult. Senki sem kényszerítette. Volt egy idős református pap, Csákai Gyula, aki olyan plasztikusan mesélte a bibliai történeteket, hogy teljesen lenyűgözte. Amikor 17–18 éves korában elkezdett tudatosan rajzolni, újra olvasta a Bibliát, de úgy, ahogy egyébként azt nem szokás; úgy, mint egy könyvet, az elejétől, sorban. Azóta is történeteket fest, rajzol, mesél – olyan Csákai Gyula bácsi-s históriákat, Bibliából előlépett történeteket – emberekről, akik szenvednek, bűnöznek, esendők, s mi magunk vagyunk azok. Ezért időnként a helyzetek, a történések helyszínei, a táj is ismerős, ahogy mondja: *„...mai. Akár Gyöngyössolyos is lehet... S ami örök, az a FÉNY! Van ebben panteizmus, magánmitológia, szakralitás. De ők, esendő sziluett-emberkéek vagy szenvedő próféták (?) – mind-mind beszélnek valamiről.”*

Ez a művészet nem lármás, nem progresszív, nem opponál, mint (száz-százhusz éve) a korszerűség üdvét ígérő kortárs művészet élhada. Nem hangosan zengő, agresszívan támadó, hanem gyakran csendes meditáció, elmélkedés, de többnyire drámaian személyes vívódás. Megtartva a szubjektív kézjegy közvetlen (embertől emberig ható) gesztusának erejét, hagyományos technikákkal – festészettel, egyedi rajzzal, kollázssal – alkot, és ezeréves, sokszor szakrális, egyetemes jelekkel összegzi, amit lát, s amit érez. Sem eszközeiben, sem üzenetrendszerében nem törekszik korszerűségeire – ebből fakadóan időtlen (amiben alkotójuk hisz), tehát általános, maradandó, mindig és mindenhol érthető.

„...mert a gondolatok felgyülemlenek, aztán ez lesz a vége...”

(Elhangzott 2017. április 11-én Egerben, a Vitkovics-házban megnyíló kiállítás verniszázásán)

Suhai Pál

Koránkelő

Mozdonyok dohognak,
fölverik az éjszaka kormát.
A kavargó pillanatban
szétpattognak a formák.

Csupán e védtelenség
ügyel az elindulóra.
Nem őrzi csönd nyugalját,
az álmát vekkeróra.

Sötétben lépked, fázik –
gyalog az állomásig.
Ha fölnéz a csillagokra,
az űr rá leszikrázik.

Őszi anziksz

A fák íróasztalához telepedve
eső ír hulló levelekre,
eső a lombra.

Befut a szél, az esti gyors.
Jöhet a tél,
mehet a posta.

Téli arckép

Szél söpör havat halomba.
Vacog a tél, a nagy darab, lomha,
mintha vacogna.

Lengő ajtó, kivert kutya, üres lélek
nyüszít, csapódik, reszket
magában, bolond-módrá.

Én vágok egyedül csak a vidéknek.
Így lesznek naponta
didergőbb s keményebb.

Tavaszi vonatkozás

Ki tudja, miért futnak e fák
előlem, ha szembe velem.
Elnézem őket, hogy' pihegnek
s a sapkám megemelem.

Így kattog velem a vonat
menetrend szerint.
Megállunk egy-egy állomáson,
megyünk, aztán megint megyünk.

Futnak a fák, így köszönnek,
köszöntenek hallgatagon.
Én meg, hogy biztassam őket:
bejöhetnek az ablakon.

Saitos Lajos

PS-reminiszcencia

Még nyílnak a völgyben a...

kerti vetemények – engedelmesen
a gyomok meg mind erőszakosabban
nem győzől rendet vágni a gazban
lélek ösvényeit járni az igazban
s jutni – ahogy mifelénk mondják
egyről kettőre – ötről a hatra
de addig százszor és hányszor elbuzsz
a keleti végektől a nyugatiig az
északi szlávoktól a déliekig
magyarként örvendezve
vagy éppen haragot tartva
de mégis-mégis ölteni kart
a karba ha már száz vagy ezer
évenként kertet művelni *rousseau-i*
módon megadatott s meg- a reinkarnáció
hogy legyen erősebb az egyes ember
mint bármelyik náció...

De látod amottan a...

Már hó takará el a...

Özönvíz előtt

Portölcsérek riadóznak
esőfelhők harsonáznak
minden cseppjük egy-egy
elegy ami máris megered...
eredj Noé apánkhoz te
gyerek kérdezd a jó öreget
bárkájával elkészült-e
s Isten barmai/jószágai mellé
mi emberek bekérezkedünk-e
mielőtt még leszakad az ég
mielőtt ránk dől ez a
villámsújtotta fal – tető?!

Káliz Sajtos József

Borozgatva bátyámmal...

Saitos Lajos 70. születésnapjára

*Az ember nemcsak kincset,
gondot, bajt is hurcol...
és ha néha el-elréved,
beúszik a sor Horatiustól:
„Futnak... kirabolnak minket az évek...”*

Futnak az évek, szent igaz. –
S én, a csetlő-botló kisinas
ma is rád szólhatnék,
mint valaha:

„Ne siess annyira, Laja!”
Ha most hetvenkedni
támadt is kedved,
ne hertelenkedj
– lassíts a tempón!

Vedd a kezébe irkád,
és írdál verset, aforizmát!...

Házad: akár a templom,
benne csönd és nyugalom van –
a pároddal örölsz egy malomban.
Vele és az unokák körében
oly édes az élet...

S ha rád törnének mégiscsak a gondok,
hörpints egy kis soponyai óbort:
egy pohár vöröset, fehérét
– hogy jobb kedvre derülj...
és sose keseregj a bajok láttán! –
Éltessen az Isten, kedves Lajos bátyám!

Nagy Zita

Költői lélekszínek és festői lélekszavak

*Vonások Uzonyi Ferenc és Vitéz Ferenc Absztraktok című kötetéhez*¹

Az egyensúly a mérhető és mérhetetlen világunk legnehezebben elérhető, de arasznyi eltéréssel megsemmisíthető, optimális állapota. Az arányoknak és a minőségeknek az az érzékeny összegyűjtése, amely magánál már sem kevesebbet, sem többet elviselni nem képes. Megférve akár olyan páratlan paradoxonokkal, mint a szép is csak akkor szép, ha a megfelelő mennyiségű rútsággal bír, a tökéletes is csak akkor az, ha hibátlanságát kiegyenlíti hibái. A gyakorlati tudományoknak megvannak a maguk módszerei – és hasznai –, mérik és számolják az értékeket, kiadnak és összevonnak, de a valódi, a lét látens lényegiségében bujdosó balanszot meglátni és kifejezni csak a művészet által lehetséges és érdemes. A 2016-ban napvilágot látott, *Absztraktok* címmel fémjelzett verses-képes album is elérve ezt a sérülékeny harmóniát, nobilis igényességgel lopja lapjai közé a mindenséget.

Az Uzonyi Ferenc ecsetjétől színes és a Vitéz Ferenc tollától beszédes közös opus makulátlan egységbe torkollik, amelyben festmények és versek értőn összehangolt koreográfiáját követhetjük, elidőzve fáradhatatlan táncaikon, amelyek a tudat helyett – vagy alatt akár, – sokkal inkább az érzékeink, a titkos sejtelveink számára manifesztálódnak. Itt minden szónak színe van, és minden ecsetvonásból sűrű, üde hangok és illatok nyerne újabb és újabb értelmeket. „A rejtelem éltet bennünket, csakis a rejtelem” – írja Lorca, és tisztább tudás ez, a konkrétumok kócos szárazságával szemben örök privilégiuma van a megsejtett és a művészi kifejezés által megsejtetett, mélyről érkezett, ismeretlen igazságoknak. A kötet írásainak és absztrakt képeinek ereje nem az azonnali, instant értelmezhetőségükben, nem a dolgok lármás kimondásában gyökerezik, hanem sokkal inkább az elsuttogott sugallatok sebezhetetlenségében.

„Csak sejtet, / hogy a megismerhetetlen / olyan, mint a csend: / ha igazán benne vagy, / nem is tudod, hogy létezik”² – sziszegi szóálmaikat a tekergő gondolat, és jobbjáról fesztelen tűnik fel hideg kékje megtört monokrómjában a nesztelen feketéknek.

Kevés kötetbe lehet ennyire mámorosan beleveszni, érzékeink szenzibilitását

¹ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016)

² *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 40.

teszi próbára, és közben hol fázunk, hol melegünk van, de mindkettőt egyaránt élvezzük. Egyszerűen jó kinyitni ezt a könyvet, egyről egyre sorba haladva szöveg- és képidomain vagy véletlenszerűen itt-ott felütve, de kimeríthetetlen kozmoszába mégsem belépünk, hanem egyenesen kilépünk vele a határtalan világba, miközben érvénybe lép a hessei meghatározás, azaz „az értelem és a lényeg nem valahol a dolgok mögött volt, hanem bennük magukban, mindenben.”³ Hiszen az alkotók zamatos, művészi tolmácsolásán át, a papírpázsitokon maga az élet hagyta hentergő nyomát, szöveg- és színszálait a lelkek ledobott ruhái hajlították a végső jelentésüket elnyerő alakzatokba, hogy alkotó és szemlélő számára, a művészet által megtisztított valóság a pszichék párlatain át lecsapódjon és kiteljesedjen.

Bár a szem számára a festmény valósága rögtön észlelhető, gondolatiságát csak később bontja ki önmagából, amelyben biztos bajtársai a páros oldalakra álmódott lírába zárt hangok. Nem más ez, mint acélos argumentuma két művészeti ág – a verbális és a vizuális megvalósítások – egymást támogató, termékeny közös kooperációjának; a festészet színtiszta költészete és a költészet szóhangú festészete ez. Mindkettő nyelve – az irodalmi ugyanúgy, mint a képzőművészeti – színek záporát pergeti; harminchárom festmény és negyven költemény, két művész, két műfaj, hogy ez a szellemi négykezes mégis ilyen stabilan működik, egyenként kiváló alkotókat, bravúros, a saját terenumukon is teljes remekműveket és eszmei rokongondolatokat kíván. Az, hogy mindezen kritériumok teljesítve vannak, – kiváltképp micsoda színvonalon – a kötet maroknyi kételyt sem hagy, amely végül „minő csodás kevercse”⁴ festő s költőnek madáchi játékos intertextualitással is aposztrofálható. A tudat értelmezőképességét a műcímek – illetve azok hiánya – sem verik láncra, a számozásuk nem navigálnak konkrét, meghatározott irányba.

Minden verssorban és ecsetvonásban az alkotói kvalitással exprimált univerzum minden anyagi és anyagtalan egésze szelídül részekké, amelyek apró, cikázó tükörképeiben visszacsillan az összefüggő teljesség végtelen mesterszonettje.

A születés és újjászületés, a kezdet hangjaival („Minden reggel megkezdődik az életem”)⁵ pezsgő, derűs citrom és ciklámen, reményteli zöld színeivel együtt szólnak az elmúlás ritmusai („szeretek élni, de néha jó/ belopakodni az elmúlásba”)⁶, és büszke barnák, okkerek, bordók, feketék fáradnak benne. Megjelennek az évszakok variánsai, mind közül leggyakrabban az ős csintalan-komoly méltósága („Freskó az őszi táj. / Nyirkos nyugalom száll”⁷; „Október íze fénylett a számban

³ Hermann Hesse: *Sziddhárta* (Európa Könyvkiadó, Bp., ford.: Kászonyi Ágota)

⁴ Madách Imre: *Az ember tragédiája* (Unikornis Kiadó, Bp., 1995)

⁵ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 32.

⁶ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 14.

⁷ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 44.

/ gyanús volt már a napsütés⁸⁾ úgy, mint a napszakok körforgása, köztük a sokszor megidézett éjszaka („Talán egy szín lennél, / mint amikor meghasad / az éjszaka nehéz szövetje.”)⁹ Közéjük a mindenkori természeti elemek és jelenségek vegyülnek éber bőséggel („A város fölött arany pára / száll. Megáll. Lebeg.”¹⁰; „Eső ver, szél fúj / ablakodra őszi sárral”¹¹; „és kortyoltál bíbor ködöt”¹²), nem ritkán testet öltve, megszemélyesítve („Engem már csak a szél / etet,”¹³; „játszana még a fény velem”¹⁴). Alaktalan, elvont fogalmaink kapnak életet és többretegű tartalmat („azúrscsillogású rozsdá bánat, / téglavörösbe játszó piszkos- / kék remény, madárleheletnyi / sárga emlék hagyta ott az árva ágat; / feketére lyuggatott narancsszín / álmok tapadtak rá a körte vágyra...”).¹⁵ Az emberi érzések hiánytalan palettáján kóbor lelkek kacagnak vagy könnyeznek, és filozófiai felütésekkel („Ha egyszer felébredek, / honnan tudom, hogy élek; / s hogy csak én látom őket, / vagy látnak-e engem is / a fények?”),¹⁶ vagy keleti tanokat idéző ősi tapasztalatokkal („A semmit nem lehet / elpusztítani, / mert a semmi ugyebár: / nincsen. // A semmit / csak elkerülni lehet, / például azzal, hogy van / valami, / amiről képesek vagyunk / lemondani.”)¹⁷ fészkelnek nyugalmat.

Az album – zömmel vertikális elrendezésű – festményei többek közt azért is érdekesek és szignifikánsak, mert festőjük korszakváltásáról tanúskodnak; akinek a korábbi impresszionista, inkább realiztikusan ábrázoló stílustól vezetett ecsetútja a jelenlegi absztrakt megoldásokig. Ahogy 1839 körül a fényképezés feltalálása elkezdte leporolni a képzőművészetek addigi, látványmásoló kínos kötelességeinek köpenyét, a már független festészet, izgalmas nóvumokkal frissülhetett fel. De „bárhogyan fejlődik is a festészet, bizonyos, hogy a színek kifejező ereje mindig is a művészi munka lényeges eleme marad”¹⁸ – írta 1961-ben Johannes Itten *A színek művészete* nagyjelentőségű színtani munkájában. Erre eszményi példák Uzonyi absztrakt festményei, amelyeken a színek hatalma megkérdőjelezhetetlen, kibújni alóluk lehetetlen, bennük élénkebben látni a tájat, mintha akkurátus tájbrázolást néznénk, erősebben érezni az illatokat, mint a gyümölcsös-virágos csendéletek formahű felszínén, és sietve zendülnek zenék hol halkán, hol harsogva a vonások

⁸ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 52.

⁹ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 20.

¹⁰ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 58.

¹¹ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 26.

¹² *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 52.

¹³ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 58.

¹⁴ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 28.

¹⁵ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 26.

¹⁶ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 18.

¹⁷ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 40.

¹⁸ Johannes Itten: *A színek művészete* (Göncöl Kiadó, Bp., 1997, ford.: Karátson Gábor)

parttalan partitúrájáról. A természet a maga teljességében tűnik fel, olyan érzés foghat el, ahogy Camus regél az algíri tavaszról: „Nem egy rózsabimbó, ezer rózsabimbó fojtogat egy reggelen. S nem egy finom érzés jár át, hanem ezer illat és ezer ragyogó szín óriási, roppant áradása. Nem érzékenységünk nyilvánul meg, testünk szenved el támadást.”¹⁹

A nonfiguratív megjelenítés azért bírhat felfokozottabb expresszív értékkel, mert a konkrét forma béklyójától megszabadult irányok és színek asszociációs szabadsága nagymértékben megnő, az egyéni értelmezési lehetőségek kitágulnak, a habitusnak megfelelő kép és jelentés érkezik a retinákra. Ahogy Herbert Read modern esztétikája is leszögezi: „Van egy belső igazság, amelyet függetleníteni kell az ábrázolandó tárgy külső megjelenésétől. Ez az egyetlen igazság, ami számít” valamint „a pontosság még nem igazság, ez az egész modern művészet sarkalatos tétele.”²⁰

Ezek mellett a kötet nyitóakkordjai is remek poétikai prezentálói lehetnek az úgynevezett nem-objektív művészet mibenlétének: „Nem a vizet, hanem az időt. / Nem az eget, hanem a reményt. / Nem a partot, hanem az elengedést. / Nem a hegyet, hanem az ismeretlent. / Nem a ködöt, hanem a fényt.”²¹

A könyv némely absztraktjába ugyan a tekintet motívumokat csalhat, akár kék ablakokat és kapualjat, vagy a költői képzelet hangja rajzol hihetetlen vizualitással hol ajtót („Ott állsz az ajtóban / de nem látom arcodat”)²²; szakadékot („A szakadék szélén / aranyszín csillagverésben”)²³; traktornyomot („Traktornyomok a hóban: feltört a dermedt őszsár.”)²⁴, hol pedig gótikus templomot („Ezen a hajnalon / gótikus harmóniakat érzek: / a templomkertből / bíbor sóhajok szállnak”)²⁵ vagy épp arany hidat („Ha egyszer még valakit / megszeretnék, arany hídon / sétálnék hozzá a víztükör felett”)²⁶ a festékrétegekben lüktető színdobogásba.

A festmények intenzív jelenléttel, telt, tiszta színekkel tűnnek fel, dinamikus ecsetkezelésük helyenként pontszerűséggel tagolt, amely elevenen idézi vízcseppek, esőfüggönyök és zuhatagok optikai sokféleségét. A víz képzete különleges karakterrel látja el a vonásokat és a festékszíneket úgy, ahogy a legtisztább, legvalóságosabb fények és színek is esőhöz, vízpartokhoz köthetőek.

Uzonyi képei a kardinális színelméletek alapos ismeretéről vallanak, ő maga

¹⁹ Albert Camus: *Noteszlapok* (Bethlen Gábor Könyvkiadó, Bp., 1993, ford.: Fázsy Anikó)

²⁰ Herbert Read: *A modern festészet* (Corvina Kiadó, Bp., 1965, ford.: Gottschlig Ferenc)

²¹ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 5.

²² *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 8.

²³ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 10.

²⁴ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 14.

²⁵ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 24.

²⁶ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 36.

karmesterként vezényli vásznain a szíkontrasztok és színharmóniák szertelen egyensúlyát. Attraktív bájjal horgonyoznak többek közt a magában való színkontraszt sárga, kék, piros, fekete harsogásai;²⁷ a fény-árnyék elegáns fekete, fehér, szürke tónusai;²⁸ a közel-távol hatású hőfok kontraszt hideg kékjei, tüzes narancsai és bíborai;²⁹ a komplementer kontraszt buzgó sárgái és ibolyái.³⁰ Mindezen variábilis tarkaságok és árnyalataik az észlelhetőn túl, fontosabbat, intuícióink számára hordoznak rejtett üzeneteket; „a színek hatásának legmélyebb és leglényegesebb titka még a szem számára is láthatatlan s csak a szívünkkel mérhetjük. Fogalmi meghatározás a lényeget nem képes magába zárni.”³¹

Ahogy Hamvas Béla definiálta csöndes derűvel, „a verseket nem írjuk, hanem éljük”, úgy nyüzsg a létezés összes elevensége a szó- és színaktok közös porondján, úgy olvad az *Absztraktok* minden sora és minden vonala a kozmosz világosított vibrálásával a lapokra, hogy velük vándor zarándokutunk a végtelenbe és azon túl tartson.

²⁷ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 33.

²⁸ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 63.

²⁹ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 13.

³⁰ *Absztraktok*: Uzonyi Ferenc festményei és Vitéz Ferenc versei (Néző • Pont, Debrecen 2016), 25.

³¹ *Johannes Itten*: A színek művészete (Göncöl Kiadó, Bp., 1997, ford.: Karátson Gábor)

*Varga Tibor***Felőled fúj**

Felőled fúj hozzám a szél,
felszítja a soknyelvű lángot,
tudom már, ha nyugtalan az álmod,
téged jajong a parázsló, rőt levél.
Rajtam is remegés fut át,
ha meglátom peregni könnyed,
e létezés nekem se könnyebb,
ha megérezem, neked mikor mi fáj.
hamuhodván, pilléző pernye –
szállnék pillád fölé, nyílt szemedre,
ha gyötör lelked iszonyú magánya,
röpítenélek égi terekbe,
lényed végre igaz álmára várna,
s vállam lenne szép fejednek puha párna.

Lélekszerenád

Lelkessel körülfontalak,
áttetszik rajtunk a világ,
ha létünk holtomiglan így marad,
ki nézhet téged, engem, és ki lát?
Szellemem beléd kapaszkodik,
torkomból hangzik búvölő dalod,
messze úzöd a poklok bugyrait,
ha nem dalolnék, hát meghalok.
Egyek vagyunk a Nap, a Hold alatt,
magányunk látják, szemükben száanalom,
mindenhová mélyemben hordalak,
senki sem hallja harsogó dalom.
Nyújtózhatunk a messzi csillagig,
ha nem némulsz el énbennem soha,
ha galádul, sunyin ki nem szakít
belőlem orv szerelmek mámora.
Lelkessel körülfontalak,
szellemem beléd kapaszkodik,
egyek vagyunk a Nap, a Hold alatt,
nyújtózhatunk a messzi csillagig.

Szente B. Levente

Majd elválnék

majd elválnék –
elválnék szépen minden, mint bőr a hústól

az inak, idegek, minden szövet
ahogy lecsusszan a csontokról

pazarul, hanyagul
mint a házirend és a gyermek

vagy az utcán kézfogás után egy-egy ember
majd elválnék –

fog-e fájni, ha a nehéz viselet is elkopik
és fogásra kerülnek a kalapok

Ahogy öregszenek

Ahogy öregszenek,
egyre közelebb
érezem az erdőt, a fát
gyökerei között
a sok apró csodát.
S lelkem tehozzád...
ahogy száll, közeledbe kerülök,
mint láthatatlan falba
beleütöközöm.
Borostyán lesznek úgylis,
szemedben
égő emlékfáklya.
Akkor is, ha már
nincs tovább,
te ezt add tovább,
tovább...

Ködöbálók (2013, tus, papír, 50×70)

Szeptember

(Ana Blandianához)

szél jön – de
 őt nem látni, csak
 a távoli ég moraja
 mi ide hallatszik folyton.
 a selymes fűvet cirógatja,
 ujjaival sokszor hajunkba túr.
 előszele már nagy viharoknak is.
 aztán eső érkezik.
 mond – az égi cseppek
 üzenetét, ma ki érti meg?
 miért lettünk, s maradtunk
 kiszolgáltatottan mások játékszereinek?
 jön-e másik szeptember?

Ima

a festmény
 a zene
 a költemény –
 imát dobban a szív
 lüktet ér
 csók alatt a halánték
 imát mondok mikor
 egy szelet kenyeret
 kezembe adok.

tovább a tied –
 hogy szádba veszed
 kicsinyeknek és nagyoknak
 csókkal vagy nélküle
 tovább hogyan adod
 te tudod.

A föld figyelmeztet (2013, tus, papír, 50x70)

Lisztóczy László

„Ó Európa hány határ”

A könyvek kálváriája és apoteózisa a diktatúra évtizedeiben

Az egyik kedves egri kollégám és barátom nemrég „mindenekelőtt az irodalomnak elkötelezett, könyvekben és versekben élő ember”-nek nevezett engem. Vállalom ezt a jellemzést: az irodalom, a könyvek és a versek szeretete valóban végigkísérte, szebbé és gazdagabbá formálta életemet.

Most, hogy egy könyvekről szóló könyv ilyen sokak érdeklődését fölkelte, szeretném földézni néhány, a könyvekkel, a könyvgyűjtéssel kapcsolatos emlékemet, példákkal illusztrálva azt is, hogy milyen sorsot élt meg a könyv a diktatúra idején Közép- és Kelet-Európában.

Már markazi ötödikes kisdíák koromban volt saját könyvtáram. A kamrában adott neki helyet édesanyám, ahol az egyik polcsorról leszedte a befőttes üvegeket, hogy azt könyvekkel rakhassam tele. Egy alkalommal a gyöngyösi magyar szakos szakfelügyelőt is elhozták hozzánk a helybeli iskolából, hogy megmutassák neki a könyvtáramat, büszkélkedjenek egyik növendékükkel.

Édesanyám később, amikor a könyvgyűjtés számára már elfogadhatatlan méreteket öltött, haragudni kezdett rám. Egyszerű parasztasszony volt, a család, a természet és az Isten szeretete töltötte ki egész életét, minden egyéb luxusnak számított a szemében. A feleségemet is megpróbálta maga mellé állítani. Szóvá tette, hogy nincs pakolóhelye, mert még a szekrények alján is könyvek vannak, micsoda dolog ez! Ő azonban mellém állt: „Anyuka, ne tessék bántani Lacit, mások többet költenek borra, sörre, kártyára, nőre, mint Laci könyvre. Őket a szenvedélyük elviszi otthonról, Lacit pedig hazahozza.”

Egyik látogatásakor a kislányom, Lilla is a védelmemre kelt. A könyvtárszobában üldögéltünk és beszélgettünk kettesben, a kislányom pedig hol az édesanyjának tette a szépet a konyhában, hol körülöttünk somfordált. Édesanyám a könyvekre mutatva szidni kezdett: „Minek ez a sok könyv? Nekem csak egy imakönyvem volt, mégse cserélnék senkivel, még Kádár Jánossal se!” Lilla a csípőjére tette a kezét, és a könyvespolcra mutatott: „Nagymama, ez mind imakönyv!”

Se a feleségem, se a kislányom előtt soha többé nem mert szidni édesanyám a könyvek miatt.

Tanítványaimnak is említettem annak idején, hogy el tudnám mesélni az életemet könyvcsempészként is. Az 1970-es és az 1980-as években többször meglátogattuk Genfben élő sógoromat, beteg kislányunk kivizsgálásához és gyógyításához is a segítségét kérve, s onnan csempésztünk haza emigráns magyar könyveket

zsírpapírba csomagolva, szalonnának álcázva, hűtőtáskába rejtve. Egyszer levegőt kapott, és megfutott a jég a hűtőtáskában, kissé átítatta *A forradalom tanúi* című könyvet, ami emiatt hullámos lett, de így még jobban szeretem. Ez a könyv 1981-ben jelent meg másodszer Münchenben a *Nemzetőr* kiadásában, magyar menekültekkel folytatott, az ENSZ által szervezett beszélgetéseket tartalmaz az 1956-os forradalomról és szabadságharcról, hazahozatala tehát ugyancsak kockázatos volt az 1980-as évek elején.

A Svájból hazacsempészett könyvek egy részét tovább csempészem Erdélybe a barátaimnak az 1970-es évek közepétől, miután az egyik dobós osztályomat 1973 augusztusában elvittem Erdélybe kirándulni, és életre szólóan megbűvölt a valaha Tündérkertnek becézett ország rész szépsége és az ott élő magyarok vendégszeretete.

Eleinte, amikor még nem volt autónk és olyan autós barátunk sem, aki velünk szövetkezve vállalkozott volna a közös kirándulásokra, egyedül és vonattal jártam. Lilla lányunk halála, 1977 decembere után útítársammá szegődött a feleségem is. Emlékszem egy román vámosra, aki fülkéről fülkére járva ezeket a szavakat ismételte: „Könyv, puska, pistol! Könyv, puska pistol!” Mi a többi utassal együtt röhögtünk rajta, ő pedig elégedetten mosolygott, hogy milyen ellenállhatatlan humora van.

Később a mi Skodánkkal, amikor azt eladtuk, egy kerecsendi Trabant-tulajdonos tanítványommal eredtünk útnak. A *Ceaușescu*-diktatúra akkor már levetette minden álarcát, egyre nehezebb volt könyvekkel átjutni a magyar–román határon. Minél keserűbbé vált az ott élő magyarok sorsa, annál többször kerestük föl őket, olykor évente három–négy alkalommal is. Hetekig–hónapokig gyűjtöttük a könyveket, törtük a fejünket vigaszt és reményt nyújtó szavakon, jegyeztük föl a hitet adó és erősítő eseményeket, híreket.

A legbiztonságosabb és a legtovább bevált csempészési módszert a feleségem találta ki: olyankor az erdélyi kirándulásra készülődve igen sok pilótakekszet ettünk, és azoknak a dobozába rejtettük az Erdélybe szánt könyveket. A feleségem az indulás előtt éjszaka is föl-fölkelt ágyából, hogy igazítson valamit a csomagokon. Olykor a hozzánk érkező, velünk bizalmas viszonyban álló vendéget megkértük, hogy érezze magát román vámosnak, és mutassa meg, hogyan nyúlna a cókmojkainkhoz.

Körösfő határában egyszer hetvennégy könyvet szedtünk össze a pilótakekszes dobozokból meg például az ingujjából. Útítársaimmal ott rendszereztük, csomagoltuk újra a könyveket, elosztottuk, mit hová és kinek viszünk. Amikor Kolozsvárt megálltunk a Szent Mihály templom melletti téren, előfordult, hogy odajöttek hozzánk kolozsvári magyarok, és nem azt kérdezték, hogy hoztunk-e vegetát vagy bármit, ami ott hiánycikk volt, és amit még jegyre se mindig lehetett kapni, hanem azt, hogy hoztunk-e könyvet. Azt hiszem, hogy ilyen másutt aligha fordult elő a kerek világon.

Egyszer egri levéltári barátainkkal, Bán Péterrel, Varga Lászlóval és Kellner Juddal utaztunk a testvérhazába. Kolozsvárt megtekintettünk egy akkor megnyílt kiállítást, Incze János dési festőművész kiállítását. Ott volt a vendégek között Szabó T. Attila, talán minden idők legnagyobb magyar nyelvudósa és Benczédi Sándor, a kiváló és roppant eredeti látásmóddal alkotó, Korondról származó szobrász. Bán Péter barátommal kiszaladtunk az autóhoz, kivettünk belőle egy nagy dobozt, ami tele volt akkor még gazdátlan, váratlan találkozásokra tartalékolt könyvekkel. A kiállítóterem ablakpárkányán kis kiállítást rögtönzöttünk, s megkértük Incze Jánost, Szabó T. Attilát és Benczédi Sándort, hogy válasszanak maguknak ajándékot a könyvek közül. Emlékszem, hogy Szabó T. Attila a saját könyvét választotta, *Asszonyok és férfiak tüköre* volt a címe, 1980-ban jelent meg a Magvető Könyvkiadó Magyar Hírmondó sorozatában, vallomásokat tartalmaz a XVII. századi marosvásárhelyi válóperek anyagából. A könyv addig még nem jutott el hozzá, feltűnő örömmel vette a kezébe. Az ablakon keresztül meglátták a könyveket az utcai járókelők, és csakhamar nagy tömeg gyűlt össze, azt hitték, hogy magyarországi könyveket árulunk. Az igényeket, sajnos, nem tudtuk maradéktalanul kielégíteni.

Mikó István barátunk és útitársunk egyszer Marosvásárhelyen elvitt minket Molter Károlyék házába, ahol akkor már a fiuk és a menyük, Marosi Barna és Ildikó lakott. A hónom alá csaptam egy pilótakekszes dobozt, amelyben tiltott, részben emigráns könyvek lapultak, és szó nélkül magam elé tettem az asztalra. Vendéglátóink mindenféle jóval kínálgattak, amit az ínséges időkben nem kis ügyességgel és lemondással gyűjtöttek össze a várt vagy váratlan vendégek számára. A pompás vendéglátást dicsérve, arra próbáltam rávenni őket, hogy kóstolják meg a hazai pilótakekszet, nem fogják megbánni, mert nagyon finom, és hoztunk belőle bőven. Hiába győzködtem őket, gesztusomra elutasító választ kaptam, mondván, hogy hosszú út áll még előttünk, bármi megtörténhet velünk, jobb, ha spórolunk az enivalóval. Továbbra se fogytak el, inkább gyarapodtak az asztalon a finomságok, s én kellő alázattal, tapintattal újra és újra megismételtem a kínálgatást, mindhiába. A mit tudom én, hányadik kudarc után már önkényesen kinyitottam a dobozt, fölálltam és odavittem vendéglátóinkhoz. Könny szökött a szemükbe, amikor meglátták, hogy könyvekkel – és nem is akármilyenekkel – kínálok meg őket, szemüket törölgetve válogattak közöttük. Ezután Marosi Ildikó egyfolytában a könyvespolcokon futtatta a szemét, duplumokat keresve, és lassan-lassan egy halom régi könyv ágaskodott előttem az asztalon. Volt miből válogatnia, mert odaköltözésükkor Molter Károly könyvtárát összekeverték a sajátjukéval.

Ezeket a könyveket hazafelé nagyrészt elkobozták a román vámosok. Az általa okozott seb egy kicsit ma is sajog még.

A pünkösdi királyság 1989 nyaráig tartott, amikor Gyula felé szerettünk volna átjutni a magyar–román határon. Velünk jött az unokaöcsém is. Akkor leplezték le az éber román vámosok a pilótakekszes dobozok titkát, túl sok volt ugyanis belőlük. Egyenként kinyitogatták a dobozokat, és csakhamar ember nagyságú halmot emeltek a könyvekből az autónk mellett. Látva, hogy emigráns könyvek is megbújtak a többi között, valami nagy-nagy összeesküvés gyanúja merült föl bennük. Telefonáltak a nagyváradi szekusoknak, hogy jöjjenek gyorsan, mert baj van. Órákig kellett várakoznunk a szinte elviselhetetlen kánikulában. Megsejtettük, hogy mi vár ránk, és megbeszéltük a követendő taktikát. Elhatároztuk, hogy egyöntetűen azt valljuk, a könyveket üzleti szándékkal hoztuk Romániába, mert a szigorú tilalom miatt ugyancsak megnőtt a kereslet irántuk. Amikor megérkeztek a szekusok, egyenként rendelték maguk elé, de minden igyekezetük ellenére egyikünk se árult el senkit a barátaink, ismerőseink közül. Vallatás közben azokat, akik már túljutottak a tortúrán, elkülönítették a többiektől, ez azonban akkor már mit sem ért. Végül visszakaptuk a könyveket, de kitiltottak minket Romániából.

Abban bízva, hogy a kitiltás híre még nem jutott el Nagyváradra, az oda vezető határon sikerült átkelnünk, és az összegyűjtött könyveket célba juttatnunk.

A történetek miatt pedig csakhamar a még súlyosabb büntetést is megkapták azok, akik arra rászolgáltak: néhány hónap múlva, 1989 decemberében huszonnégy óra alatt összeomlott a *Ceaușescu*-diktatúra.

(Elhangzott 2017. március 7-én az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban „Szeretettel írom ide a nevem”. Könyvtáram egri vonatkozású dedikációs című könyvem bemutatóján. Közreműködött Elbe István, az OSZK információszolgáltatási igazgatója, Deé Nagy Anikó, a marosvásárhelyi Teleki Téka nyugalmazott vezetője és Ungvári P. Tamás előadóművész.)

Csatáné Bartha Irénke

Szép Erdélyországom

Tűrömvirág földje,
tündérkertes álom,
nekem legkedvesebb
széles e világon.

Vérben,vasban sebzett
szép Erdélyországom
gyökerem s szárnyam vagy,
tártkarú világom.

Keserves sorsverte,
vészejósló harcokon,
konok vértben edzett
szép Tündérországom.

Áldjon meg az Isten,
áldjon meg ezerszer,
varázs csillagösvényt
soha ne feledd el!

Hagyd meg nekem...

Hagyd meg nekem a zöldet,
legyen a tavasz örömmünnep,
mezők üde illatával szívárványozd a Hargitát.

Hagyd meg nekem patakok arcán a mosolyt,
melyből a gyermekkor visszaragyog,
vén hegyek üzenő visszhangját,
bennük a tüzet, reményt és csodát.

Magány ellen kezemben citerát,
ősi dallamokkal összenőtt hitet,
hagyd meg csillagtalán ösvényeim!

Batyumat viszem

Hátamon batyummal
hazaindulok,
viszem magammal
emlékeimet.

Vonszolom magam
kő és üvegcserepeken át,
mindent, mi szép volt,
darabjaiból összerakosgatok.

Sír a közel, mikor érkezem,
sír a távol, mikor elmegyek,
könnyek erednek
magányos kapufélfákról.

S én viszem tovább,
hurcolom hátamon,
viszem szívemben emlékeimet.

Minden lépés, a por, a sár,
szemetekben a könny, mi ideköt,
illata víznek, földnek, égnek,
pásztortüzeket lobbant szívemen,
ha fogy(na) köröttem a fény s az öröm.

Táltosok nyomát kerested

(Gál Elemérre emlékezve)

Viharok dúltak feletted,
táltosok nyomát kerested,
a forrásra rátaláltál,
ősök múltjára ráláttál.

Te értetted erdők szavát,
erdélyi hegyek sóhaját,
ölelő holddal, fénylő nappal,
szarvasokkal, Fehérlóval
minden utad hazatalált.

Havasaink lehelete,
táltosaink üzenete
kincseid lettek e tájon,
ránk testáltad adakozón,

utódoknak legyen vagyon.

Radnai István

Hajnali fagyok

március vad szelekben úszó tavasz hónap
forr a vér egy ország minden szerelme
érzelmek nővel és hazával telve elvek
riadóra dobok szólnak ha riadóra dobok szólnak

ébresztője rekedt trombitáknak lóra
ne csak hagyományt őrizz kifosztott magyar
nem elég hogy petőfi-epigon szaval
nemet kell mondani csalfa szirén-szóra

sok lenne önfeláldozásból egy kosárnyi magyar termék
szűk lenne koponyátok facsart magyar elmék
szomszéd szigetekre jársz bölcsen adózni

zsíros bankár prüszköl nem ürül a dózni
még a szeszt is importálsz büszkén
méreg a hazaárulás bármi álljon is a címkén

Tragédia

csalóka árnyékon besötétedett kabáton
lapul a szárnya szinte nedves
ha színe nem szőke nem árulója volna
szép ablakot vagy puha fészket

termékeny rövid szerelmét ha megtalálja
hang nélkül szállna csapda vagy asszony
egyre megy ha vonz az illat
halálszagú akárha dolgavégezetlen

fény gyúl az árnyék mögé éretlen szárnyán
repülni próbál bújna gyapjú kegyelmébe
de a kelme ahová ökelme a gazdájának kell

így álmára lecsap véletlen ébredése
miért kelt fel oly hirtelen a nap s vele
halálos gőz pokol illatú felleg

Fecske Csaba

A sánta kiskacsa

Édesanyámtól kaptunk nyolc pelyhes kiskacsát. Akkoriban a külvárosban laktunk, családi házban. Füves udvarunk volt, az ablak alatt diófa bólingatott. Volt egy kis baromfiudvar is dróthálóval elkerítve, benne betonból készült kacsaúsztató, jobban mondva kis kacsafürdő, mellette berozsdásodott nyomóskút, amit néhány napos fáradtságos munkával sikerült megjavítani. A gyerekek tapsikoltak örömben, amikor előbuggyant a víz.

A tyúkólat gondosan kitakarítottam, finom szálú szénával kibéleltem. Az ajtóhoz liliputi feljárót eszkábáltam. Takaros szállás fogadta kis telitalpúinkat.

A gyerekek kezdettől kivették részüket a munkából, szívükön viselték a kiskacsák sorsát. Nem mulasztották volna el a csalánszedést sem. Mit se törődtek a viszkető hólyagocskákkal, túrték emberül, ennyivel tartoztak a kis pehelygombócoknak. Ott álltak fölöttem, ahogy a fejszével apróra metélem a csalánt, s kukoricadarával összekeverem. A kacsák elé rakni már az ő feladatuk volt, soha el nem mulasztott lehetőség, mintsem kötelesség. Élvezték, amint a kiskacsák megrohamozzák az eleséget, nyelik mohón, fuldokolva. Mint a kitömött harisnya, olyan volt a begyük, szinte felbillentette őket.

Minden délutánunk a kiskacsáké volt. Együtt ment a család a határba csalánt meg más zöldféléket szedni, csorbókát, répalevelet. Kacsáink szemlátomást nőttek, gyarapodtak, így hálálták meg szerető gondoskodásunkat. Lábunkhoz simultak, rimánkodó sipogatással fölkéredzkedtek a gyerekek kezébe. Különböző huncutságokat eszeltek ki, játszottak velünk. Egyszer a legkisebb és leggyámoltalanabb lesántult, nem tudtuk, mi lett vele, talán társai taposták meg a nagy tülekedésben elemózsiasztáskor. Azontúl ő lett a kedvenc, a legpátyolgatottabb kistestvér, akit a gyerekek anyáskodva babusgattak. Ő pedig túrte hang nélkül, csak kis szíve vert szaporán a puha pelyhes bőr alatt. Ő volt mindig a sereghajtó, kétségbeesett jajveszékeléssel iparkodott a többiek után.

Nyolc kacsacs, nyolc egyéniség. Volt közöttük pákosztos, lusta, volt sértődős. Ez mindenért felhúzta az orrát, akarom mondani csőrét, nem lehetett a kedvére tenni, félrevonult és percek alatt képes volt duzzogni magában.

Irántuk való szeretetünk nem gyöngült akkor sem, amikor a pelyhes csöppségek közül fehér tollú, kemény csőrű pecsenyének való szárnyasok lettek.

Bármilyen szomorú is, elérkezett az idő, amikor a kacsákat le kellett vágni. Elvégre azért neveltük őket, az élet bizony könyörtelen, be kellett, hogy teljesejék az örök kacsasors.

Az első kacsacs levágása nagy bonyodalmat okozott családjunkban, senki sem vállalta

a kegyetlen feladatot. Feleségem és én is irtóztunk a vértől. Végül Kovács néni, jóra való, kedves szomszédasszonyunk, tapasztalt baromfiölő könyörült meg rajtunk.

Mi, felnőttek is szomorúan vettük tudomásul az egyébiránt hétköznapiak mondható eseményt, de a gyerekek belebetegedtek. Vádloán néztek ránk szibériai messze-ségből kéklő szemekkel, sírásra görbülő szájjal.

Időről időre fazékba került egy kacsa. Egyre nagyobb lett a csönd a baromfiudvarban, végül csak a kis sánta, aki már nem is kicsi, hanem vágnivaló pecsenyekacsa volt, szomorkodott a medence mellett, emlékeztetvén a régi szép időkre.

Másnapra ígérkezett Kovács néni, a sánta órái meg voltak számlálva. Aki mintha megérezte volna ezt, gyászos hápogásba kezdett.

Az éjszaka közepén egyszerűen mocorgást, sutyorgást hallok. A konyhaablakon belötytyent holdfényben látom ám, hogy a két gyerek pizsamában, egymás kezét fogva, a félelemtől reszketve kisurranni készül az ajtón.

Nem volt kétségem afelől, hogy mit akarnak.

Andris suszter

A suszteráj a falu közepén volt, a Viszlay-házban, utcára nyíló helyiség, egykor kocsmá. A mennyezetről halvány fényű, kormos üvegű petróleumlámpa lógott, sejtelmes félhomályba burkolva a műhelyt. Andris bácsi, a mester rossz lábú öregember, biciklivel járt dolgozni, gyalogolni sose láttam, legföljebb a műhelyben tett kaszáló bozdukatokkal néhány lépést. Segédje Péter bá', akiről sokáig azt hittem, hogy a fia, mert ugyanolyan nyomorék lábai voltak neki is. Ő volt a falu harangozója, sokszor találkoztam vele, amikor a delet harangozni kerekedett a templom felé. Az ő dolga volt télen begyújtani, sötétedéskor meggyújtani a lámpát, kisépenni a műhelyt, ő végezte az egyszerűbb munkákat, sarkalást, talpalást, a finomabb és bonyolultabb munkák Andris bácsira vártak. Ügyes kezű, lelkiismeretes mester volt, adni lehetett a szavára. Ha azt mondta kedden, hogy csütörtökön mehetek a cipőmért, akkor mehettem is érte, mert kész volt, ha a kutya kovászt evett is. Szerettem a suszterájba járni, nézelődni a cserzett bőr szagú műhelyben. Bámultam a polcokon a félretaposott sarkú, levált talpú, elnyútt cipőket, bakancsokat, csizmákat.

Egyszer Iskolából jövet Misi rávett minket, pontosabban megparancsolta nekünk, hogy menjünk be a suszterájba, és kiabáljuk azt, hogy faszeg, csiríz. Nem értettük Gusztival, hogy mi értelme ennek, ellenkeztünk is, de Misi két évvel idősebb volt tőlünk, nagydarab, erős fiú, hát nem volt mit tenni, beszaladtunk a műhelybe, és elkezdtük kiabálni: faszeg, csiríz!

Erre Péter bá', mint akit darázs csípett meg, föl pattant a háromlábú székről, lekaptá

a kályháról a forró csirízt, és rossz lábait, korát meghazudtolva utánunk vetette magát. Iszkirí! Gusztinak sikerült egerutat nyernie, de én nagy igyekezetemben az ajtófélfának rohantam, s az öregnek sikerült egy adag csirízt a fülem mögé nyomnia. Rettentően égetett a forró ragacsos massa, amit aztán a patakban büntársam vakargatott le rólam nagy sajnálkozások közepette. Haragudtam rá, mert ő bezzeg megúsza. Napokig sajgott a fülem töve Ha találok Misivel, rázendített kajánul, hogy faszeg, csiríz!

Éppen új táskám volt, boldogan vonultam vele az iskolába, de már az első napon tönkrement. Barnus belekapaszkodott, hogy hanyatt rántson. Nem hagytam magam, olyan erővel akartam kiszabadulni, hogy a táska megadta magát, elszakadt. Megijedtem, másrészt nagyon sajnáltam, hiszen eddig mindig a bátyámtól megörökölt viseltes fatáskát hordtam, ami éktelenül zörgött a hátamon. Félttem a szüleim dorgálásától.

Végső elkeseredésemben elmentem a suszterájba, hogy megjavíttassam. Persze bennem volt a félsz, hogy elutasításban lesz részem, hogy jól megmossák a fejemet a múltkori csúfokodásért. Bizonytalanul, szégyenkezve léptem át a műhely küszöbét. Andris bácsi egyedül volt. Elmotyogtam, hogy mi járatban vagyok, közben izzadt kézzel markolásztam zsebemben az ötven fillérest, összes vagyonomat, amiből fagyit akartam venni, ha jön majd a vándor fagyaltárus, vajon elég lesz-e. Andris bácsi egy szóval sem említette a múltkori esetet, néhány perc alatt megvarrta a táskát, szinte észre se lehetett venni, hol volt elszakadva. Amíg az öreg csöndben dolgozott, én zavaromban a legyeket számolgattam a plafonon.

Mennyivel tartozom, kérdeztem bátortalanul. Semmivel, mondta az öreg, és jókora barackot nyomott fejem búbjára, csaknem összeroskadtam alatta.

Andris bácsi rég elköltözött ebből a világból, így már sose fogom megtudni, hogy hallott-e Csozogiról, az öreg suszterról.

Cili

Az épület tövében húzódó csatorna vasrácsa alól bámult ránk. Észre sem vettük volna a sötétben, ha félre nem billenti a vasrácsot. Mozdulatlanságba dermedt, szemével bűvölte a kiflivéget, amely a fiam kezéből pottyant a földre, s ami kiváltotta a meggon-dolatlan mozdulatot. Az éhség fölébe nőtt az óvatosságnak.

A sarkon építkezés folyt. Egy földkupac mellett a munkások deszkahulladékkal táplált ropogó tűznél szalonnát sütöttek. A levegő megtelt a piruló szalonna illatával, ez csábította ide szerencsétlen állatot.

Az ajtóból visszanezve láttuk, a földhöz lapulva odaóvakodik a kiflivéghez, hirtelen mozdulattal elkapja, mintha attól tartana, hogy elmenekül előle, aztán néhány lépést hátrál, megfordul és eltűnik a csatornában, ahonnan jött.

Másnap reggel már kerestük tekintetünkkel. Most is a csatorna vasrácsa alatt tanýázott. Türelmesen kivárta, míg eltúnünk a nyikorgó ajtó mögött, csak azután surrant oda az eleséghez.

Napokig a megszokott forgatókönyv szerint történt a találkozásunk. Fiam földre dobta a kiflimaradékot, ő pedig, miután biztonságos távolságban tudott minket, elvitte a járandóságát.

Talán úgy két hét után állt be némi változás kapcsolatunkban. Kissé meglepődtünk, bár jó érzéssel vettük tudomásul, hogy nem a csatorna rejtekében várt ránk, hanem a fal tövében, a hajnal leheletétől deres betonon. Most láttuk először a maga teljes testi valóságában, orrától a farka hegyéig. Lány, fekete csíkokkal tarkított szürke bundája lötyögött rajta, mintha a kelleténél nagyobb méretűt viselt volna. De az elemóziát most is csak a hátunk mögött merete birtokba venni. Óvatos volt és bizalmatlan.

Egyre hűvösebbek és sötétebbek lettek a reggelek.

Nem tudom mennyi idő telt el, egy hónap, két hónap, talán több is, amikor Cili azon a helyen várt minket, ahol az élelmet szoktuk elhelyezni, a járdán. Mindig ott volt, sohasem kellett várni rá. Természetessé vált számunkra, hogy van egy macskánk. Kiflivég helyett most már mócsingot, kolbászvéget, szalonnabőrt kapott tőlünk, olyasmit, amit mi már nem ettünk volna meg, neki viszont pompás csemege volt.

Leesett az első hó. Az út menti fák és bokrok zúzmarások voltak. Az építőmunkások sem csak a szalonnasütés végett gyújtottak tüzet, amikor Cili odáig jutott a barátság kiismerhetetlen és kacskaringós útján, hogy a fiam lábához dörgölődött, és dorombolt kicsit, mielőtt eltűnt volna reggelijével a csatorna vasrácsa alatt. Ettől kezdve rendes szokásává vált a dörgölődés és dorombolás. Úgy látszott, teljes a bizalma irántunk. Ennek ugyan örültünk, de tagadhatatlan, hogy veszélyeket rejtett magában. Kezdett túlságosan is megszelídülni. Szőre kisimult, bundájába behízott. Barátságos, fényes szőrű jószág lett belőle.

És ahogyan a tél haladt a tavasz felé, újabb és újabb lépéseket tett felénk a szó valódi és átvitt értelmében egyaránt. Már nem a régi helyen várt minket, hanem elibénk jött, nap mint nap egy kicsikét közelebb. Farkcsóválás, dörgölődés, dorombolás után ott fogyasztotta el mohón a reggelijét a bokrok között. Tartalékolt-e magának, juttatott-e belőle sorstársainak, sohasem tudtuk meg, mint ahogyan azt sem, vannak-e kölykei, amelyekről gondoskodnia kell.

Az idő előrehaladtával Cili egyre közelebb került az ezernyi veszélyt rejtegető főúthoz. Úgy tűnt, óvatosságát teljesen föladta, ami az ő esetében bizony nagyon is kockázatos dolog. Mondhatnám felelőtlenség.

Kora tavasz volt, hűvös még, de ragyogott a nap, mint a rézüst.

Cili az útkereszteződésben várt, ott állt az útszegélyen, feszülten figyelt. Ahogy megpillantott minket, nekiiramodott, mit se törődve a forgalommal. A Suzuki fékezett. Tompa puffanást hallottunk...

Kökény Éva

Didergők

Láttam őket!

A bokrok sűrűjében szeretet-közelségben megbúvó
fázó madárkákat, a csicsergőket.

Láttam őket!

Az utcán élőket, a szenvedőket, az előkelő éttermek előtt
ázó-fázó rongyos didergőket.

Láttam őket!

A szívükből játszó, jobb sorsra érdemes utcazenészeket,
a dermedt újjal gitárt pengetőket!

Láttam őket!

A szívteleneket, a közömbösen arra menőket.
Kiknek vágya nem a szeretet éltető ereje,
kik békétlenül acsarkodnak,
kiket nem érdekli utcán fázó embertársa
akinek nincs semmije, és nincs hova mennie.

Láttam őket!

a jólelkeket, kik madaraknak magot szórnak,
az önzetleneket, kik a rongyos szegényeknek
– kikben szenvedő Krisztust látnak –
ételt, ruhát adnak jobb sorsukért hálaképpen –
apostolok utódainak nevezem őket.

Boldogvers

Tenyérnyi eget nézem –
ablakomból a horizontot nem láthatom,
de az égboltra felnézve érzem,
hogy csak egy porszem vagyok.

Tenyérnyi eget bámulom –
ablakomból a napkeltét is láthatom,
és felzeng bennem dala boldogságnak,
bár érzem, milyen kicsi vagyok.

Tenyérnyi egemen az egész világom,
hol lassan már a napnyugta aranya ragyog –
de eltölti szívemet a hála, mert
a hatalmas égbolt szivárványa alatt vagyok!

Lucifer zuhanása (2017, tus, papír, 50×70)

Madarász Imre

Giuseppe Ungaretti és az első világháború

Lírikus a lövészárokból: a Nagy Háborúban nagy költő születik

Ahogy az első világháború Giuseppe Ungarettiben találta meg legnagyobb költőjét, úgy Ungaretti a Nagy Háborúban talált rá költői hangjára. A Novecento talán legnagyobb olasz költője az olasz fronton született, visszaemlékezésében egészen pontosan meghatározta e költői születés idejét és helyét: „*Az Eltemetett Kikötőt (Il Porto Sepolto)* lövészárók-életem (vita in trincea) első napján kezdtem írni, vagyis 1915 karácsonyának napján, a Carsón, a San Michele hegyen. Azt az éjszakát a sárban feküdve töltöttem, szemben az ellenséggel, aki valamivel magasabban volt, mint mi, és százszor jobban felfegyverkezve. Mindig a lövészárkokban, majdnem mindig ugyanazon lövészárkokban, merthogy San Michelében maradtunk még pihenőidőben is, egy évig folytak a harcok. *Az Eltemetett Kikötő* annak az egy esztendőnek a tapasztalatait foglalja magában.”¹ Költői születésről beszéltünk, hiszen Ungaretti köztudottan 1888-ban (február 8-án), Alexandriában látta meg a napvilágot. S még verseket is írt és publikált a tekintélyes firenzei *Lacerba* folyóiratban 1914–1915-ben, Olaszországnak az első világháborúba való belépése előtt. De önmagára, teljesen egyéni költészetére, „húrjára”, arra a bizonyos „szóra”, mely „lelkébe vésődik mélyen / akár egy szakadék” a carsói lövészárkokban „talált rá” (*Commiato*)²: a hasonlat aligha véletlenül ötlött fel benne a szakadékokkal, meredélyekkel, hegyekkel, sziklaszirtekkel teli tájon, versei helymegjelölésében jellegzetesen gyakori a „Cima”, magyarul „Orom” szó. Nem annyira a költő lett tehát katona, inkább a katona lett költő. Vajon alkalmazható Ungarettire a Risorgimentóból ismert „poeta soldato”, azaz „katona-költő” kifejezés? Abban az értelemben semmi esetre sem, mint volt Ugo Foscolo, Giuseppe Mameli vagy Ippolito Nievo, akik önként, önnön szabadságeszméiért harcoltak tollal és karddal. Ungarettit behívták, besorozták „messze messze / mint egy vakot / kézen fogva vitték el” (*Lontano*)³ a „carsói pokolba”. „Mint egy vakot”, mint akit elvakítottak: egy ideig „interventista” volt, vagyis annak híve, hogy az eredetileg a Hármas Szövetségbe tartozó, a szarajevói merénylet után egy darabig még semleges Olaszország, irredentizmusától vezérelve, az Osztrák–Magyar Monarchia ellen, az Antant oldalán lépjen be a nemzetközi konfliktusba. De csak „a háború kitöréséig”: amit látott és megtapasztalt, az gyorsan felnyitotta a szemét, hamar kiábrándította. „Nem szerette a háborút, sőt, a béke embere volt”, akinek „költészetében nyoma sem volt az ellenség iránti gyűlöletnek”, annál inkább „az emberek testvériségének a szenvedésben”.⁴ Ungaretti átmenetileg lehetett „irre-

dentista”, a „terre irredente”, a tizenkilencedik századi nemzetegyesítő-államalapító szabadságharcokban fel nem szabadított (szó szerint „meg nem váltott”) olasz földek Olaszországgal való egyesítésének („a Risorgimento beteljesítésének”) támogatója, de sovén nacionalista nem volt sosem: az egyiptomi születésű, szudáni dadus és horvát nevelőnő gondozta, legjobb ifjúkori barátjának egy arab fiút valló, szülőföldjén francia iskolába járó, majd Párizsban, a Sorbonne-on irodalmat hallgató Ungaretti idegengyűlölő-háborúpárti nem is lehetett.

Mindazonáltal a háborúval nem a hagyományos humanista pacifizmus ideológiáját és retorikáját szegezte szembe, hanem egy egészen más(képp) és újszerű(en) pacifista költészetet, melynek békeüzenete sokkal kevésbé volt szembetűnő, mint újszerűsége. Pedig pacifizmus volt ez: az abszolút pusztítás ellenében az abszolút alkotást felmutatni a, Csokonai-reminiszcenciával, „semmitől világokat” teremtő poézis révén („poiéo” görögül: teremteni), értelmet vinni az értelmetlenségbe egy olyan háborúban, amelynek fő jellemzője a katonatörténeti szakirodalom szerint is az „irracionalitás” volt⁵, a kiszámíthatatlanság, a beláthatatlanság, a felfoghatatlanság, a hideg kalkulációval, vérmatematikával való megtervezettség és az eszeveszett káosz, a fanatikus voluntarizmus és a vak balszerencse, a hübrisz és a kiszolgáltatottság, felülről, hadúri magaslathoz sakkjátszma gyalogosokkal, figurákkal, alulról, a golyófogó ágyúöntelések, húsdarálóba vérszivattyúba parancsolt közkatonák részéből nézve és megélve (nagyon sokszor nem túlélve), orosz rulett.

A „csönd”, melyben a költő „rátalált egy szóra” mint „lázás önkívület / világos csodája”-ra (*Commiato*)⁶ a halál csöndje volt két ágyúszó-zuhatag között: tűzszünetekben gyúlt fel a világító, nem gyilkos fény. Megtalálni: ahogy a görög a teremtésből, a magyar a kiköltésből, úgy a provanszál és a középkori olasz nyelv a szó megtalálásából (trobar, trovare) – is – képezte a költészet szavát, innen a *trubadúrok* (trovatori) elnevezés. Amikor a neves irodalomtörténész-kritikus Francesco Flora bírálattól sem mentesen, „hermetizmusnak” (ermetismo), „hermetikus költészetnek” (poesia ermetica) nevezte el azt az irányzatot, „iskolát”, melynek elindítója és első mestere Ungaretti, másik két legjelesebb reprezentánsa pedig Eugenio Montale és Salvatore Quasimodo volt, e költészet „zártóságára”, „nehézségére”, „homályosságára” utalt elsősorban⁷, de a szóelemény óhatatlanul felidézte a provanszi „trobar clus”-t is, „a trubadúrköltészet hermetikus irányzatát”.⁸ Ungaretti életrajzi okokból is erősen kötődött Franciaországhoz és kultúrájához, nyelvéhez való kötődése oly erős volt, hogy Glauco Cambon felveti, az olasz mellett „francia költő” is volt, „egy olasz költő, aki tudott francia nyelvű költő is lenni”.⁹ A modern francia lírikusok, a szimbolisták, Stéphane Mallarmé, Paul Valéry mellett hatott rá a középkori trubadúrlíra is, amelynek vezérmotívumait „legkedvesebb költője”, Petrarca emelte be a világirodalom „fősodrába”.¹⁰

Az így „megtalált” költői „szó”, a vers, maga a költészet Ungaretti számára élet-

halál kérdés volt. Többszörös jelentéssel. Élet, az élet kvintesszenciája a halállal szemben. Az élet – a túlélés, a horatiusi „non omnis moriar” – reménye, lehetősége a halál után, amikor a szuronyharcra induló fiatal férfiakat a gépfegyverek százszámra öldösték le. Az egyéni élet értelme – mint az individuális létezés célja és a ráció rendje a kaotikus létharcban – a teljesen értelmetlen, névtelen, arctalan tömeghalál ellenében. Ez volt az abszolút költészet, a tiszta költészet, de nem a korban divatos dekadens esztétizmus értelmében, mely ezt oly fennen hirdette, itt Mallarmé-rokonságot, Valéry-párhuzamokat látni merő káprázat, optikai csalódás lenne, „dannunzianesimo”-ról nem is beszélve, hanem a kifejezés legigazibb, ideális értelmében. A kincsként „megtalált” szavakból építkező vers formabontó modernizmusában, rím, ritmus, központosítás nélkül is a klasszikus költészet-eszmény Illyés Gyula *Bartókja* megfogalmazta törvénye szerint hirdeti-vallja „a létnek a maga zord igazát”, „kiált... a sorshoz, hogy harmóniát, / rendet, igazit”: „szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja”. Az új klasszicitás nem klasszicitás, ámde sokkal több a kötődése hozzá, mint első látásra hinnénk. Ungaretti azon törekvése, hogy a lehető legkevesebb szóval a legtöbbet, a legnagyobbat, a lényegyet mondja ki elementáris erővel – *Reggel (Mattina)* című verse mindössze pár szóból áll: „Megvilágít / a végtelen” (M’illumino / d’immenso) – meglepő hasonlóságot mutat a szintén „szabálytalanul”, szokatlanul petrarkista, Petrarca-ban fő lírai „mesterét, mintaképét” tisztelő Vittorio Alfieri végsőkéig tömörítő „rás-poly-poétikájával”.¹¹

Jegyzetek

1. Giuseppe Ungaretti: *Vita d'un uomo, Tutte le poesie*, Mondadori, Milano, 1982. 520.
2. Ungaretti: *Vita d'un uomo*, LVIII., 58.
Giuseppe Ungaretti: *Hajótöröttek öröme*. Válogatott versek. Válogatta, fordította és az előszót írta Madarász Imre, Rovó Kiadványok, Budapest, 1989. 31.
3. Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 68.
Ungaretti: *Hajótöröttek öröme*, 9.
Madarász Imre: *Romantikus Risorgimento*. Olaszország alapító mítoszai, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013. 113–125.
4. Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 520–521.
5. Mario Vianelli – Giovanni Cenacchi: *Teatri di guerra sulle Dolomiti*. 1915–1917: guida ai campi di battaglia, Mondadori, Milano, 2006. XXIII.
6. L. 2. jegyzet.
7. Francesco Flora: *Dal romanticismo al futurismo*, Mondadori, Milano, 1925.
Francesco Flora: *La poesia ermetica*, Bari, 1936.
8. Szabics Imre: *A trubadúrok költészete*, Balassi Kiadó, Budapest, 1995. 152–172.

- Vö. Giuseppe Ungaretti: *Il Porto Sepolto, a cura di Carlo Ossola*, Marsilio, Venezia, 1990. 242.
9. Glauco Cambon: *La poesia di Ungaretti*, Einaudi, Torino, 1976. 16.
Vö. Jean-Carles Vegliante: *Giuseppe Ungaretti*. La traversée des Alpes, Poésie 88, 24, juillet-octobre 1988. 67–97.
10. Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 531.
Daniela Baroncini: *Ungaretti e il sentimento del classico*, Il Mulino, Bologna, 1999. 35–87.
Denis de Rougemont: *A szerelem és a nyugati világ*, Helikon Kiadó, Budapest, 1998. 123–126.
Madarász Imre: „*Ámor és én*”. Petrarca-versek elemzése, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016. 57–69.
11. Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 65.
Ungaretti: *Hajótöröttek öröme*, 24.
Baroncini, 127.
Guido Santato: *Lo stile e l'idea. Elaborazione dei trattati alfieriani*, Franco-Angeli, Milano, 1994. 47.
Madarász Imre: *Vittorio Alfieri életműve felvilágosodás és Risorgimento, klaszszicizmus és romantika között*, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2004. 176.

Új időknek új olasz dalai: korszerűség a kor ellenében

Ungaretti első verskötete, *Az Eltemetett Kikötő (Il Porto Sepolto)*, a költő szavait idézve, „Udinében jelent meg, 1916-ban, 80 példányban, Ettore Serra gondozásában”.¹ Abból a tényből, hogy a filológusok még a megjelenés hónapját és napját is kinyomozták (december 16.), de a kiadónak nem bukkantak nyomára, csak egy meg nem nevezett „udinei nyomdát” említenek, arra következtethetünk, hogy a kiadás a szerző költségén történt, illetve bajtársa, felettese és felfedezője-bátorítója, Serra „hadnagyocska” segítségével.² A (szerzői) magánkiadás meglehetősen elterjedt volt akkoriban: Guido Gozzanótól Alberto Moraviáig hosszan lehetne sorolni a (többnyire első) műveiket a maguk (vagy családjuk, szüleik) pénzén megjelentető jeles olaszországi költőket, írókat, a felvilágosodás korának óriása, Alfieri pedig egyenesen azt vallotta, hogy „egyetlen művet sem ismer el sajátjának, amit nem ő maga publikált”.³ Mindezzel együtt az apró kötetecske lapszám és példányszám tekintetében alig volt könyvnek nevezhető. A versgyűjtemény terjedelme és kiadóinak rangja együtt nőtt Ungaretti költői hírnevével (Vallecchi, Firenze, 1919; Stamperia Apuana, La Spezia, 1923; Giulio Preda, Milano, 1931; Novissima, Roma, 1936; Mondadori, Milano, 1942 – immár a *Vita d'un uomo* megannyiszor kiadott szintézisében). A, Leone Piccionit idézve, „megjelenésekor sok iróniával,

sok értetlenséggel fogadott⁴ versek, túlzás nélkül kimondható, forradalmi újítást hoztak.

Akkortájt az olasz irodalmat Gabriele D'Annunzio és a „dannunzianesimo” uralta, mely Itáliában majdnem annyira szinonimája lett a dekadentizmusnak, mint a „marinismo” volt a barokknak. Ahogyan Egon Friedell és Szerb Antal szerint Byron a romantika korszakának⁵, úgy volt „főhőse”, illetve címszereplője D'Annunzio az olaszországi (és nem kis mértékben európai) századfordulónak. Verseivel, regényeivel, drámáival mindhárom műnemben költőkirály lett (francia nyelvű műveivel és a fordításoknak köszönhetően európai hírű) egyszerűségével és hagyományhűségével, ugyanakkor újszerűen merész erotográfiájával az olvasóközönség körében népszerű, egyszersmind precíz stílusával, keresetten választékos nyelvezetével a „vájtfülű” sznobok kedvence is. Közéleti szereplésével és magánéleti botrányaival emberként, jelenséggént is „téma” lett: amikor nem tőle, akkor róla és viselt dolga-iról, ügyeiről, kalandjairól olvasott a publikum. Utánzóinak csapata, rajongóinak tábora az utolsó nemzeti költő, az „utolsó vatesz”, Carducci⁶ utódját látta benne, ám amikor a mérhetetlenül önimádó és ambiciózus (élet)művész a vateszséggel próbálkozott, háborús uszítóként bukott el morálisan: irredenta-intervenciós szónoklatai és cikkei az „írastudók árulásának” éppen végleteességükben tipikus, kiábrándító példái.⁷ Az a tény, hogy D'Annunzio, számos háborús uszítóval szemben, maga is önkéntesként kivette részét a harcokból, életét kockáztatva, fél szemét elveszítve, egy grammal sem csökkenti (Eötvös József szavával élve) a „feleletterhét” az olasz történelem legnagyobb tömegmészárlásának, a hatszázötvenezer (a legóvatosabb becslések szerint is négyszázhatvenezer) emberéletet kioltó „felesleges vérontás” előidézésében, ahogy XV. Benedek pápa minősítette.⁸

Ungaretti „katonaköltőként” anti-D'Annunzio volt, „katonaköltészete” pedig „antidannunzianesimo”. D'Annunzio nemcsak „fegyveres költő” volt (Antonio Spinosa), a fegyverek költője is, aki „nem akarta a békét” és „imádta a háborút”, és pedig modern-torz Türraioszként nem a „hazája rögét védő” defenzív háborút, hanem az országnagyobbító agressziót, a „morálisan szép” (!) konfliktust, arra bujtogatott beszédeiben nyíltan „bottal, pofonnal, rúgással, ökölcsapással” és „erőszakra lázítással”.¹⁰ Ungaretti (miként Gyóni Géza) „a béke katonája” volt, antimilitarista katonaköltő, ami nem önellentmondás volt és nem paradoxon, mert a gyilkos tömegőrületnek mondott ellent a humanitás logikájával, „annak az ellentmondásnak, amiben élt”, abba próbált értelmet vinni.¹¹ A dannunziói hamis retorika dagályával a tiszta szó puritán erejét állította szembe. D'Annunzio vakító szenvedélyek tüzét gyújtogatta csóvaival – Ungaretti „a végső világosság és a végső szenvedély állapotát”¹² megélve és kifejezve eszméltetett.

Ellentétes volt D'Annunzio költészetével Giovanni Pascolió is, a barokkos „dannunzianizmussal” szemben az ő neve az olasz dekadentizmus „árkádikus”

vonulatát fémjelezte, de a „kisgyermek” (fanciullino) poétikájával és hangján Ungaretti nem fejezhette ki „a háború borzalma” Goya metszeteit idéző kegyetlen-dísztelen képekben, mert Pascoli gyermeki-ártatlan világából, a kis dolgok költészetéből a háború mint téma eleve („ars poetica ilag”) ki volt zárva, mint arra Croce rámutatott, „idillikus” eszménye „kizárta a harcot” – és, tegyük hozzá, a harc, a háború elleni tiltakozást is.¹³ Pascolihoz képest is új és más költői formát és nyelvet kellett találni.

De költői formát, nem költőietlen és költészetellenes formátlanságot, költői nyelvet, nem pedig annak lerombolását, mint hirdették kiáltványaikban, és váltották valóra opusaikban a világvége előestéjén, 1909-től kezdve a futuristák, Filippo Tommaso Marinettivel az élükön. Ungaretti sosem titkolta, hogy lázadó alkat volt (rivoltoso)¹⁴, de nem romboló. Tetszett neki a szabad vers, de nem a „parole in libertà”, a „szintaxis megsemmisítése”, az értelem és a nyelv szabályai, „kötelékei nélküli képek” (immaginazione senza fili), amelyek végsősoron a szövegszerűséget lehetetlenítették el, a költészetnek, az irodalomnak a „conditio sine qua non”-ját (*Distruzione della sintassi. Immaginazione senza fili. Parole in libertà*, 1913).¹⁵ Az olyan hangutánzó-zajimitáló („fonoszimbolikus”) szóköllázásokat, mint Marinetti eposza (?) „Adrianopoli ostromáról” 1912-ben Afrikában, a *Zang Tumb Tumb* (1914)¹⁶ bohóctréfának tartotta (fennmaradt felolvasás-hangregisztrációiból megítélhetően maga Marinetti is), a „pofon és ökölcsapás”¹⁷ (az „interventista” D’Annunzióéhoz hasonló) dicsőítését pedig nevetséges hőbörgésnek carsói szörnyű élményei, a golyóval, szuronnal, gránáttal, ágyúval, bombával halomra ölt bajtársai mindennapos látványa után. Azt mindenesetre felismerte, hogy az erőszak, a „rombolás”, a „militarizmus”, a nacionalizmus és a „háború” a futurista *Kiáltványban* (*Fondazione e Manifesto del Futurismo*, 1909) magasztalt kultusza egyszerre tünete és gerjesztője a huszadik század főbűneinek.¹⁸

Ungaretti tehát nemcsak történelmi-politikai-katonai kora, hanem kulturális-irodalmi kora ellenében lett korszerű. Mint a legtöbb igazán nagy (művészi) forradalmár, ő is „kényszerből” lett azzá, mondhatni, „kényszerforradalmár” volt: újszerű mondandója, életérzése, világlátása kényszerítette arra, hogy forradalmasítsa az olasz költészetet. Ő is „költő volt a kizökkent időben”, habár másképpen, mint Tasso¹⁹, és a hagyományos formavilágból „kizökkent” versekkel próbálta, másféle Hamletként, „helyre tolni azt”, egy deviáns kor deviánsaként mutatva irányt az „elveszett egyenes út”, a dantei „igaz út” felé, visszaadva a költői szó erkölcsi becsületét és esztétikai becsét. Hagyománytörőből, normaszegőből lett hagyományteremtő, normateremtő, „iskolaalapító”, osztozva ezzel a klasszikus alkotók sorsában. „A költészet / a világ az emberiség” (poesia / è il mondo l’umanità) – írta: egy emberségesebb világ, az emberiség világa. Papíron legalább, ha már kint, a nagyvilágban lehetetlen.

Jegyzetek

1. Giuseppe Ungaretti: *Vita d'un uomo*. Tutte le poesie, Mondadori, Milano, 1982. 521.
2. Walter Mauro: *Vita di Giuseppe Ungaretti*, Camunia, Milano, 1990. 44.
Giorgio Luti: *Invito alla lettura di Ungaretti*, Mursia, Milano, 1974. 35.
Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 521–522.
3. Vittorio Alfieri: *Vita, Garzanti*, Milano, 1977. 290.
4. Ungaretti: *Vita d'un uomo*, LIII.
5. Egon Friedell: *Az újkori kultúra története V. Romantika és liberalizmus (1931)*, Holnap Kiadó, Budapest, 1993. 86.
Szerb Antal: *A világirodalom története (1941)*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 464.
6. Benedetto Croce: *Poesia e non poesia (1923)*, Laterza, Roma–Bari, 1974. 341.
7. *Scritti politici di Gabriele D'Annunzio, a cura di Paolo Alatri*, Feltrinelli, Milano, 1980. 123–155.
8. Mario Isnenghi: *La Grande Guerra*, Giunti, Firenze, 2002. 103., 150.
Bihari Péter: 1914. *A nagy háború száz éve*, Kalligram, Pozsony–Budapest, 2014. 541.
Barta Róbert: *Az első és a második világháború képes története*, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen, é. n., 166.
Az első világháború és a forradalmak képei, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1977. 472.
Ercole Ongaro: *No alla Grande guerra 1915–1918, I libri di Emil*, Bologna, 2015. 198.
Giancarlo Zizola: *I papi del XX secolo*, Newton, Roma, 1995. 29.
Piero Chiara: *Vita di Gabriele D'Annunzio*, Mondadori, Milano, 1978. 266–326.
Guglielmo Gatti: *Gabriele D'Annunzio*, Fabbri Editori, Milano, 2001. 265–304.
9. Antonio Spinosa: *D'Annunzio. Il poeta armato*, Mondadori, Milano, 2005. 17.
10. *Scritti politici di Gabriele D'Annunzio*, 143–144.
11. Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 521.
12. Salvatore Guglielmino: *Guida al Novecento*, Principato, Milano, 1978. 271.
13. Benedetto Croce: *La letteratura della nuova Italia IV*, Laterza, Bari, 1973. 104.
Madarász Imre: *A klasszikus „kisgyermek”* in Madarász Imre: „Titus íve alatt”, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998. 109–115.
14. Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 521.
15. *Per conoscere Marinetti e il futurismo*. Un'antologia a cura di Luciano De Maria, Mondadori, Milano, 1977. 3–9., 99–111.

16. *Per conoscere Marinetti e il futurismo*, 320–323.
I futuristi, a cura di Francesco Grisi, Newton, Roma, 1990. 326–332.
17. *Per conoscere Marinetti e il futurismo*, 5–6.
I futuristi, 28–29.
A futurizmus (szerk. Szabó György), Gondolat Kiadó, Budapest, 1964, 133–134.
18. Mario Verdone: *Il futurismo*, Newton, Roma, 1994.
Gino Agnese: *Marinetti. Una vita esplosiva*, Camunia, Milano, 1990.
Giordano Bruno Guerri: *Filippo Tommaso Marinetti*, Mondadori, Milano, 2010.
Az olasz futurizmus és az európai modernség (szerk. Dávid Kinga, Madarász Klára), Szegedi Tudományegyetem, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Szeged, 2012. 48–54.
Madarász Imre: „Az utolsó óráig”. Marinetti útja Salòig in Madarász Imre: *Változatok a halhatatlanságra. Olasz irodalmi tanulmányok*, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2011. 159–174.
19. Tuszányi László: *Torquato Tasso*. Monográfia, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2005. 9.

„Az idő érzete”: verskötet mint napló és önéletrajz

Az Ungaretti-paradoxonok egyikének tűnhet, hogy ez a költő, aki a koncentráltság, a tömörség maximumára, a terjedelem minimumára törekedett verseiben, azokat mégis viszonylag hosszú dátumozással, pontos és terjedelmes hely- és időmegjelöléssel látta el. A legeklatánsabb példa erre a *Reggel (Mattina)*: mindössze két (vagy, ha úgy vesszük, négy) szóból áll („M’illumino / d’immenso”), de egy nyolc „szavas” dátummal („Santa Maria La Longa il 26 gennaio 1917”), amely tehát a főszövegnél négyszer (vagy kétszer) bőségesebb.¹ Az eddigi leggazdagabb magyar nyelvű Ungaretti-versválogatás szerkesztője olyan értetlenül fogadta ezt a „furcsaságot”, hogy szokatlan magabiztossággal, rövid úton likvidálta, egyszerűen eltüntette a vers-dátumokat.² Ami nem „csak” szerzői jogi, etikai és filológiai szempontból fölöttébb aggályos „húzás”. Ha ugyanis a költő fontosnak tartotta és következetesen, igen gyakran alkalmazta ezt az eljárást, akkor nem eltüntetni, hanem megérteni kell.

A keltezés levélszerűséget, episztola-verset is sejtethet, amit alátámaszthat, hogy a *Virrasztásban (Veglia)* azt olvashatjuk, Ungaretti a lövészárkokban két mérszárlás között, tűzszünetben „egész éjszakán át... szerelmes leveleket / írt”, az élethez való ragaszkodása jeleként.³ De versei mégsem katonalevelek a frontról. Inkább egy rendhagyó katonanapló, frontnapló napi feljegyzései. Az eredendően és általában magánhasználatra készült, a szerző-főszereplő által önmagának írt

(de azért írók esetében természetesen az olvasóközönségnek is szánt) naplófeljegyzések és a lapidáris, kőbe véshetően tömör, az öröklétnek szánt versek alapvető különbsége ellenére nem kevés a „naplószerű” verskötet. Mert valami közös mégis van a két műfaj között: mindkettő a múlt időt akarja megörökíteni, a jelent a jövőre hagyományozni, napokat, órákat, gondolatokat, érzéseket, benyomásokat, lelkiállapotokat erőteljes alanyiséggel, bensőséges vallomással.

Sok verseskötet lírai önéletrajzként is olvasható, ámbar kevés olyan programszerűen és egyértelműen, mint Ungaretti összes verseinek már életében felépített, az egymást követő kiadásokban egyre gyarapodó gyűjteménye, melynek már a címe *ars poetica* és műfaji öndefiníció: *Egy ember élete (Vita d'un uomo)*.⁴ Ha nem akarunk visszamenni Dantéig, aki az *Új élet (Vita nuova)* első mondatában, első szavaiban „emlékezete könyvére” (*libro de la mia memoria*) hivatkozva „rendezte össze könyvecskéjébe” verseit⁵, Petrarca *Daloskönyvében (Canzoniere)* találjuk meg a lírai-verses vallomáskönyvek, lelki önéletírások ősmódeljét. Petrarca komponálta meg „töredékeiből” (*fragmenta*) az antikvitás utáni világirodalom addigi legnagyobb lírai „életkönyvét”, középpontjában egy halálverssel, az imádott műzsa, Laura haláláról, ezen kívül azonban a versek datálása és „kronológiai sorrendje bizonytalan és megtévesztő”, mint arra Umberto Bosco rámutatott, s még a *Daloskönyv*-edíciójában a költeményekhez (év nélküli) hónap- és napjelölést kapcsoló Paola Vecchi Galli is elismeri, hogy ezek a (pszeudo)dátumok merőben „szimbolikusak”, fiktívek.⁶

Mint annyiszor, ezúttal is Alfieri volt a nagy – jóllehet a kritika részéről fel nem ismert – előd, ő mutatott példát *Verseiben (Rime)* olyan lírai corpusra, mely egyszerre naplószerű és önéletrajz jellegű. Alfieri verseit kéziratban (nem kiadásban!) napra, olykor napszakra és órára (pl. „éjjel 4 óraker”) pontos időjelöléssel és, ha lehet, még ennél is pontosabb helymeghatározással („az ágyban”, „lovagolva” stb.) látta el, a „lírai napló” (Walter Binni) mellett „szinte második önéletrajzot” (Raffaello Ramat), „egyfajta verses önéletrajzot” (Francesco Maggini), „versekben elbeszélte önéletrajzot” (Giacomo Debenedetti) alkotva.⁷ A világirodalmi példák közül, mint az életművel egyet jelentő és együtt növekvő „életkönyvet”, Glauco Cambon, mindjárt tanulmánykötete elején, Walt Whitman *Fűszálait (Leavers of Grass)* emeli ki.⁸ Nem említi az amerikai költőnél (és persze Alfierinél is) sokkal közelebb „rokon”, Dino Campana *Orfeuszi dalait (Canti Orfici)*. Közelebbet térben, időben és műfajilag, de nem költészetben. Campana bővülő verskötetének első kiadása 1914-ben jelent meg, egy esztendővel Ungaretti első nagy carsói verseinek születése előtt, de e sajátos-bizarr szabad és prózaversek a lehető legtávolabb estek *Az Eltemetett Kikötő* szikáran súlyos, szűkszavúan jelentésteli epigrammáitól. Szerzőjük modern anti-Orfeusz, rimbaud-i látnok volt – és szabályos klinikai örült, elmegyógyintézetek lakója. Campana áldozatul esett a tébolyknak, amellyel Ungaretti szembeszállt:

„megvilágosodásai” valójában az ész elsötétülései voltak, „látnoknak” annyiban számított, hogy magántéybolya „profetikusan” előlegezte a világtéybolyt. „Neuraszténiaja és schizofréniája”, „üldözési mániája, társadalom- és emberellenes dühöngései”, „elmebajjá fokozódó neuraszténiaja”, „demenciája” nem biztos, hogy kórosabb (és főleg veszélyesebb) elmeállapotot jelentettek, mint volt a világháború kirobbantóié, például II. Vilmosé, Olaszország ellenségéé, akinek Campana beteges-merész provokációval verskönyvét ajánlotta („a germánok császáranak”).⁹ És „deliriumai” sem voltak szélsőségesebbek a futuristákéinál. Nem, nem Dino Campana volt „sok tekintetben kora legvilágosabban látó művész elméje” s „az első világháborús nemzedék válságának, egyszersmind a háború utáni lírai törekvések felé való nyitásnak legmagasabb költői hangja”¹⁰, hanem Giuseppe Ungaretti.

Carso költője crocei „lírai-kozmikus pillanatait” megörökítő, napról napra bővülő „versnaplója” az évek, évtizedek során a huszadik század legnagyobb verses önéletrajzává nőtte ki magát. S az *Egy ember életének* költői univerzuma abból az ősröppanásból született meg, amelyet a Nagy Háború jelentett.

(Részlet a szerző előkészületben lévő monográfiájából.)

Jegyzetek

- Giuseppe Ungaretti: *Vita d'un uomo*. Tutte le poesie, Mondadori, Milano, 1982. 65.
Giuseppe Ungaretti: *Hajótöröttek öröme*. Válogatott versek. Válogatta, fordította és az előszót írta Madarász Imre, Rovó-Kiadványok, Budapest, 1989. 24.
- Giuseppe Ungaretti: *Mérték és titok*. Válogatott költemények. Válogatta és az előszót írta Szénási Ferenc, Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1993.
- Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 25.
Ungaretti: *Hajótöröttek öröme*, 11.
- Ungaretti: *Vita d'un uomo*, 865–866.
- Dante Alighieri: *Az új élet – Vita nuova*. Fordította Baranyi Ferenc, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1996. 16–17.
Madarász Imre: A sas-költő első röpte in Dante: *Az új élet*, 5–14. és in Madarász Imre: „Költők legmagasabbja”. Dante-tanulmányok, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2001. 11–21.
- Umberto Bosco: *Francesco Petrarca*, Laterza, Bari, 1968. 10.
Francesco Petrarca: *Canzoniere*, a cura di Paola Vecchi Galli, Rizzoli, Milano, 2012. 68.
Madarász Imre: „*Ámor és én*”. Petrarca-versek elemzése, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016. 74.

7. *Rime di Vittorio Alfieri, a cura di Francesco Maggini, Felice Le Monier, Firenze, 1933. XXVII., XXVIII., 154.*
Madarász Imre: *Vittorio Alfieri életműve felvilágosodás és Risorgimento, klasszicizmus és romantika között*, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2004. 63., 451.
8. Glauco Cambon: *La poesia di Ungaretti*, Einaudi, Torino, 1976. 3.
9. Dino Campana: *Canti Orfici*, Rizzoli, Milano, 1957. 51–55., 79.
Gianni Turchetta: *Dino Campana. Biografia di un poeta*, Feltrinelli, Milano, 2003. 62–73.
Sallay Géza: *Dino Campana in Az olasz irodalom a huszadik században* (szerk. Szabó György), Gondolat, Budapest, 1967. 135., 148.
Szénási Ferenc: *A huszadik századi olasz irodalom*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. 18.
Emilio Ludwig: *Guglielmo II*, Mondadori, Milano, 1932. 15–19., 25., 33–35., 165., 249., 259., 369.
Lawrence Wilson: *Guglielmo II*, Della Volpe, Milano, 1967. 19–21., 119., 165.
10. Sallay, 138.
Carlo Salinari: *Sommario di storia della letteratura italiana*, Editori Riuniti, 1978. III. kötet, 277–278.

Titkos kör (2014, tus, papír, 50×70)

Albert-Lőrincz Márton

(Vers, amelyben Mózes felismeri a semmi értelmét)

Egy Kedei festmény visszhangja

Megnyítja ölet az ég,
láthatóvá teszi a hegyek mögötti végtelent.

Belenéznél,
hiszen hajt az emberi nagyság mítosza,
a kíváncsiság, de benne vagy.
Elnyúlsz a puha pázsiton,
minden lobog a csendben.

A láthatóban benne van a láthatatlan semmiség,
ami nélkül nincs értelme a végtelennek,
és ami benned fölsejded,
amikor sírsz, amikor nevetsz,
amikor vágyak vezetnek,
vagy épp amikor tudásért fordulsz a tudakozóba,
vagy épp rábukkansz a könyvre, amely már várt,
benne van az is.

És a kíváncsi kérdés, nyilván:
saját életed szélte-hossza
neked miért nem elég soha, soha?

(Bekopogtunk)

Egyszer csak bent vagyunk a házban.
Nem is emlékszünk a kopogtatásra.
Emlékszünk arra, hogy hogyan készülődtünk.
Emlékszünk arra,
hogy magunk akaratából jöttünk és bekopogtunk.
Nem emlékszünk arra, hogy ki fogadott.
Az ajtó előtt hosszan tekergőzött az út.

(Időhúzás)

Megálltam volna,
de nem voltam ura magamnak,
sok mellékutcába is bementem,
nem csak az időhúzás miatt, hogy
biztos arcerővel érjek az ajtóhoz,
hogy felismerjenek,
amikor ismét jövök,
se iránytűm,
se dzsipieszem nem volt,
hát ezért,
amúgy se tudtam volna használni.

(Játszóterünk)

Hadnagy Jóska barátomhoz, versei ihletésében

Kaján vigyorral próbál kiengesztelődni
a játszóterek valamelyike, amelyben
épp benne vagy te, benne vagyok én, és mások,
(amelyet használsz), mintha meg lenne sértődve,
mintha sajnálná összes szennyét, vad erőit,
sugárzását, mikroszkópalatti lényeit,
s éltető atomjait tőled. Levegőt ad,
valamennyit, nem hagy megfulladni, engedi,
hogy álmodj és játssz. Jogosultnak érzi magát
arra, hogy úgy viselkedjen, mint az ember, és
megengedi magának, hogy megsértődjön, s hogy
ne értse az érthetőt. Látható, nem érti
önmagát, nem érti a vektorok irányát,
az irányok mozgását, kijelölését,
(mindig van egy felettesb, aki uralkodik
az irányok felett). Úgy tesz, mintha azt hinné,
hogy lélek van benne és felelősség, mintha
életet élne. Próbál kiengesztelődni
amiatt, hogy benne vagy, tudja, gonoszsága

megbocsáttatik. De mennyi a belakható benne? Mennyi az anyaföld benne? Mennyi az anyanyelv benne? Mert annyi a van! Csak annyi. Kérdéseket fogalmazol meg, egyeseket leírsz másoknak, vagy csak azért, hogy magad is kiengesztelődj bolyongó szavaink között.

(Pedig csak csoszogott)

Kiragadott, árnyékkal bekent, máskor
kitett száradni a szálkás szélbe, vagy
barnára aszalt, elcsoszogott velem,
de én lihegtem, nekem gyors volt, pedig
csak csoszogott, ellibbent a mellettem
pompázó tájjal, szólított, ébredni
kell, mikor már jól fent járt a nap, nehogy
lekéssek valami jóról, valami
szinte olyan fontosról, mint az élet,
mert mindenképpen kitesz, gondolta, és
tette is amint gondolta föld-fukar
Kronoszom, jég-kék arany trónon ülve,
mintha vajmi köze lett volna hozzám.

Gál Sándor

Visszalapozás

I.

Vallom, s elég régóta már, hogy csak az marad meg valóságomból – valóságunkból – amit leírok, amit leírunk. Persze, megtörténhet az is, hogy a leírtakat is betakarja az idő, s véglegesen eltűnnek...

Ebből következett, hogy elég korán, már a XX. század hatvanas éveinek az elejétől lejegyeztem mindazt, amit fontosnak véltem. Vagyis 1963-tól számítva mindmostanáig több-kevesebb rendszerességgel írtam naplóimat. Később két nagyobb gyűjteményben meg is jelentek ezek a feljegyzéseim. S ezek alapján készülhetett el néhány kötetem is: a *Smink nélkül*, a *Tokaji aszú*, a Csemadokban vállalt tisztségeim és munkám összefoglalása az *A Szövetség és a Keleti Napló* története... Szándékaim szerint e VISSZALAPOZÁS azokat a további, még szétszórt eseményeket-történeteket fogná egybe, amelyeknek részese, szervezője és alakítója voltam vagy lehettem. Közéleti vállalásaimról van szó, amelyek hol tágabb, hol szűkebb körben a magyar kisebbségi létezés hétköznapi gondjaiból fakadtak. Azonban azt is egyértelművé kell tennem, hogy ezeket a vállalásokat csak úgy lehetett megvalósítani, ha voltak kiváló és cselekedni kész társak is mellettem. Akkor is láttam, s ma hatványozottan hiszem, hogy egyedül semmire se jutottam volna.

Illik hát megköszönni az eltávozottaknak s a ma még meglévőknek segítségét és áldozatvállalását!

A harminchárom memoranduma

Amiként az ma már ismeretes – valóban ismeretes? – a Harminchárom memorandumát az aláírók 1989. február 6-án juttatták el Milos Jakeshez, a CSKP akkori főtitkárához, valamint Ignác Janákhhoz az SZLKP KB első titkárához. A memorandum megküldését követő napok és hetek a bizonytalanság jegyében teltek el, mert hisz nem lehetett tudni, hogy a dokumentum a politikai vezetésben milyen reakciókat vált ki. A korábbi tapasztalatok alapján dőreség lett volna arra számítani, hogy beadványunkra kedvező választ kapunk, s főleg ha arra számítunk, hogy a több, mint negyven év megoldatlan nemzetiségi gondjait egyik napról a másikra megoldják, vagy – közösen – megoldjuk. Sokkal inkább lehetett azzal számítani, hogy mindennek az ellenkezője történik majd.

Azonban az is a tényekhez tartozik, hogy 1989. februárjában-márciusában a Szovjetunióban, Lengyelországban és Magyarországon zajló eseményeket, illetve azok hatását a legfelsőbb pártvezetés sem hagyhatta figyelmen kívül.

Naplóm március 11. bejegyzésében ez áll: „Az esti tévéadásból tudtam meg, hogy a 10-én meghalt Csernyenkó helyébe Gorbacsovot választották, aki a legfiatalabb vezető szovjet politikus Sztálin óta.”

Vagyis megindult a „glasznosztj” és a „peresztrojka”, ami azt jelentette, hogy a dogmák jégpáncélján rianások keletkeztek. A CSKP csúcsvezetői pedig elbizonytalanodtak. Feltehetően azért döntöttek úgy, hogy a beadvány szerzői ellen nem indítanak eljárást – bár volt ilyen reakció is –, hanem az aláírókkal találkozót szerveznek. Előbb azonban a beadványt „representatív körben” is megvitatták. Erről az első tanácskozásról hitelt érdemlő ismereteim nincsenek, csupán annyi szivárgott ki, hogy voltak, akik a memorandum szerzőivel szemben kemény szankciókat követeltek.

E tanácskozás után – nem tudható milyen megokolás alapján – a memorandum aláírói közül kilencünket hívtak be március 2-ára az SZLKP Mélyúti székházába tanácskozásra. Név szerint: Duba Gyulát, Grendel Lajost, Tózsér Árpádot, Sziegl Ferencet, Zalabai Zsigmondot, Ozsvald Árpádot, Varga Erzsébetet, Keszeli Ferencet és e sorok íróját. Persze, az lett volna a korrekt magatartás, ha a beadvány minden aláíróját meghívják. Az akkor nálunk még érvényben lévő gyakorlat, sajnos, más volt. Hogy ki miként élte meg ezt az időszakot, arról beszámolni nem tudok. Az azonban tény, hogy egy ilyen találkozó lehetősége jelentős eseménynek számított. Fel is készültem rá. Írtam egy szlovák nyelvű összefoglalót, amelyben leírtam a legfontosabb, bennünket érintő megoldanivalókat, mégpedig azért, hogy ha mód nyílik rá, mindazt felolvasom.

Ugyanakkor az is tény, hogy közvetlenül a találkozó előtt a Madách Kiadóban Dobos László szobájában Duba Gyulával, Grendel Lajossal és Tózsér Árpáddal egyeztetünk a majdani tennivalókat, s megállapodtunk, hogy részünkről Grendel Lajos szól elsőnek, ha egyáltalán szót kapunk.

Mivel a tanácskozáson végig feljegyzéseket készítettem, s az ott történeteket később naplómba is átvezettem, az alábbiakban közlöm az 1989. március 2-ának délutánján lefolyt találkozó eseményeit.

Amiként korábban is leírtam, a Jakesnek és Janáknak megküldött dokumentum aláírói közül kilencen voltunk jelen ezen a megbeszélésen. A párt- és az állami szervektől tizenhárom személy vett részt a tanácskozáson. Név szerint ismertem Ondrej Salingot az SZLKP KB titkárát, Stefan Murint, a miniszterelnök első helyettesét, Ludovit Kilar iskolaügyi és Pavel Koys kulturális minisztert. A többi jelenlévő – Jurik osztályvezetőn kívül – előttem ismeretlen volt.

A tanácskozást Salign nyitotta meg, elmondta, hogy a találkozóra az általunk megfogalmazott dokumentum alapján került sor. Hangsúlyozta hogy ennek a jegyében fogunk tanácskozni. „Tisztázni kell az egyes kérdéseket – mondta –, hogy konstruktív szellemben haladhassunk előre.”

Stefan Murin elmondta, hogy „a beadványról két pozíció alapján kell beszélgetést folytatni. Az első az, ami általában a politikával függ össze, a második pedig az, ami

nemzetiségi politika kérdéskörét jelenti. „Továbbá – folytatta Murin – abból kell kiindulni, hogy mi kommunisták vagyunk, nem pedig nacionalisták. Ezt azért hangsúlyozom, mert az az anyag, amit áttanulmányoztam, abban ezek a tények nincsenek mindig betartva.” Véleménye szerint felesleges volt visszatérni 1918-ig. A lengyel vagy a magyar nemzetiségi problémák szétszórtsága is csak példaként értékelhető. A képviseleti testületekben lévő „képviselők” és a nemzetiségek valós képvisellete közötti el-
lentmondással kapcsolatosan arra utalt, hogy ezek elfogadott döntések alapján jöttek létre, konkrétan a nemzetiségi tanács döntései alapján.

Ludovit Kilár a beadvány iskolapolitikai részével foglalkozott. „Önkritikusan be kell vallani – mondta –, hogy ezen a téren nagy hiányosságok vannak.”

Koys miniszter úgy vélekedett, hogy az „anyagok sokféleségének, a féligazságok és a valós tények kuszaságának a keveréke a memorandum”. Megjegyezte, hogy „hiányzik belőle a nemzetiségek együttélésének a dokumentálása.”

A felvetett követelésekkel kapcsolatban a nemzetiségi múzeum létrehozását pozitíven ítélte meg, komáromi székhellyel. A Thália Színpad önállósításával két változatot adott elő: a teljes önállóság, vagy a Kassai Állami Színházhoz való csatolás – független dramaturgiával és művészeti vezetéssel.

A magyar nemzetiségi tudományos könyvtár esetleges létrehozására Kassán látott lehetőséget.

Ezt követően kaptunk szót mi.

Vártam, hogy a megállapodás szerint Grendel Lajos jelentkezik, de csak a tétovaságot és a csendet érzékelttem. Grendel hallgatott. (A tanácskozás után megkérdeztem Lajost, hogy miért nem jelentkezett. „Begörcsöltem” – volt a válasz.)

Hogy a helyzetet mentsem, jelentkeztem, s a memorandummal kapcsolatos, szlovák nyelven összefoglalt értekezésemet felolvastam. Az alábbiakban magyarra fordítva ide másolom.

Tehát: Mindenekelőtt szeretném megjegyezni, hogy az elmúlt harminc év alatt, amióta újságíróként és íróként dolgozom, a mostani találkozó az első, amikor a párt vezetősége meghívott minket, magyar írókat, abból a célból, hogy véleményt és gondolatot cseréljünk olyan komoly témáról, mint amilyen a nemzeteink és nemzetiségeink együttélése. Ezt én történelmi pillanatnak tartom, és szeretném hinni, hogy az ilyen találkozások a jövőben egyre gyakoribbak lesznek, s azok tartalma és hangja valahányunk hasznára válik, akik őszintén kívánják a kölcsönös tiszteletet és kölcsönös megértést ebben a szerencsétlen Kárpát-medencében. Nem célom most boncolgatni közös történelmünk aspektusait, azok problémáit, pozitív és negatív oldalait. Inkább beszélnék azokról a tényekről és tapasztalatokról, amelyeket Dél-Szlovákiában szereztem az elmúlt években, a nemzetiségi szférában. Az első nagy beavatkozás a nemzeti etnikumba 1960-ban történt meg, Szlovákia területi átrendezésekor. Akkor lényegében minden magyar többségű járást fől számoltak Dunaszerdahely és Komárom kivételével. Az új

kerületek, az új járáások területileg oly módon voltak kialakítva, hogy a magyar nemzeti közösségek mindenhol kisebbségbe maradtak. Ez természetesen visszatükröződött a képviseleti testületekben, a gazdaságban és az irányításban is. E területi átrendezést követően a hetvenes években elkezdődött a gazdasági és az államirányítási reorganizáció is a termelőszövetkezetekben és a falvakban. A központi falvak kialakításának következtében sok település fokozatosan minden tekintetben a perifériára került. Mind ezt az iskolák integrációja tetőzte be. Mostanáig ennek az integrációnak az alapján a magyar iskolák 40 százalékát szüntették meg, amelyek az ötvenes évek elején alakultak. Hozzávetőlegesen 250-300 ilyen intézményről van szó. Ezekben a kistelepüléseken, ahol átlagosan 250-300 ember él, ezek az iskolák jelentették a kultúrát és a közéletet. Ma ezek a települések lassan elhalnak. Egy példát hoznék erre fel. A rimaszombati járásban egy sajátos térség, a Medvesalja található, ahol összesen öt ilyen kistelepülés van. A településeken 1000 családi ház áll, s összesen 2300-an élnek ott, vagyis átlagosan 2,3 ember jut egy családi házra. Ha azt is hozzáteszem, hogy az itt élők közül 780-an már nyugdíjasok, könnyű kiszámítani, hogy milyen a jövője ezeknek a falvaknak. Ilyen példát számtalant említhetnék. Már szóltam az iskolák nem valami dicső integrációjáról, annak negatív hatásáról. Ám a nemzetiségi iskolákról más szempontból is beszélni kell. Az Oktatásügyi Minisztérium nemzetiségi osztályának statisztikai adatai szerint a 2000-es évig a magyar iskolákban tanító pedagógusok közül hozzávetőlegesen 1000-1100 éri el a nyugdíjas korhatárt. Az adatok szerint, amelyek a Stúdium a absolventi (Tanulmányok és abszolvensék) címen a Nyitrai Pedagógiai Intézet adott ki, súlyos mértékben zuhant az abszolvensék száma. Az említett időszakban (1981–1988) összesen 194 magyar fiatal szerzett pedagógusi képesítést. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy itt nem azokról van szó, akik magyar iskolába kerültek tanítani, hanem azokról, akik magyar nemzetiségűek. A gyakorlatban a magyar nyelvet nem is beszélnek olyan szinten, hogy magyar iskolákban taníthatnának. Ha egy összefoglalást készítenek, abból kiviláglik, hogy az elmúlt tíz év alatt hozzávetőlegesen 100-an kaptak olyan kvalifikációt, amelynek alapján magyar iskolákban taníthatnak. Ha ezen a téren a közeljövőben nem történik gyökeres fordulat, az ezredforduló végére a magyar iskolák pedagógusok nélkül maradnak. Továbbra is a magyar iskolaiüagnél időznék még pár pillanatot. Szinte abszurd és hihetetlen tény, de a magyar gyerekek kétharmada nem a magyar iskolákat látogatja. (A Nyugat-szlovákiai területben 20 százalék, a Közép- és a Kelet-szlovákiai területben 50-50 százalék). Ennek az anomáliának az okait nehéz feltárni – az okok sokfélék. Ha azonban a nemzetiségi problémák megoldásáról beszélünk, ezekről a tényekről nem szabad hallgatni, mert felmerül a kérdés, hogy milyen felnőttek lesznek azokból a gyermekekből, akik lényegében két lehetséges kultúrából egyet sem sajátítanak el? „Írni tudó analfabéták” lesznek, akik nem tartoznak sehová...

Igen fontos kérdéseiink a kétnyelvűség. Ezekről a gondokról a Csemadok XIV. országos

közgyűlésén sok szó esett. Valami meg is mozdult, de alapvető változások nem történtek mostanáig. Egyértelművé kell tenni, és általánosan törvénybe foglalni, hogy a nemzetiségi területeken az intézmények, hivatalok és a települések nevei két nyelven legyenek feltüntetve. Ugyanakkor szükséges, hogy a sajtóban, rádióban, televízióban a települések magyar nevei nyomdailag helyesen szerepeljenek – vagyis magyarul. Úgy gondolom, hogy ezek a minimumok azon alapvető emberi jogokhoz tartoznak, amelyeket nem csak tiszteletben kell tartani, de megfelelő törvényekkel biztosítani is kell!

Mivel nemzeteink és nemzetiségeink együttélése objektív tény, nem csupán ma, de a jövőben is különböző problémákat vet fel, amelyeket meg kell oldani. Ezért úgy vélem, hogy helyes és hasznos is volna létrehozni egy sajátos tanácsadó testületet, amely a felmerülő kérdéseket nem csupán követné, és értelmezné, de amelynek adott jogköre volna javaslatok kidolgozni a vitás kérdések rendezésére.

Kiváló irodalomtudósunk és publicistánk Fábry Zoltán ezt írta: „A demokrácia próbakövei azok a jogok, amelyeket a többség a kisebbségek számára biztosít.”

Magam is ezt gondolom.

Itt akarok élni és dolgozni, egyenlőként az egyenlők között!

(1989. március 2.)

A továbbiakban Grendel Lajos, Duba Gyula, Tózsér Árpád, Keszeli Ferenc és Sziegl Ferenc beszélt, lényegében kapcsolódva az általam elmondottakhoz. Tózsér felvetette azt a kérdést is, hogy miért nem hívták meg a tanácskozársra a memorandum többi aláíróját is. Jurik azt válaszolta, hogy „technikai okokból alakult így a helyzet.” Ez olyan átlátszó kifogás volt, hogy senki se vette komolyan.

Feljegyzéseim szerint ez történt 1989. március 2-án. Később, már az utcán Tózsér még a következő megjegyzést tette: „Gál Sanyi elmondta a legfontosabbakat.”

A memorandumnak lehetett volna némi hozadéka számunkra, ám a Gorbacsov-féle „glasznosztj” és a „peresztrojka” – akkor úgy tűnt – gyökeres változásokat hozhat, s minden tekintetben. Azonban a mi számunkra a harminc évvel ezelőtt megfogalmazott kérdéseim és gondolataim alig is változtak, aktualitásuk az időben csak tovább növekedett, s növekszik...

Hány centi egy méter?

Az 1989-es naplóból idézek: Október 1. vasárnap. Tegnap és tegnapelőtt Pozsonyban voltam a Csemadok KB őszi ülésén. 1968 óta ilyen fontos tanácskozás csak 1983-ban volt, amikor az anyanyelvi oktatást meg akarták szüntetni. Most az új alkotmány körüli bizonytalanság izsította fel a hangulatot, történetesen az, hogy a meglévő alapelvekből kimaradt a nemzeti kisebbségek államalkotói deklarációja. Sidó Zoltán elnöki megnyitójában bőven szölt e kérdérsről. (Sidó Z. akkor a Szövetségi Gyűlés képviselője

volt.) A vitában elsőként kértem szót, hogy olyan irányt szabjak a tanácskozásnak, amely alapvetően erre a kérdéskörre helyezi a fő súlyt. Felszólalásomban a következőket foglaltam össze:

„ Azt hiszem, ma számunkra azok a kérdések a legfontosabbak, amelyek nem szerepelnek a napirendi pontok között. Azok a kérdések ezek, amelyekre Sidó Zoltán elnöki expozéjában utalt. A *Práca* című napilap az idei augusztus 21-i számában interjú közöl Marian Calfa miniszterrel az új alkotmány előkészítéséről, illetve annak alapelveiről. Ebből az derül ki, hogy az alapelvek nem tartalmazzák az 1986. október 27-én elfogadott alkotmánytörvényt, amely a nemzetiségi kisebbségeket államalkotó népcsoportként ismeri el. Meglehet, mindez csupán félreértés, vagy „véletlen” kihagyása a jelzett alkotmánytörvény-javaslatnak... Mindenesetre olyan figyelmeztető jelzés, amely mellett nem szabad felelőtlenül elmennünk. Nemrégiben ebben a teremben Gustav Husák az SzlKP KB főtitkára jelentette ki, hogy: „Mostantól számítva a méter mindenki számára száz centi hosszú lesz!”

Nos, a szlovákiai magyarság államalkotói jogát negyven év becsületes és eredményes munkája teszi vitathatatlanná. Aki erről másként gondolkodik, az bekötött szemmel jár ebben az országban, nem érti a huszadik század végének realitásait, s nem látja, hogy a nemzetiségek helyzetének megoldatlansága milyen elemi erővel tör ki a világ különböző pontjain. Azt hiszem, elég, ha ezzel kapcsolatban a szovjetunióbeli tragikus eseményekre utalok, s arra, hogy ezek megoldására milyen erőfeszítéseket tesznek az utóbbi időben. Szerencsére nálunk a helyzet nem ilyen tragikus, ennek ellenére úgy vélem, hogy a már meglévő, s mindenki által elfogadott alkotmányos jogaink kibővítése méltatlan volna a CSKP és a kormányzat által deklarált nemzetiségi politika elveéhez. Ezért még most, amikor még van idő az alapelvek korrekciójára, javaslom, hogy hozzunk létre egy alkotmányjogi szakértői bizottságot, amely a Csemadok elnökségével közreműködve ezekről a jogos aggodalmakról megfelelő nyomatékmal tájékoztatja egyrészt a legfelsőbb párt- és állami szerveket, másrészt az alkotmányjogi bizottságot magát. Ugyanis ellenkező esetben nincs arra semmi garancia, hogy a jövő ezredévre készülő alkotmányban a nemzeti kisebbségek léte biztosítva lenne. Javaslom továbbá azt is, hogy, ebben a kérdésben ma és itt a KB ülése is fogadjon el egy ilyen értelmű elvi nyilatkozatot, a fent megnevezett illetékes szervek részére.

Megfontolás tárgyává kellene tenni a nemzetiségi kisebbségek számára a kulturális autonómia alkotmányos biztosítását és alapelveinek lefektetését. Ha ezeket az alapvető jogainkat biztosítottaknak tudjuk, akkor ismét visszatérhetünk a szövetség általános munkaritmusához, ha azonban ezeket képtelenek leszünk megteremteni, félok, hogy kitáncikálunk Európából...”

A tanácskozás a továbbiakban lényegében e kérdéskör jegyében zajlott le. Fontos határozatok születtek, amelyek alapján az általam javasolt alkotmányjogi bizottság létre is jött, továbbá, hogy amennyiben szükség lesz rá, rendkívüli plénumot hívunk össze.

Végül javaslatomra határozat született a vitában elhangzottak szerkesztett megjelenítésére a *Hétben*.

Az akkori bizonytalan politikai és társadalmi helyzetben a Csemadok KB-a ennél többet aligha is tehetett. Ennek ellenére úgy vélem ma is, hogy annyi azért megtörtént, hogy a közfigyelmet felébresztette és ráterelte ezekre a kérdésekre. Akkor már sem Pozsonyban, sem Prágában nem hagyhatták figyelmen kívül ezeket a felvetéseket. Az más kérdés, hogy lényegében – én legalább is nem tudok róla – nyilatkozatainkra semmilyen válasz nem érkezett. Aztán a politikai helyzet olyan fordulatot vett, hogy magunknak kellett megoldást keresni. Naplóm november 24-i bejegyzése tanúskodik erről:

„Hideg, szeles idő. Mindazonáltal forrong az egész ország. Azt hiszem, napok, de lehet, hogy csak órák kérdése és ez az elbutult hatalom minden vezérével eltűnik. (...) Tegnap Dobos Laci hívott, hogy vállalom-e a részvételt egy nemzetiségi, független fórum létrehozásában. Természetesen gondolkodás nélkül igent mondtam, s Laci kérésére néhány alaptézist fogalmaztam meg és névjavaslatot, amit tegnap postára is adtam. Ez pedig a következő: Alulírott G. S. ezennel csatlakozom egy csehszlovákiai magyar független és demokratikus kisebbségi szervezet létrehozásához, annak szándékait vállalom.

A létrehozandó szervezet célját a következőkben jelöltem meg:

1. A csehszlovákiai magyarság egyetemes jogainak a védelme.
2. A csehszlovákiai magyar társadalom mindennemű szükségleteinek feltárása és a feltárt ismeretanyagnak a felsőbb vezetés felé való folyamatos továbbítása és a párbeszéd lehetőségének megteremtése a kölcsönösség alapján.
3. Felvenni a kapcsolatot a szlovák, cseh, lengyel és az ukrán polgárok által létrehozott demokratikus közösségekkel.”

A független társaságra tett névjavaslatok: Független Magyar Kisebbségi Szövetség. (Fórum).

Ennek napi aktualitását az tette sürgetővé, hogy – naplóm szerint ezen a napon – „Az előbb közölte a tévé, hogy a CsKP elnöksége lemondott. A új pártfőtitkár Urbanek lett. Nem tudom ki fia-borja. A lényeg: a sztálinista vezetés megbukott. Megbukatta saját butasága.”

A pontosság és a hitelesség okán ismét a naplóm: „December 9. szombat. Nagyon nehéz és mozgalmas tíz nap van mögöttem. (...). Ebben az egészben a legfőbb gondom, hogy a szlovákiai magyarság helyzetét úgy formáljuk, hogy végre a teljes emberi és polgári egyenjogúság legyen osztályrésze. A legfontosabb nap ezért december 6-a volt, a Csemadok KB rendkívüli ülése, amelyre úgy kellett felkészülnünk, – felkészülnöm –, hogy elérjük azt a kedvező fordulatot, amely a KB és a Szövetség teljes magújulását eredményezze...”

Azt az említett „tíz nehéz napot”, úgy vélem érdemes lesz egy kicsit részletesebben

felidézni, hiszen olyan politikai és társadalmi változásokat hoztak, amelyekről nemzetiségi valóságunk javulását remélhettük...

Ezekben a mozgalmas késő őszi napokban a Csemadoknak is lépnie kellett, de most már nem a tervezett alkotmány okán, hanem a politikai és a társadalmi változások szükségére és parancsa következtében.

A tét egyértelmű volt: a szlovákiai magyarság jövője!!!

A Csemadok itt és akkor a második történelmi korszakát zárta le. Az első a megalakulástól számítva 1968-ig tartott, a második pedig 1989. december 6-ig.

Hogy mostantól a méter számunkra is száz centi lesz-e, annak ember nem volt a megmondhatója.

Egy elfelejtett dokumentum

A már korábban említett „mozgalmas és nehéz tíz naphoz” tartozik december hatodika, a Csemadok KB rendkívüli ülése... Ugyanis 1989. november 17-e óta az országban mindenhol zavargások vannak a prágai véres rendőri beavatkozás nyomán... A Csemadok KB rendkívüli tanácskozására ebből következően úgy kellett felkészülnünk, hogy elérjük azt a fordulatot, amely a KB és a Szövetség teljes megújulását eredményezi vagy eredményezheti. (A feltételes mód akkor még igencsak indokolt volt!) A politikai események gyorsaságára jellemző, hogy Husák lemondott, Prágában új kormány alakult, s a közel félmillió tömeg Václav Havelt jelölte a köztársasági elnöki tisztségre. A szlovákiai helyzet azonban akkor még eléggé zavaros volt.

Nekünk is cselekedni kellett. (Ezekről az eseményekről és a Csemadok rendkívüli választmányi ülésen vállalt szerepemről A *Szövetség* című könyvemben részletesen írtam, ezért ezek megismérlésétől most eltekintek). A lényeg, hogy sikerült olyan elvi döntéseket hozni, amelyek az új elnökség számára az Országos Közgyűlésig munkájához garanciákat biztosított.

Ahogy már említettem, Dobos László felkérésére néhány pontban összefoglaltam egy lehetséges független kisebbségi fórum létrehozásának alaptéziseit. Az akkori híhetetlenül felgyorsult politikai és társadalmi változások idején több ilyen vagy hasonló „társulás” keletkezett. Aztán volt, amelyik megmaradt, volt, amely alig élt meg pár hetet vagy hónapot, s elsodorta egy másik vagy sokadik kezdeményezés. Az én javaslatom végül is nem megszűnt, hanem „átváltozott.” Természetesen ezek a dokumentumok nem önmaguktól lettek, nem spontán módon alakultak. Megformálásukhoz több megbeszélés is hozzájárult. Én Görföl Jenővel, a Csemadok Pozsony vidéki titkárával tartottam folyamatosan a kapcsolatot, meg itt keleten a Csemadok járási választmányainak munkatársaival.

Egy tanácskozást is tartottunk, amikor is egy közös nyilatkozatot készítettünk, amelynek szövegét én fogalmaztam meg: „A Csemadok kelet-szlovákiai járási bizott-

ságai elnökségeinek rendkívüli ülésein megvittatták az elmúlt napok eseményeit. A tanácskozások egybehangzó döntése alapján az elnökségek kinyilvánítják, hogy támogatják a megújítási csoportok törekvéseit.” A nyilatkozat hat pontját aztán Pozsonyban a KB rendkívüli ülésén felolvastam. (A teljes szöveg az *A Szövetség* című könyvemben olvasható.)

Röviden: Nyilvánvalóan többoldalú egyeztetések, megbeszélések alapján készült el egy olyan dokumentum, amely a rendszerváltás idején használhatónak látszott alapvető emberi és polgári jogainak demonstrálására.

A „független fórum” a szándékon túl egy „nyilatkozatig” jutott el, amely a Csehszlovákiai Magyarok Fórumának Nyilatkozataként jelent meg, s amely később az Együttélés politikai mozgalomban teljeseedett ki. Alább a nyilatkozat teljes szövegét közlöm.

A Csehszlovákiai Magyarok Fórumának Nyilatkozata

A Csehszlovákiai Magyarok Fóruma, mint önálló, szabad kezdeményezés, olyan társadalmi-politikai mozgalom, amely alapelveként a demokratikus néphatalom, a jogállamiság megteremtését tűzte célul, a mindenkori szabad választásokét, az emberi jogok betartásáért, azok teljes törvénybeiktatásáért és megvalósításáért küzd. A CSMF a nemzetiségi politikájában a nemzetek és a nemzetiségek teljes egyenjogúságából indul ki, követi a „33-ak memorandumát”, amelyet a kor követelményei és a fejlődés során felmerülő új igények feltöltésével akar megvalósítani. A CSMF soraiba hívja – pártállásra, felekezeti hovatartozásra, nemre, fajra és szociális állapotra való tekintet nélkül – mindazokat a csehszlovákiai magyarokat, akik az önszerveződés és öngazgatás elve alapján, a cseh és a szlovák nemzet, valamint a Csehszlovákiában élő többi nemzetiség közösen, a kölcsönösség és egyenjogúság szellemében, társadalmunk forradalmi átalakulását támogatják és munkálják, hogy országunk mihamarabb felzárkózhasson a fejlett országok sorába, s az egységes Európai Házhoz csatlakozhasson.

A CSMF szerkezeti felépítésében elveti a demokratikus centralizmus elvét.

Ezért az alapsejtek az öngazgatás elv alapján működnek. Az alapsejtek működését szükség szerint járási koordinációs bizottságok fogják össze. A CSMF felvállalva a csehszlovákiai magyar lét gondjait és fejlődésének kérdéseit, alapelveként ragaszkodik ahhoz, hogy minden szervvel és szervezettel együttműködik, amely a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogok megvalósítását szolgálja. Az ilyen irányú cselekvési szándékait mindenkor meg akarja tárgyalni a cseh és a szlovák nemzet illetékes képviselőivel.

A CSMF megalakítói, akik jelenleg ideiglenes intézőbizottságként működnek, kéri a vidéki sejteket, mihamarabb küldjék a megalakulásról szóló dokumentumokat (hely,

időpont, a tagok száma, a vezető neve és címe) Reicher Gellért, vagy Görföl Jenő címére 81157 Bratislava nám. 1. mája 10-12).

...Abban az időben az ilyen jellegű kezdeményezésekből elég sok került forgalomba. Legtöbbjük ahogy keletkezett, hamar el is felejtődött. De, mert a CSMF a Csemadok berkeiből indult, voltak, akik nem fogadták valami lelkesen. Ugyanis akkor divatban volt támadni az egyetlen, meglévő jól szervezett szövetséget. Voltak olyan szándékok, amelyek szerint a „Csemadokot le kell rombolni.” De ennél voltak szilajabb megnyilvánulások is.

Nem sok időnek kellett azonban eltelni, hogy ezek a nézetek és szándékok gyökereken megváltozzanak. Ugyanis kiderült az az egyszerű tény, hogy Szlovákiában a Csemadok nélkül egyetlen új magyar tömörülés sem tud létezni. Röviden: nem volt meg a hozzá való szerkezet és mobilitás. Így például az Együttélés létrehozása már a Szövetség alapbázisára épült, amikor is az alakuló megbeszélést a Csemadok Rendkívüli Országos Közgyűlésének idejére 1990. március 10-re hívták össze. A meghívóban ez olvasható: „Az Együttélés politikai mozgalom előkészítő bizottsága meghívja önt egy baráti beszélgetésre a Csemadok rendkívüli országos közgyűlése után 1990. március 10-én, kb. 14 órai kezdettel a színpad mögötti 23-as terembe. Tisztelettel az előkészítő bizottság.” Ezen a találkozón részt vettem, s hazaérvén hozzáálltunk a keleti régióban a mozgalom szervezéséhez. Természetesen a Csemadok járási bizottságaiban és az alapszervezetekben egyaránt. Nem sokkal később egyebek mellett jó ideig az Együttélés keleti régiójának a szóvivője is voltam.

Amikor pedig már az 1990-es parlamenti választások zajlottak, az Együttélés és a MKM koalícióját a Csemadok alapszervezetei, a járási választmányok – együtt a közel 90 ezres tagsággal – teszik sikeressé.

Az akkor elért és páratlan sikernek számító 8,66 százalékos választási eredményt a Csemadok szervezettsége nélkül elérhetetlen lett volna.

Az Együttélés III. Országos Kongresszusa

(Kassa 1991. február 23–24.)

„Holnap kezdődik az Együttélés Politikai Mozgalom országos tanácskozása – írtam az akkori naplómba a megőrzendő sorokat, hozzá téve, hogy „tegnap este Dobos Laci hívott, később Fuksz Sanyi, hogy vezessem az egyik napon a tanácskozást. A szombatot elvállaltam. Holott az volt az elhatározott szándékom, hogy minden közszereplést beszüntetve, megpróbálok felgyógyulni az utolsó műtét után, – kétharmados gyomorreszekció – s ha sikerülne teleírni még ezt a nagy füzetet is, ez azt jelentené, hogy közel juthatnék az ezredfordulóhoz. (Csapnivalóan sivár perspektívának éreztem az egészet, ha arra gondoltam, hogy most mindent újra kell kezdenem...) Elhatározásomat, hogy véglegesen kihátrálok a politika hazugság-birodalmából, így

pár nappal későbbre halasztottam, gondolván, hogy egy-két nap már nem oszt, nem szoroz... Vagyis, ahogy már az előbb is leírtam, az Együttélés Politikai Mozgalom III. kassai kongresszusának szombati levezetését magamra vállaltam.

A tanácskozás levezetésére így természetesen fel is kellett készülnöm, mert nem állhattam oda egy ilyen nagyságrendű, nemzeti kisebbségeket összefogó nemzetközi jelentőségű tanácskozás elé holmi közhelyeket rögtönözve... Főleg nem a nagysikerű közös választási eredményeinket követően! De előbb még néhány szót az előzményekről is. Korábban már szoltam az Együttélés megalakulásának néhány mozzanatáról. A nyilvánosságra lépés dátumát naplóm 1990. február 10-i feljegyzése őrzi. Tehát: „Újra meglódultak körülöttem a dolgok, bár minden szándékom az volt, hogy visszavonulok – gyógyulni. De úgy látszik, a sors másként alakítja napjaimat. Az *Új Szó* február 7-i számában megjelent az Együttélés politikai mozgalom szándéknyilatkozata, s a nyilatkozat végén az én nevem is az alapítók között szerepel... A tegnapi közös találkozás után a tömörülés egyik – kassai – szóvivőjévé választottak. Jelenleg a támogató tagok gyűjtésére koncentrálunk, hogy a bejegyzés minél hamarabb megtörténhessen. A későbbiek során, ha a tagság is úgy kívánja, párttá alakulhatunk át. Ma délelőtt a szándéknyilatkozattal kapcsolatban cikket írtam a *Hétnek*.”

És alig két hét elteltével, március 1-én a 15–90. sz. párttörvény értelmében a Szlovák Köztársaság nyilvántartásba vette az Együttélés Politikai Mozgalmat. Ugyanezen a napon tartotta a mozgalom alakuló kongresszusát is Pozsonyban, amelyen elfogadta a programnyilatkozatot és az alapszabályokat. A programnyilatkozat lényegében a „Harminchármas memorandumára” épült, azzal, hogy „a bővített program a küldöttek szándéka alapján nyitott és az alapelvek szellemében várjuk a mozgalom támogatóinak javaslatait...”

Azokban a napokban a Csemadok KB elnökségi ülésén a rendkívüli országos közgyűlés előkészületeit, s az új alapszabály tervezetét vitattuk meg. S hogy „az Elnökség ezen túl egyértelműen támogatja az Együttélés mozgalmat.” Ez a döntés világossá tette, hogy a választásokon az akkor több mint ötszáz Csemadok alapszervezet és a több mint nyolcvanezer Csemadok-tag döntően befolyásolhatja a választások kimenetelét. Ma már történelmi tény, hogy az a 8,66 százalékos eredmény a Csemadok szervezetsége nélkül nem jöhetett volna létre, megelőzve huszonöt más pártot és tömörülést a korabeli Csehszlovákiában! Nos, az Együttélés politikai mozgalom III., országos, kassai kongresszusának a levezetését ebben a szellemben gondoltam felvezetni és lefolytatni. A kongresszust az előkészített napirend szerint Duray Miklósnak kellett volna megnyitnia és a beszámolót előterjesztenie, de Duray késett, így a kongresszus megnyitása rám maradt. Rövid megnyitómban az alábbiakkal köszöntöttem a jelenlévőket: „Megnyitom az Együttélés országos tanácskozását! Az ügyvezető testület megbízásából tisztelettel köszöntöm az országos tanácskozás küldötteit Kassán, a Nagyságos Fejedelem nyugó földjén. Engedjék meg, hogy mindannyiunk nevében

szeretettel üdvözöljem körünkben a Magyar Köztársaság prágai nagykövetét Varga György urat, valamint a Magyar Köztársaság pozsonyi konzulátusának főkonzulját, Boros Jenő urat. A tanácskozáson üdvözölöm a sajtó hazai és külföldi munkatársait, s kívánok valahányuknak jó munkát és kellemes kassai élményeket.” Ezt követően Fuksz Sándor mérnök – az *Együttélés* akkori titkára – javaslatot tett a munkaelnökség megválasztására. A munkaelnökségbe a küldöttek Dobos Lászlót, Duray Miklóst (aki közben megérkezett), Gawlik Stanislavot és e sorok íróját választotta. A munkaelnökség megválasztása után előterjesztettem az Országos Ügyvivő Testület javaslata alapján a kétnapos tanácskozás napirendjét, amely az alábbi pontokat tartalmazta: 1. Megnyitó, 2. A munkaelnökség megválasztása, 3. A jelölő-, a javasló-, a mandátumellenőrző- és a sajtóbizottság megválasztása, 5. A szekciók létrehozása, a szekciók elnökeinek megválasztása, 7. Elnöki beszámoló, 8. Részbeszámolók (gazdaságpolitika, szociálpolitika, oktatásügy, jogalkotás), 9. Az ellenőrző bizottság jelentése, 10. Vita. 11. Szekcióülések. A február 24. napirend: 12. Javaslat a mozgalom alapszabályára, 13. A szekciók javaslatainak előterjesztése, 14. A mozgalom szerveinek és tisztségviselőinek megválasztása, 15. A kongresszus határozatainak elfogadása, 16. Zárszó.

A napirendi pontok előterjesztése után megkérdeztem a küldötteket: van-e valamilyen észrevételük, vagy kiegészíteni való javaslatuk. Mivel a küldöttek elfogadták a tanácskozás napirendjét, a továbbiakban a kongresszus e napirend alapján végezte a munkáját. Az érdemi tanácskozás előtt – mintegy emlékeztetőül – összefoglaltam az *Együttélés* eddigi tevékenységét. „Tisztelt vendégeink, kedves barátaim! Mozgalmunk egy esztendővel ezelőtt indult. Első programnyilatkozatunkban megfogalmazott alapelveink az európai normák szerinti tolerancia a nemzetek másságának, anyanyelvének, történelmének, kultúrájának egységes emberi értékekre alapozott kölcsönös elismerésére épült. A szlovákiai magyarság, s vele együtt a többi nemzetiségek is felsorakoztak mozgalmunk mögé. A parlamenti és a helyhatósági választások eredményei ezt egyértelműen bizonyítják ma is. Úgy vélem, a jelenlegi tanácskozásnak egyik alapvető főladata az elmúlt esztendő eredményeinek és kudarcainak – mert azok is volta – számbavétele, értékelése. A közös tapasztalatok összegzése, s ezek alapján a mozgalomra háruló jövőbeni politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági főladatok megfogalmazása és meghirdetése. Ehhez kívánok a küldötteknek kellő józanságot, megfontoltságot, türelmet és derűt.”

Megítélésem szerint az *Együttélés* kassai, III. kongresszusa hasznos munkát végzett. Legfontosabb eredménynek az Alapszabály véglegesítését és elfogadását tartom ma is.

Ezzel minden további politikai szerepvállalásomat lezártam.

Azonban ma is úgy vélem, hogy az akkori nagy politikai és társadalmi zűrzavarban, vagy e zűrzavart követően, az *Együttélés* teljesítette főladatát.

Története történelmünk része lett, sikereivel, kudarcával és – tanulságaival együtt.

Bárdos Attila

Április

Kipattant már a barka,
fényt áhít a bimbók ajka.
Szerelmet vár a világ,
Legyen idén sok virág.

Májusi óda

Nyárelőben égnek törve
jegenyefa templomtornya.
Ágainak hosszú árnya
szemfedél a szempillámra.

Idetévedt dongók dongnak.
Dunai darázs duruzsol,
cserebogár bűg valahol,
a fa tövén pók araszol.

A lobbanó réti fűben
lelkes tücskök ciripelnek:
húzzatok reménykoncertet
e megriadt nemzedéknek.

Lux perpetua

Virág helyett
tüzet teszek a sírodra.
Gyertyalángot,
élet-lobogást.

Fényt, amelyet
örök lelked varázsa
bennem gyújtott,
s egy szívdobbanást.

Egri csillagok

(A Boszporusz felett)

Hegyek fölött felhőből kötött turbán.
Dermesztő éjben ezüst hold: görbe
jatangán.

Mint hősi halottak fekete vérben,
csillagok fürödnek a végtelen sötétben.

Szeretem a temetőket

Szeretem a temetőket,
az őszirózsába borultakat,
s mikor felkeresem őket,
a halottak megvigasztalnak.

Mert ott csak boldogok laknak,
nem sírnak, nem búsonganak,
ott angyaltrombiták szólnak
a boldog megboldogultaknak.

Venezia

Szelíd vízhullám
ringatja magát,
simítja lágyan
gondolák nyomát.

Álarcos tömeg
vonul hídon át.
Nem ismerheted
titkaik okát.

Yvettnek

Kelet és nyugat partja közt feszülsz.
Arcodon titokzatos fény,
lelkedben misztikus üzenet,
melyről a mozdulat mesél.

A szellemvilágban, hová bűvös ujjaidal
varázsolt távoli álmok visznek,
tér és idő ölelkeznek,
s az élet lüktet.

Az ébredő nap sugarán jársz.
Lábaid alatt hajnali szivárvány:
fény és árnyék,
örök játék,
mely elvarázsol,
és csodára vár.

Idegen és ismerős vagy,
árnya egykori, feledett énemnek.
Ott élsz, ahol egyszer már éltem:
hol nincsenek kényszerek,
gúzsba kötő félelmek.

Valahol messze, ahol nem nyugszanak a vad tengerek,
a végtelenből távoli hegyek csúcsa látszik.
Tested rezdülésein a zene
– mint a szél a víz tükrén – játszik.

Idetáncolt világod
vigasztaló remény,
ahol a szellem
– és nem az erő – az erény.

Bozó Zsuzsanna

Mindenhol

az üvegen vízcseppek
gurulnak szerteszt
riadtan nyúlok utánad
örökké

csak a semmit szorítom
göröcsös akarással
egyek voltunk: test és lélek
mindvégig

erdőben szerettelek
levélágyon, félve
napsugarak simogattak
bennünket

nem volt többé te és én
csak mi folytonosan
éles karddal kettévágtad
örökre

amióta elmentél
lélek nélkül élek
kétségbeesve kereslek
mindenhol

Értelem

A magány országútján
bolyongok céltalan.
Útvesztők erdejében
keresem önmagam.

Álmaimat feladni
oly keservesen nehéz.
A tömegben eltűnni
mikor már nincs remény.

Büszkén akarok élni
emelt fővel, boldogan.
Messzeségben szárnyalni
akár a madarak.

Az élet több annál, mint
várni arra, míg a torz
halál ránk vigyorog.

Oka van, hogy születtem
sírva reszketve fázva.
Valaki most segítsen
lelkem megtalálva.

Célt akarok, értelmet
e kínos földi létnek.
Percnyi örömet, mosolyt
tenger szenvedésre.

Didergő szívvel húzom
fel magamra kabátom.
S a vízcseppben meglátom
ím egész világom.

Az Oscar előtt

*Szűk Balázs rövid beszélgetése Nemes Jeles Lászlóval
2015. november 27-én, a Saul fia debreceni bemutatója után*

– Egyik nyilatkozatában úgy fogalmaz, hogy „a benne levést a követő kamera nagyon erősen megteremti”. Mind a három kisjátékfilmjében (Türelem, The Counterpart, Az Úr elköszön) és ebben a filmjében is ezt nagyon fontosnak tartja, s ezt az azonosságot Erdélyi Máttyás operatőr személye is garantálja. Ez a bentlevés nem valamilyen meditatív állapotot akar előidéz Andrej Tarkovszkij filmjeihez hasonlóan?

– Az egész folyamatot inkább hipnotikus állapotként éltem meg, nem feltétlenül tudatosan csinálva. Azt, hogy benne legyünk egy „csőben”, és menjünk a főhőssel. Ez valami stratégia. Tarkovszkijt nagyon szeretem, de az ő követése nem volt egyáltalán tudatos referencia.

– És Klimov *Jöjj és lásd!* című filmjének nyitóképe?

– Nagyon a fiúval megyünk a Klimov-filmben. Tehát ez is egy utazás avval a fiúval, mint az én filmemben Saullal, de a *Jöjj és lásd* sokkal barokkosabb.

– Klimovnál a perem és háttértörténetek hasonlóan jelennek meg...

– Van, amikor igen, van, amikor nem, de az biztos, hogy a kisgyerek egy marginális szemszög, azt követjük végig.

– Egy nemzetközi trend a „testfilm” gondolata. Két markáns irányzata rajzolóddott ki eddig. Az egyikben a test mint külső, agresszív, nyomasztó, taszító elem jelenik meg, mint a flasbackekkel meggyengített Mel Gibson-i *Passió*. A másik Pálffy György Taxidermiája és az ön filmje, ahol a test megállíthatatlanul magához ránt. Mennyire tudatosan akarták előidézni fizikai test „kipárolgását”, t.i. hogy a testből jövő erőteljesség jól követhető szereplői karaktereket rajzoljon meg?

– Inkább az arcok a közelség tárgya, a fiúnál valóban a védtelen test is. Nem tudom, mennyire figyeltem a testekre, hisz ugyan olyan lényeges volt a tudat alatti befolyásoltság. Az biztos, hogy a castingnál arra ügyeltünk, hogy az arcok adják a fő vonalat, és kvázi a korra reflektáljanak, azaz visszatükrözzék hihetően, hogy a történet valóban 1944-re datálható. Lehetek volna sokkal extrémebb arcok is, de mi nem akartunk ezzel könnyelműen játszani.

– Saul útja a filmben mintha a négy őselem útja lenne: maghalnak körülötte az emberek, és ő mégis érintkezik a tűzzel (eleven égetés a gödörnél), vízzel (a zuhanyzó síkálása, átkelés a folyón), éggel (a szökés horizontja), földdel (a rabbi keresése, a testhamu lapátolása). Csak miután ezeket az utakat végig járja – akkor hal meg.

– Amikor elolvastuk a forgatókönyvet, akkor derült ki, hogy ezek az archetípusok mind benne vannak a szövegben. Én nagyon egyszerű filmet akartam csinálni, és kvázi primitív erővel akartam, hogy ez működjön. Nem egy templomnak akartam prédikálni. Van benne valami nagyon ősi, nagyon erősen a hitről valami, sőt ez alatt van valami vallás előtti aspektus is. Civilizáció előtti ösvény. Volt is egy korábbi munkacíme a filmnek, ami pont erre a tartományra utal: *Vizek istene*. Mintha lenne valami, a monoteista vallás előtti erő, ami átjárja a film egészét.

Passió II, (2004, tus, papír, 50×70)

H. Barbócz Ildikó

Természetközelen

A szobában hol a sötétítő, hol a fehér tüllfüggönyt viszik mosodába, így egyre közelebb érezzük magunkat a természethez, szinte benne vagyunk. A csillagos égbolt alatt aludtunk, most az udvari platán hatalmas lomboságra teljesen kitölti az ablakszemeket. Csak fekszem vagy ülök az ágyban, ezzel a fával szemezek, rezdülései világos üzenetek a kinti világról. Ő az első, aki jó reggelt kíván, és susogó zenéje az esti mesém. Madarak kényelmes palotája, a betegek lelki gyógyítója, ahogy pár bokorral odébb egy faszobor az élő víz oltalmazója. Sió, a Balaton tündére mindennap megvigasztal, ha szürkén háborog, ha zöldeskéken pihen. Én minden kicsi jónak is örülök, ha lekéssük a buszt, majd jön a következő (vagy szerencsés stoppolás Alsóórsön), ha májusban még nem lehet fürödni a tóban, hát a pezsgő kádfürdő ad felfrissülést és ellazulást.

Egy késő délután egy füredi festőművésznő kiállított képei invitáltak természetjárásra. *Tükröződések* címmel a plitvicei vízesések álomszerű megfogalmazója a vásznon, papíron, ráfolyatva a zöld-fehér-kék-sárga festékeket akár egy egész sorozaton keresztül. A naplemente és az alkony tűzpiros-okkersárga-fáradtbarna színekben tükröződött a víz felszínén. Miközben egy zongoraművésznő saját szerzeményét játszotta bevezetésképp „*A szökőkútnál*” címmel, hunyorított szemmel el-elidőztem a bennünket körbevevő festményeknél.

Reggeli után 18 °C-ban indultam sétálni. Elhatároztam, hogy ezen a szép pünkösdi reggelen, amikor viszonylag még néptelen a part, teljesen végigmegyek a Tagore sétányon. Kaptam az alkalmon, hogy az Esterházy strand már nyitva, így azt a szakaszt ott tettem meg. A szél délnyugatról, Zalából fújt, a tó belsejében a partról nézvést távoli, néma vízfodrozódások, a ráncok kifelé fehéren szaladtak, ostromolták lankadatlanul a vörös köveket. A padokat és a napozóágyakat már előkészítették, de úgy vélem, ma is a vadkacsák fürdenek majd. Két hete változékony időjárásban van részünk, viharban is. Olyankor a viharjelző fények sebesen villognak szemközt Balatonszéplak partján, ill. a füredi Marina szálló tetején. Eszembe jutott a gyerekkorom, amikor kempingeztünk a tó partján, jártuk körbe a Balatont, midőn még sárga és piros rakéta jelezte az ítéletidőt. A dörrenésre mindenki felkapta a fejét, és szemével követte a füstpamacsokat. A mólóárbocra felhúzták a viharfosarat. Ha a legtetetejére került, menekülésre foghattuk a dolgot, legfőképpen a vízből kifelé. Most néma fények villognak körös-körül, ami ugyan megbízhatóbb jelzésnek bizonyul a XXI. században, nekem a kosaras változat romantikusabbnak tűnt.

A sétányon csak a kocgók, a biciklizők, néhány álmos ember. Meg lehet szá-

molni őket – ezt a helyzetet szeretem. A horgászok változatlanul a helyükön a vörös kövek között, ha esik, ha fúj. Egy félig süket bácsika a horogkiemeléssel sokáig bajlódik, a hal kopoltyújában kaparászik, de a balin se hagyja magát. Kétségbeesetten vergődik, az apró kavicsokon ijesztően puffan a teste, óézüst pikkelyei csillámlanak a napfényben. Végül a horgász kénytelen volt a zsinórt elvágni, a hal pedig a maradék horoggal a szájában még moccanat néhányat, aztán moccanatlan kisimult. Így került iszáokban újra a tó vizébe, mely nem sokkal ezelőtt még az életet, a felhőtlen csobbanásokat jelentette a számára.

Szombat délelőtt 2×10 ember dobpergésre, feszes ritmusra, csatakiáltásra szántja a tavat a 2×10 evezővel. Már a bemelegítés is kimért ritmusban történik, a karok egyszerre lendülnek a levegőbe. A csapatok a sárkányhajóversenyen különböző színű mezekben: fehér, kék, piros, narancssárga, fekete csíkok úsznak be a célba, örömujjongások és biztatások közepett. Igazi hórukk-munka az egész, kiváló csapatépítő és – erősítő verseny. A holt hullámokon (már ezt a szakszót is megtanultam!) a vadkacsák ringatóznak kellemesen, ők is csapatokba verődve, kitiltva a versenypályáról. A küzdelem a Tagore sétánnyal párhuzamosan zajlik, közel a parthoz. A hajók nem pihennek, szünet nélkül sorra követik egymást. A lassuló-erősödő dobpergés a látvány nélkül is jelzi az iramot, vad őseemberek táncát. A párában alig sejlő túlpart előterében vitorlások. Felnézek az égre, s a kikötő fölfele sötétszürke óriás felleg terül szét. Lehet, hogy mindjárt leszakad az ég? A tó vize rögtön magára ölti ezt a vészjósló színt. Széldzsekiben üldögélve várom a végkifejtet. Néhány perc múlva esőben a Balaton, cseppek bugyborékolnak a piszkosszürke, sárgásbarna tavon. Siófok és Tihany még napfényben sejlik. A strand járdáján állva előttem locsog ez a tényleg mindenkor szép Balaton.

Farkas Csaba *Hal-álmom* című horgászkrétete ez alkalommal is kiváló útitársnak bizonyult. Nem a halfogás, inkább a tó szeretete miatt. Megpróbáltam belőle kigyűjteni a Balaton színváltozatait: „palaszürkével kevert enyhe zöld, rózsás olvadtezüst, valószínűtlenül kék, szelídzöld, felgyűrődött, tengerkék drapéria, szennyesszürke” – de aztán föladtam. Csak gyönyörködtem tovább. Egy helyen így vall: „Megunthatatlan a Balaton ugyanis. Mindig más-más arcát mutatja.” És mellé tettem egy helybéli véleményét is: „A mindig szép Balaton mellett születtem Balatonarácson...” Hazafelé útravalónak kihagyhatatlan vásárlás volt a Déry Tibor füredi emlékeit idéző helytörténeti kiadvány, mely címével olvasatlanul is azonnal megragadott: „Ha a boldogságot egy tájjal akarnám kifejezni...”

Ezzel a melengető mondattal szálltam föl a hazafelé vivő vonatra...

Erdélyi Z. János

Az ispán

Pacsirta, 6. változat

A híre már hét évvel korábban megelőzte. Amikor' a Béla úréknál vendégeskedett. Már akkoriba aszonták itt a faluba, hogy a Pacsirta kisasszony csúf. Hogy kövér. Meg hogy kissé öregeske. Pedig akkor még alig vót harminc. Az első feleségem se vót szép, Isten nyugosztalja. Az asszony nem arra köll, hogy szép legyen. Legyen neki erős öle, hogy megbírja a férfiembert. Legyen széles csípeje, hogy kihordhassa a gyereket. És legyen két tejjel bővelkedő mellye, hogy bírja szoptatni az ivadékot. Hogy emellett szőke vagy fekete, kék szemű vagy barna, keskeny vagy széles arcú, az nem számít.

No és ha jól belegondulok, már csak azér is jó, hogy kicsit csúfocska az asszony, mert így nem köll másnak. Nem szereti el tülem senki. Mer hogy az olyan kapós menyecske hamarost kikapós lesz, abbul pedig soha nem származik semmi jó...

Tavaly nyáron aszonta az orvos, nem érem meg a telet. Erősen köhögtem és időnként vért köptem. De osztán vótam fürdőben, most meg itt vagyok. Így is van rendjén. A gyerekeknek köll az apa. Ha már anyjuk nincsen.

A feleségemet a gyomra vitte a sírba. Egyszer csak kezdte fájlalni... Aztán fáj, fáj... szünet nélkü. Már semmiféle gyógyszer nem használt, amit a doktor felírt. Aztán gyütt az, hogy az étel se maradt meg benne. Fogyott, egyre fogyott... Aztán mikor már csak a csontja meg a bőre vót, egy délután elment. Négyen álltuk körbe az ágyát. Aztán befektettük egy fehér koporsóba és kikísértük a temetőbe. Ide a falu melletti dombra. Gyakran járunk ki hozzá. A Mancika mindég visz neki egy csokor mezei virágot.

A kisasszony, a Pacsirta kisasszony is mindég mezei virágot szedett. Neki tetszett. A többieknek nem. Folyton kinevették miatta. Csak a Mancika örütt, ha látta a kisasszony kezébe.

Amikor tanálkoztunk, elősző' az arcára néztem, aztán a kezire. Nem tudom, melyik tűnt fel inkább. Ilyen kezet még nem láttam életembe, úgy éljek! Rózsaszínű, ráncos bőre volt. A sok házimunkátul lehetett. A mindenféle tisztítószerektül. A trisó meg a lúg meg a sósav csinyának ilyen. A feleségemet ugyanígy tönkretették, de hát ő parasztasszony vót. Nem gondútam, hogy egy városi kisasszonyé is lehet ilyen.

Amikor elősző' tanálkoztunk, furcsálltam, hogy nem nyút kezet. Úgy láttam benn a városban, hogy az ottani asszonyok és kisasszonyok kezet fognak bemutatkozásor. Ő nem. Azt hüttem, lenéz éngemet, mer hogy félig parasztember vagyok. Igaz, én vagyok az itteni uradalom ispánja, a Szabó Jóska, de nekem csak a

szegények mongyák, hogy ispán úr. Csak azok süvegelnek meg, pedig közibük tartozok. Amúgy csak a Jóska vagyok. A Jóska a három anyátlan porontyával. Mer így mongyák a népek. A hátam mögött is mongyák, de úgy, hogy halljam. A gyerekeim is folyton ezt hallják a játszótársaiktól. Ezér mán többször gondútam arra, hogy viszek valakit a házhoz, aki gondoskodik róluk.

*

A szüleim parasztok vótak. Ők is itt éltek Tarkövön. Gyerekkoromba az akkori uraság néha magához hítt. Kisebb dógokat intéztetett vélem. Aszonta, jó fejem van, könnyen tanulok. Oskolába is járatott. Ott megtanútam írni, olvasni, számúni. Könnyen ment a tanulás. Szerettem. Később az uraság beosztott a tisztartó mellé segítségnek.

Egy időbe azt pusmogták faluszerte, hogy én az uraság zabi kölyke vagyok. Elsőre nem érttem, mit jelent. Amikor mán érttem, megkérdeztem anyámat. Aszonta, annyi mindent beszének a népek, nem köll azzal törőnni. Apám halála után megen kérdeztem anyámat. Annyit szólt csak: – Haggyá’!

Sose tudtam meg, melyikük az igazi. Mindkettőtül kaptam jó szót is, pofont is. Így aztán elrendeztem magamba a dógot, hogy nekem két apám vót. Ha belegondolok, másnak egy se.

Az uraságnak öt gyereke vót, három fiú és két lány. Azokkal játszottam együtt. Nem számított, ki az úri, ki a paraszt. A legidősebb fiú lett később az uraság. Ő tett meg engemet ispánnak harmincéves koromra. Annak is van mán tizenöt esztendeje, ha jól számulom.

Az idősebbik lányom nekem nagyon tetszett. Én is neki. Úgy két-három év lehetett közöttünk az ő javára. Tízéves vótam, mikor mán csókolódtunk a boglyák tövi-ben. Én izmos kölyök vótam: felkaptam a karomba, osztán futás! Nagyokat nevetve kapaszkodott a nyakamba. Igen kívánatos fehérnép vót, ő maga is szívesen benne volt a játékba, de egy pontnál tovább sose hagyott. Csak miután férjhez ment. Addig őriznie köllött a becsit! Mingyár a nászéjszaka után kiszökött hozzám. És attul fogva sokszor vótunk együtt, míg oda nem kötözött a férjével azokhoz. Onnantul gyéren tanálkoztunk. Aztán én is megnősütem – mit is tehettem vóna? –, jöttek a gyerekek. Náluk is. Ha ritkán összeakadtunk, épp csak köszöntünk egymásnak. A mi gyerekeink mán nem játszottak együtt. Az övéi lenízték az enyéimet. Helyükre kerútek a dógok.

*

Amikor az asszony meghótt, rám maradt a kert meg a jószág. A gyümölcsfák, a veteményes, a virágágyások. Addig ő gondozta üköt. Beleszoktam. Jó foglalatosság vót. Tudtam közben gondúkozni. Azon is, ami vót, meg azon is, ami még ránk gyühet. A gyerekek akkor vótak hat-, hét, nyócévesek. Kettő mán járta az oskolát, a legkisebbik abba az évbe kezdte. Elmentem a fiatal urasághoz, mesétem neki a sor-

sunk fordulását. Segített. Így tanúhattak tovább. Így tanúhatnak most is tovább. Ő nem olyan, mint a húga. Nem szégyell emlékezni a közös gyerekkorra.

Napközben csinyálom az uradalmi tennivalóimat, délutántul estig elbabrálगतok a kertbe meg a jószág körű. Ott mindig van munka. Legfőlebb télen nincs a kertbe, ha vastag hó lepi a földet. Olyankor a kert mögötti keskeny parcellával sincs mit csinyáni. Ősz derekán a szántással előkészítem a földet tavaszra. Addigra a hó meg az olvadék elvégzi a maga dógát, hogy tavasszal mingyár lehessen vetni. Csak az állatokkal köll törőnni. Esténként négyesben kukoricát morzsolunk, hogy legyen mivel etetni őket. Ott vannak a baromfik, no meg a disznó. Minden évbe veszünk malackát, az éppen karácsonyra gömbölyödik vághatóra. Abbul egész évre megvan bődönbe a zsír, füstölés után a sonka meg a kóbász meg a szalonna, no meg a gömböc – a disznósajt, amit a kicsik annyira szeretnek. A szalonna nagyon fontos, hogy meglegyen a betevő a kenyérhez. Azt viszik magukkal az oskolába.

A mosást, takarítást, a ruhák faldozását csekély fizetség fejébe elvégzi a Terka a szomszédbul. Míg a feleségem élt, Isten nyugosztalja, ők mindég segítették egymást. Aztán minket megörökűtt a Terka, áldja meg az Isten! A kenyérünket is ő süti. Én csak azér fűtöm föl télen a kemencét, hogy meleg legyen a szoba. Terem épp elég kukorica, hogy a szárral meg a csuhéval tudjak fűteni. Legfőlebb az erdőből hozzápótolok a hulladék fával. A kenyérvetéshöz sose értettem, mindig az asszony csinyáta.

*

Ha betegek a gyerekeim, főpakolom őket a szekérre, és beviszem a városba a doktorhoz. Használhatom az uraság egyik lovát. És vagy egy tyúkot viszek vagy kacsát, attul függően, mennyire beteg a kicsi. Jó a doktor, érti a dógát, de várja a „köszönetet”. Azt mán megszokta, hogy a magunkfajta természetbe fizet, nem pénzzel. Így még jobban is jár, megtőttyük az éléskamaráját.

Az is előfordút, hogy annyira lázas vót valamelyik, hogy mozdítani se mertem. Szekéren kihoztam a doktort, meg persze haza is vittem. Vagy ha nagy vót a hó, szánon. Azt még én ácsoltam össze legénykoromba. Könnyű szerkezet, könnyen tudja húzni a ló. Vastag pokrócok között imádják a pulyáim a szánkázást. Csengőt kötünk a ló nyakába, az meg vidáman csilingel. Téli ködös délutánokon ilyen hangok fércelik át a fehér vattás csöndet. Tizennégyben besoroztak. Az asszony itthon maradt egyedű. Hamarost a galíciái fronton tanátam magamat mint k.u.k gyalogos. Nem sokáig tartott nékem a katonaélet. Az első támadásnál szétlűtték a bal térgyemet. Hazahoztak. Azóta nem hajlik a térgyem. Lóra űni se tudtam többé. Húzom a lábom, botra támaszkodva járok. Nagyobb távolságot csak szekérrel bírok megtenni. Szerencsére a dógom ellátásában nem aggat. Ezér tartott meg az uraság ispánnak továbbra is.

A gyerekeim mán ezután születtek. Ők nem is láttak másként, mint botosan, sán-

tikálva. Asse tuggyák, milyen lehettem egészséges férfi koromba. Van valahun egy fénykép abból az időből. Talán majd egyszer előkeresem, és megmutatom nekik. Hogy lássák, az apjuk nem vót mindég ilyen kripli.

A feleségem nem bánta a sebesülésemet. Annak örűtt, hogy visszakapott. Hajdan a lagzinkon alaposan megforgattam, így később nem hiányolta, hogy nem táncúhat velem.

*

A Pacsirta kisasszonyra emlékeztem még előző látogatásáruul. Úgy hét évvel azelőtt lehetett itt utolszor. Akkor csak messzirűl láthattam, nem tanálkoztunk.

Csak másoggyára, most legutóbb mutattak be neki. A pusztai Bozsó családhoz gyűtt. A Béla úr unokahúga. Az érkezését ünnepelték aznap este. Engem is meghíttak a Béla úrék. A kisasszony nem adott kezet. Akkor aszitem, büszkeségbűl. Mer hogy ő nem paraszti sorbul való. Városi kisasszonka. De aztán este valahogy úgy gyűtt, hogy beszélgettűnk. Én a gyerekeimrűl meg a munkámruul. Ő a szűleirűl. A kisasszony nem dógozik. Soha nem is dógozott, ahogy monta. Gondoskodik az öregekrűl. Főz, takarít, bevásáll. Meg a többi, amit azok már nem bírnak. Cselédjűk nincsen. Aszonta, nem köll, ő győzi erővel. Aggódott az otthoniakér, hogy micsinyának nékűle.

Aztán játszott kicsinyég a Mancikával. Őlebe vette, mesélt, énekűtt neki, újrafonta a haját, ahun kezdett szétlazűni.

Egész este jól elvótunk. Csak az zavart, ha ránéztem. Nem tudtam megszokni. Azt a kövér, fénylő bőrrű arcot, a kapaként előremeredő fogakat, amiktűl nem tudta rendesen bécsukni a száját, és beszéd közbe folyvást köpködött. Azokat a savósín szemeket, amik olyan furán meredtek bele a világba. Ahogy mán szóba gyűtt, az én drága elhótt feleségem se vót szép, de a Pacsirta kisasszonkához képest...

Késő este még el is kísértem a kisasszonyt, mikor hazaindűt a Béla úrékkal. Persze mingyár főtűnt, hogy a többiek „tapintatossan” hátramaradoztak, hogy mi tuggyunk zavartalanul beszélgetni. Rosszul éreztem magam a kisasszony mellett. Hosszű is vót nékem ez a séta a hibás lábommal. Alig vártam, hogy végre búcsűzhassak. És közbe folyton törtem a fejemet.

Próbákoztam elképzelni, milyen vóna, ha velűnk élne. Ha ő lenne a feleségem. Ha ő lenne a gyerekeim mostohája. Biztosan jó anyjuk lenne, mán abbul is látszott, ahogy a Mancikával bánt. A kislyányom mingyár megszerette... De mit szónának hozzá a fiaim? Ők csak az idegent látnák benne... Rádadásűl egy csűnya idegent... bárhogy is akarnám szépíteni a dógot... Aztán próbátam annak is utánagondűni, hogy lennénk mi meg kettesben... Már úgy, mit asszony meg ember. Nem tudtam. Nem tudtam magam mellé képzelni az ágyba, még elfűtt gyertya mellett sem... Be köll vallanom, riasztott a kisasszony arca... Mer attűl, hogy kövérke, még nem áll meg a világ. Meg aszongyák, a kövér asszony öle puhább és melegebbs, mint a soványé. Meglehet, nem próbátam...

Próbátam viszont elgondúni, milyen lenne megcsókolni a kisasszonyt, noha a parasztember nem erről ismerszik meg. Nálunk a csók ritka, mint a jó termés. De már azon megrémültem, hogy fennakannék a kiálló fogain. És mingyár el is ment a kedvem az egésztől. Hiába tudtam, hogy jó lélek, tán még asszonymak való is lenne, aki egy özvegy férfinak és a három pulyájának gondját viselné, de az arca...

A fiaim is kezdték egy idő után távolrú nézegetni, de nem mentek a közelibe. Mikor este kérdeztem őket, miért nem, csak a vállukat rángatták. Nem vót kedvük, monták. De hogy esetleg az arca miatt, arra nem montak semmit. Tovább faggattam őket, tunni köllött, hogyan vannak vele. Onnantul osztán mutogatták-meséték, hogyan mozog a kisasszony, hogyan tarcsa a kisujját messzire a többitől evés-ivás közbe. Hogyan beszél éles, minden figyelmet magára hívó magas, nyifa hangon. Hogyan jár főtartott fejjel, apró totyogó léptekkel, miközbe próbálja ringatni a csipejét, amitül az egész nő olyan mulatságos. Olyan nem igazi. Ezt szokhatta meg otthol a városban. Ottan biztosan ez a módi.

A fiaim mindezt úgy játszották el, hogy közbe nagyokat nevettek a kisasszonyon. Ekkor gondútam bele úgy igazán, mennyire nem illik közénk. A gyerekek őszinték, de kíméletlenek. Mingyár elsőre vérig sértének, amint észrevenné, hogy őt utánozzák. De ahhoz meg még nem elég nagyok és komolyak, hogy megmagyarázhassam nekik, ezt ne tegyék, mer nem illik.

És ez mind olyasmi, ami csak a szemet bántsa. Vagy éppen a fület. Sokkal nagyobb gond lenne, hogy a kisasszony már a negyven fele jár, de még nem vót férjnel. Tán férfit se ismert eddig. A pőre test, akkor is, ha tíz éves fiúrul van szó, zavarba hozná, pedig a mi házunkban csak úgy megyen, hogy egymás előtt ötözünk-vetkezünk. Ő mi'csinyána ilyen helyzetbe? Igaz, a szobán kívül ott van még a konyha is, de ott csak főzünk meg eszünk. Legfőlebb be lehetne állítani egy olyan összecukható falat, olyan paravántot.

És hogyan bírná a nehésségeket egy olyan, akinek nincsen saját kölke? Más dolog szeretetbül fonogatni a kislyány haját és más éjszaka mellette virrasztani, ha lázas beteg. Más vasalni a tiszta ingeket és más mosni a gatyákat a kútnál vagy a tekenőbe. Más mesét óvasni otthon esténként gyertya mellett a kicsiknek, megint más egy aratási ünnepség, ahol a kisasszony úgy kilógna a szintiszta parasztnépségbül, mint pulyka a tyúkok közül.

Ez a sok különösség közte és köztünk hamarosan marakodáshoz vezetne, aztán komolyabb veszekedésekhez. Nem hiszem, hogy rosszul gondúnám. Ő jönne rá elébb, hogy nem passzol össze velünk, de hogy onnan hogyan lenne tovább, azt előre nem lehet tunni. Csak tanálgatni.

Haza tán nem menne, mer szégyellené, hogy kudarcot vallott mint asszony. Egyetlen lehetősége az lenne, hogy maraggyon, és próbáljon beleszokni az itteni életbe. Vélheti úgy, hogy majd ő megmutassa, de nem tuggya megmutatni, mer ide-

gen itten. Ez viszont mérgezné a lelkét, és egyre kiállhatatlanabb lenne, ami akár gonoszságba is fordúhatna. Onnan pedig pokollá lenne az életünk. Mindannyiunké.

De mán sokkal elébb megmutatkozna a legnagyobb probléma. Hogyan mondanám meg a gyerekeimnek, hogy hónaptul ő az anyátok? És ha erre rögvest azt mondanák, hogy ne? Mer hogy ezt csak akkor mondhatnám nekik, ha előtte megbeszétem a kisasszonnyal. De ha ő igent mondana, hogyan csinyánám vissza, ha a gyerekeim nem fogadják el?

Nem, nem szabad idáig eljutni. Ilyen helyzetbe nem szabad kerüni. Senkinek. Legjobb, ha távol maradok a kisasszonytul, akkor nem lehet baj.

*

Így aztán hiába marattunk előző este abba, hogy másnap megen tanálkozunk, nem lett belőle semmi. Miattam. Ahogy közeledett az este, úgy nőtt bennem a rémület, hogy megen közléről köll látnom azt az arcot és azokat a kezeket... Képtelen vótam rá, de közbe meg haraguttam magamra, amiér a gyerekeimet megfosztom egy lehetőségűt, hogy mostohájuk legyen, aki ellátja őket, akitűl még szeretetet is kaphatnának... Egész nap vívódtam magamba, de hiába. Elgyűtt az este, és én nem mentem a Béla úrékhoz.

Tudom, hogy ő ott vót, mert titokban kilestem a társaságot. A Pacsirta kisasszony is ott űtt közöttűk, és időnként úgy nézett körű, mintha várna valakit. Hogy ez főttűnt-e a többieknek, nem tudom. Én láttam. És tudtam, hogy nekem szól. Éreztem, hogy ez nem férűhöz illő viselkedés, de...

Gyáva vótam, mit szépitsem! Oda kellett vóna menni, és úgy tenni, mintha előzőleg nem történt vóna semmi. No de ha ő előző esti beszélgetésűnket többnek gondűta, mint én, milyen szörnyű helyzet kerekenne abbul?

Még egyszer láttam a Pacsirta kisasszonyt. Aznap, ahogy elutazott. Ottan mentek el kocsin az ispánlak mellett. Jól láttam őket az egyik fa mögűl. A kisasszony fenn űtt vendéglátói között, de nem nézett a házunk felé. Úgy tett, mintha nagyon beszélgetne a többiekkel. Emlékszek, egy igen fura kis kalap vót a fejűn pár száal száraz virággal. Mások biztosan kinevették, ha látták. Nekem nem vót kedvem nevetni. Szomorű vótam, röstelltem is magamat... Úgy éreztem, rászedtem őt, nem vagyok böcsűletes ember.

Elutazása előtt a kisasszony egy kis medált adott a Mancikának vékony ezűstláncal. A kislányom ugrándozott örömibe! Soha még semmiféle ajándékot nem kapott, hiszen nékem a három gyerek mellett honnét lett vóna pénzem ajándékokra. Ezek a szegények asse tudták, mi az. A Mancikának azóta is állandóan a nyakában lóg az a medál. Talán azér is, hogy engemet folyton a kisasszonyra emlékeztessen. És a böcsűletemre... Igaz, hogy semmit nem ígertem neki, mégis úgy érzem azóta is, hogy becsaptam...

Tudtam, hogy a kisasszony ide soha többé nem gyűn vissza. Miattam...

Bereti Gábor

Menekülni kéne

Menekülni kéne.

E napos utak
halál-feketén érzek szívembe.

Figyelmükkel szaglászna, lökdösnek
az örökké tolongók,
leheletük eláraszt.

Szavaim üveggolyók,
felrobban rajtuk a fény.

Harag süvölt hangomban.
Én csodákat akartam,

s most jég-jegenyék kerítése
mögött élek.

Csupa felleg

Csupa felleg a tó, törpe csillagok,
nem látja senki, ha a vízen fölragyog
árván a szó, mint amit otthagyt
a közöny, vagy a csipogó szeszély.

Most minden én vagyok, én, ki hátra néz
és mindent előre lát, hős és vitéz
harsog, ágál, görnyedez és szembe néz
a szörnyel, mi lángol, s halálos veszély.

Mégis kövülve áll, mint ki meztelen.
A Napba néz. Hiába szó, intelem,
a sötét halálos fény, mert színtelen,
s így nem lesz, kitől megváltást remélj.

Ha mégis visszatér a szív a szóba
feltámad mind, kit így húztak karóba
és látod, hallod, hogy nyög elmosódva
bennem egy árny, a kegyetlen, a kőkemény.

Egy ólommadár

Egy ólommadár fészkel, szálldos életemben.
Forgószélként jár-kelel eszmélő énekemben.
Zúdul, mintha nem is hó, de vérem hullana.
És falja a fényt, sosem csillapulva.

Jöjj és figyelj. Simítsd el a gyűlölt éveket.
És ha Isten netán erre járna, hát szólj neki,
él itt egy bolond, ki szívében reményt rejteget,
s mint Veszta szűz, őrzi a lángokat – úgy hiszi.

Fönn, a dagadó dombokon, hol szájig bezárva
állnak az erdők, kopár, fénylő fészkek-gallyakon
csordul a csonka csillagok fájó magánya –

elfogynak ott az utak, Uram, s Téged dicsérni
csak ő oly bolond, hogy feltámadva a harangokon
eszméljen, s az álmokról kezdjen énekelni.

Múlóban az Én

Múlóban az Én.
Emelkedőben a test.
Az ahumánus világ
gúnyolni sem rest.

De fölfelelem magamban
a lélek pátozát.
És kedvetlen leszek
hallva az iróniát,

hogy él bennem a szív,
s nosztalgiát érzek
az Énben élő élet,
a szabadság iránt.

Bérczessy Lajos

„A jó mű, időtálló” (B. P. L.)

Egy településmonográfia 50. születésnapján – Dunaegyháza 800 éves

*Beszélgetés Tóth-Szöllős Mihály nyugalmazott evangélikus
esperessel a mű írójával*

Dunaegyháza község az idén ünnepli létrejöttének 800. évfordulóját. Egyszerű hír, sokaknak alig mond valamit. Nevét a térképeken nem írják különleges betűvel, közismertté lett híressége – az átlagismeret szerint – alig van. (Annyit mindjárt előjáróban hozzá kell tenni az évszámhoz, hogy az adat az *írásos* nyomot (1217) jelenti.

Valamilyen szinten lakott terület lehetett a rómaiak idejében is, mint dunai átke-lőhely bal partja, hiszen az átellenben lévő limes várta – Annamatia (Dunaföldvár) – ismert erősség volt. És a nagy folyóparti részek elnevezésénél Révbér is előfordult. Később a honfoglaláskor betelepülő törzsek a Duna mellékét rögtön megszállták.

Szinte minden magyar településen föllelhetők „kincsek”, csak elő kell keresni, össze kell gyűjteni azokat. (A kincs alatt természetesen nemcsak tárgyakat kell érteni.)

Nos, ilyen kutató–gyűjtő–leíró a 93. életévében járó *Tóth-Szöllős Mihály* nyugalma-zott evangélikus esperes, a község egykori lelkésze.

Ismerkedjünk meg vele közelebbről.

*

Beszélgetésünkre a Sarepta Evangélikus Lelkészotthonban került sor, Budapesten a Hűvös-völgyben. Otthonos a hely, kényelmes, a ma is érdeklődő- előadó- olvasó, lel-keket gondozó számára. (A kora délutáni bibliaóra készül, asztalán a nyitott „szak-irodalom”) A hosszú évtizedek alig hagytak nyomot küllemén, emlékező egyénisége irigylésre méltó.

– **Kezdjük talán a családdal: honnan származik a Tóth-Szöllős család?**

– Eleink a Rozsnyó melletti kis faluban, Csucson éltek. (Itt teszem hozzá az érde-
kességet: ma Szlovákia része az egykoron magyar és tót falu, a neve Čučma, jelenlegi
polgármestere Alexander *Szöllős!*)

A nagyszülők gazdálkodók voltak, egy amerikai úttal – pár év az államokban – fű-
szerezték a sorsukat, és hazatérve tudtak a keresett dollárokból földet vásárolni.

Édesapám hitoktató lelkész lett, Eperjesen, majd Miskolcon tanult. Még annyit a
családnevünkhöz, hogy a *Szöllős* gyakori név volt (ma is). Létezett Német-Szöllős,
Völgyi-Szöllős, mi lettünk a Tóth-Szöllősök – így különböztettek meg bennünket.

Én a trianoni diktátum után születtem, a családuk elhagyta a Felvidéket, Rá-

kosszentmihályon telepedtünk le, az ottani templomot apám építtette. Engem már Budapesten, a Deák téren kereszteltek, van egy húgom is, nyugdíjas tanárnő.

Az elemi iskola után a Fasori Evangélikus Gimnáziumban tanultam. Azt hiszem nem kell bemutatni ezt a mondhatni világhírű intézményt. A zene mindig is közel állt hozzám, kilenc évig hegedülni tanultam. S itt a gimnáziumban a csodálatos *Peskó Zoltán* tanár úr elcsábított az orgona felé. Orgonista lettem, ez a 7., 8. tanévben volt. Olyannyira, hogy helyettesítettem a fasori templomban. Majd Sopronba kerültem, ott végeztem a teológián. Szívesen foglalkoztam *egyháztörténelemmel*.

Itt jegyzem meg, hogy a végzetek emlékezetére – tiszteletére összeállítottam egy kötetet *Hatvan év távlatából 1947–2007* címmel. Ordas Lajos püspök úr szentelt föl, majd segédlelkésznek Cinkotára küldött. Itt ismerkedtem meg a jövődöbéli feleséggel, Terényi Annával. Az ő életútja is kicsit rögzös volt, Szarvason kezdte a tanítóképzőt és a háború, az oroszok bejövetele aztán arra sarkalta a szüleit, hogy hazahívják, és Cinkotán fejezte be a tanulmányait. Ott is volt állami tanítóképzés. Annyit el kell mondani, hogy a település tót község volt.

Az a gyakorlat, hogy a már említett segédlelkészeket, mivel nincs parókiájuk, szinte bárhova elhelyezhetik. A következő szolgálati helyem Kiskőrös volt, az ott töltött közel fél évtized kitűnő gyakorló segédlelkészi esztendőket jelentett számomra.

Innen választottak meg aztán Dunaegyházára. Ez 1957-ben volt, ekkor már családstól mehettünk.

– **Szokás, hogy a gyerekek sokszor a szülők nyomdokain haladva választanak pályát, a Tóth-Szöllős családnál ez nem így volt.**

– Három fiunk van (most az unokákat, dédunokákat nem sorolom föl). Hogy miért nem lettek lelkészek? Ez egy kicsit bonyolult dolog, látták, hogy a család milyen nehezen boldogult abban az időben. Feleségem, mivel lelkészfeleség volt, nem tudott tanítónőként elhelyezkedni. Nem volt káder. Az ÁEH kiválóan végezte dolgát. (Állami Egyházügyi Hivatal, pártállami szerv volt, elnöke akkor egy villamoskalauz volt... *a szerző kiegészítése*)

A választáshoz az ajánlást az esperesemtől kaptam.

– **Térjünk vissza még egy kicsit a fiaik szakmaválasztására.**

– Ők mindenképpen valami polgári hivatásra gondoltak. Legidősebb fiunk ma már nyugdíjas történelemtanárként Apostagon él. A másik két fiú – ikrek – közül egyikük a bankszakmában dolgozik, a másik a film világának nem éppen könnyű területét választotta – fűzi hozzá.

– **Én egy kis személyes kitérőt tennék: abban az időben költöztünk Dunaegyházára és meglepődve tapasztaltam, ha az utcára kimentem, nem hallottam magyar szót. Az emberek, ha találkoztak egymással rögtön átváltak tóra. Az utca gyerekei nem vették be maguk közé azt, aki nem ismerte**

a játékokat, mondókákat. Több olyan család is volt, ahol az óvodába kerülő kisgyerek nem beszélt magyarul.

– Igen, ahogy emlegették, tót község volt – ezt is így mondják – Egyházi. Amint már említettem, nekem nagy segítség volt, hogy a feleségem jól tudta a nyelvet. Elődöm, Bakay Zoltán több mint három évtizeden át szolgálta a közösséget, nem volt könnyű a nyomdokaiba lépni. Bár a presbiterektől jó támogatást kaptam.

Feleségem tót lány lévén, a liturgia megfogalmazásában, leírásában segített, ezt föl tudtam olvasni, és érttem is. Prédikálnom nem kellett tótul.

Szerettem Dunaegyházát, jól éreztem magam. Szorgalmas emberek lakják a települést. Később a családi ügyeink is rendeződtek, feleségem az iskolához került.

– **Honnan jött a 750. évfordulóra megíródtott – Dunaegyháza község története című – monográfia megírásának az ötlete?**

– Két indítatás is volt, feleségem, amint említettem jól beszélte a nyelvet, és könnyen tudott az emberekkel anyanyelvükön szót érteni. Így előkerültek különféle történetek, szokások, viseletek, használati tárgyak, bútorok. Mindenre nem terjedhetett ki a leírás, hiszen terjedelmi korlátok voltak. A falu viseleteit, a szlovák hagyományokat, a számos szakma képviselőit, szabók, szücsök, csizmadiák, asztalosok, kovácsok, borbélyok, vízimolnárok szokásait, történeteiket élvezetesen lehetett hallgatni. Meglepő, hogy milyen sokféle szakipar volt ebben a faluban, és még hányat nem is említettünk!

Mindenesetre a tárgyi gyűjtött anyag – ha jók az információim – azóta gazdagozott, s egy önálló tájházban kapott elhelyezést.

Kapóra jött az is, hogy sorra alakultak a falvakban a honismereti szakkörök. Így a feleségem vezetésével elkezdték gyűjteni az anyagot. Sokan resteltek is, hogy mire jó az a sok régi kacat a padlásról!

Szinte ezzel párhuzamosan Dunavecscén – akkor az volt járási székhely – összejött egy honismerettel foglalkozó társaság, tanárok, tanítók, ahova engem is meghívtak. Az volt az érv tudják, hogy egyháztörténelemmel foglalkoztam, és engem kértek föl, hogy a falu történetét kutassam, írjam meg.

Adott volt a parókián a gazdag anyag. Szerencsére nem semmisült meg a zivataros évek (háborúk) alatt.

– **Gondolom, nemcsak helyben kellett forrásmunkákat keresni.**

– A megyei, sőt a fővárosi levéltár anyagaiban is lehetett találni a helyre, a különböző korokra vonatkozó leírásokat, statisztikákat, minél tovább visszamenve az időben. Iskolai és egyházi vonalon is voltak dokumentumok.

– **A monográfiában olvashatók – legalább is számomra – izgalmas fölfedezések is.**

– A legrégebbi írásos említés 1217-ből való, akkor – amint az irat is említi – Tolvoy volt a település neve.

Idézet a monográfiából:

A veszprémi káptalan magánlevéltárában található egy oklevél 1217-ből.

„... a veszprémi püspök kérésére a pozsonyi várnak azon szolgálmányos embereit, akik az Apostog rév és Feldwar közt fekvő *Tolvoy* faluban a veszprémi püspök népei közt laktak, a veszprémi egyháznak engedi át ugyanolyan szolgálati kötelezettséggel, mint amilyent előbb a várnak teljesítettek.” Mit olvashatunk ki ebből az okmányból? Bártfai Szabó László munkájában szintén említi ezt az oklevelet. Ugyancsak ő tesz említést arról is, hogy községünk régi települési helye „valamikor egészen a Duna mellett volt, onnan 1680 körül költözött át mai helyére.”

– **Olvastam a lelkészek sorában országos hírvű személyiségekről, gondolok itt Hajnóczy Sámuelre, aki 1768 és 1795 között szolgált a gyülekezetet.**

– Igen, a Hajnóczy család akkor került ide a Duna mellé. Annyit még hadd tegyek hozzá, hogy a Dunaegyházán lévő mai templom ez időben épült.

Fia, József, kalandos utat járt be. Nem lévén nemes, állami szolgálatot, közhivatalt nem kapott. Hiába küzdött a Martinovics-féle mozgalom a polgárosodásért, áldozatul estek a „felségsértési pernek”. Aki nem volt katolikus és nem volt nemes, annak nem sok babér termett a birodalomban. Mártírhalál halt 1795-ben, Budán, a Vérmezőn volt a kivégzés.

– **Ami legalább ennyire figyelemfelkeltő, Sárkány Sámuel szolgálata, aki 1811 és 1836 között volt lelkész.**

Ismert tény, hogy gyermekei János és a fiatalabb Sámuel együtt jártak két éven keresztül a dunántúli Sárszentlőrinc jó nevű evangélikus iskolájába (kisgimnáziumába) Petrovics (akkor még igencsak nem Petőfi) Sándorral, 1831 és 33 között. (A Petőfi nevet csak 1842-től írta alá, a *Hazámban* című Dunavecsén írott verse alá.) A fiatalabb Sárkány fiúval együtt laktak, Németh Ferenc elemi iskolai tanítónál, és jó barátság alakult közöttük.

Ekkor Petőfi/Petrovics apja, István, Dunavecsén bérelt mészárszéket és kocsmát 1840–1844 között.

– **Ha a (mai írás szerint dunaegyházai) Sárkány lelkész fiúkkal iskolatársak és barátok voltak, elképzelhető, hogy megfordult náluk?**

– Szerintem teljes mértékben lehetséges, hogy Dunavecsére menet bementek a parókiára.

– **A szerkesztés, a fejezetek megírása ötletesre sikeredett.**

– Igen, egy-egy szakterület ismerőit kértük föl a történetiség földolgozására, akár a sportkör, a tűzoltótestület vagy a gazdatársadalom szervezeteiről legyen szó.

Természetesen nem maradhatott ki belőle a politika sem, hiszen így hűen tükrözi az adott időszakot – mondja végezetül.

Tóth-Szóllós Mihály életét még mesélhetnénk tovább: egyházmegyei esperesnek választották, nem szívesen költözött el Dunaegyházáról, de a megyei egyházi életet onnan nem lehetett irányítani, ahol még telefonja sem volt.

Kecskemét volt a család következő állomáshelye. Az *Evangelikus Élet*, a magyarországi evangélikus hetilap főszerkesztését bízták rá. Majd az Evangélikus Sajtóosztály vezetésével bízták meg. Ehhez már a fővárosba kellett költözni. Az 1984-es Lutheránus Világszövetség Nagygyűlésének nemcsak főszervezője, hanem háznagya is volt. Ez fővárosi és országos esemény is volt. Az Országháztól a – az azóta már leégett – Sportcsarnokig számos helyen zajlottak az események.

Dunaegyházán nem felejtették el szeretett lelkészüket, gyülekezet, és faluépítő munkájáért 2005-ben díszpolgárrá választották.

Tartalmas, munkával teli évek voltak. Nyolcvanéves korában még autót vezetett majd kérte a püspökét, hogy most már szeretne nyugdíjba menni.

*

„Egyháza(Duna), tót falu, Pest- Solt vmegyébe, a Duna bal mellékén, dombos helyen, up.p. Solthoz ½ órányira, s szinte annyi távolságra Duna- Földvártól. Lakja 2083 ágostai, 12 k.,10., ref. Van itt evang. anyaegyház, magyar és tót tanoda...

Fejér vgyében pedig túl a Dunán Kis- Apostag pusztán bír mintegy 800 hold szántóföldet.”

Így ír a Magyarország Geográfiai Szótára 1851-ben Dunaegyházáról.

*

Azzal kezdtük, hogy Dunaegyházán országos jelentőségű eseményt nem rögzít a história. Mégis a településen éltek és élők szorgalma, munkája, élni akarása, hagyományápolása kitarított nyolc évszázadon át.

Az emlékezés szép eseménye *a község szülöttét*, neves személyiségét ábrázoló szobor avatása augusztus 20-án.

Sárkány József 1848-as honvéd őrnagy, Klapka katonájaként védte, majd szolgálta a hazát 1903-ban bekövetkezett haláláig.

Felhasznált munkák

Csepregi Béla: *Petőfi Sárszentlőrincen*. Kiadó: Sárszentlőrinc önkormányzata 1991. *Evangelikus egyház és iskola*. Tizenharmadik évfolyam, 28. szám, Pozsony, 1895. július 13. 223–224.

Dunaegyháza község története. Dunaegyháza 1967. Felelős kiadó: Kelényi László
Írta: Tóth-Szöllős Mihály)

Magyarország Geográfiai Szótára. Kiadta: Fényes Elek I. kötet Pest, 1851. 299.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/dunaegyhaza_kozseg_tortenete

Batári Gábor

Luther Márton

Ötszáz éve kiakasztott
Tételeid Wittenberg
Vártemplomára, szakasztott
Álszentegyházat – embert,
Ha felnégyelték,
Kerékbe törték
A tévhit-szegényt
Régi-új hitéért.
(Lehet, csak megégették,
Vagy gályarabnak vitték)
– Nem suny-huny a hasadás.

Nagy-nagy mélyére láttál a
Kegyelemnek majdnem, mint
Pál látott Istennek hála,
Vagy ahogy Ágoston int
– A páli korpusz –
A függő Korpusz
Test lett Ígéről
Lett írott igéből.
Szól a: *sola gratia*.

Ej, Bűnbocsátó cédula –,
„Pérez, ha perselyben csörren”
– Hej, de igencsak feldúla –
„Lélek tűz-kínból szökken” –,
A tisztítóból.
Akkori hóbot,
Mint vélekedni,
Népet megvezeti.
De kapura szegzed: Nem!

„Áldott csere” –, írad s mondád:
„Ó, Atyánk, bűnünk szórád
Szent Fiadra, bőven ontád
Mireánk igazságát.”
Ez kegyelemből,
Hit által ránk dől,
Szinte összenyom,
Mérhetlen irgalom.
Szól, szól a: *sola fide*.

Homília

Áldjon meg minket az Úr
és minden gonosztól megótmazzon,
és a végső üdvösségre bé vigyen.
Mi is az a végső üdvösség, testvéreim?
A Plérómától, az Idők teljességétől veszi kezdetét,
melynek első, mintegy proto-kronoszi időbe
kacsintó szakasza, amikor Isten örök
Krisztusa asszonytól született, azaz testté lett.

Beteljesedése pedig akkor lesz,
mikor Jézus Krisztus Fősege alá rendeli,
testében egyesíti a mindenséget,
természetszerűleg ennek következtében
minden örökre kárhozottnak hitt
feltámad a második halálból, – ezen egyesítésnek zsengeje
és koronája volt az Ő Ekklesiája, az Egyház
– akkor majd minden nyelv vallja, mennyeieké,
földieké és föld alatt valóké, hogy Jézus Krisztus Úr
az Atyaisten dicsőségére.

Akkor jön a Vég, a Telosz,
a végső üdvösség záró szakasza,
mikor Krisztus Jézus a fősege alatt
egybeszerkesztett mindenséget,
mindent, ami van, volt, lesz és lehetne,
Önmagával együtt alárendeli az Atyának,
és akkor Isten lesz minden mindenekben.

Ekkor mindenek megelevenednek,
mert Isten mindenek megelevenítője
még a holtak vélt anyag is.
Minden valaha volt élet felhorgad
: a sejtek, a vegetáció, az állatok
nemcsak fajonként, hanem egyedenként,
az Univerzum ismeretlen emberalatti
és halandó emberfeletti lényei.
Minden alacsonyabb létszint annyi
létgrádicsot szökken, hogy magasrendű
kommunikációra képes, szuper intelligens
szellemi lélekrésszel rendelkezzen,
ebben a szent animizmusban szó szerint
valóra válik, hogy az egek beszélnek
Isten dicsőségét és a föld, meg ami rajta van
és a tenger, és ami benne van.

Utolsó vacsora (2017, tus, papír, 50×70)

Bakacsi Ernő

A hombár rejtélye

Megkönnyebbült sóhaj hagyta el az ajkát, amikor a vonat elindult. A gyorsuló kerekek kattogása most nem idegesítette, szinte zene volt a fülének. A pattanásig feszült idegek kissé megnyugodtak. Úgy gondolta, ha már a vonaton van, akkor félig otthon van. Ha pedig otthon van, akkor kisebb a veszély. Minél távolabb van, annál kisebb. A tudata mélyén azért tisztában volt azzal, hogy ez önámítás. Nem számít itt a távolság, azt az arabot előbb-utóbb megtalálják, és akkor... Hát ez az, mi lesz akkor? Most érezte azóta, hogy fáradt. Elemi erővel tört rá a fáradtság. Lehunyta a szemét, próbált aludni, de nem sikerült. Nem és nem, pedig az talán megnyugtatóna. Bántotta a lelkiismeret, furdalta a bűntudat. Tudta, hogy ez nem hazautazás, hanem menekülés. Vajon jól teszi, megteheti? Ezen gondolkodott eddig. Egyáltalán, meg lehet ezt úszni? És ha igen, mi lesz a lelkiismeretével? Szűnik majd az önvád? Nem tehet róla, nem akart ő ölni, mégis megtörtént. Ki hiszi el az igazat? Mégiscsak szólni kellett volna a főnöknek, vagy egyenesen a rendőrségnek? De akkor börtönbe kerül, és mi lesz a családjával? Elkapják. Előbb-utóbb kiderül a dolog. Megtalálják az arabot. Legkésőbb egy fél év múlva megtalálják. Lehet, hogy még hamarabb. Attól függ, mikor tárolják ki abból a fakkból a terményt. Úgy gondolta, mégis jól cselekedett, néhány hónapja biztosan van, addig kitalál valamit. Az a lényeg, hogy megnyugodjon, nyugodtan át tudja gondolni az egészet. Ezt a rémtörténetet. Istenem! – hát miért vagyok én ilyen szerencsétlen? Ez is csak velem történhet meg. Nem is tehetek róla. Minden ember ezt tette volna. Azért a szeméért pedig nem kár. Nem akartam ugyan, de mégiscsak embert öltem. Nem számít, hogy kit, hogy mit akart, jó ember volt-e vagy rossz? – gyilkos vagyok, és ez a lényeg. A törvény előtt ez számít. A többi csak szajtézés, mentő körülmény, amit mérlegelnek, hogy hány évet szabjanak ki. Ha rá kerül a sor, nekem teljesen mindegy, akkor az életemnek már úgylis vége. A gyerekek már nagyobbak, elboldogulnak az anyjukkal. De ezt én nem akarom! – hasított belé a fájdalom. Hirtelen rájött, hogy türtőztetnie kell magát, mert félhangosan motyogta a szavakat, meghallhatják, és akkor még az a néhány hónap sem lesz meg. Óvatosan szétnézett, mint a tolvaj, és lehunyta a szemét, mint aki aludni készül.

Tényleg elaludtam, dörgölte a szemét. Nem sokat alhattam, talán egy órát, vagy csak néhány percet. Jót tett, már nyugodtabban tudom átgondolni a történeteket, mert ehhez nyugodt, hideg fej kell. És Keskeny Gáspár erdélyi magyar gondolatai visszacsúsztak az idő síkján.

Nem is tudja már, hogy mikor jött először Magyarországra dolgozni, magyarba, ahogyan a Romániában élő magyarok mondják. Legalább tizenöt éve is van már

annak. Csak akkor indult neki ennek az ismeretlen útnak, amikor a környékükön már végkép nem kapott munkát. Felült a vonatra, és az Alföldig meg sem állt. Több helyen dolgozott, végül is egy keceli gazdánál kötött ki. Évekig járt ide, jól kijöttek a gazdával. Megkövetelte a munkát, de becsületesen fizetett. Megvolt a szállása és az ebédje is, így alkudták ki a napszámot. A szőlőben és a gyümölcsösben dolgozott, áprilistól november végéig. Havonta hazautazott néhány napra. Annyit keresett, ha szűken is, de megélt belőle a család. Otthon, télen, az erdőn akadt egy kis munka. Neki ez megfelelt, nem akart ő nyugati országokban dolgozni, mint többen a faluból. Közelebb volt ez, a nyelvvél sem volt baj, jól érezte magát, őt sosem románozták le, mert hallott ilyen panaszokat is az ismerősöktől. Telt az idő, a gazda is öregedett, a gyerekei máshol éltek, csökkentette a birtokát és ezzel arányosan az erdélyi idénymunkások számát is. Jól jött, hogy a határhoz közel egy hatalmas terménytároló telepen munkásokat kerestek. Öt éve volt ez, állapította meg. Először csak júliustól dolgozott itt november végéig. A gabonaaratástól a kukorica-betakarítás befejezéséig. Néhány éve már májustól. Ekkor már kevés termés van a magtárakban. A kitérő után jön a fertőtlenítés, kisebb javítások elvégzése, aztán érkezik az új termés. Ha új beruházás történik, a silók építésénél segédmunkát is végez, ekkor már márciusban is munkába áll. Néhány helybéli kivételével, akik egész évben ott dolgoznak, állandó munkásnak számít ő is. A főnök mondta, hogy minden évben számít rá. No, most ennek vége, tört rá ismét a gyötrő gondolat.

Már érzett magában annyi erőt, hogy végiggondolja a történeteket. Csak most jutott el a tudatáig, hogy ezt az arabot (mert úgy nézett ki), de lehetett cigány is, ahogy visszaemlékezett a borszínére, addig nem is látta a telepen. Vagy aznap vetették fel, vagy csak ott csavargott? Még ez volna a legjobb, mert akkor nem keresik, legalábbis nem ott. A telepen tilos idegennek tartózkodni, de amikor ilyen nagy a beszállítás, sokan megfordulnak ott, gazdák, terményátadók, gépkocsivezetők. Nem tűnik fel egy idegen. A hombár egyik fakkját fertőtlenítette. Azt a hatalmas hosszú magtárépületet, amelyet még valamikor az uradalom épített, közfalakkal több részre osztották, falait támaszlopokkal megerősítették, hogy a gabona nyomását kibírja. Egy-egy fakkba 2-300 köbméter gabona fért. A betárolást felülről végezték, a kitérő alatt egy csigarendszer segítségével. Két fakk között ajtó biztosítja az átjárást, melyek befelé nyíltak, így a teli raktárba lehetetlen volt a bejutás. A modern terménysilók mellett elavult tárolási mód ez, de még használták különösen jó termés esetén. Az idén pedig rekordtermés várható.

Élesen emlékezett a történetekre. Mintha valaki segítségért kiáltott volna. Aztán világosan hallotta a kiabálást, amely hörgésbe, dulakodásba fulladt. Úgy tűnt, a szomszéd fakkból jönnek a hangok. Ösztönösen cselekedett, ledobta a szerszámokat, és benyitott a szomszéd raktárrészbe. Azonnal világos volt előtte a helyzet. Egy barna bőrű fiatalember birkózott Irénkével, a mérlegkezelő asszonnyal.

A fickó Irénke háta mögött volt, egyik kezével a nő száját próbálta befogni, hogy az ne tudjon kiabálni, a másikkal a nadrágját próbálta lehúzni. „Az anyád istenit, mit csinálsz?!” Úgy emlékszik, ezt kiáltotta. A pasas elengedte Irénkét, aki rögtön kiszaladt a hombárból. Az egész néhány másodpercig tartott, és mielőtt újból megszólalt volna, a másik előrántotta a kését, kipattintotta a pengét, és vigyorgó pofával intett felé, azt jelezve, hogy gyere, ha olyan nagy legény vagy. Egy pillanatra meghökkent, hiszen ő nem verekedni ment át, nem párbaft vívni egy bicskás gazemberrel. A segélykiáltásra lépett be, mindenki más is ezt tette volna. Miután Irénkéről a veszély elhárult, nem is volt más tennivalója. Persze ilyenkor vált az ember a másikkal néhány szót, rendre utasítja, maximum elcsattan egy-két pofon, és kész. Ezek a gondolatok a pillanat tört része alatt futottak át az agyán, aztán azt is elöntötte a vér. Hogyan mer rá bicskát emelni valaki, egy idegen, akit nem ismer, nem bántott, csak éppen megakadályozta egy becstelen cselekedetben. Órá, egy székyre! Nem volt verekedős soha, de nem is ijedt meg a saját árnyékától. Fiatalabb korában előfordult, hogy összeakaszkodtak a román legényekkel, nem vallott akkor sem szégyent. Még ennek a cigányképűnek áll feljebb! Meg sem fordult a fejében, hogy meneküljön, de ilyen helyzetekben az ember reakcióideje, látása, cselekvőképessége felgyorsul, vagy lebénul. Már nem emlékszik, mikor vette észre a lapátot, mely a falnak támaszkodott, csak arra emlékszik, hogy a kezében volt. A bicskás előrenyújtott kézzel előre lépett. Gondolta, kiüti a kezéből a kést, és csapott. Ebben a pillanatban lépett még egyet a másik, és szúrt. A szúró mozdulatra a feje alacsonyabb szintre került, így a lapát elzúgott a keze felett, és teljes erővel fültövön csapta a támadót. Az ipse, mint a béka terült el a lába előtt, kezéből kiesett a kés. Felkapta a kést, becsukta és zsebre vágta. Csak most nézte meg jobban a támadót. Sohasem látta még ezt az embert. Hogyan került ez ide? Ez csak később jutott az eszébe. Oldalba rúgta az illetőt, de az nem mozdult. Mi van veled, hé? – mordult rá. Rázogatta a vállát, majd mellé térddepelt. Az idegen orrából és a füléből vércseppek estek ki. Megfordította. A sérült mozdulatlanul feküdt. Csak most ijedt meg. Ismét rázogatni kezdte, enyhén pofozni. Mi van veled, szólalj már meg! Ideges lett, elöntötte a veríték. Rátette a fület a mellkasra, nem halott szívdobbanást. Ez meghalt. Istenkém, mit tettem – állt fel.

Nem emlékszik pontosan azokra a percekre, de nem hiszi, hogy normális volt. Kapkodott. Jól tette, amit tett? Így tenne most is? Nem tudja, nem tudja eldönteni. A becsület azt kívánná, hogy jelenteni kellett volna, vállalni a felelősséget, a bíróságra bízni az ügy lezárását. Az élni akarás, az ösztön azt mondja, menekülni. Hátha megúszod, hiszen nem látta senki, nincs tanú, és nem te vagy a hibás, te csak védekeztél. A bíróság nem igazságot szolgáltat, csak a paragrafust nézi. Akkor úgy gondolta, meghalt a támadója. Ma már ebben sem biztos. Hátha csak elájult, a kórházban még meg tudták volna menteni. Csak hevenyészve nézte meg a pulzu-

sát, meg hát nem is ért hozzá, nem orvos ő, különben is ideges volt. Ez érthető. Az ő helyzetében mindenki az lett volna. Nem tudja, meddig tartott. Valószínűleg rövid ideig, pár percig. Akkor nagyon hosszúnak tűnt. Akkor biztos volt benne, hogy meghalt a támadója. Mit tegyen? Itt nem hagyhatja. Bármikor rányithat valaki. El kell tüntetni! Csak ez járt az eszében. De hová? Lehetetlen. Itt egy hullát nem lehet csak úgy eltüntetni. Aztán meghallotta, hogy a szomszéd hombárban megindul a betermelés, hallani lehetett a termény leeső surrogását. Odarohant az ajtóhoz. Kinyílt. A termény még nem zárta el. Visszarohant, felkapta az embert, bevitte, és a kukoricarákásra dobta. Áldozata a puha közegben félig elsüllyedt, lábára ömlött a lezúduló, aranyszínű kukoricazuhatag. Világosan emlékszik erre. Gyorsan távozott, becsukta az ajtót. Fellelegzett. Úgy érezte, túl van az egészen, nem is történt semmi. Valamilyen nem ismert ösztön munkálkodhatott benne, mert szétnézett, hogy van-e nyom, lát-e valami szokatlant. Nem látott vérnyomot. Észrevette a lapátot. Ennek nem itt van a helye, ezt csak a másik hozhatta be. Fogta a lapátot, és kiment. Az udvaron úgy osont, mint egy betörő. Meglátta a talicskát, félig volt sittel. Beletette a lapátot, és beosont a saját fakkjába. Úgy érezte, nem látta meg senki. Ráült a létra fokára, mert úgy érezte, hogy egy lépést sem tud tovább megtenni. Most érezte, hogy remeg az egész teste, és leizzadt, szakad róla a víz, ugyanakkor a szája kiszáradt. Zsebkendőjével megtörölte az arcát, a nyakát, és a vizes palackból nagyot kortyolt. Ez kissé rendbe hozta, már gondolkodni is tudott.

Rádöbbent, hogy óriási hibát vétett. Ennél rosszabbul már nem is dönthetett volna, hiszen Irén elmondja, hogy megtámadták. De tételezzük fel, hogy nem szól – morfondírozott magában –, akkor a főnök keresi a komát. Nyilván felvették, a talicskával csak ő dolgozhatott. Előbb-utóbb keresni fogják, hogy hová lett. Csak idő kérdése, és minden kiderül. Már nem is tud változtatni a dolgokon, már nem tudja kihozni a hombárból, már belepte a kukorica.

Hirtelen nyugodt lett. Ezzel meglepte saját magát is, arra gondolt, miért? Mert már eldőlt minden, nem tudok rajra változtatni, börtönbe kerülök, állapította meg tárgyilagosan. Érdekes – tűnődött tovább –, nem sajnálom azt az embert. Én öltem meg, az már biztos, ha halott volt, amikor a kukoricára dobtam, ha nem, mert azóta már meghalt. Ez biztos. Lehet, hogy ez később változik, de most a lelkiismeret sem furdal olyan nagyon. Nem, mert nem én vagyok a vétkes. Baleset volt. Rám támadott, késsel támadott, én csak védekeztem. A Jóisten ítéli meg a bűnömet, de ezt Ő tudja. Igen, a Jóisten, de itt a földön nem ő. Ekkor jutott eszébe a családja, a saját leendő élete, a börtönben történő élete. A családot, a gyerekeket még látnia kell. Úgyis elfogják, de talán lesz addig néhány napja, ha menekül. Menekülni kell, hasított bele a gondolat. Menekülni, mindenhogy! Nyugalom, Gazsi, intette magát. Ezt most nem szabad elkapkodni. Nyugodt fej kell most is. Ha elszalad, itt hagy mindent, azonnal elárulja magát. Meg a pénz... hát az is elveszik...közel egy havi

bére. Az most nagyon kellene, neki is, a családnak is. Gondolkodott, aztán döntött. Kockázattal jár, de meg kell próbálni – érvelt magának.

Elindult az iroda felé, hogy megkeresse a telepvezetőt. A mérlegház mellett elhaladva. Irénke magához intette. Azt hitte, a szíve kiugrik a helyéből, mit akarhat ez a nő? Irénke ságva kérte, hogy erről a kellemetlen dologról ne szóljon senkinek. Nem kell a pletyka, hogy Józsi, a férje, megtudja. Amúgy is féltékeny természetű. Nagyon köszöni a segítségét, de ki ez az ember? Hogy került ez ide? Ő még sohasem látta. Nem tudom, én sem láttam még, felelte. De ne nyugtalankodjon Irénke, nem szólok senkinek. Megmondtam a komának – felelte kérdés nélkül –, hogy nálunk nem divat az ilyen udvarlás, aztán kiment. Azóta sem láttam.

Megkönnyebbülten ment tovább. Talán Iréntől már nem kell tartania, úgy látszik, valami van a füle mögött, ha ennyire nem akarja, hogy ez a kísérlet kitudódjon. Ha szépen kéri az a cigány vagy a fene tudja, milyen ember, lehet, hogy kötélnek is állt volna, kuncogott magában. Azt kérte a telepvezetőtől, hogy most, azonnal számolják el a bérét, hogy felvehesse, mert a legsürgősebben utaznia kell haza, már a délutáni vonattal. „Most telefonált a feleségem, hogy azonnal menjek, mert a kisebbik fiam a kórházban van”, indokolta kérelmét. A főnök megkérdezte, hogy mekkora a baj, mert idegesnek látszik és az arcszíne is megváltozott. Azt felelte, hogy nem tragikus, nem értette pontosan az asszony magyarázatát... valamilyen fertőzés, de haza kell mennie. Egy óra múlva a zsebében volt a fizetése, a főnök arra kérte, ha rendben lesznek otthon a dolgok, jöjjön vissza, most van a munka dandárja, számít rá. „Rendes ember ez a Varga, kár hogy majd csalódik bennem, ha kiderül az igazság” – gondolta most.

Sietett a szállására, kutyafuttából lezuhanyozott, elszámolt a szállásadójával. Neki is azt mondta, hogy a gyerek kórházba került, azért kell sürgősen mennie. Összekapkodta a cuccait, és már ment is az állomásra. Jókor érkezett, még egy óra volt a vonatindulásig. A szállásán, öltözködés közben, vette észre a kést. Rádöbent, hogy egy bűnjel, a kés még nála van. Erről teljesen megfeledkezett. Kisétált az állomás épülete mögötti bokros részre, és bedobta a kést. Ha valamikor megtalálják, kereshetik, hogy kié lehetett. Beszállt a kupéba, és már két órája csattognak a kerekek hazafelé.

Varga Tamás, a telep vezetője, úgy gondolta, most van annyi ideje, hogy megnézze az új embert. Miként halad a munkával, és felírja az adatait is, hogy az adminisztráció intézni tudja a továbbiakat. Remélem, nem lesz vele baj, kell most a munkáskéz, ezért vettem fel, gondolta menet közben. Nem is tudom, milyen nemzetiségű, majd kiderül. Arab lehet, Alinak mondta magát, ha jól értettem. Nagyon rosszul beszél magyarul, de majd csak szót értünk. Reggel csak néhány szót váltottunk. Azt mondta, munkát keres. Mondtam neki, hogy megpróbálhatjuk, most van munka. Ezer forint órabért tudok neki adni. Bólintott. A többi részletről nem is beszéltünk. Éppen szóltak, hogy az egyik szállítmány víztartalmával baj

van. Mondtam Alinak, most nem érek rá, mennem kell, később megbeszéljük a részleteket, és felírom az adatait. Mielőtt elmennék, megmutatom, hogy mit kell csinálnia. Most is csak bólintott. A hombár átalakításkor keletkezett sitt jelentős része még a placcon van, mert a konténert nem tudták odáig szállítani. Mutattam Alinak a talicskát és a lapátot, hogy azzal hordja a törmeléket a mintegy harminc méterre lévő konténerbe. Ali érteni – válaszolta.

Varga meglátta a talicskát, amely félig volt törmelékkel, benne a lapát. A konténerben mintegy négy-öt talicskányi sitt lehetett. Ez semmi, mit csinált ez egész délelőtt – dohogott magában. De Alit sem látta sehol. Kereste, bekukkantott több fakkba is, de nem lelte. Ez megpattant – gondolta. Nem tetszett neki a meló, fogta magát, és elment. Ilyenek ezek, büdös nekik a munka. Csak a segély kell, az ingyen-élés. Azért szólhatott volna, és legyintett a telepvezető.

Rózsika, a Patak panzió tulajdonosa lefekvéshez készülődött, de várnia kellett, mert nem akarta, hogy álmából verjék fel. Várnia kell, mert az a cigányképű lakója még nem érkezett meg. Először arra gondolt, hogy meglépett. Itt aludt egy éjjel, és fizetés nélkül távozott. Volt már erre példa. De ez mégsem lehet – gondolta tovább a történeteket –, mert a holmija itt van. Ha részegen jön haza, holnap kirúgja. Magát is hibáztatta, mert nem adott neki kulcsot. Kulcsot csak annak ad, aki már fizetett. Nem menő panzió az övé, mindféle alakok megfordulnak nála, kétes egyének is. Így aztán mindenkinek előre kell fizetnie, de tegnap kivételt tett. Nagyon szereti a tévésorozatokat, különösen ezt a brazilt, a *Majd holnap* címűt. Még egyetlen részt sem hagyott ki belőle. Tegnap éppen leült a készülék elé, hogy megnézze a 47. részt, amikor csöngettek, és beállított a cigányképű. Nehezen értette, mert nagyon rosszul beszélt magyarul. Persze szállást keresett. Közölte vele, hogy van kiadó szobája, háromezer forint egy éjszakára, több nap esetén kettőezer naponta. Az illető bólintott, hogy jó. Megmutatta neki a szobát, és közölte vele, hogy a formásokat majd holnap elintézik, aztán rohant vissza, nehogy lekésse a kezdést. A vendége reggel elment, és azóta nem látta. Már az álom is kiment a szeméből. Holnap kirúgom ezt a gazembert – döntötte el és lefeküdt.

Reggel csodálkozva állapította meg, hogy vendége nem jött meg, nem töltötte nála az éjszakát. Hamar felcsípett egy kurvát – gondolta –, csak ott lehetett. Délután újabb vendég érkezett, kellett volna a szoba. Kiadom azt a szobát, döntötte el. Felment, áthúzta az ágyat, az ismeretlen holmiját beledobálta a hátizsákjába, aztán levitte a garázsba. Már délelőtt átnézte a hátrahagyott pakkot. Nem sok mindent talált. Két ing, két alsónadrág, egy pantalló és egy esőkabát volt a szekrényben. A hátizsákban egy doboz cigaretta, két halkonzerv, néhány szelet kenyér, egy csomag pilótakeksz. Hát, ez sem olajherceg, állapította meg. Két hónap múlva betette a hátizsákot a kocsijába, és a bevásárló központnál elhelyezett ruháskonténerbe dobta.

Május 17-én jelentették a telepvezetőnek, hogy a hombár középső fakkjában a

kihordó csiga elakadt. Zúg a motor, de a csiga nem forog, nem jön a termény. Kikapcsolták a motort, nehogy leégjen. Varga személyesen ellenőrizte a munkások bejelentését. Megállapította, hogy nem a villanymotorral van a baj, valami beszorulhatott a csigába. Ilyen még nem fordult elő, nem tudta mire vélni a dolgot. Káromkodott. A vagonokat pakolni kellett, kénytelen volt átszervezni a kitárolást, és ez bizony időbe telt, késleltette a munkát. Két nap múlva pneumatikus módszerrel folytatták a kitermelést az elakadt fakkból. Amikor elérték a kihordócsigát, a felszívó csövet irányító Józsi bácsi rémült kiáltását lehetett hallani. Józsi bácsi remegve mondta, hogy a csigába mintha egy ember volna. A kukorica alól kilóg egy láb. Nagy volt az izgalom, odacsődült a telep. Varga levitt magával két embert, a többit elparancsolta onnan. Óvatosan fejtették le a kukoricaréteget az emberről. Egy mumifikálódott emberi test bontakozott ki, akinek a lábait becsavarta a csiga. A kihordócsiga megállásának az oka világos volt, de a szörnyű látvány miatt, a megdöbbenés annál nagyobb. Józsi bácsit ki kellett küldeni, mert öklendezni kezdett. A telepvezetőnek szörnyű gondolata támadt, tudta, hogy ezt nem lehet elsumákolni, ezt jelenteni kell. A telepen már mindenki tudja, de hogyan magyarázza ezt meg? Az illető arca ugyan erősen megváltozott, szemei kiestek, borzasztó látvány volt és felismerhetetlen, de Varga rögtön tudta, hogy ez csak Ali lehet. A fakk ajtaja elé egy őrt állított, hogy senki ne mehessen be, megparancsolta az embereknek, hogy folytassák a munkát, agya erősen dolgozott, hogy mit mondjon a rendőrségnek. Tudta, hogy nincs sok ideje, a rendőrség néhány perc múlva itt lesz. „Ennek a fickónak papíron itt nincs nyoma, remélem nem látta senki. Én nem láttam, nem tudom, hogy ki, nem tudom hogyan került ide” – döntötte el. Rejtély volt előtte az eset, az eszébe sem jutott, hogy esetleg megölték.

A rendőrség nagy erővel érkezett. Sokáig vizsgálták, fotóztak a helyszínen, mielőtt elszállították. Kikérdezték mindenkit. Irén ugyan nem látta a szerencsétlent, de eszébe jutott, hogy esetleg a támadója is lehet. De ezt az incidenst a telepen nem tudja senki, nem látta senki, nem beszéltek róla sosem. Egyedül Gazsi bácsi tudja, de ő szerencsére nincs itt. Lehet, hogy ő tette volna? – ijedt meg. Azért ment el olyan hirtelen? Teljesen megzavarodott. Hirtelen a vécére kellett mennie. Nincs bizonyíték, Gazsi bácsit is védeni kell, csak fantáziálok, teljesen meghülyültem. Így aztán azt mondta, hogy fogalma sincs, ki lehet az az ember, hogyan került oda. Ő a mérleget kezeli, ritkán megy a telep más részére.

Az elhunyt ruházatában talált papírok alapján megállapították, hogy Ali Mohamed Bachara 22 éves szír menekültet rejtette a kukorica. Magyarországon oltalmazott státuszt kapott, rendelkezik ideiglenes tartózkodási engedéllyel, mely alapján munkát vállalhat. Tizenháromezernyolcszáznegyven forint és húsz Euró volt nála. Az országos nyilvántartásokból kiderült, hogy áruházi lopásért és a hatósági személyek elleni erőszakos fellépésért egy év felfüggesztett börtönbüntetést ka-

pott. Az orvos szakértői vizsgálat alapján bal halántékán megrepedt a csont, mely valószínűleg nagy ütés következménye, de a közvetlen halál oka fulladás. A száj és az orrüregben talált kukoricaszemek erre engednek következtetni.

Varga Tamás telepvezető azt vallotta, hogy nem tudja, ki lehet ez az ember, sohasem látta, nem beszélt vele. Valamikor októberben kerülhetett a hombár fakkjába, mert akkor volt a betárolás, máskor oda bejutni lehetetlen. Ezt bizonyítja az is, hogy valahol a kukoricarakás közepén lehetett, erre utal a kitároláskor a csiga leállása. A betárolás megkezdésekor ellenőrzik a magtárteret, csak ezután kezdik el a munkát. Ezután oda már csak felülről lehet bejutni, az ajtó nyithatatlan a termény ellennyomásától. Éjjeli műszak nincs, de túlóra előfordul. Az egész telep kivilágított, de az a rész félhomályban van, ott a leggyengébb a világítás. Éjjel nem ég minden lámpa. Éjjeliőr természetesen van. Arra a kérdésre, hogyan juthatott be oda idegen ember, csak feltételezése van – válaszolta. Előadta, hogy betermeléskor elég nagy a sürgés-forgás. Akadhat bábémszkodó, sétálhat a telepen is, de a kerítésen kívülről is láthat mindent. A rossz szándékú ember csak lopni akarhat. Persze, ez is szinte elképzelhetetlen. Mert mit lophat? Terményt vagy gépet. Esetleg feltöri az irodát. Jelentősebb terménymennyiség vagy gép elszállításához csak a kapun és a mérlegházon keresztül tud bejutni. Ez műszak alatt nem megy, éjjel pedig zárva van. Ha valaki lopni akar, csak alkatrészt tud. Azt is csak úgy, hogy átmászik a kerítésen. És mi lehet ez? Gondolkodtam már ezen – mondta Varga. Amit esetleg ki tud vinni, és értékes is az a villanymotor. Nappal kinézte magának a megfelelőt, az alkalmasnak ígérkezőt, és éjjel, kijátszva az éjjeliőrt, bemászott. A betárolást végző szalag motorját nézte ki magának. Távol is esett, félhomály is volt, úgy gondolta ez a legjobb. Felment a létrán, de ott fent kicsi a hely. Megcsúszott és beesett a beöntő nyílásba. Esés közben bevverte a fejét, amely okozhatta a halálát is, de ha nem, elájult. Ráesett a kukoricarakásra, amely ha mondjuk fejfelé zuhant, el is nyelhetette. De ezt önök nyilván ki tudják deríteni. Nem tudom másképpen elképzelni a dolgot – fejezte be Varga.

A rendőrök meghallgattak minden dolgozót, de senki sem tudott semmi értékelhetőt mondani. Megnézték a környék összes szállodája, panziója, nyilvántartását, a fekete lakáskiadóknak elmondták, hogy nem lesz következménye a törvénytelen szobakiadásnak, így sem tudott senki a keresett személyről.

A nyomozást vezető rendőrtisztnek tele volt már a hócipője a menekültek okozta problémákkal. Unta az egészséget. Valószínűleg úgy történt, ahogy a telepvezető elmondta. Különben is kit érdekel egy ideszaladt bűnöző halála. Nincs ennek itt senkije, nem keresi ezt senki – gondolta, és lezárta az ügyet.

Keskeny Gáspár június elején levelet kapott Varga telepvezetőtől, hogy sürgősen jelentkezzen munkára. Reméli, hogy a fia már régen meggyógyult, számít rá, mint megbecsült, régi emberére.

Csák Gyöngyi
Csapdalét

Álmos világűr
 rettegés pocsolyákba
 merülő talpak.

Patetikus köd
 kíséri léptünket az
 időben vissza.

Kegyetlen horgok
 úszó delfintetek
 véres tengeren.

Csak visszafelé
 van menekülési út-
 vonalak helye.

Jelenkori

Jelentéktelen
 figurák élet s játék-
 tere jelenem.

Évek zajló jég-
 tábláin kifelé a
 létből örökre.

Jelenkori II.

Összezavarva
 az igaztalan világ
 ácsolatában.

A megtaposott
 álmok sötét, csöpögő
 szivacsával.

Karrier

Rúgnak, harapnak
 a másikat kikezdi
 egymás hegyén-hátán
 kapaszkodnak
 a rivaldafényig.

Megrendítő élmény

Egyetlen óra
 leforgása alatt is
 sikerül a senkiből
 Istent faragni.

Bagi István

Mondókáim

Ez, íme, rímelick:

hátamon a zsákom

zsákomban a mákom
 mákomban a rákom
 kirágta a zsákom
 kifolyott a mákom
 aki szánja károm
 szedje össze mákom

azt ugyan szedheti -
 íme egy limerick:

a zsákomban dió van nem mák
 a diómat kóstolja a rák
 meg is fogja enni
 nem folyik ki semmi
 üres diót zszugorgat a zsák

így hát:

aki szánja károm
 vigye el a rákom!

Kátyú herceg

Mondom az útburkolónak
 éppen dolgozik a kátyún
 nagyot zökken majd a jármű
 ha ilyen hamar ráun.
 Mi az az egyetlen méter
 nem gombfoci pálya ám az
 mi az az egy kis zökkenés
 jön a nagyvonalú válasz.
 Nem úgy van az mondok ellent
 számos kátyú az út hossza
 sok zökkenés az utasnak
 kétszer annyi oda-vissza.
 Ha nem képes rászánni még
 nem túlórát: pár túlpercet
 jobb ha elmegy gombfocizni
 nemtörődöm kátyú herceg!

Tiszta, rímes élet

Balázs Tibor költő emlékére

Hiányzol barátom, ki por
vagy már és hamu lettél,
de a lelked velünk maradt, Tibor,
rímek keresztjében örök életet él.

Versem a válaszod várja,
és érkezik is, rímnek rím a párja.
Küldeni szeretnék illedelmes glosszát,
lapos logosz méltó nem lehet tehozzád.

Szellemednek e rímeket küldöm,
ölelkeznek és téged ölelnek -
előbb-utóbb engedünk mindnyájan a jelnek,
testünk marad itt csak, enyészni a földön.

Közkatonák vezére, tiszt a
poéták között, nem statiszta,
könnyedén adtál összecsengő dísz a
versnek, így lett, mint az életed, tiszta.

Hegedűs Imre János

„... nincs szó, nincsen képzet...”

Bognár Anna: *Nem dajka dal*

Arany János, kit ebben az évben szépen ünnepelünk, néhány összevont hasonlatban kísérelte meg a lehetetlent: elmondani, mit ad neki/nekünk a líra. Tűzhelyt, fészket, harmatot, balzsamot, fényt, árnyékot..., de érezte, tudta, a felsorolás merő képtelenség, a végtelenbe nyúlik, a költészet ilyenszerű definíciója csak negáció lehet: „*S mire nincs szó, nincsen képzet;*” (*A vigasztaló*)

De éppen a definíció lehetetlensége izgat, irritál, provokál arra, gyöngyhalászként hozzuk fel azt a szót, azt a metaforát, amelyik a *Vers* szinonimája lehet.

A modernek közül Szabó Lőrinc járt a legközelebb ehhez:

„*Rím s ütem nem halott kellék: csodát,
zenét akar: arányt s szimmetriát:
formát, életet: ahogy a virág,
a sejt s a kristály...*”
(*Emlék a szívednek*)

Fiatalköltő, Bognár Anna *Nem dajka dal** kötetének megmérettetéséhez lettek a klasszikusok fentebb idézett sorai, mert minden metrumban a leírt szó kezdet és vég, a Nagy Folyam egyik pontján merül hullámokba minden alkotó, s kezd ezáltal úgy szakaszt, új életet, új forrást az összegyűlt források sokaságában.

Az első olvasat soha sem a méricskélő filozófus. Az első olvasat a *jus primae noctis*, az olvasó erőszakos, élvezethajhász felségjoga! A mohó olvasó tudata, ösztöne, kéjsóvárgása szerint hatol be a versvilágba, leteperi azt, majd térdet, fejet hajt előtte, s végül felszívódik abban, mint a föld sói a fák leveleiben, sejtjeiben.

Ha ez az ideális olvasó a *Nem dajka dal* spontán belefeledkezéssel olvassa, háttérítmus keletkezik benne, éppen Arany János pedáns, szállóigékké vált sorai rémlenek föl: „*Feketén bólingat az eperfa lombja.*”: „*Széles országúton andalog a jobbágy.*”: „*Ég a napmelegtől a kopár szik sarja.*”

Ötletszerűen ragadjunk ki egy-két Bognár-sort:

„*Kínálom a versem, / Csak natúran, nyersen.*”: „*Eljött a pillanat, a perc, amelyre vágytam.*”: „*Percek, napok, évek; az idő oly törékeny.*”

Kedves, hol szabályos, hol szabálytalan ritmusképletek, 4/2, 4/2; 3/3, 4/2; 4/2, 4/3 hangsúlyos ütemezés – mai tartalommal, képanyaggal. Pont az, amihez manapság bátorság kell, népmesei megszállottság: feltámasztani halottaiból a magyar

verset, azt, amelyet kiüresítettek, lecsupáltak, ékességeitől megfosztottak, gondolatvilágát kilúgozták, küldetését megtagadták, szókeverccse nyomorították.

Ilyen bátor betűvető Bognár Anna, fügét mutat a divathóbortnak, a mondializmus aszfaltbetyárjainak, s rója szép sorait spontánul, belső hangokra figyelve úgy, hogy tudóshoz illő komolysággal szövi versbe gazdag műveltségét. Európéer – magyar módra.

Vannak, akik sértésnek vélik, ha egy költő nő finomságát, különleges intuícióját emlegetjük.

Bognár Anna nem tartozhat közéjük. Szerinte a nők világát fölmutatni éppen olyan fontos, mint körülírni a férfiak szép, nagy akarásait, mert csak így kerül felszínre a kölcsönhatás.

Milyen egyszerű s milyen ősi ez a képlet!

Milyen jó, ha hiteles személy szólal meg a nők nevében! Aki szép, fiatal lány, okos, művelt, tehetséges!

Modoros és tudálékos lenne például, ha férfi írná le ezt a sort: „*azt hiszed, ismered, de rejtély a nőnem.*” S milyen fegyelmezett éppen a végső határokat feszegető soraival: „*mert láng lesz a lét, de el nem hamvadunk, / ha túlcsordul a szó, csendben hallgatunk.*” (Én, te, ő)

Bognár Anna ismeri a megrendülésnek azt az állapotát, amelyben megszületik a stílusos, szemérmes, mégis nyílt, tiszta szerelem-vallomás:

*„Barna szemed mély, mint a kút,
Ádámig lelátok benne.
Láncszemként a generációk
fölsorakoznak benne.”
(Van hova)*

József Attila-reminiszcencia lenne, ha férfi írta volna, de Hál' Istennek nő írta, s csak kutassák, fürkésszék lányaink, asszonyaink a férfiak világát, mert az Ádámok sem tesznek más egyebet, mióta világ, a világ, a nők titkainak szelencéit nyitogatják.

S van a női létezésnek egy olyan szférája, amelyben hiányzik a férfiból a teremtés képessége. A barna szemű kedves nemcsak szerelemtárs, hanem – a nő mindenhatósága révén – reinkarnáció is:

*„Kihordom, és világra hívom,
barna szeme mély, mint a kút,
emlőm nedvét érte szítom,
mutasd meg neki, hol visz az út!
(Van hova)*

Igen, igen, a szerelem! Huszonegy éves a kedves kötet szerzője, s olyan izgalmas elképzelni azt a férfarcot, azt a férfialakot, akiért tűzbe jön, akiért hevül, aki férfi létére – múzsa:

*„Mert aki múzsa, mert aki verset kap,
annak a Sors virágzó kertet szab.”
(Erős nővé tettél)*

Madarász Imre irodalomtörténész jegyzi meg a fülszövegben, hogy: *„Egy Laura, aki nem éri be a múzsa szerepével: Petrarca lantját pengeti.”*

Túlzó rajongás lenne a megállapítás? Valóban kézbe veszi az imádott kedves a világszellem lantját? Szép túlzások nélkül nem mutatkozik meg az aranyere. Bognár Anna szóba állt halhatatlanokkal, *„Nagyjaim”* címmel külön ciklust szerkesztett a kötetében. És kik a kiválasztottak? Gulácsy Lajos, Weöres Sándor, Theiresias, Leopardi, Firenze nagyjai, a Vezúv képzeletbeli krónikása.

Meglepő távolságra állnak egymástól térben és időben, de éppen ez a szépsége az erőpróbának, beszáguldozni képzeletben az irdatlan tereket.

Zavaró lenne minden kommentár, hagyjuk költőnönket *„beszélni”* egy-egy citátummal. Hadd lám, hogy pengeti Laura a lantot:

*„A művész gyakran
belerokkan önmagába,”
(Gulácsy Lajos)*

*„Lázás elméd merevlemeze
rögzítette mi nesz, mi zaj,”
(Weöres izzás)*

*„Bűnhődés, kegyelem,
képek, csak képek,
élet, vagy gyötrelem,
nyűszítve félek.”
(Theiresias)*

*„Mi marad a költő után, mi marad, ha meghalt...?”
(Leopardi halálára)*

*„Vándor, nem lehetsz az öntörvényed rabja,
mikor ez a város mindenét od’adja!”
(Egy nap Firenzében)*

Egy citátum mégis kommentárt követel. Érdekes költői fogás, a *Pompei króniká-*

sa – *Glosszavers a Vezúv kitöréséről* költeményben az első strófát úgy ismétli meg az utolsóban, hogy a sorokat fordított sorrendben helyezi el. Ezt idézzük:

*„Árván hever bábú, csörgő,
a pokol két kapuja szétnyílt,
női sikoly, fáradt, hörgő,
Rekedt varjú krákok vészírt,
forró örvény eltemet,
agonizál most a bolygó,
pontoszerű lényem megremeg.
Üszkös fának füstje fojtó.”*

No, és a jegyzet elején idézett Szabó Lőrinc axióma? Alkalmazható az Bognár Anná-ra? Valóban rím, ütem, csoda, zene, arány, szimmetria, forma, élet, virág, sejt, kristály a költészete?

Nem mondjuk ki, hogy igen. Túl sok lenne, egy emberi lélek nem bírná ki.

De hát ő még fiatal. Nagyon fiatal. Olasz szakos, és tudja mit jelent: *„Az ember-élet útjának felén...”*

Majd akkor.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

Sz. Tóth Gyula

Szilánkos csendélet

Török Nándor: Pajzs a résen

Most támadunk vagy védünk? A kötet címéből adódik a kérdés. Nem könnyű a válasz, ahhoz fel kell idézni Török Nándor előző verseskötetét, az elsőt: *Érzelmek sodrában*. Ez nem az összehasonlító-értékelő elemzés helye, annak is eljön az ideje, ha alaposan megismerjük az újabb termést. Török Nándor nem zsenge (s talán nem is bohókás) ifjúkorában jelentkezett első verseivel, érett férfikorban tette nyilvánvalóvá érzéseit, gondolatait. Érelte a sorokat. Egyszer csak feltűntek a versek, legelőbb a recenzensnek, aztán egy értő filosz, majd a figyelmes kiadói szempár vette észre, a kötet szép csendben került ki a piacra. Az első olvasókat vitte a versek ritmusa, hangulatos képei által részesévé lettünk annak a hullámművészetnek, melyben költészete ringatózott. Megjelent egy sajátos költői világ: természet és egyén összekapcsolódása, képekkel, szavakkal lendítve, a természet gondozó vállalására, megértésére, benne létünk felismerésére, eligazodásunkra. Verseivel művelte lelkünket, a mai káoszban üdítőn pihentetőn s munkára serkentően. Újabb versei nyomán költészete megérett, hogy szóljunk róla.

Az elején leszögezhetjük: „Tiszta, nyílt, egyenes beszéd”. Ahogy Bokányi Péter irodalomtörténész ír Pósfai János költészetéről: „Nincs 'rejtőzködő lírai én', nincsenek szerepek, manírok: az ember nyilatkozik meg a versekben, aki tisztán pózoktól és divatoktól távol teszi a dolgát: írja verseit. Az alkotó tudja, a versírásnak komoly tétje van, egyenesen létezésének feltétele”. (*Hetven év – tíz verseskötet*, Művészet és Barátai, 2016/2, 16.)

És akkor most pajzs meg rés. Mi változott? A költő vagy a világ? Mindkettő. Elég (majdnem), ha átsuhanunk a kötet szerkezetén, a tartalomvázlaton – hét fejezet. Indulásként a költő leszögezi: *hazaszeret*, mi az „neki” (?!). Nem hazafias szóképekkel (jelszavakkal) bizonygatja annak fontosságát, hanem tájban, térben, légben tárulkozva keresi a válaszokat, csillagok és emberek között, Bodroglóktól a Napig, olykor tótágast állva, viszonyítással. Ha kell *pajzssal a résen*, figyelve-tudva, mit söprünk a szőnyeg alá. Néha reménytelenül, de mégis „hinni és feledni”, álmodni. Ez nem könnyű, itt ütnek s vágnak, itt adunk és kapunk. Hiába a szavak, a négy őselem, túr a vakond. Van fényár, üstökös, de fagyosak a sorok, dolgoznak a hétköznapi rémek. Na, most akkor légy vagy ne légy szerény? Mert röpködnek a *szilánkok*, szúrnak a *tövis*ek. A lump a gőzben, terített lapokkal játszunk, de jó a végzet, vesszük a morbid üzenetet, isten szolgálai vagyunk, buzog a tudásszomj, a családi szennyes lemez, közel a boncasztal. Szóval, akkor hol az igazság? *A borban*

feléled (14). Igazság? Lufik. (Az eregetett szállóigéket gyarapítják [52–55]. Több is van belőlük, alakul a gyűjtemény.)

És mégis: *Szeretni így tudok* (73). „Álomba ringatva”, fellegek alatt, biztatgatással, érzelmek templomában, vallomást morzsolva, több mint sírverset farigcsálva. Mindez *önáltatás, kételkedés*? Jön a bakó – „Kivégezve”? Élvezzük a „kín csendéletét”. „Megvagyok - Ki vagyok”, kételyek és konklúziók között zárja e fejezetet a költő. És jöhet a *Leltár* (110). A nagy nekibuzdulások, a lüktetés után (közben) kell a számvetés: az „Úton” (111), „Gyöngyeim keresve” (124), falevelek közt, megannyi restancia előttünk, a gyökerektől a magasból visszanézve. Az elmúlás is felvetődik, legyen hát „Sírvers törött sírkövön” (133). De nem oda Buda! Lesz még pirkadat, ébresztenek a dallamok, jönnek az évszakok. Van vigasz: versben a kalendárium, lapozni kell. Tanítanivaló, iskolás könyvek lapjaira kívánkoznak.

Nagy íve van az átgondolt szerkezetnek, verstablóban csillognak az ideák. Ezekhez a gondolatokhoz nem száraz értekezés nyomán jutunk, a vers visz bennünket. Török költészete a hangsúlyt a szavak hangzására és ritmusára helyezi, ezáltal „felszabadítja a szavakat a fogalmi gondolkodás alól”, ahogy Yves Bonnefoy francia költő is tartja a költészetről. Felszabadítja a szavakat, felszabadítja az olvasót, így lehetővé teszi az észrevevést, a megragadást, érzékletesen segítve a látás észmélését. (Aztán majd egyszer még értekezni is lehet témákról.) A struktúra világos, az egész és a darabok is láthatók, érzékelhetők, összhangban. Hát, „Ragadd meg a Napot”, szól a biztatás (25). Tájban az ember, a társadalmi, a természet hullámmzó tengerén. Töröknél a természet és az ember hatalmas metaforában forr össze, mint két dolog, személy, eseményekben. Több ilyen verse van, ezek mintegy jellemzik költészetét. Ezt jelzi a Nap két írásmódja: Nap és nap. Pirkadat, virradat... az éj, a hajnal utáni szakasz. Kapcsolódás a Naphoz, színes jelzőkkel fent, de az élet már indult itt lenn, de nem vagyunk egyedül, fentről táplálják életünket, erőfeszítéseinket. Egy szó kétféleképpen, két kép. Szimbiózis: a két természeti „egyed”, a Naprendszer központi csillaga, az égitest, a vers közel hozza hozzánk, érzékelteti a közelséget, az együttiséget, a kölcsönösséget, ölelkező mozgás a másik oldallal: a napszakkal. A Földdel, a földi léttel. Úgy, hogy a „másik oldalon” ott van a Nap. (Több oldala van az életnek.) Emberi létünk a világegyetemben. És a Föld nemcsak mozog, de forog is. Lírába csomagolt tudomány: csillagászat, fizika, hőtan stb. (Galilei továbbvitele és átgondolása lírában.) Az átfordítás, a Földre szállás bravúros, sikerült, érzékeltetve a fokozatosság, a Nap táplál, működik az átvitel: „*Hevül a vér a verőerekben, / forr a fájón lüktető világ, / mit kintről perzsel, bentről / valami rág*” (24). Játék a Nappal nappal, az összefonódó különbség, bújócska. Nem kerekecske-gombocska, küzdelem, felfelé és lefelé, közepén az ember, a Nap élteti, a világ zaja bontja, ha tudja, de nem hagyja. Mindezt érzékenyen fejezi ki színeivel, formájával a külső borító, Pereszlényi Helga munkája.

A földi mozgás, lét/érzés együtt minden, ami emberi. A szavak nem mondanak ki konkrét tárgyiságot, munkát, de a szépre formált vers hevít, ragyog, biztat az itt-lentre, mert csak így érhetsz oda föl. A Nap veled van – az élet napos oldala. Szemléletes. Mindez gazdag költői eszközökkel: pl. különböző érzékerületek összekapcsolása (szinesztézia), az anyagbeli érintkezésen alapuló névátvitel (metonímia), érzések, hangulatok, színek összekapcsolása, az összeillők és első látásra nem összeillők társítása (asszociáció), a rímek, a szavak hangszíne, az érdekes, szokatlan, de kifejező szavak ereje adja a ritmust, a lüktetést, mely az élet mozgása is. Forma és tartalom együtt. Dallama van, ritmusa, táncoló líra, lebegnek a sorok, szállnak, seregnek-forognak, mint falevelek a szélben, mint könnyű lepkék a bokrok felett. Szabadtéri verses drámajáték részesei vagyunk. Kertés színház az egész világ. De jó is lenne!

Ars poeticáját József Attila vezérli, ezt hirdeti is, verseit áthatja, az epigon modorossága nélkül, vagyis „nincs alku”. Vágyik a rend után. Tépelődik, biztatgatja magát, zárójelekkel, epilógusokkal, fogódzókat keres. Kik segítik útján, kik a támaszai? Egy pillantás az ajánlásokra, mottókra. József Attila – többször is („Hazám” 9., „Két hexameter”. 49., „Kész a leltár”, 109). Heltai Jenő: „Tudd meg: szabad csak az, akit / Szó nem butít, fény nem vakít,” *Szabadság* (27). És kapcsolhatunk József Attilához: szabadság, rend. Pablo Neruda: „a szó csupán egyik szárnya a csendnek, a tűzben mindig ott egy rész hidegség”. *100 szerelmes szonett: 44.* (57). Radnóti Miklós: „Felhőn vet ágyat már az alkonyat, s a fáradt fákra fátylas fény esőz. Kibomló konttyal jó az édes ősz.” *Naptár* (135). A hajdani tanár, K. F., a „Több mint matematika” kapcsán (56). (Itt jegyezzük meg: az e versben feltoluló *lényeg/telen* elem a kötetben tíz helyen fordul elő.) Mécs László, a „Látogatód vagyok” kapcsán (18) – lírai kapcsolódás Királyhelmechez.

Török költészete több tónusú, több síkú, súlyosan, játékosan, „ütős” kétsorosokkal. Nem versbűvész, de szívesen játszik: változatosság, témákban, formákban, Komoly, komor, súlyok után oldás: groteszk, ötletes nyelvelés. Bravúrosan, könnyeden ontja-bontja. A szellemesség áthatja, különben üres lenne a tér – „Egy szív az úrben: az végtelen magány. / Egy úr a szívben: az maga a talány.” Szívüres tér (61) Kis groteszkért sem megy a szomszédba, üzeni: „A temetőbe mentem, ne várjatok haza.” (53)

Török a természet barátja, törekvése igazolódni látszik, hogy a természet megismerése, törvényei segítenek a társadalomban való eligazodásban. Tudja, a természet alakítható – diplomás kertépítő mester. Azt is tudja, hova tartozik – felvidéki, több nevezetű ország csiszolta-edzette tartását, míg ideért. Példát ad arra, hogy – fájdalmas történelmi tapasztalatokkal együtt – hogyan lehet kiküzdeni az identitást, és alternatívákat kínál nekünk, akik minden szétdarabolás ellenére a magházában élhattünk, példát arra, hogyan érezzük meg az identitásnak ezt a

mintáját. És hogyan éljünk vele. Halljuk Weöres tanácsát, úton „A teljesség felé”, Török számára ez parancs. Mert: „Az igazság nem mondatokban rejlik, hanem a torzítatlan létezésben. Az öröklét nem az időben rejlik, hanem az összhang állapotában.”

Nem idilli képet rajzol fel Török, de amit elénk tár, az „vágyott beszédhelyzet”, ahogy Ambrus Lajos fogalmaz, amikor a somlói Bermuda-háromszögről és a lugas jelentéséről elmélkedik. Kicsi is vagy a nagy egészben, mindig mindent előről kell kezdeni, támadni, védekezni. Élni. Évszakok, naptárversek, szókaptaárba gyűjtött képek. Elvonulás, teremtő pihenés, elmélkedő szemlélődés, erőgyűjtés. Nincs megállás, egyik hónap a másik után, itt folyamat van. Egyik hónap akár a másik? Mint Weöres írja: „Egyik nyár, akár a másik.” Igen, de a francia fordításban érezhető, nála sem egészen így van. (Lásd Sz. Tóth, *Illanó keringő a Valse triste francia dallamára = Egy franciatanár irodalmi kalandjai*, Szombathely, Savaria University Press, 2015, 173–183.)

Töröknél ez magától értetődő körforgás, változás. Ha a természet velünk, ki ellenünk? S ha mégis akad ilyen, ide veled, régi pajzsunk! Majd csak adódik rés. Majd törünk. Van „lombos” zug, pihenésre, megbújásra. A verses kalendárium mintegy összefog lírát, érzést, dolgos embert. Idő/rendbe állított élet.

Török Nándor az élet megértésén ügyködik. A nagy világ, Montaigne szerint, egy óriási tükör, Török meg akarja ismerni önmagát, hát belenéz, a létrát is maga üti össze, és nekilódul, magasra, mélyre – megteremti a maga lét- és mozgásterét. Útravalót kapott, hát továbbadja. Lírai tablót húz fel, festői hullámszásban. Lehet ez templom is, mint Baudelaire-nél, ahol „egymásba csendül a szín és hang s az illat.” A baudelaire-i leírást, ami vágy, óhaj, reményteljesen szép, azt Török dramatizálja, lírai dramaturgiát alkot. Felrajzolja lételméletét, is kimutatja a küzdő cselekvés „paradigmáit”.

Nála a természet és társadalom együtt – élésre, küzdésre. Harc ez, de tisztelni kell az erőket. És gazdálkodni velük. A modern ember nem élhet a természet segítségével nélkül – a modern nem az: a csak fogyasztó, a kutyukön élvezkedő, a társadalmi mozgások vulgármagyarázó és előre tudói, vagyis jó sok (jó sok van belőlük). Nála nincs vidék, nincs város, illetve nincs szétválasztva. Városi költő – táj költészet, költészet. Nem akar részt venni a tülekedésben az osztozkodásban, nem tagja irodalmi asztaltársaságnak (van ilyen ma?), nem dörgölődik a hatalomhoz. Nem kenyérharc az írás. És nem játszik az „irodalmi tőzsdén”, ahogy Orbán Ottó nevezte a „krémet”. Így aztán nem sért senkit, nem sértődik, nem manipulál és nem manipulálható. Független, ám küzdő, lírája közlő. Életfegyelem, gondolkodási fegyelem, talán a munkájából adódóan is. Költészete pontos, világos, zenével, visz a vers, megyünk vele, érzünk és gondolkodunk. Földrajzi térsebbe jutunk: Királyhelme, magyar is, nem is, de lételeme (két ország, egy haza).

Ennek összehozása, összefogása folyik. Megélése mindenekelőtt. És kifejezése, művészi eszközökkel. Ezeket az elemeket rakosgatja föl Török Nándor, stílusosan: fára, mellé a virág, nő a fű, virul a kert. Nem vonul vissza kerti szirmok közé, fák lombjai alá, hogy mint „elefántcsonttorony”-ból szemlélje a világot. Török költészetén keresztül politizál, de nem politikus költő. (Ezzel csupán a Babits költői magatartásához való közeledést jelezzük, mert Babits, a géniusz úgy „politizált”, hogy költő volt, nála „az élet alkalom a költészetre”).

Összegzések, immár inkább a kötet eszmeiségéről. Sok minden nem tetszik Török Nándornak. Neki sem. De hazáért, nemzetért felelősséget érez. A polgári harcok, úgy látszik, folyamatosak. (Hol van még a Kánaán?) Polgárnak lenni küzdelem, a rendszerváltoztatás csak a kényelmeseknek ígérhetett könnyű álmot. Török, úgy tűnik, Máraira hallgat: „Mindegy, kik beszélnek hazád nevében? Mindegy az is, mit mondanak azok, akik jogosultnak hiszik magukat, a haza nevében beszélni? Te hallgass hazádra. Mindig, mindent adjál oda hazádnak. A világnak nincsen semmiféle értelme számodra hazád nélkül. Ne várj jót a hazától, s ne sopánkodj, ha megbántanak a haza nevében. Mindez érdektelen. Egyáltalán, semmit ne várj hazádról. Csak adjál azt, ami legjobb életedben. Ez a legfelsőbb parancs. Bitang, aki ezt a parancsot nem ismeri. A haza végzet, nem pedig trükk és mutatványszám.” (Márai Sándor, *A hazáról és az államról = Füves könyv*, Budapest, Révai Kiadó, 1943, 68–69.) És Török folytatja: *Úgy szeresd hazádat* (11). Hogyan? „Úgy”, benne a 2. személy, az üzenet címzettje. Összefonódik a történelmi múlt, jelen és jövő, közelíthetünk József Attila *Hazám* című verséhez. A versek előhózzák a dallamot, általuk, alattuk halljuk Erkel Ferenc dalát Simándy József fényesen zengő tenorján: „... te mindenem!” Szóval: hazádnak rendületlenül, minden túlzás, nagyzolás nélkül. Harcos alázattal.

Történelmi filmünk pereg (díjat érdemel!): Kárpát-medencei küzdelem – őrzés, létharc. Török Nándor költészete: bizonyítás, kettős bizonyítás. Felmutatja minőségét, az anyaországi – szerencsére – változó, többértékű kánonban már nem megtúrt, befogadják. Jó tudni, nincs ezzel egyedül. (Anyaországhoz tartozás, megszenvedett Felvidék – súlyos idők közös történelmünkben, lásd Simon Attila könyve: *Magyar Idők a Felvidéken, 1938–1945*. Ismerteti: Mikló Péter, *Magyar Idők*, Lugas, 2016. szeptember 24. 15. o.) Ehhez nem csak történelemkönyvek kellene. Nem kicsúfolt akcentus, nem is „globális összeborulás”, egyszerűen „szlovák–magyar barátság” (olvasható: Lázár Fruzsina interjúja Marosz Diánával, *Magyar Nemzet*, 2016. szeptember 17. 19. o.). Figyelmes pillantások – megélések, megérzések, megértések. Az előítéletek ellen itt vannak a Török-versek: lírahíd, példa ide is, oda is. Halljuk hozzájuk a dalt: „*Mi egy vérből valók vagyunk*, Ismerős Arcok” éneklük. Sok van ebben a kötetben. Nem csak nyelvi, irodalomelméleti megközelítésre gondolunk, a versek lélektani kincseket kínálnak. Ennek

kihasználását szorgalmazza egy dolgozatában Bárány László, amikor azt vizsgálja, milyen személyiség-lélektani elemek húzódnak a versekben, amelyek közelebb hozzák a költői ént. És – átadva magunkat a versnek – az olvasó is mélyfúrásokat végezhet, felfedezheti személyiségvonásait, önnön képét. (*Előadás irodalmi művekben található lélektani gondolatokról.* Elhangzott november 19-én, a Magyar Individuálszichológiai Egyesületnek az újjáalakulás 25. évfordulójára rendezett jubileumi vándorgyűlésén.)

Pajzs és rés. Török Nándor nem támad, ha választani kell, hogy eldöntsük: inkább védekezik. Nyelv hazában él a XXI. századi költő, a saját fájdalmát lírába csavarva közvetíti, mélyből jut a felszínre, s tovább. Útja izgalmas, hol meg-megállva, bozótosban teret vágva, hol suhanva, töretlenül a harmónia felé. Biztatóan küzd, segít a madáchi „érettségi” tétel, lírai hangvétellű harcos-dacos gyakorlásában. Első kötete óta publikál, díjakat nyer, versei művészi tolmácsolásban CD-n is megjelennek. Mozgósító szép üzenetek, kedvünket derítik, bánatunkat enyhítik.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

Sötét idő (2013, tus, papír, 50×70)

Óbis Hajnalka

Petrarca és Ámor

Madarász Imre: „Ámor és én”. Petrarca-versek elemzése

A kötet címe, „Ámor és én” a 127. szonett kezdősorából származik (Ámor és én, eltelve a csodától...), és a petrarcai szerelmi költészet válogatását nyújtja az olvasóknak verselemzésekkel és műfordításokkal. Szubjektív ez a válogatás, az „én” helyére a kötet szerzője, Madarász Imre is érthető, aki italianistaként, irodalomtörténészként mutatja meg, értelmezi a gyűjtemény legjavát, a kiemelkedőbb verseket. A petrarcai költészet az európai lírában hagyományt teremtett, és viszonyítási pontként a modern szerzőknél is felbukkan. Petri György így ír *A szerelmi költészet nehézségeiről*:

„Mért nem lehettem régi költő?
Nem volna kérdés, hogy szeretlek-e.
Csak neked volna jogod nem szeretni,
hallgatnád öntetszelgőn
hidegségről szóló panaszsom. Bosszúból
esetleg kifecsegném, csapodár vagy.
De fődolgom a mérnöki munka volna:
megmérni milyen hatalmas szerelmem,
minő magasba csap föl szenvedélyem,
hány mérföld messzeségből még imádlak,
hány kínos napot morzsoltam le már
hűségem olvasóján? Hogy számosabbak
szépségeid a Föld csodáinál.
Szerelmünk program, nem probléma volna.”
(Petri György)

A szerelem mint éveken át tartó, az egész személyiséget felkavaró, formáló program. Így is össze lehetne foglalni a *Daloskönyv* lényegét, Petrarca közel 700 éves, mégis friss szerelmi költészetét. A *Canzoniere* (Daloskönyv) szonettjeinek maga Petrarca adta a *Rerum vulgarium fragmenta* alcímet. „Népnyelven írott töredékek”-nek nevezte verseit, szétszórt rímeknek (*rime sparse*), mintha szinte szót sem érdemelne az az érzés, amelyről olyan sok verssoron át és olyan őszintén vall, és amely egész életét meghatározta. A *Posteritati* című idős korában írott művében, visszatekintve így ír erről:

„Heves, ám egyetlen nő iránt érzett és tisztességes szerelemtől sokat szenvedtem ifjúkoromban.”

Ez a hölgy, a költő által híressé vált Laura látható egy festményreprodukción Madarász Imre Petrarca-verselemzéseket tartalmazó kötetének címlapján: megkoszorúzza az előtte térdre boruló költőt, miközben a bekötött szemű Ámor az íját feszíti, és célba veszi a költő szívét. A kép inkább tartalmi összefoglalója a *Daloskönyv* több száz versének, mintsem a szerelemben és pillanatának megörökítője. Magától Petrarcától tudjuk, hogy nála ez utóbbi hogyan is történt: 1327. április 6-án, Avignonban, a Szent Klára-templomban látta meg először Laurát, és attól kezdve az asszony haláláig, 21 éven át szerette, írta hozzá és róla verseit. Amikor Laura az 1348-as pestisben, „élte virág- és gyümölcsöző korában” (Radó Antal fordítása) meghalt, még utána is születtek hozzá írt versek a *Laura asszony halála után* című ciklusban. A *Daloskönyv* ennek a szerelemnek a történetét mondja el, úgy, ahogy azt a költő megélte: az édes, szenvedélyes szenvedést, a szent és profán imádatot, az emlékeket és a bánatot, amelyet Petrarca szívébe Ámor írt maga. Ez a belső történet az igazán magával ragadó, bár tudhatók a szakirodalomból az életrajzi tények is: Laura férjezett volt. Laura de Sade néven haláláig 11 gyermeknek adott életet. Ez idő alatt Petrarcának is születtek más kapcsolatokból gyermekei. Laura iránt érzett szerelme azonban folyamatos. A szonettek olvasói (eredetileg hallgatói), fordítói érzik a verssorokból, hogy „írójuk ismerte a szerelmet, ismerte minden üdvével, minden kínjával együtt” (Radó Antal).

Madarász Imre „*Ámor és én*” című kötetében a modern olvasókhöz akarja közelebb hozni Petrarca szerelmi líráját. Válogat a *Daloskönyvből*, a teljesség igénye nélkül, egy-egy kiválasztott szonettre fókuszál, és értelmezi, elemzi azt. A kötet olvasmányos stílusban megírt rövid fejezetekből áll, amelyek első oldalán egy-egy Petrarcát ábrázoló kép áll, majd ezt követi az elemzendő vers eredeti nyelven, olaszul és egy kiválasztott műfordításban. A verselemzés itt nem részekre és ízekre szedést jelent *analízis* értelemben, sokkal inkább azt mutatja be, hogy hogyan kapcsolódik egy-egy verssor vagy gondolat hálózatszerűen az olasz irodalomhoz, vagy hol bukkan fel a világirodalomban más szerzőknél, más szövegek szövetében. Megtudhatjuk, mely szerzők, eszmei irányzatok hatottak Petrarcára és hogyan, mit köszönhet a provanszál trubadúrlírának és a latin költészetnek. A szonettekben megörökített szerelmi érzést igyekszik elhelyezni a szerelem kultúrtörténetének folyamában, azáltal, hogy hipotézist fogalmaz meg a Hölgynek való alávetettségben és szolgálatban gyönyörforrást találó „édes kínról”, a reménytelen és a viszonzatlan szerelem közötti különbségekről. Kitér a műfordítások szöveg-hűségére, összevet műfordítókat és jól sikerült vagy kevésbé jól sikerült verssorokat, rímeiket. Megtudjuk például, hogy Weöres Sándor nem szerette Petrarcát, és Sárközi György zseniálisan fordít. A kötet szerzője irodalomtudósként ismeri a

Petrarca-filológia eredményeit, de nem filológusi megközelítést alkalmaz elemzéseiben: néha közbeveti, hogy egyes szövegközlésekben az adott verssor egyik szava helyett más olvasható, de csak akkor, ha ez a vers értelmezését jelentősen befolyásolja. Az elemzésekben a lényegre koncentrálnak: a szerelmi érzés leírására, a szenvedés és a szenvedély egylényegűségének megragadására, a szerelem élményszerűségének a bemutatására, ezzel a mai olvasóhoz közel hozza ezeket a majdnem 700 éves verseket.

Petrarca irodalomtörténeti szempontból megkerülhetetlen mind a klasszikus antikvitás és a középkor felől nézve, mind a világirodalomra tett hatását vizsgálva. Madarász Imre már korábbi könyveiben is írt róla: *Az olasz irodalom története* Petrarca-fejezetében, valamint a reneszánsz petrarkista költőnőkről írott tanulmányában. Számára az olaszul alkotó költő a fontosabb, a latin munkák csak háttérül szolgálnak olaszul írott verseihez, számára a lényeges a költő, nem a tudós és a filozófus Petrarca. Azok számára viszont, akik a klasszikus antikvitás felől közelítenek az életműhöz, Petrarca a humanizmus atyja, a klasszika-filológia megalapozója: ő az, aki megtalálja Veronában a Cicero levélgyűjteményét tartalmazó kódexeket, Liége-ben a *Pro Archia poeta* (Archias, a költő védelmében) című beszédet. Livius hatására latinul eposzt ír *Africa* címmel, és számtalan tudományos művében idézi az általa nagyra tartott antik auctorokat. A pogány szerzők mellett nagy hatással van rá Szent Ágoston is, akivel három napon át *Kétségei titkos küzdelméről* folytatott fiktív beszélgetését a *Secretum*-ban tárgyalja. Tudjuk, hogy írt latinul és volgare, vagyis olasz nyelven, és azt is, hogy ő maga munkásságában szétválasztotta a komoly, filozófiai és teológiai fejtegetéseket is tartalmazó írásait a szerelmi költészetétől. De az is tény, hogy a több száz szonettet tartalmazó *Dalokkönyvét* is éveken át szerkeszti, csiszolgatja, átírja, míg 1374-ben megszületik a végső kötetkompozíció. Hasonló műgonddal kezelte a volgare és a latin nyelven írott műveit, bár azt gondolhatta, hogy a korabeli közönsége fogékonyabb lesz a latin nyelven írott művekre. A latin és olasz nyelvű művei együtt teszik személyiségét és munkásságát igazán modernné, ambivalenciáiban is izgalmassá. A magyar olvasóközönség szerencsés helyzetben van, mert az utóbbi években kétnyelvű kiadványokban ismerkedhetett meg Petrarca latin nyelvű filozófiai művei közül a *Secretum*-mal és a *De ignorantia*-val Lázár István Dávid, latin nyelvű költészetével Csehy Zoltán fordításában. Számos kiváló magyar tudós foglalkozott tanulmányaiban Petrarccal és a neolatin irodalommal: Kardos Tibor, Szörényi László, Kelemen János, Kaposi Márton. A költő születésének 700. évfordulóját tanulmánykötetekkel és konferenciákkal ünnepelték. A Petrarca latino-t és a Petrarca volgare-t azonban nem lehet mesterségesen elkülöníteni, elválasztani egymástól, mint ahogy személyiségében is együtt van jelen a költő, a filozófus, a tudós humanista, a szakirodalom pedig arról vitatkozik, hogy elsősorban filozófusként vagy

költőként definiálta önmagát, vagy ami valószínűbb, ennek a kettőnek azonos jelentőséget tulajdonított. Latin nyelvű műveiben is a költészet védelmét, a szellemi alkotómunka mindenekfelettségét hirdeti, Ámor kísérté lépteit bárhol járt és bármilyen művet alkotott. Sok év távlatából nem csak a mélyen átélt szerelem gyönyörűségére és fájdalmára tanít meg bennünket, hanem a könyvek, az irodalom szeretetére is. A *De vita solitariában* (I,3) ezt írja a magányos életről: „a magány könyvek nélkül száműzetés, börtön, kínpad, vigyél oda könyveket, hazáddá válik, szabadsággá, gyönyörűséggé.”

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

Passió VII. (2004, tus, papír, 50×70)

Szíki Károly

Csak a szó van, maradéknyi álom

Holló József: *Érzéslabirintus*

„Csendek méhében
megfagyott szó vagyok”

Az *Őszmarasztaló* kötete után nagy nyugalommal és felelősséggel változtathatjuk Holló Józsefet újabb kötetét (*Érzéslabirintus*) kézbe véve *Őszmarasztaló* írónak. Ez jó „bélyeg a Nagymihályon 1944. május 24-én született, egykori mezítlábas gyermek, ki mérnökké növekedett, és időközben költővé avanszálódott. Nem lehet ezt a 2016-ban a Hungarovox kiadásában napvilágot látott könyvet csak úgy átlapozni. Marasztaló olvasmány. Oly sok kötetrel teszi ezt az olvasó, aztán odavés mellé egy összehordott mondatot: *Jót, figyelemre méltót alkottál Jóska!* vagy éppen ránéz az órájára, s mivel kiragad az ebédidőből egy negyed órát, és firkant valamit az írónak, aki epedve várja, de afféle recenzió lesz belőle, tele érthetetlen szavakkal, de ez olyan jól mutat, ha csak kevesen értik is!

Holló kötete nem ilyen, nem csak ennyire méltó. A 197 oldalon elterülő 197 vers egyszer-egyszer imbolygó bolygó módjára eltávolodik az eredeti szándéktól, de összességében míves, őszinte és magas röptű. Igényes és ihletett, telített leleményben, emberségben és magyarságtudatban. Tudatosan és érzelemgazdagon.

Az *Érzéslabirintus* valami nagyon mély belső érzelem-értelem rétegekre asszociál, de áthatolhatatlan építményre, folyosókra, szobákra is azoknak, akik megjárták már Krétát és a minőszi kultúrában elmélyültek.

Ez az első gondolat, mielőtt felütné az olvasó a 210 oldalas, kemény fedeles kötetet. (A borítóterv Teleki Klára műértő, érzéki munkáját dicséri!). A második pedig az, hogy lesz-e fonal, amely mentén a labirintus belsejében elmerülünk, s onnan biztonsággal ki is jövünk, hiszen nagy ajánlás érzékveszejtőjébe érkezhetsz az ember, mert Holló így ajánlja a kötetét:

Nejemnek:

kitöröltem a múltamat

mióta világom része lettél:

mióta benned eszmél a pillanat

(Most született meg a nagy városrendezési terv Egerben, hogy Daidalosz emlékművét eltüntetik a Gárdonyi Gimnázium elől, képletesen kapaszkodjunk még utoljára bele, és a Labirintusba, melyet Minosz krétai király parancsára Daidalosz legendás hírű ezermester készített). És kapaszkodjunk Holló József 5.

kötetébe, mert érdemes utazásra hív, a lélek útvesztőibe és az öröm szakrális szertartásaiba.

Lerongyolódott lélekkel ki olvas ma már? S ha kezébe vesz véletlenségből egy kötetet, fontos kérdés hatja át: *adj nekem egy csendes zugot, mutass egy hazugságmentes sarkot, ahol haragom vagy éppen szeretetem megélhetem, átélhetem az egyetlen, ahol veled vagyok, ahol együtt vagyunk. Nem baj az sem, ha vezetsz hosszan, sok ajtón át, de nyíljon ki az, ami mögött megtalálom őt vagy azt, mindegy, de valamit, ami megment a jövőnek.*

Ebben a Labirintus-kerengésben az lesz a szép, hogy megcsillapul a lélek, aki a költővel tart, nem árulásokkal szembesül, mert ma a szavak sem azok, mint aminek látszanak, vele nem lesz áruló a szó. Az asszó nem ellened, hanem érted vívatik. Itt nem vonja senki vissza az esküjét, nincs olyan sóhaj: *jaj, ha beteljesíthetném! De nem merem, mert nem engedem!* Nincs öntépés: minek is fogadtam örök hűséget, ha áruló lett az utolsó asztali szalvéta is? A sors, amivel eljegyezte önmagát a szerző, az a sorskötés halálig tartó.

Ha olvassuk, kinyílik az ég felettünk, s ha keserűen zokogunk is önmagunk hibái felett, a kijózanodás nem lesz másnapos, mert új, heves szenvedélyekkel ébredünk.

Elfelejtett barátok? Hát lehet feledni igaz barátot, ha holnaptól más utakon megyünk is tovább? Nem lehet! Mert a magasságos ég ugyanúgy nyílik ki holnap is, csak észre kell venni. Mindent észrevenni! Erre tanít Holló. Elveszett érzékeket aktivál újra verseivel, kinyitja az eget, miközben keserű az ég, de a fény számunkra fentről ont reménysugarakat. Vitorlát bontunk, s elindulunk a felkínált élet felé, újraélni minden elveszett világot, meglátni már ismert virágot.

A tovasuhant élet megállítását, a remény jövőjét kínálja verseivel, miközben már keserű könnycseppeket hullattunk a gyűrűinkre.

Nem tájkép-, nem csendéletfestés az ő útkeresése és vezetése, a mindenkor kaput találó elindulása. Mindig fény, csalogató és bátorító sugár, örömmizó valami, ami bennünk felerősödik. Ő utat mutat, majd behúz valami önmagunk által megélt, sokszor elhalt érzésvilágba, a tovább-ba, az élet egyetlen és kitarató intervallumába: az újraélés lehetőségébe, egy anyai öl melegébe, ahonnan kiszakadtunk, de soha el nem búcsúztunk (*Egy májusi ég*).

Holló József újrateremti az elhagyott, de még lehetséges, újrateremtés-újraélés élményével realizálható mikrovilágot, melyet zsebkendők könnycseppjei őriznek még valahol egy vonat kifutópályáján, egy elhullajtott fájdalom-gyöngyként.

A való világot élhetjük újra vele, amiről nem hittük, mert nem is gondoltuk, hogy szavakba formálva megvan még. Hogy létezik a tavasz imádata, a mámoros szerelemkezdet tavasziasodása, átérezhető újra a tájszagú szellő, a szélörvény mámora, minden motívum sorban állva a természet kapujában rigókkal, kőkénybokrokkal...

Itt érdemes megállni! Mert valószínűsíthető, hogy csak áthallásos útkeresés ez, de

nagyon asszociál e valóságos érzet-villanás Wass Albert elementáris művével, a *Kard és kaszával*, ahol a nemzet lelkiismeretének alkotó óriása újra tanít minket a szakma eredetére, a minden élet szakmaiságára: az élet megélésére és termőre fordulására. Holló egy-egy verséből kiviláglik, rajongva szereti Wass Albertet és Erdélyt, mély lélekazonosulással és a Fogaras magyarság-magasság megritkult levegőjével.

A karunkba dőlő időt s a nőt együtt szereti Holló, és az időszeletekbe csavart megismételhetetlen pillanatokat golyostakaróként rejt, hogy meg ne haljon, és szép szavakkal bepácolja, hogy ne romoljon. Szépen ír, eredeti képeket álmodik éjjel, és bilentyűkkel árulja nappal olvasóinak megannyi eredeti, csodás csuklyás verssorait. Nincs egyetlen rövid lélegzetvételű vagy hosszúra nyújtózó költeménye sem, amelynek olvastán ne tágulna kerekre az olvasó szeme, mert mindenütt nagy tehetségű költőről árulkodó-bizonykodó sorok libbennek elő a Labirintus beavatási útvonalain:

„Rám szűkült láthatárokon
A távol már közelebb oszon...” (*Új terek vonzásában*)

„Mintha lefokozott
létben vinne az út,
körültem a világ
oly elbizonytalanult” (*Képzelt látomások*)

„az éjjel gyűrött szennyesében
tipeg a harmatos világ...
Sárgult pergament-síkokon
ősz lép az omladékokon”. (*Összeért párhuzamok*)

A parádésan szép sorok ezer számra fellelhetőek e kötetben, melyet már csak ezért is érdemes kézbe venni és felütni. Kiapadhatatlan kút Holló léleklabirintusa:

„Iszapba süllyedt köcsendek szürkélnek...homályt cipel a dombok háta... a gesztenyék hasadó vajúdások” (*Messzebbre nézve*).

„Fák alatt a fény görnyedten
jár s közben meg-megpihen,
mint lelassult szívverés. ...
szerelmed – tejfogai úgy martak
belém, mint felriasztott szelek
az esti tó tükrébe...
napszitta gobelin a határ –”
(*Nyársirató*)

„Könnyű gondtól ráncos a dombok homloka” (*Szelíd hatalom ölel*)

Az összeért párhuzamokban:
Ölében rojtos fénybe lóg a csend...
Az éjjel gyűrött szennyesében
tipeg a harmatos világ...

Vagy éppen megrázó látletele a tetőtlen otthontalanokról:

„akik fedél nélkül élnek,
zsebükben ott az utcabérlet” (*Értük*)

Szilágyi Domokos megrögzött gondolatai közül tűnik elő a *Tudatalattim fényárnyékai közt* versében a *determináló hatalom* létfilozofikus kifejezés, majd mesteri fokon éleszt ebben az elnyomatásban hasonlóan szép képeket:

„ott, hol őseim a tájba
hagyták félretaposott
cipőik nyomát...
a test törött-edénye
fölött a lélek még
megáll egy pillanatra.”

A labirintus 5000 éves szimbólum, amely eredetileg a temetkezésekhez, a halottak kultuszához kapcsolódott, majd a halálból való újjászületés jelképeként mint belső út, beavatási út, mitikus jelentést hordozott. Holló József *Érzéslabirintusában* is a fonalat szorongatva megjeljük azt a gyűrűt, ahol az élők kapcsolatba lépnek a holtakkal:

„Pendül a fém éle,
mint a sorscimbalom:
haláltáncot járnak
a kaszák a tájakon.” (*Leltárba vett emlékeim*)

Sajátosan gazdag ez a kötet a nagyok tiszteletében, mert szerénységén túl (*Rég óta tudom, nem rendelkezem a kiválasztottak „istenadta” tehetségével --- Ószmarasztaló* kötetének bevezetőjében vallja) csak tisztelete nagyobb. Az ő művészi útkeresésében ezerarcú költők a zsinórmértékek. Érzékeny versekkel szólítja meg József Attilát, Ady Endrét, Wass Albertet, Illyés Gyulát, Pilinszky Jánost, Nagy Lászlót, Lator Lászlót és szűkebb pátriájában Cseh Károlyt, valamint Gál Elemért ébreszti. A legszebbek talán a József Attila és Radnóti emlékére írtak, ezek közül is kiragogyo:

„Hordtad becsapott hited néma gyászát:

a síneken szétgurult csigolyád gyöngysora
– s megnyeri a végzet ellened a játszmat”. (*Gondolatvázlatok--- József Attilához*)
valamint:

Radnóti Miklós emlékének:

„Mint a szélben hajlongó mezők
lágyan hullámozott barna haja.

Boldog szerelmet álmodott –
és hazát: hol Ő nem ért haza”. (*Csizmák taposták álmaid*)

A magyarságvállalás nem divatos eszme ma sem. Aki politikai vonalak mentén kapkodja a levegőt, ideig-óráig a hűség álcáját hordozza, de ha lemállik róla ez a festék, ha már a politikai kinevezett diktátor-direktor a sülyesztőbe kerül, mivé maszkírozza újra a pofáját? A szóba öntött vallomás örök érvényű és független minden eszmeütődött rezsimtől, mert ön maga, a megvallott szó gazdája alkotta maradandóvá. Ilyen poéta Holló József is, amit megpecsétel *Erdély, Trianon, Októberi forradalom* verseivel. Vagy ahogyan sajátos beszélgetést folytat a jelennel a *Piruló arcú merengés* versében:

„Mintha rögeszmés múlttéboly
kísértene itt.

...Radnótit égetnek
az én hazámban megint!

Délceg, kis heccelők
járvák az országot
és gyűlöletbeszéddel
élesztik a lángot:

azt, ami kialudt
lassan hetven éve-
melynek annyi nemzet
roskadt szégyenébe.

De most bölcs legyél- ne büszke
végre, magyarfajtam,
nehogy nagyobb átok
érjen- Trianonnál.”

Bonyolultabb esetekben nem csak a labirintusokban, de a költő életében is a kör belsejében zárt gyűrűk – tévutak – is vannak, és ha ezekre téved, kénytelen visszamenni és másfelé keresni a kifelé vezető utat. Jelképrendszerét tekintve a labirintus egyfelől belső út, amely a holtak világa felé vezet, ilyenkor az édesapa és édesanya felé fordul számtalan versében, de lehetőség is marad, míg nem bolondul meg az ember,

hogy visszafelé: az élőkkel lépjen kapcsolatba, avagy Istennel, akit annyiszor szólít e kötetben (*Ökölbe görcsösült kezeinket/ Te kulcsold/ imára, Istenem---* Könyörgő), de legalább verseibe kapaszkodva adjon életjelet!

„Kínok, vágyak, csókok, öncsalások.

Nem véd meg engem senki magam ellen

- hol se felejtés nincs, és se feloldozások.

Csak szó van, meg maradéknyi álmok-
míg a csendjeimben kamasz vidámsággal
az emlék magával bátran visszaszájál.”

Ahhoz, hogy olvasója bejusson egy labirintusba, vagy kitaláljon belőle, mindig a kiváló megfigyelő és tájékozódóképességére kell fényt nyitni, a nehézségek leküzdésére való hajlamra, és hogy bizonyos időre van szüksége, hiszen ezekkel az adottságokkal minden ember más-más mértékben rendelkezik. Holló odateszi kezébe a fonalat, hogy hitében megerősítse, többek között a *Sötétből elvágynyakozva; Maradni könnyebb, mint visszajönni; Piruló arcú merengés* verseivel.

Nem nehéz felismerni ebben a komoly felkészülést igénylő útban, a Léleklabirintus olvasása közepette az emberi életút elvont megfelelőjét, a hétköznapi labirintust, azt, hogy mélyebb értelemben a labirintus középpontja a nagyobb tudatosság és tudás elérését jelképezi. A lélek ilyen értelemben vett újjászületése után a megújult ember könnyen visszatérhet a külvilágba, és spirituális fejlődésének egy szakaszát befejezettek tekintheti. Mert van, ami felszínre hoz minden nehézségből: a haza, a szerelem és a szeretet. Mindezek Isten féltő tekintetében, szerető simogatásában együttes örömben ott vannak Holló verseiben, ötféle néplélek egybekapcsolásával. Sosem illusztrál, mert nem iparos színész, akinek minden szerepre van egy fiók az asztalában, amit kihúz, és abból mutatja meg ripacs szerepét. Holló a pusztuló kor elemeit is mély átéléssel tolmácsolja, csakúgy, mint a barátság, szerelem sorvadását, vegetáló korunk egyéb élményeit. Így ismerjük fel saját bensőjének, érzelmi lüktetésének olvastán a magunk sorozat-örömét vagy éppen mély válságait, majd pedig a hazához, Trianonhoz és szüleinkhez való kötődéseink határfokait. Célja mindig a katarzis, amely fel kell hogy éledjen olvasójában, lehetőleg magas harmónia-élményként ember-költeménnyé váljék! Csodává és félelemmé, felemelő örömmé! Jó lenne, ha sokáig megmaradna bennünk ez a nyitási szándék.

Úgy érzékelheti az olvasó, hogy ötödik kötetének birtokában sem hisz Holló a saját költői nyelvében, amely pedig már működik, és minden leírt formában működik. Nem izgalmas kísérletekben gondolkodik, de egyre érettebben ábrázol Istent, hazát, családot, szerelmet, archaikus emlékezetrétegeket és jövőlátó izgalmas-irgalmas összetartozó élményeket. Fonalát szorongatva, a harmóniát keresve a létezés disszonanciájára mutat rá, de sosem hitét veszti. A mozgást és a szabadságélményt hirdeti a statikussággal szemben. Sorozatjellege van gondolkodásának, nem szer-

tefoszló, egymásba gabalyodó impulzusok uralják kötetét, hanem a béke szüntelen vágya, mert kezében ott van Ariadné fonala, melyet átad olvasóinak, amivel kitalálhatnak a Labirintusból.

Intertextualitás. Miért? Hiszen nincs szüksége rá, oly bő termésű író. Akkor miért, hogy előző kötetében számos vers megjelent már azok közül, amelyek itt is fémjelzik az alkotó kvalitását. Talán egy szerkesztő megérti ezen nyitott kérdéseket, és a következő Holló-kötet acélosabb és önállóbb lesz önmaga alkotásaiban. Nincs szüksége önismétlésre, hiszen annyi nagy verse vésődött erre a 200 oldalra, hogy az csak nagyon kevés költőnek adatik meg: *Összeért párhuzamok; Földi csendjeinknek áthallik szava; A csillagokhoz közel; Nagypéntek; Halálig várt az igazságra; Hol túléléseink gyökerülnek; Haza a mélyben; Napfogyatkozásokból visszatérve; Tél a Fogarasi havasokban; Elhallgatott igazságokért; Virágvasárnap; Hazám, Magyarország; Nyergestetői mementó; Székely triptichon; Mert emlékezni kötelező stb.*

Némi gondot okoz azzal is, hogy néhány versének keletkezési időpontját is megjelöli, de csak néhányét, amelyből mindössze a Wass Albert születésnapjával való beazonosíthatóság érthető. Abból a szempontból meg szerencsés a keletkezések időpontjainak megjelölése, mert ebből összehasonlítás tehető, hogy az új próbatételt, mint költői lehetőséget hogyan vette Holló. Érzékelhető, hogy a labirintusok ábrázolása és szimbolikája sok mindenben megváltozott, összetettebb lett művészi eszköztára (személyes érzelem- és a világ visszatükrözésében), mellyel egyetemes javainkat gazdagítja. Színes eszközökkel segít rányitni szemünket olyan dolgokra, amelyek mellett elmegyünk a hétköznapi fejetlenségében. Pártoló szponzora lett közben a titkoknak, a szerelemnek, a szülői ragaszkodásnak, és mint művészi nagykövet áll ki az elszakított területek magyarsága mellett, finom érzékiséggel helyez nagyítót a földrajzi területekre, az elkobzott haza leszakadt részeire, melyek, ha időlegesen is, de nincsenek itthon. Ezek az ő labirintusának legtorokszorítóbb fejezetei: küzdelem a szörnyel, mert még nem végzett vele sem ő, sem a művészet.

Holló József ha csak az utolsó írását, a mesét nyomtatta volna ki (Panka Jézuskája), már ott maradna a feledhetetlenek csarnokában. De többet írt ennél. Igazi kútforrása a megfáradt léleknek, de a kiúttalanság labirintusában vergődőnek is. Kezében Ariadné fonala, kölcsön lehet kérni tőle, ha olvassuk, visszatalálunk létünk értelméhez: adventhez és a Feltámadáshoz. Holló élő kapcsolatba lép élőkkel, holtakkal, eltvedőkkel és beavatottakkal. Nehéz próbatételek idejét éljük. Bízunk Holló Józsefben, és akkor benne megtaláljuk a kivezető fonalat.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014)

Holló József

Perspektívák

Furcsa érzésem van, a tájjal szemben állva.
Olyan, mintha minden szét lenne dobálva:
A dombok, a rétek a kanyargó földutak
– amelyek a messzin le hagyják magukat.

A látvány egy rendetlen bútorraktárt idéz
hol a beszűrődő fény – mintegy platinagéz
gyűrődik a formákkal teledobált térbe.
S csak állok szóttalan, néma képzelgésbe.

Próbálok érteni az összevisszaságot
– mért látom ilyennek én ezt a világot;
hogy harmóniátlan és nincs benne egyensúly.

Aztán rájövök, mert te nem vagy velem.
S a tájakat bármilyen aspektusból lesem
hiányodtól minden magából kifordul...

Festmény előtt

A pillanat elmetszett tükörsíkján
látszik a táj: ahogy árnymélyben a fény.
A szép és a súlytalan nehezül magára
merengő színek szóttalan révületén.

Ahol a valóság s az absztrakt képzelgése úgy van,
mint a mámor és a kín egymásba mosottan.

Szerelmed...

rajtunk megszáradt ágynemű
a pillanat csupán egy lélegzésnyi
objektív lét és szubjektív gyönyör.
Égmagas! Ne engedj földet érni!

Lábon kihordott lét

Verseim tükrében
nézem magamat,
arcom elmosódott,
halvány, kontúrtales.
A háttérben gomolygó
fényárnyak sűrűlnek
s ott mereng közöttük
hetvenéves múltam.

Vágy, mámor kényszere
között szétcsapongva
– lelkemben burjánzó
vadhúsként nőtt szavak:
s a kimondásuk kínja
se véd meg magamtól
míg a menekvő szívverés
verrsorokká szakad.

Furcsa, másállapot
visz magán sodorva.
Így töltöm ki szabott
létem térközét
– nem bánom ölelsz, ölsz
líra csak el ne hagyj!
Míg rám kívül sarával
a lábon kihordott lét.

Létdarabkák

Lángoltak a tájak. Mint a
függöny – amibe gyertyaláng
kapott.
S a határok pokoltüzei fölött
cseppenésig izzó bádog Nap
ragyogott.

A síkok katlanában tétova
földutak, mentek valahová
bevégezetlen.
Vitték a gyerekkor porba fúlt
lábnyomat. Közben a délibáb
egyre élesebben

kellette magát – mint valóságmetszet:
hogy aztán rám bízva az elérhetlent.

Óh, szavak, szavak

Egyszer megkérdezted tőlem:
örökké hú leszek?
Én? Aki csak hozzád
menekülhetek
élni is
halni is!

Gondolatvázlatok

József Attilához

Csüngtél álmaid vonzó tériszonyán.
S felérted a földről a végtelen égmagast.
Az elméd limlom szavakat nem ismert,
de tudta: a szépet, a lényegest, az igazt.

Nem mondhatta senki azt – amit te mondtál
így jártad mért időd lépcsőfokait
és a Szinva patak habja nyalt köveken
széjjel hagyta szíved – szerelmes álmait.

Vitt magán a sorsod: a tékozló, a kevély
míg nézted a zavaros Dunát vágyakozva
fecsegett a felszín s hallgatott a mély.

Hordtad becsapott hited néma gyászát:
a síneken szétgurult csigolyád gyöngysora
– s megnyeri a végzet ellened a játszmat.

Csizmák taposták álmait

Radnóti Miklós emlékének

Mint a szélben hajlongó mezők
lágyan hullámozott barna haja.
Boldog szerelmet álmodott –
és hazát: hol Ő nem ért haza.

Deres félelmek metronómja,
szívéből verseket dobogott,
míg feslő sötétek babusgatták
a láger felett gyúlt csillagot.

Hitét a földig lerombolták:
s kiszolgáltatott maradt végül.
De költő szíve még szállni akart,
– ellopott egeken szárnyak nélkül.

Büntelen volt Ő egy bűnös korban,
hol parázként izzott minden szava.
És hiába énekelt tavaszról, csókról
– neki csak meghalni volt joga.

De csizmák taposta álmokkal is
még tenni, szeretni, élni vágyott
és addig remélt a csukódó szem
– míg vak sötétből már fénybe látott.

Jahoda Sándor

Sipos Erzsébet játéka

Sipos Erzsébet: József Attila játéka

József Attila játéka címmel jelent meg, nem is olyan régen, Sipos Erzsébet verseskötete, a Hungarovox Kiadó gondozásában. A vékonyka kötetnek már a címe is – mely cím a kötet első ciklusának, valamint az első versnek a címe is egyúttal – kíváncsiságot ébreszthet az olvasóban. Mondjuk, rögtön bevillanhat neki József Attilától ez a két sor: *Nem ember szívébe való/ nagy kínok késeivel játszom.*

Ha nem is József Attila-i mélységűek, erejűek és súlyúak a versei, azért Sipos Erzsébet érzékeny költő, ezt nem lehet elvitatni tőle. Remek atmoszférateremtő képességéről és gazdag képi világról tanúskodik az alábbi verskezdet: „Minden apró levélben még nyár van,/ s mi hullunk vele az őszi/ sárgult ájulásban” (*Visszanéző*, 21.); vagy itt van mindjárt egy bájos, és mondhatni érzéki nyári kép: „tücsökzenére riszált a nyár” (*Karcsa*, 34.); vagy itt ez a másik, megkapó, finom vizualitású *filmjelenet*: „[...] a hársfák apró filtereit/ kioldja az eső.../ s egy nagy bögre tea lesz a táj” (*Visszanéző*, 21.)

A kötet még sok-sok ilyen kincset rejteget. Nem mintha Sipos Erzsébetnek bármi „rejtegetnivalója” volna vagy lehetne – ez a líra fennkölt és tiszta. Az alpáriság bugyriba sosem száll alá. Hisz nem kell ahhoz káromkodva és toporzékolva üvöltözni, hogy az embernek erőteljes legyen a mondanivalója. Sőt, mindent elsöprő az az *erő*, amely meg lett zabolázva, a művészi önfegyessel. Mint például a kötet első, címadó versében, a *József Attila játéka*iban ez a sor: „[...] gőzmozdonyok fújtattak, mint veszett bikák” (11.) Ugye, szinte érezzük és látjuk is magunk előtt ezt a fékezhetetlen őserőt, mely szinte kicsap ebből az öt, egymás mellé *rendelt* szóból? Pedig „csak” egy hasonlat.

A szerzőnek, „[...] létrontásra és világromlásra reflektáló művei[t]...” (*Ajánlás Sipos Erzsébet József Attila játéka című kötetéhez / Köbödöcz Gábor*, 7.) olvasva, semmi kétségünk nem marad afelől, hogy – elhivatott művésszel van dolgunk. De sokat elmond az is, ha a kötet elülső és hátsó borítóját vesszük szemügyre. Az elülső borítón a költő szülőhelyének szép temploma, a karcsai református templom fényképe látható; a hátsó borító bemutatkozó szövegében pedig az alábbiakról vall a költő: „[...] vagyok a székelység hazai határköve. Hol sír az út előttem, hol nevetnek a fejfák.”

Sipos Erzsébet: „nemzeti horizontban gondolkodó költő” – írja róla szintén Köbödöcz Gábor; vagyis mélyen elkötelezettje a hazának, a magyarságnak (meg persze a székelységnek), és nem utolsósorban – Őrzője a nyelvnek. Márai Sándor írja: *Nincs más haza, csak az anyanyelv.* És éppen a *Máraihoz* című versében fogalmazza meg a költő az Őrzés tragikumát, fontosságát: „Láthatod égi szemeiddel, ide jutottunk./ Mint igazságtalanul megvert kutya,/ szűkülve, nyögve bújunk be ebbe a/ kis hazába, mert min-

den oldalról/ rúgnak az oldalába.// A nyelv összeköt, mint növényt az inda,/ de folyton taposnak rajta” (23.); valamint egyetlen, de költőien szép sorban, még ugyanebben a versben írja, ennek az őrzői feladatnak, mi több, *küldetésnek* a – már-már – kilátástalanságát: „nyelvünk léckerítését szanaszét hordták” (23.)

Hogy mennyire trendi vagy nem trendi „dolog”, ma, mondjuk, küldetéstudattal felvértezett költőnek lenni, ezen kár elmélkedni. A hit, a benső hit a létező legintimebb szféra, ezt bolygatni fölösleges. Teljes mértékben magánügy. A művészet viszont már – hogy ilyen nagy szóval éljek: – *közügy*.

Sipos Erzsébet – lírai énje – annyi költő „felöltőjét” ölt(he)ti magára, amennyit csak akar. Szó volt József Attiláról, de említhetjük még Adyt, Márait, és – úgy hiszem, nem a véletlen műveként – Arany Jánost is. *A walesi bárdok* egyik híres sora köszön vissza itt: „S a vérszagra egyre gyűltek még...” (*Délvidéki Golgota*, 13.) Vagy Adynak a *Héja-nász az avaron* című versének egyik sorát, a szerző a következőképpen használta fel, igen szellemesen, tegyük hozzá: „Új rablói vannak a nyárnak,/ a hétvégi házakba bejárnak” (*A magyar Ugaron*, 46.) Adynak különben egy egész kis ciklust szentelt a költő, *Adyra hangolva* címmel.

Humorból mindazonáltal a továbbiakban sincs hiány. A kötet utolsó ciklusában (*Ártatlan szellem*), a szerző „lazít” egy kicsit, és szabadjára engedi „játékait”. Mesés, limerick-típusú versek, szellemes, könnyed sziporkák valóságos pergőtüze csap fel – mintegy finálé gyanánt, afféle „minden jó, ha vége jó”-ként. Az egyik verset érdemes is teljes egészében idézni, hiszen amilyen „kis” vers, éppolyan *nagy*: „A selyemhernyó fiú várt egy meztelen csigára,/ futtatni akarta, de hiába” (*A selyemhernyó*, 62.)

Néhány versből azért – a költőnek, minden jó verselése mellett – időnként *kilóg a lóláb*, akarom mondani a versláb, illetve nem is a versláb, hanem egy-egy nem egészen jó(nak tűnő) rím. Még akkor is, ha – tegyük fel – ezek is a *mókához* tartoznak. Mint itt: „Jaj nekem, jaj, ezerszer is jaj!/ De rám törték az ajtót, haj!” (*A végrehajtó*, 45.); vagy: „A sas rögtön felkereste az ökörszem optikát, – már is jobban látok, nahát!” (*Madarak*, 57.) Más helyütt meg mintha a költő csakis a rím kedvéért hasított volna le egy szótagot a végéről: „Mint hátára fordult bogár,/ vonaglott, küzdött, hogy talpra áll[?]” (*Egy lányt lekötöztek*)

Ám – egészében véve – még ezek az apró „kilengések” sem tudják lerontani a *József Attila játéka*i jó színvonalát, értékeit. Ajánlhatom ezt a könyvet mindazoknak, akik még hisznek a szavak erejében, hatalmában, bűvöletében, akik hisznek abban, hogy a költő *varázsló*: közvetítő ég és föld között; ajánlhatom azoknak, akik hisznek abban is, hogy ezek a szavak: *hit, remény, szeretet, haza*, – nem pusztán csak „szavak”.

Sipos Erzsébetnek játékos, ugyanakkor komoly verseskötete kiténtetett figyelmet érdemel. Várjuk a folytatást!

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

Véghelyi Balázs

Bűn és kegyelem

Dér Katalin: Édentől Bábelig

A Bibliát minden európai embernek ismernie kell – függetlenül attól, hogy hívő-e vagy sem, keresztény-e, vagy más világvallás elkötelezettje. Ez a könyv ugyanis az európai kultúra és értékrend alapja. A történelem, az irodalom, a képzőművészet sem érthető meg és élhető át teljes egészében a Biblia ismerete nélkül. Persze, tudjuk: ismerni és érteni – nem mindig ugyanaz. Főleg ha olyan könyvet forgatunk, amelynek legkorábbi oldalai a Krisztus előtti 2. évezredben keletkeztek, és a legújabbak is kétezer évesek. Kellő háttérismeret nélkül, a tömör, szimbolikus példázatokot, illetve a helyenkénti ellentmondásokat feloldó magyarázat híján könnyen félreérthetővé válik a keresztények által Szentírásként tisztelt alaplámú. Dér Katalin klasszika-filológus és teológus arra vállalkozott, hogy tudós alaposággal, ugyanakkor a tanár lényegre törő, de a részleteket is átvilágító magyarázatával a 21. századi emberhez közelítse a Bibliát.

„Isten szólt: Legyen világosság!” – jegyezte le a babiloni fogság idején egy ismeretlen szerző az első mondatot. „Rendteremtés a káoszból” – értelmezi az isteni sugallatú ige jelentőségét az *Édentől Bábelig* szerzője. Isten képmására teremtett lényként az embernek is erre kell törekednie: újra meg újra rendezni közös és egyéni dolgainkat. Dér Katalin is rendet szeretne tenni a Biblia értelmezésében. Könyvei hasznos olvasmányok – felekezettől függetlenül – minden hívő vagy istenkereső ember számára. Első összefoglaló munkája 2013-ban jelent meg: *A Jelenések könyve*. Ezt követte *A zsoltárok misztériuma* 2015-ben. Legújabb, 2016 karácsonyára megjelent könyve az Ószövetség első 11 fejezetét dolgozza fel.

A bibliai őstörténet a világ teremtésétől Ábrahám kiválasztásáig tart. Történetek és nemzetségtáblák váltakoznak benne: az egymást követő nemzetségfők számbavétele, mint szűk mederbe terelt folyóvíz, elbeszélésekbe torkollik, azután folyik tovább újabb öböl felé. Az elbeszélésekből alapkérdésekre kaphat választ a figyelmes olvasó: viszonyunkra Istennel, a természettel, egymással és önmagunkkal, férfi és nő kapcsolatára, a bűn, a halál és a szenvedés okaira.

A szerző foglalkozik a szövegek eredetével és kultúrtörténeti háttérével, amennyiben ez a megértést segíti. Fontosnak tartja tisztázni a mítosz és a valóság, a tudomány és a hit, a történelem és a bibliai őstörténet viszonyát. Ezek nemegyszer tényyszerűen eltérnek egymástól, mégis meg lehet találni a közös nevezőt. „A mítosz: kódolt történelem” – írja, később hozzátéve: „A bibliai teremtés- és őstörténet a valóságot tárja fel – de nem a történéseket, hanem az író jelenében, a

mi jelenünkben és minden korban ható egyetemes emberi sors összetevőit, azokat az erőket, azokat a mozgatórugókat, amelyek a történelem egészének dinamikáját mozgásba lendítették valaha, és azóta is mozgásban tartják. Ebben a dinamikában vagy e dinamika tükrében keresi a sugalmazott író az ember helyét a világban, keresi és megmutatja az emberi természet és az emberi sors örökérvényű adottságait.” Ez a lényeg. Ezáltal kapnak értelmet a látszólag lényegtelen mondatok, és így tudjuk feloldani a gyakran hivatkozott ellentmondásokat is.

Miből is áll a bibliai őstörténet? Történetek és családfák láncolatában a bűn, a bűnhődés és a kegyelem példázataiból. Kezdetben volt az ige, vagyis Isten megteremtette a földet és az eget, az éjszakát és a nappalt, a növényeket, az állatokat, végül a számára legfontosabbat: az embert. Az Édenben Ádám és Éva elkövette az első bűnt: ettek a tiltott fa gyümölcséből. Ezután jött az első testvérgyilkosság: Káin féltékenységből megölte Ábelt. Káin utódai teremtették meg a civilizációt és a kultúrát, a tudás azonban a bűnhöz is újabb eszközöket teremtett. Noé nemzedékében a bűn már tömegessé vált, Babel építői pedig – önmagukat Isten fölé helyezve – globális mértékűvé tették. A bűnt minden esetben büntetés követte: Isten az első emberpárt kiűzte az Édenből, a munkát gyötrelmessé, az utódnemzést fájdalmassá tette, Káint bujdosó hontalanságra ítélte, Noé nemzedékét vízözönnel törölte el, Babel építőinek pedig összezavarta a nyelvét és szétszórta őket a világban. Súlyos büntetések, mégis: mindegyik mellett és mögött – ha rejtetten is, de – ott van a kegyelem.

Bűn, bűnhődés, kegyelem. Az emberi szem az utolsót nehezen veszi észre, az emberi agy nehezen érti meg. Habár ez a legfontosabb. Ádám és Éva, bennük és általuk pedig az egész emberiség a megváltás reményét kapja. A gyilkos Káinnak védelmet adott Isten, hogy ne ölhesse meg senki. Noé bárkája a benne utazó emberekkel és állatokkal: a kegyelem jelképe. A vízözön elvonulta után megkötött szövetséggel Isten az állam alapkövét rakta le, tudván: az élet kiegyensúlyozott működéséhez rögzített szabályokra van szükség. Babel tornyának lerombolásával, a nyelvek elválasztásával és az építők szétszórásával nemzeteket hozott létre, ezáltal az emberi kultúra sokszínűségét alapozta meg.

Az őstörténet legtömörebb egysége a Babel-elbeszélés, de a legaktuálisabb is a 21. században. A toronyépítés egyrészt a kiemelkedés és a maradandóság, a hír és a rang igényét szimbolizálja – ha már az örök élet elérhetetlen vágy itt a földön. De jelképezi a hatalmi koncentráció szándékát is. Egységben az erő – tartja a mondás. És egység tartja fenn a hatalmat is, félelemből vagy érdekből szőtt egység. Babel mintájára Rómától a Szovjetunióig hasonló elvek és módszerek álltak a birodalomépítés mögött. Közös vezér, közös jelszavak, közös nyelv: mégsem lett az ilyen olvasztótégelyekből valódi közösség. A nemzetek fölötti hatalmak sorra elbuktak a történelemben, és alighanem így lesz ezután is.

A Biblia – korából és összetettségéből adódóan – nem könnyű olvasmány. Nem véletlen, hogy értelmezésének egymástól gyökeresen eltérő iskolái vannak. Dér Katalin elhatárolódik a fundamentalista olvasattól, amely a szöveget szó szerint értelmezi, figyelmen kívül hagyva a realitásokat és az elmúlt évezredek tudományos eredményeit. De távolságot tart a történetkritikai szemlélettől is, mert úgy érzi, a túlzott filologizálás mögött elvész a legfontosabb: az isteni üzenet. Ennek az üzenetnek a közvetítését tartja elsődleges feladatának – mindenkire, aki szeretné értően olvasni a Bibliát.

A könyv függelékében az őstörténethez kapcsolódó irodalmi műveket veszi sorra. Hogyan értelmezi Káin és Ábel konfliktusát Vörösmarty Mihály, Kosztolányi Dezső vagy Sütő András? Miként válik metaforává Noé bárkája Petőfinél, Tóth Árpádnál és Kányádi Sándornál? Miben látja Bábel aktualitását Wass Albert vagy éppen e sorok írója? Utóbbi csupán azért említem meg, hogy személyes tapasztalatból is igazoljam a szerző rendkívüli érzékét művek értelmezésére, történelmi kontextusba helyezésére és – a szerző szándékával nem ellentétes – logikai továbbgondolására.

Ahogy kezdtem, úgy is fejezem be: a Bibliát – hittel vagy anélkül – mindenkinek el kell olvasnia, a benne foglaltakat pedig végiggondolnia, ha választ szeretne kapni létének és korának nagy kérdéseire, és szellemi-lelki téren is gazdag életet szeretne élni. Ha valamit nem ért, használható segítséget kaphat Dér Katalin könyveiből.

(Kairosz Kiadó, Budapest, 2016.)

Hadnagy József

Albert-Lőrincz Márton: Itt állok. Verstelen versek

„Albert-Lőrincz Márton makacs kérdező; még akkor is inkább kérdőjelet sejthetünk mondatai mögött, amikor igazából nem teszi ki, csak sejteti – azzal, hogy versei sosem adnak választ, inkább csak gondolati irányt jelölnek, mindenekelőtt az élet nagy kérdéseivel vívódó, gondolkodó embernek. Amilyen a költő maga. Lépésről lépésre tanúi lehetünk, miből is állnak Albert-Lőrincz Márton szerint a nagy életkérdések. Mindenek előtt az ontológiai gyökerek érdeklik: miként, miből és mikor lettünk, milyen körülmények között és örökséggel kerültünk napfényre, bölcsőnkbe, gyermekkorunk fészekvilágába?” – írja Cseke Gábor, a kötet szerkesztője Albert-Lőrincz Márton *Itt állok* című, sorban harmadik verskötetéről. Rákérdezni az ontológiai gyökerekre: egyszerre bátorság és kihívás, olyan regiszterválasztás, amelyet csak nagy alázattal lehet vállalni, és azzal a meggyőződéssel, hogy a kérdés, a rákérdezés talán mégis előrébb mozdíthatja a világot. A költői világot bizonyosan.

„Az ember az univerzummal szemben kérdező helyzetben van. [...] Az egyes vallások válaszokat ajánlanak, maga a vers az összes lehetséges válasz küszöbén hezitál.”** – írja Salah Stétié libanoni születésű francia nyelvű író és költő. Valóban, ez a kötet nem a válaszokkal foglalkozik, hanem a megfoghatatlan dolgokra érzékeny emberek számára kedvelt vagy kedveltnek vélt alapvető kérdésekkel. Erre irányítja az olvasó figyelmét az a Machiavelli-parafrázis is – Machiavelli nyilván Lorenzo Medici kegyeit akarta megnyerni –, amely a kötetet intonálja: „Kedvelt dolgokkal közelítenek az olvasóhoz, / kik kegyét meg akarják nyerni, / vagy olyasmivel, / amiben, úgy vélik, kedvét leli. / Amikor készségem bizonyítandó felajánlom írásaimat, / semmi olyat nem találok, / amit eléggé becsesnek tartanék, / oly nagyra értékelnék, / mint a magunk / cselekedeteinek ismeretét, / amelyre a mai dolgokban való jártasság révén tettem szert, / gyakran forgatván elmémet emlékeimben, / kezdve az anyaméhnek ős-sötétjével s megjárván tüskés bokrok közelét. / Amelyet nagy szorgalommal, / hosszas elmélkedés során gondoltam ki, / most pedig e kicsiny kötetben összegyűjtöm / és olvasni felajánlom” (*Ajánlás az olvasóhoz*).

Itt állok. Másként nem tehetek, és nem én tehetek róla – sugallja a költő a kötet indítóversében (*A sorban rozzant pótkocsi*). Indulásra várva egy rozzant pótkocsiban utazik „épp most, e megfoghatatlan percben, amely csak volt s már helye foglalt.” Képletesen szólva: nincs helyjegy, ráadásul várakoznia kell. „All is always now” (Mindenn mindig most van – T. S. Eliot). A költő tudatában az „épp most”-ot a múltbeli tapasztalatok, élmények töltik ki. „We had the experience but missed the meaning”

(Tapasztaltunk, de elszalasztottuk a jelentést – T. S. Eliot). A jelentéshordozó idő csak ezután jöhet létre az anyaméh össötétjétől a tüskés bokrokig terjedő szemlélődő idő által. „Only through time time is conquered” (Az idő csak az idő által győzetik le –T. S. Eliot). Értelmezésem szerint Albert-Lőrincz Márton e versében a tudatot elfoglaló „épp most”-ba sűrűsödött múlt és a jelentésteremtő climacusi szemlélődő idő feszül egymásnak. Mert: aminek jelentése van, legyőzi a „most”-ot, és mivel a szóban forgó idő a „most”-ok véges sorozata, magát a tudati időt is. A vers szerelvényről beszél, újabb versszerelvényről, amelynek egyik kocsjában ott áll ő maga is. Mozdony még sehol. Várakoznia kell, amíg elkészül, és – állapítja meg a költő – a tapasztalatszerzés ideje és az azt legyőző jelentéshordozó idő közötti csúszást nem lehet reklamálni. Sok a versszerelvény, kevés a vasút, s azt is benötte a fű, az érdeklődés mozdonya is kevés. De lehet, hogy az olvasóidő kevés, elfoglalta helyét a semmibe utazó érdektelenség a tudati időn felülkerekedő jelentésekkel szemben.

A pótkocsi áll, és áll a költő is „Itt”, a pótkocsiban, azonban a múlt tapasztalatai, élményei között ide-oda mozgó személődés által megteremti a mozgás illúzióját, nem untat, megmozgat, nem érzem a „mozdony” hiányát. A kettős állást („Itt állok” a pótkocsiban, s áll maga a pótkocsi is) a kettős mozgás (mozgás és megmozgatás) élményével ellensúlyozza.

Az idő „kezeslábasába” öltözött költő a kötet első versétől az utolsóig nem öltözik át, mintha félne, hogy ő maga is szétfolyik a Dalí óralapján szétfolyó idővel. „(Dalí óráján a színek elkeverednek, Te is a színekben)” (*Azt hiszed, szabad vagy*). A vers első szakaszában felsorolja az emlékeiben még nem szétfolyt, a jelen idő körvonalazottságával ható momentumokat, s jóllehet a vonalakkal körülrácsozott időbe zárt átlaghoz képest sokra vitte, belsőleg is csiszolta magát, sőt megtanulta a hivatalos nyelvet, helyét, rangját és a reá kényszerített rendet a „magyar végeken” (Belőle szövettem), elégedetlen, nyugtalan, bezárva érzi magát saját idejében, az „azt hiszed” keserűségével néz föl az órára, miközben az imádkozó, bánkódó, mérgeződő, feledő, félő bent és a szinte ingerlően gondtalan kint közötti kapu zárját javíttatja.

Sugallatos vers. „Kint ragyog a Nap”, a természet óralapja, és a „csatások disznók, buta ludak, ugráló bolhák,/ élősködő poloskák, bábémez tehének, gyűjtögető méhek és/ mindent szétrágó patkányok, egerek, molylepkék,/ és parány baktériumok, sunyi vírusok” óramutatóktól szabadon töltik be saját idejüket. Kis agyuk saját idejükre szabott, eltérően az emberétől, amely a végtelenre kalibrált, azonban az egyéni-társadalmi lét meghatározta viszonylagosan ingerszegény környezet miatt kihasználhatatlan. Hány élet, hány idő betöltésére volna képes az ember!? – és ezek közül csak egyetlenegy valósulhat meg, az is hézagosan. A költő talán úgy érzi: többre hivatott, sokkalta nagyobb a pálya, amit be tudna futni, nincs, vagy alig van kívülről érkező motiváció, az is mindig elromlik, akadozik, örökké javítani kell a kívülről nyitó zárat, közben „jár az óra”, lejár: „Aztán szá-

molgatni kezded a perceket, / állandóan azt kérdezed: hány óra?” (*Kicszerűnéd, de nincs mód rá*).

Az első ünnepelt, megtapsolt lépések után csak az arasznyi létre húzott kezeslábasban bizonytalankodó, tapogatózó mezítlábas hiány marad: „Az első / pont olyan, / lépés / mint az utolsó, / csak / a taps marad el, / s az ölelő karok” (Hiány). Gondolkodásra kényszerítő képe ez a hallgatásba hulló időnek. Heideggernek egy freiburgi házaspár vendégkönyvébe írt mondatára emlékeztet: „A hanyatlás más, mint a vég. Benne rejlik a napfelkeltében.” Az Elekes Ferencnek*** dedikált (*Ha lehullok*) című versében a költő megszemélyesített levél bölcsességével vigasztalja magát, aki „tudva tudja, / mint a betűvető, / hogy addig lehet/ boldog, / amíg le nem ér/ a földre, / szabadesésben.” A levél, hasonlóan az emberhez, a földből vétetett, és oda fog visszahullni. Boldogság pedig nincs, csak az ég és föld között megkapaszkodó korlátozott, de élő szabadságban.

Az elfolyó idő képe tűnik fel a (*Megidézés*) című versben is: „Hol vagyok én? S a bölcs Climacus / meddő keresése, melyben még vihar dúlt? / S a jobb után kutatók szelleme is hol, / mely annyi rút feledésbe fúlt? / De hát látható, a bölcs is úgy jár néha, / mint a dédelgetett pergamen: elfakul / az elfolyó időben. Mint az örök Anna / képe Juhász Gyula emlékeiben. / Tényleg: mi végre a vers? / Ment-e a vers által a világ előbbre? / Utóregések halmaza szítál / hófehér papírlapokra, igaz, csak ritkán.”

Minden annyi feledésbe fúl! Az idő kopog az órában, míg a lét csak ketyeg, kilóg belőle az álom: „A létből kilóg az álom, / kezem a szívverésem, / elkoppan szemem, s ahogy / így fekszem, kiárusít. / Az órában kopog az idő, / (kifutna a ketyegő létből), / ébresztget, de még alszom, / mellettem éber Moirák” (*Ahogy így fekszem*).

És kilóg belőle a vers is, mert a vers is álom, kiárusító álomidőben, és nem lehet ellenállni, nem lehet elhárítani „mi végre”, újra és újra visszatérő „Ment-e a vers által a világ előbbre?” kérdésekkel. A költő nem tehet mást, „mert a vers, mint zsákban a szög, / ha nem szüld meg szíven dő” (*Le kellene védeni*), odaül a billentyűzethez, és versbe kopogja a versidő létből máslétre ébresztő hangjait..

Befolyásolja-e a költő sorsát ez az álomszerű máslet? Nincs erre egyértelmű válasz. „Én nem mondom, / a sors ez, itt”, vélekedik a költő a (*Púp és ajándék*) című versében. „De a világ / Shakespeare-i játék, / egyszerre / púp és ajándék.” A költőnek lehet púp is a vers: „Mondom magamnak, sokszor mondom, / hagyd nyugodni a billentyűket” (*Kitántorog a szó a számból*), ám a nyelvnek egyértelmű ajándék, akármit és akármi-lyen rosszul is játszanak ezen a színpadon a rangos és rangtalan érdekek jelmezébe bújt szereplők.

Mi az idő? Nem tudjuk. Azt sem tudjuk biztosan, hogy egyáltalán létezik-e, vagy csak kitaláltuk. Erre utalhat a költői játék az objektív-szubjektív idővel. Akárhogy is legyen, szükségünk van rá, mint órának a mutatóra, mint vizes ruhának a szárítókötélre. Szüksége van az időre a fájdalomnak is, nélküle sosem múlna el, sosem tudná

becsukni a földbe nyíló kaput. „Miért nyitnak kaput a földbe?” (*Sírok, nagyon fáj*). Szüksége van rá az emlékezésnek is, hogy csillagok közé emelje az udvaron felejtett elektródákat: „Az égen szikráznak az udvaron hagyott elektródák, / az este nem raktad el, / holnap is nap van” (*Második napja*). Az egyik idő öl, a másik föltámaszt. Mert mindennek külön ideje van a Nap alatt. Nélkülük harag, szeretet, gyűlölet, fájdalom, eszmélés, gyávaság, bátorság, szabadság, szerelem, kétségbeesés, közömbösség egymásba és szétfolynának, egymásba keverednének, mint „Dalí óráján a színek”. Késünk, veszteglünk, veszítünk, elesünk, fölállunk, de végül is – s „ez a lényeg” – „mind időlovagok / vagyunk”, ha látjuk a partot. Kellenek a célok, a közeli és távoliak is, az idő megüléséhez, bármilyen időről is legyen szó: nélkülük egy mosdótál hullámain is elvesznénk.

Különösen fontos ez Erdélyben, ahol három az igazság: „szabadság, szerelem, járom” (*Itt állok*). Tehát nincs igazság, és a szerelem sem egészen szabad: „Lehetne bohémabb, / időtlenebb, ÁLOM.” Több évszázados álom. Lavórnyi szabadság van „Itt” a valódi szabadsághoz képest. A lavór „partjai” meg mindenféle politikai, adminisztratív és történelmi hájjal bekentek, még a légy is elcsúszna rajtuk. Ennyi szabadság csak a hóguta elől menedék: „a lavór vize / sokszor épp / a hóguta elől / menedék” – írja a költő keserű iróniával a (*Sebaj*) című versében. Európában a tenger szabadság is elpárolog, mennyivel inkább Erdélyben. Ott a látvány a messzeség, itt a járomban fogyó népesség. „A lavór víz / s a tenger között / szinte nincs is / különbség / itt is, ott is / hajóra szállunk, / és ringatózunk, / és bánt a vihar./ A bátrakat / a tenger hívja, / a látvány ott / a messzeség” (*Sebaj*). Nincs különbség kis és nagy szabadság között. A különbség a szabadsághoz való viszonyulásban van. Kis szabadságból nagyobb szabadság lesz, ha tudsz élni vele, a nagy szabadság meg elpárolog, ha visszaélsz vele. Itt is, ott is a szabadság vad, viharsöreányes idejét kell megülni. Bátorság kérdése ez. „A bátrakat a tenger hívja”, vélekedik a költő. A maradó bátrakat is. A szabadság tengere, túl a túlélési lavóron. A költő Erdély csontos, viharsöreányes vadlova mellett döntött: „Másképp, másként csinálni / nem tudom.” (*Itt állok*).

A kötet címe nem véletlen. Az 1500-as évekhez hasonló vízvázasztó időknek vagyunk szemtanúi és résztvevői. Kelet és Nyugat néz farkasszemet egymással, mint akkor. Európa megosztott, mint akkor. V. Károly német-római császár a wormszi birodalmi gyűlésen megátkozta Luthert, ő meg kijelenti: Itt állok, másként nem tehetek. Isten segítsen meg. Ámen. Úgy vélem, Európa identitását alapvetően és hosszú távon ez a három mondat, illetve ennek a három mondatnak a szellemisége mentette meg. Sajnos, most szétfolyni látszik egy olyan órán, amit Dalí legvadabb vízióiban sem látott.

Albert-Lőrincz Márton versszerelvényében a szemlélődő, kérdező, sürgető, szétfolyó, elfolyó, fájó, emlékező, megidéző idő ritmusa kopog. És a puszta jelenlétével is csergő ébresztőóráé. Érdemes olvasóidőt szánni ezekre a versekre. Kirángatnak a

futószalagon szállított-csomagolt rutinlét közömbösségbe fásító ritmusából. Nem könnyű belépni azon az ajtón, amit B. Tomos Hajnal sokatmondó, érzékletes felvétele jelképez a digitális könyv borítóján, de ha egyszer bejutsz, kedvet kapsz kinyitni az emberi létet panorámaként körülölelő jelentsvilágra néző ablakokat.

Nem tudjuk, hogy mi az idő. De tudjuk-e, hogy mi a vers? Hiszen folyton változik, kissé túlozva: mint az időjárás. Versek-e ezek a „verstelen versek”? (Karinthy verseit aposztrofálták így kortársai). A vers hagyományos kritériumai szerint: nem. De költemények. Mámoros-keresetlen, a spontán megcsinátatlanság frissességével ható szavak: „Kitántorog a szó a számból, / alkohol szerves bomlásból. / A kérdés mindig oly avított: / Ki józan és ki részeg itt? [...] Mondom magamnak, sokszor mondom, / hagy nyugodni a billentyűket, / de bennem ott, a mellkas romló / zárkájában, a véráram útján, / sután, sziszegve, síppal-dobbal, s / mi tagadás, nádi hegedűvel, / a város, ahogy odakint lüktet, / megélnékül a szívverésben, / mert a szó, alkohol a nyelvben, / a szó kitántorog a számból, / ha rontás van (kint vagy bent) a rendben.” (*Kitántorog a szó a számból*)

Fénytől, színtől mámoros, mindazonáltal értelem tagolta versekre ihletik a Vár-Lakban Kedei Zoltán**** festőművész lírai alkotásai. Elkápráztatja a véges és a bonthatatlan ég közötti átjárhatóság az „elfeledtre” szikrázva hulló fényben: „Kedeinél, kávészünetben, / belehasít a végtelenbe / a szépség rendje, az értelem, / s pernyéz pávatoll-tűzesőben. / Nem is értem, hogy lehet, hogy / így hull a fény az elfeledettre, / onnan, a bonthatatlan égből, / és sziporkázik önfeledten. / Mint keresztfa az ódon kertben, / kidől belőlem minden odvas / rövidlátás, mi reménytől foszt, / Kedeinél, a műteremben.” (*Kedeinél, kávészünetben*) A költő Kedeitől kölcsönzött fényideje ez a kávészünetben.

„A költő érdeklődése természettudományosan sokoldalú. Lírai regisztere nem egyhúrú, de motívumaik összefüggnek, szorosan egymásba illeszkednek, egységes folyamatba rendeződnek. Nem merevülnek logikai láncná, de koncentrikus körökbe rendeződnek és egymást bővítve állnak a kötetépítés szolgálatába” – így értékeli a kötetet a szerkesztő Cseke Gábor, amivel teljesen egyetértek.

Digitális kiadvány: Magyar Elektronikus Könyvtár, 2016 (<http://mek.oszk.hu/16000/16049/16049.htm>)

** "L'homme, face à l'univers, se trouve en situation interrogative. [...] Les religions offrent des réponses, la poésie elle hésite au seuil de toutes les réponses possibles." (https://leseditionsdulitteraire.files.wordpress.com/2012/07/stetie_100pour100_auteurs_fanny_lebez.pdf)

*** Elekes Ferenc Marosvásárhelyen élő újságíró, író, költő.

**** Kedei Zoltán marosvásárhelyi festőművész, a Bölöni Domokos vezette „Súrlott Grádics” irodalmi csoportosulás házigazdája.

Juhász Tamás

Nagyvonalas történet

Popély Árpád: Fél évszázad kisebbségben: Fejezetek a szlovákiai magyarság 1945 utáni történetéből

Popély Árpád *Fél évszázad kisebbségben* című könyve egy dühítő, egyben elgondolkodtató történetet mond el az 1945 és 1989 közötti szlovákiai magyar kisebbségről.

E negyvennégy évnek csak a fontosabb eseményeit tárgyalja, legrészletesebben az 1945–1956 közötti időszakot. Popély elismeri, hogy a magyar kisebbség reakciója az '56-os forradalomra és a '89-es rendszerváltásra nem igazán kikutatott téma, mégsem foglalkozik velük behatóan. Az ok érthető. A forradalom és a rendszerváltás fontos eseményei a háború utáni Kelet-Európának, de megértéséhez elsősorban azt a berendezkedést és gondolkodásmódot kell megismernünk, amely 1945 és 1956 között alakult ki.

Ezért tartom jelentősnek ezt a könyvet. Benne Popély Árpád egy összefoglaló műre törekedett, amely a szakembereket és a laikusokat is egyaránt érdekelheti. Az utóbbiakat talán elriaszthatja a könyv első felében levő rengeteg statisztika. Pedig ezek támasztják alá igazán ezt a megrázó történetet.

A magyarok a nemzetek ébredésekor mindent megtettek annak érdekében, hogy a nemzetiségek – így a szlovákok is – tovább aludjanak. 1918 után a szlovákoknak lehetősége volt „visszafizetni mindenért”. A második bécsi döntés pedig megint a szlovákoknak adott egy jókora pofont. 1945 után a megtorlás évei jöttek. A lakosságcsere, deportálás, erőszakos reszlovakizáció. A kommunista hatalomátvétel nem sokat javított ezen, de a következő negyven év sem.

A labda pattogott oda-vissza. A konzervativizmus, a kicsinyesség, az elvakultság története ez. Elvakultság; mert tízezreket tekintettek háborús bűnösnek, csak mert ünnepelték az 1938-ban bevonult magyar csapatokat. A konzervativizmusé; mert a rugalmatlanság teljes hiányát mutatja az, ahogy a csehszlovák vezetés reagált bármire, ami a helyzeten javíthatott volna. A kicsinyességé; mert e 44 év (meg a többi is), arról szól, hogyan hánytorgassunk fel régi vagy kevésbé régi sérelmeket, hogyan álljunk bosszút, és ha mégis engedünk, akkor is csak a mi érdekünkben, ne a jogfosztottak miatt. A '68-as prágai tavasz vagy a '89-es bársonyos forradalom változásai csak illúziók voltak.

Mikor és hogyan lesz ennek vége? Melyik oldal, és miért fogja megbocsájtani az elmúlt évek, évtizedek, évszázadok tetteit? Ha megteszi, ez nem fogja feljogosítani a másikat, hogy növelje a nyomást?

A *Fél évszázad kisebbségben* a nagyvonalúságra, kommunikációra tanít. Megtanuljuk élni, és élni hagyni egymást, szót adni annak, akit sérelem ért, beszélni róla, együtt, közösen megoldani a problémákat. Nem csak a magyaroknak vagy a szlovákoknak szól, hanem egész Kelet-Európának.

Ez ideának tűnhet, de más út nincs. Tanulnunk, ismernünk kell a múltat. Ez a könyv pedig remek görbe tükör. Merjünk bele nézni, szembenézni, de legfőképp beszéljünk róla!

(Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2014)

Dániel víziója (2017, tus, papír, 50×70)

Katzler Hilda

Körtánc

Lassan indul körbe-körbe
ez a körtánc örökre, sodor
részeg akaratlan, viszel
magaddal egyre sebesebben
kegyetlen kegyelemmel pörgünk,
de nem én vagyok, száguldó
miértek és csakok, pőre indulatok
robbannak fel, a semmit ölelem,
szédülsz nagyon, nem tudsz
kiszállni, hagyom, a leggyengébb
láncszem te vagy, szépen szakad,
képtelen iramban forog a tánc,
gyötrődve ropod, valami fáj, érzem
elszánt arcodat, még nem vagy
önmagad, hamis akkordok csúsznak
a felszín alatt, néma sikolyt szagat
a száj, disszonáns hangok, még
mindig fáj, meg hasonlás körbe-körbe
ez a körtánc örökre, vagy csak
látszat az? Tombold ki magad!
Lankadatlan vadul, szűköl a vágy,
utolsót lobban, a semmi is fáj,
körbe-körbe ez a körtánc örökre,
repítesz magaddal, forgunk
szakadatlan, már csak te vagy,
téged látlak, őrzöm az apró kis
csodákat...most nagyon fájnak...

Egy némafilm pereg...
súlyos terhed cipeled a múltból
és elveszett önmagad, de nézd,
múlik a félelem, minden kötél szakad...
még fogom a kezéd... Vagy?

Farsangban

Amikor a lét minden dimenziója
a szeretet vásznára vetül,
amikor a tudatalatti ismerős
jeleket kódol a felejtés áramlataiba,
amikor a hazugság megszegyenül
a lélek labirintusaitól,
amikor a megbocsátás rádöbben
a lényegére,
amikor az emlékezet tükröt tart
a képmutatásnak,
és ezek nemcsak jelmezek,
akkor, csakis akkor higyj annak,
aki lecsókolja maszkkodat...
és ha megfogja a kezéd,
tudni fogod, a másik álarc mögött
ki lehet.

E számunk szerzői

- Aknay Tibor (1944) Budapest
Albert-Lőrincz Márton (1951) Marosvásárhely
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Bagi István (1937) Eger
Bakacsi Ernő (1938) Eger
Baka Györgyi (1951) Érd
Batári Gábor (1967) Budapest
Bárdos Attila (1941–2015)
Bereti Gábor (1948) Miskolc
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bérczessy Lajos (1949) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Vác
Bozó Zsuzsanna (1968) Bonyhád
Búzás Huba (1935) Veszprém
Csatáné Bartha Irénke (1941) Eger
Csák Gyöngyi (1950) Budapest
Csáky Anna (1938) Győr
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Demeter József (1947) Ballószög
Erdei-Szabó István (1958) Bucsa
Erdélyi Z. János (1947) Budapest
Fazekas József (1946) Járdánháza
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fellinger Károly (1963) Jóka
Finta Éva (1954) Sárospatak
Gál Sándor (1937) Buzita
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Gősi Valéria (1954) Győr
Hadnagy József (1950) Debrecen
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Hegedűs Imre János (1941) Budapest
H. Hadabás Ildikó (1949) Budapest
Holló József (1944) Ostoros-Eger
H. Szilasi Ágota (1960) Eger
Istók Béla (1990) Komárno
Jahoda Sándor (1976) Budapest
Juhász Tamás (1988) Budapest
Katzler Hilda (Budapest)
Káliz Sajtó József (1950) Soponya
Kerék Imre (1942) Sopron
Keszti Bálint (1991) Budapest
Király Tamás (1996) Eger
Kis Pál István (1951) Szekszárd
Konczek József (1942) Pomáz
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kökény Éva (1945) Kecskemét
Kriegel Zsófia (1991) Jászberény
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Lisztóczy László (1941) Eger
Madarász Imre (1962) Üröm
Madár János (1948) Budapest
Menyhei József (1949) Kecskemét
M. Fehérvári Judit (1962) Debrecen
Nagy Judit Áfonya (1985) Balassagyarmat
Nagy Laura (1991) Miskolc
Nagy Zita (1987) Eger
Nemes Jeles László (1977) Párizs
Németh István Péter (1960) Tapolca
Nyikó Anetta (1995) Székelyszáldobos
Olasz Valéria (1956) Győr
Oláh András (1959) Mátészalka
Ollé Tamás (1996) Dunaszerdahely
Óbis Hajnalka (1972) Budakeszi
Pataki István (1953) Bihar
Pállfy Tamás Szabolcs (1979) Szatmárnémeti
Radnai István (1939) Budapest
Rideg István (1942) Karcag
Rump Timea (1995) Eger
Saitos Lajos (1947) Szekesfehérvár
Sebestény-Jáger Orsolya (1969) Budakalász
Sebők Melinda (1979) Budapest
Seléndy Balázs (1937) Cooperstown, USA
Serfőző Simon (1942) Eger-Miskolc
Suhai Pál (1945) Budapest
Szabó Réka (1998) Miskolc
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szekeres Mária (1948) Újrónafő
Szente B. Levente (1972) Székelykeresztúr
Szíki Károly (1954) Eger
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tóth-Szőllős Mihály (1925) Budapest
Török Nándor (1965) Budapest
Varga Tibor (1947) Kissomlyó
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Vitéz Ferenc (1965) Debrecen